

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАЗЮК МИКОЛА ІВАНОВИЧ

УДК 325.457(=161.2)(436):329.73(477.83/.86) “1897/1907”

ДИСЕРТАЦІЯ
УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У ВІДЕНСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ
(1897–1907 РР.)

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
Микола КАЗЮК М. Казюк

Науковий керівник: **Терещенко Валентин Дмитрович**, кандидат історичних
наук, доцент

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Казюк М. **Українське представництво у Віденському парламенті (1897–1907 рр.)**. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2026.

Актуальність теми дисертації зумовлена необхідністю комплексного вивчення участі українців у парламентському житті Австро-Угорської монархії як важливого етапу становлення модерної політичної культури та національного руху. Період 1897–1907 рр. є особливо значущим, оскільки він позначений виборчими реформами, активізацією політичних партій та формуванням сталої парламентської практики українських депутатів, які вперше здобули можливість системно відстоювати національні інтереси у Відні. Аналіз їх діяльності дозволяє не лише простежити механізми парламентського представництва та форми політичної боротьби, але й глибше зрозуміти процеси інтеграції українців у загальноімперський політичний простір, а також виявити закономірності, що визначали еволюцію української політичної еліти та її роль у формуванні національної ідентичності наприкінці XIX – на початку XX ст.

Перший розділ дисертації присвячено комплексному аналізу історіографії проблеми, характеристиці джерельної бази та визначенню методологічних підходів, що стали основою дослідження українського парламентського представництва у Відні наприкінці XIX – на початку XX ст. Здійснено критичний огляд наукових праць, присвячених участі українців у політичному житті Австро-Угорської монархії. Особливу увагу приділено аналізу доробку українських, польських та австрійських дослідників, які висвітлювали виборчі кампанії, діяльність депутатів та трансформацію української політичної культури. Відзначено, що радянська історіографія значною мірою ідеологізувала тему, зводячи її до боротьби класових сил,

тоді як сучасні українські науковці інтерпретують українське парламентське представництво як важливий чинник націєтворення.

Розглянуто широке коло матеріалів, які стали основою дослідження. Центральне місце займають стенографічні протоколи засідань Віденського парламенту, виборчі документи, урядові розпорядження, матеріали парламентських комісій. Важливе значення мають періодичні видання, зокрема українські часописи («Діло», «Руслан», «Буковина»), які не лише фіксували перебіг політичних процесів, а й формували суспільну думку. Використано також мемуарну літературу, епістолярну спадщину депутатів та сучасників, що дозволяє реконструювати не тільки офіційний, а й повсякденний вимір парламентської діяльності. Особливий акцент зроблено на проблемі достовірності джерел і необхідності їх критичного прочитання, зважаючи на політичні упередження та редакційні позиції.

Застосовано міждисциплінарний підхід, який поєднує історико-політичний, соціально-правовий та культурологічний аналіз. Використано принципи історизму та об'єктивності, що дозволяють відтворити специфіку політичних процесів у контексті австрійського парламентаризму. Значна увага приділена методам політичної історії, порівняльному аналізу виборчих кампаній, а також просопографії, яка дала змогу створити соціально-демографічний портрет українських парламентарів. Наукова новизна підходу полягає у поєднанні макроісторичного (аналіз державної політики, парламентських реформ) і мікроісторичного (регіональні особливості, біографічні студії) рівнів дослідження.

Таким чином, перший розділ дисертації формує підґрунтя для подальшого аналізу українського представництва у Віденському парламенті, окреслюючи стан наукової розробки теми, репрезентативність і можливості джерельної бази, а також визначаючи оптимальні методологічні інструменти для комплексного вивчення політичної участі українців у межах Австро-Угорської монархії.

У другому розділі дисертації здійснено комплексний аналіз політичних процесів, пов'язаних із входженням українського представництва до загальноімперської законодавчої установи наприкінці XIX – на початку XX ст. Розкрито організаційну структуру та повноваження Віденського парламенту, а також простежено еволюцію виборчого законодавства, що створювало нові умови для політичної участі українців. Особливу увагу приділено аналізу куріальної системи та її впливу на якість та обсяг національного представництва.

Відтворено перебіг і результати виборів до Віденського парламенту 1897 р., які стали важливою віхою в історії українського політичного руху. Показано, як у складних умовах адміністративного тиску, польського домінування та конкуренції між українськими партійними угрупованнями вдалося досягти певного прориву у парламентському представництві.

Висвітлено виборчий процес 1900 р., що продемонстрував як посилення політичної організованості українців, так і збереження системних перешкод для їх участі в австрійському парламентаризмі. У роботі висвітлено головні тенденції та результати виборів, а також проаналізовано вплив цього етапу на розширення й якісне оновлення української парламентської репрезентації.

Реконструйовано соціально-демографічний портрет українських депутатів у Віденському парламенті, що дало змогу простежити як структурні особливості, так і функціональні обмеження українського представництва. Детально досліджено їх кількісний склад, професійно-освітню структуру та регіональне походження. З'ясовано, що основу депутатського корпусу становили представники греко-католицького духовенства, юристи, освітяни та громадські діячі, тоді як селянство та робітництво були відсутні. Такий склад засвідчував перевагу інтелігенції як провідної політичної сили та формував пріоритетність національно-культурних, освітніх та правових питань у парламентській діяльності.

Третій розділ дисертації присвячений дослідженню соціально-економічної проблематики у діяльності українських парламентарів у

Віденському парламенті наприкінці XIX – на початку XX ст., що становила один із ключових напрямів їх політичної активності.

Розглянуто, як українські депутати порушували питання захисту соціальних прав українського населення, зокрема селян, робітників, дрібних підприємців і ремісників. Висвітлено виступи та законодавчі ініціативи, спрямовані на полегшення податкового тиску, регулювання умов праці, обмеження зловживань лихварів і підтримку дрібного промислу. Особливу увагу приділено діяльності українських парламентарів у контексті вирішення проблем соціального забезпечення найбільш вразливих верств, а також їх спробам домогтися справедливішого розподілу бюджетних коштів на користь галицького регіону. Важливим аспектом було те, що депутати прагнули перетворити соціальні питання з другорядних на пріоритетні у парламентському порядку денному, що свідчило про зростання усвідомлення соціальної відповідальності політичної еліти.

Проаналізовано аграрне питання, яке було центральним у діяльності українських представників. Депутати активно виступали проти земельної нерівності та монополії великих маєтків, відстоювали потребу земельних реформ і захист селянських господарств. Аналізовано їх боротьбу за доступ селян до кредитних ресурсів, розвиток кооперативного руху та створення аграрних спілок. Окремо висвітлено роль українських парламентарів у дебатах щодо ліквідації феодальних пережитків у земельних відносинах і посилення державної підтримки сільського господарства.

Показано, що діяльність українських депутатів у сфері соціально-економічних питань виходила далеко за межі формального представництва: вона спрямовувалася на реальне покращення умов життя більшості населення та створення інституційних механізмів для економічного розвитку. Така активність не лише зміцнювала авторитет українського парламентського представництва, але й сприяла формуванню модерної політичної програми, зорієнтованої на соціальну справедливість та інтереси селянства як головної соціальної бази українського руху.

Четвертий розділ дисертації присвячено аналізу боротьби українських парламентарів за національні права та розширення політичного представництва в австрійському парламенті, що становило стратегічний напрям їх діяльності наприкінці XIX – на початку XX ст.

Досліджено участь українських депутатів у дискусіях навколо виборчої реформи, яка мала стати шляхом до демократизації політичного життя. Проаналізовано позицію українських представників у процесі переходу від куріальної системи голосування, що забезпечувала привілейоване становище великим землевласникам і міській еліті, до впровадження загального виборчого права для чоловіків. Показано, як українські парламентарі трактували реформу як необхідну умову для розширення представництва селянства та інтелігенції, а також для забезпечення більш справедливого відображення українських інтересів у парламенті.

Акцентовано увагу на питаннях національно-культурних прав, насамперед мовної рівноправності та права на місцеве самоврядування. Розкрито аргументацію українських депутатів щодо необхідності забезпечення української мови у школах, судах, адміністрації та публічному житті, а також їх ініціативи з розширення повноважень місцевих органів влади. Доведено, що мовне питання стало не лише елементом культурної політики, але й ключовим маркером національної ідентичності, а боротьба за самоврядування сприймалася як гарантія захисту від польської адміністративної домінації.

Розглянуто діяльність українських парламентарів у сфері освіти, де вони послідовно домагалися створення українських навчальних закладів, розширення мережі початкових і середніх шкіл з українською мовою викладання, а також заснування українського університету у Львові. Проаналізовано парламентські дебати та конкретні законодавчі ініціативи, спрямовані на усунення дискримінаційних обмежень у доступі українців до освіти та на забезпечення рівних можливостей для молоді.

Доведено, що боротьба українських парламентарів за національні права мала багатовимірний характер і поєднувала політичні, культурні та освітні аспекти. Вона була спрямована не лише на усунення наявних обмежень, але й на закладення інституційних основ для розвитку модерної української нації. Діяльність українських депутатів у парламенті стала вагомим чинником націотворчих процесів, що сприяла формуванню політичної суб'єктності українців у Галичині та посиленню їх позицій у багатонаціональній структурі Австро-Угорської монархії.

Ключові слова: Віденський парламент, Галичина, Буковина, Австро-Угорська монархія, українські депутати, вибори, законодавчі ініціативи, громадсько-політична діяльність.

ANNOTATION

Kaziuk M.I. Ukrainian representation in the Viena Parliament (1897–1907). Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 Humanities, specialty 032 – History and Archeology. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2026.

The relevance of the dissertation topic stems from the need for a comprehensive study of the participation of Ukrainians in the parliamentary life of the Austro-Hungarian Monarchy as an important stage in the development of modern political culture and the national movement. The period of 1897–1907 is particularly significant, as it was marked by electoral reforms, the activation of political parties, and the formation of a stable parliamentary practice among Ukrainian deputies, who for the first time gained the opportunity to systematically defend national interests in Vienna. Analyzing their activity makes it possible not only to trace the mechanisms of parliamentary representation and the forms of political struggle but also to gain a deeper understanding of the processes of Ukrainian integration into the imperial political space, as well as to identify the

patterns that defined the evolution of the Ukrainian political elite and its role in shaping national identity at the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

The first chapter of the dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the historiography of the issue, the characteristics of the source base, and the determination of methodological approaches that form the foundation of the study of Ukrainian parliamentary representation in Vienna at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. A critical review of scholarly works devoted to the participation of Ukrainians in the political life of the Austro-Hungarian Monarchy has been undertaken. Particular attention is paid to the analysis of the works of Ukrainian, Polish, and Austrian researchers who explored election campaigns, deputies' activities, and the transformation of Ukrainian political culture. It is noted that Soviet historiography was heavily ideologized, reducing the issue to class struggle, whereas contemporary Ukrainian scholars interpret Ukrainian parliamentary representation as an essential factor of nation-building.

A broad range of materials has been examined as the foundation of the research. Central to the analysis are the stenographic records of the Vienna Parliament's sessions, election documents, governmental decrees, and materials from parliamentary commissions. Periodicals, in particular Ukrainian newspapers such as «Dilo», «Ruslan», and «Bukovyna», are of great significance, as they not only documented the course of political processes but also shaped public opinion. Memoirs, epistolary heritage of deputies, and contemporary accounts were also used, allowing the reconstruction of both the official and everyday dimensions of parliamentary activity. Special emphasis is placed on the problem of source reliability and the necessity of their critical interpretation, considering political biases and editorial positions.

An interdisciplinary approach combining historical-political, socio-legal, and cultural analysis has been applied. The principles of historicism and objectivity are used to reconstruct the specificity of political processes in the context of Austrian parliamentarism. Particular attention is devoted to methods of political history, comparative analysis of electoral campaigns, and prosopography, which

made it possible to construct a socio-demographic profile of Ukrainian parliamentarians. The scholarly novelty of the approach lies in the integration of macro-historical (analysis of state policy and parliamentary reforms) and micro-historical (regional features and biographical studies) levels of analysis.

Thus, the first chapter establishes the groundwork for a further analysis of Ukrainian representation in the Vienna Parliament, outlining the state of scientific research on the subject, the representativeness and potential of the source base, as well as defining optimal methodological tools for a comprehensive study of Ukrainian political participation within the Austro-Hungarian Monarchy.

The second chapter of the dissertation provides a detailed analysis of the political processes connected with the integration of Ukrainian representation into the imperial legislative body at the turn of the twentieth century. The organizational structure and powers of the Vienna Parliament are revealed, as well as the evolution of electoral legislation, which created new conditions for Ukrainian political participation. Special attention is devoted to the analysis of the curial system and its impact on the scope and quality of national representation.

The course and results of the 1897 elections to the Vienna Parliament, which became a significant milestone in the history of the Ukrainian political movement, are reconstructed. It is shown how, under conditions of administrative pressure, Polish dominance, and competition among Ukrainian party groups, it was possible to achieve a breakthrough in parliamentary representation.

The 1900 election campaign is analyzed, demonstrating both the growing political organization of Ukrainians and the persistence of systemic obstacles to their participation in Austrian parliamentarism. The main trends and outcomes of the elections are identified, as well as their impact on the expansion and qualitative renewal of Ukrainian parliamentary representation.

The socio-demographic profile of Ukrainian deputies in the Vienna Parliament is reconstructed, enabling the identification of both structural features and functional limitations of Ukrainian representation. Their numerical composition, professional and educational structure, and regional origins are

examined in detail. It is established that the deputy corps mainly consisted of representatives of the Greek Catholic clergy, lawyers, educators, and public figures, while peasants and workers were absent. This composition highlighted the predominance of the intelligentsia as the leading political force and shaped the priority of national-cultural, educational, and legal issues in parliamentary activity.

The third chapter focuses on the socio-economic dimension of Ukrainian parliamentary activity in Vienna at the turn of the twentieth century, which constituted one of the key areas of their political engagement. Ukrainian deputies raised issues of social rights, taxation, labor conditions, and peasant protection, while also advocating for the development of cooperatives and agrarian reform. Their initiatives sought to transform socio-economic issues into a priority on the parliamentary agenda and to create institutional mechanisms for regional development.

The fourth chapter is devoted to the struggle for national rights and expanded political representation, viewed as a strategic direction of Ukrainian activity. Debates on electoral reform, the introduction of general male suffrage, and the dismantling of the curial system are examined. Ukrainian deputies are shown to have played an active role in promoting linguistic equality, local self-government, and educational reforms, including the demand for a Ukrainian university in Lviv. Their efforts reflected not only political ambitions but also the broader nation-building processes that positioned Ukrainians as an increasingly assertive political subject within the Austro-Hungarian Monarchy.

Keywords: Vienna Parliament, Halychyna, Bukovyna, Austro-Hungarian Monarchy, Ukrainian deputies, elections, legislative initiatives, socio-political activity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Kaziuk M.I. Parliamentary Activities of Danylo Tanyachkevych (1897-1900) *«Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 7(25) 2024. С. 1207–1220. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7\(25\)-1207-1220](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7(25)-1207-1220)
2. Казюк М., Гучак О. Діяльність українських депутатів у Віденському парламенті наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису «Діло»). Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»). Випуск № 8(26) 2024. С. 1169–1182. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-1169-1182](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-1169-1182)
3. Kaziuk M. Parliamentary activity of Roman Yarosevych. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія /* головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика» . 2024. Вип. 2. С. 71–76. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2024.2.9>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Казюк М. Парламентська діяльність Теофіла Окуневського (кінець ХІХ ст.). Історична наука у ХХІ столітті: виклики та перспективи: Матеріали наукової конференції. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 111–113. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35390>
5. Казюк М. Суспільно-політична діяльність Юліана Романчука під час Першої світової війни Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 222–224. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34845>

6. Казюк М. Боротьба за справедливість у виборчому процесі Галичини наприкінці XIX ст.: парламентська діяльність Романа Ярославича. *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали IX Краєзнавчої конференції (16 травня 2025 р.)*. Львів, 2025. С. 64–67. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Materialy-IKH-kraieznawchoi-konferentsii-Istorychni-pamiatky-Halychyny-Lviv-2025.pdf>
7. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрія Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36564>
8. Казюк М. Парламентська діяльність Сидора Винницького. *XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Тези доповідей, Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.* / наук. ред. проф. Олександр Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2025. С. 199–201. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/12914>

Зміст

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	22
1.1. Історіографія дослідження	22
1.2. Джерельна база	42
1.3. Методологія дослідження	53
РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ ДО ВІДЕНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ	90
2.1. Віденський парламент: структура, повноваження, еволюція виборчого законодавства	90
2.2. Перебіг та результати виборів до Державної ради 1897 року.....	102
2.3. Виборчий процес 1900 р.: кампанія, результати, вплив на українське представництво.....	127
2.4 Соціально-демографічний портрет українських депутатів: кількісні, професійні та регіональні характеристики	149

	14
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТАРІВ	168
3.1. Захист соціальних прав українського населення у парламентській діяльності	168
3.2. Аграрне питання в парламентських дебатах: боротьба за інтереси селянства	183
РОЗДІЛ 4. БОРОТЬБА ЗА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВА ТА ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО	205
4.1. Виборча реформа як шлях до рівноправності: від куріального голосування до загального виборчого права.....	205
4.2. Захист національно-культурних прав: мовне питання, право на самоврядування	221
4.3. Боротьба за права українського населення в освітній сфері	234
ВИСНОВКИ.....	256
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	266
ДОДАТКИ.....	305

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

арк. – аркуш

ВР ЛННБ ім. В. Стефаника – Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника.

ГКЦ – Греко-Католицька Церква.

ІЛ. ВР – Відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

ім. – імені

КРНС – Католицько-руський народний союз.

КШР – Крайова шкільна рада.

м. – місто

НДП – Національно-демократична партія.

о. – отець

оп. – опис

р. – рік

рр. – роки

РТП – Руське товариство педагогічне.

спр. – справа

ст. – століття

СХНС – Слов'янський християнсько-народний союз

ф. – фонд

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.

ч. – число (номер)

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема політичного представництва українців у Віденському парламенті кінця XIX – початку XX ст. є важливою складовою історії національного руху в Австро-Угорщині. Дослідження цього питання дозволяє простежити політичну еволюцію української еліти, її боротьбу за національні права, соціально-економічні реформи та розвиток освіти.

На межі століть українське представництво у парламенті суттєво впливало на громадсько-політичне життя Галичини, відстоюючи інтереси українського селянства, національної інтелігенції та міщанства. Парламентські дебати, законодавчі ініціативи та коаліційні стратегії українських депутатів є ключем до розуміння процесів формування національної ідентичності та політичної суб'єктності українців у мультинаціональній Австро-Угорській імперії.

Окрім того, аналіз соціально-демографічного портрета українських депутатів дозволяє виявити особливості їх походження, освіти, професійного складу та регіонального представництва. Важливою є також проблема виборчих реформ 1897 та 1907 років, які розширили доступ українців до політичного життя, однак не усунули дискримінаційних механізмів польського домінування в Галичині.

Таким чином, дослідження участі українців у виборчих кампаніях, їх політичної діяльності у парламенті та законодавчих ініціатив сприяє комплексному розумінню політичної історії України в імперський період і є актуальним не лише для історичної науки, а й для сучасних дискусій щодо представництва національних спільнот у багатонаціональних державах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені

Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Об'єкт дослідження – українське парламентське представництво у Віденському парламенті (1897–1907 рр.), його політична, соціально-економічна та культурна діяльність у контексті боротьби за національні права українців у складі Австро-Угорської імперії.

Предмет дослідження – соціально-демографічний склад українських депутатів, їх участь у виборчих кампаніях, основні напрями діяльності в парламенті, зокрема боротьба за аграрні реформи, виборчі права, розвиток освіти і культури, а також співпраця з іншими політичними силами.

Мета дослідження – комплексний аналіз українського представництва у Віденському парламенті (1897–1907 рр.), зокрема його соціально-демографічних характеристик, політичної діяльності та законодавчих ініціатив, що сприяли захисту національних, соціально-економічних і культурних прав українців у Галичині.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні завдання:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження, окреслити основні підходи до вивчення проблеми українського представництва у парламенті;
- охарактеризувати виборчі кампанії 1897 та 1900 років у Галичині, визначити особливості виборчої реформи 1897 року та її вплив на політичну мобілізацію українців;
- проаналізувати соціально-економічну проблематику у діяльності українських парламентарів, зокрема їх боротьбу за аграрні реформи та розвиток кооперативного руху;
- розглянути політичні ініціативи українських депутатів щодо розширення виборчих прав, співпраці з іншими слов'янськими представниками парламенту та відстоювання національних інтересів;

- висвітлити роль українських парламентарів у реформуванні системи освіти та культури, їх ініціативи щодо створення українських навчальних закладів та забезпечення рівноправності української мови в освітньому процесі;
- з'ясувати значення діяльності українського представництва у парламенті для подальшого розвитку політичної свідомості українців та формування передумов для української державності.

Хронологічні межі охоплюють період 1897–1907 рр., що збігається з етапом активної участі українських представників у Віденському парламенті. Дослідження починається з виборчої реформи 1897 року, яка сприяла розширенню політичного представництва українців, та завершується виборчою реформою 1907 року, що запровадила загальне виборче право для чоловіків та суттєво вплинула на політичне життя української громади в Австро-Угорщині.

Географічні межі дослідження охоплюють території, де проживало українське населення в межах Австро-Угорської імперії, передусім Галичину та Буковину. Основна увага зосереджена на діяльності українських депутатів у Віденському парламенті та їх політичній активності в межах Галичини та Буковини.

Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи склали принципи об'єктивності, історизму, системності та всебічності. У дослідженні використано методи аналізу, синтезу, дедукції, індукції, проблемно-хронологічний, компаративний та джерелознавчої критики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

Уперше:

- здійснено комплексний аналіз соціально-демографічного портрета українських депутатів Віденського парламенту кінця XIX – початку XX ст., зокрема їх чисельності, професійної структури та регіонального походження;

- розкрито механізми впливу виборчих реформ 1897 та 1907 рр. на формування українського парламентського представництва;
- детально проаналізовано промови, пропозиції українських депутатів у Віденському парламенті щодо покращення соціально-економічного, суспільно-політичного та культурно-освітнього життя українців Галичини та Буковини.

Поглиблено:

- розуміння ролі українських депутатів у законотворчих процесах та їх впливу на соціально-економічні та політичні реформи в Австро-Угорщині;
- дослідження виборчих кампаній 1897 та 1900 рр. у Галичині та Буковині, їх специфіки та політичного контексту;
- аналіз діяльності українських парламентарів у сфері розвитку освіти, культури та кооперативного руху.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження соціальної та політичної мобілізації українського населення Австро-Угорщини;
- вивчення особливостей боротьби українців за політичні права в умовах конституційної монархії;
- аналіз участі українських парламентарів у формуванні міжнаціональних коаліцій в Австро-Угорському парламенті.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані в кількох напрямках. Отримані дані поглиблюють знання про політичну історію українців в Австро-Угорщині, зокрема їх парламентську діяльність, що може слугувати базою для подальших історико-політологічних досліджень; використання результатів у дослідженнях з історії українського парламентаризму, виборчих процесів та суспільно-політичного розвитку Галичини й Буковини. Матеріали дисертації можуть бути залучені до викладання курсів з історії України, історії Центрально-Східної Європи, історії парламентаризму та виборчих систем у закладах

вищої освіти; використання в підготовці лекцій та спецкурсів для студентів-істориків, політологів та правознавців. Дослідження сприяє розумінню історичних передумов боротьби українців за політичні права, що може бути корисним у контексті сучасного українського парламентаризму; використання історичних аналогій у розробці сучасних виборчих стратегій та політичних реформ.

Особистий внесок здобувача. Усі результати наукового дослідження, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. У друкованій праці, опублікованій у співавторстві, конкретний особистий внесок автора дисертації становить 80 % тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та матеріали дисертаційного дослідження представлені у доповідях на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: Наукова конференція «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023), Всеукраїнська конференція «Блаженний священномученик Миколай Чарнецький – дорога праведника за утвердження української державності та відродження УГКЦ» (19 серпня 2024), Всеукраїнська науково-практична конференція Восьмі Геретівські читання (Тернопіль, 27 вересня 2024 р.); Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). IX краєзнавча конференція «Історичні пам'ятки Галичини» (Львів, 16 травня 2025 року), Міжнародна науково-практична конференція «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.); XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.), II Всеукраїнська наукова конференція, присвячена пам'яті Володимира Брославського «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, 23 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у 8 публікаціях, 3 із яких – у наукових фахових виданнях України, 5 – матеріали всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (448 найменувань), 4 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 310 сторінок, з яких 213 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Парламент, як ключовий представницький інститут Австро-Угорської монархії, залишається об'єктом пильної уваги дослідників з моменту його заснування і донині. У процесі аналізу наукових праць використано класичну схему класифікації історіографічних джерел, поділяючи їх на українські та зарубіжні. При цьому історіографічний доробок українських дослідників умовно розподіляється на три періоди: 1) до 1939 року; 2) 40–80-ті рр. ХХ ст.; 3) після 1991 року.

Для української історіографії кінця ХІХ – початку ХХ ст. характерним був переважно критичний підхід до оцінки діяльності українських депутатів у парламенті. Це пояснювалося значною мірою розчаруванням у зв'язку з неспроможністю досягти очікуваних національно-культурних цілей українців. Науковці здебільшого ігнорували позитивні аспекти парламентаризму, зосереджуючи увагу на таких явищах, як постійний політичний тиск з боку польських представників, невиконання урядових обіцянок тощо.

В українській історіографії міжвоєнного періоду однією з перших вагомих праць стала «Історія політичної думки галицьких українців. На підставі споминів» [1] авторства К. Левицького. Ця робота, що поєднує риси джерельного матеріалу та історіографічного дослідження, є цінним внеском у вивчення політичної історії українців. В основі праці лежать спогади самого автора, який, будучи активним учасником описуваних подій, проаналізував функціонування Віденського парламенту упродовж середини ХІХ – початку ХХ ст. Таким чином, дослідницькі елементи органічно переплітаються зі спогадовою складовою. Будучи безпосереднім учасником подій, автор через призму власних поглядів, симпатій та антипатій простежив діяльність українських політичних партій, парламентську роботу депутатів, спрямовану

на захист політичних і національно-культурних інтересів українського народу.

В іншій своїй праці «Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів» [2–3] К. Левицький здійснив спробу висвітлити розвиток політичної думки в Галичині через біографії окремих особистостей. Зокрема, автор описав діяльність близько 60 українських депутатів австрійського парламенту упродовж 1848–1914 рр. Зокрема, у ній представлені відомості про Ю. Романчука, О. Барвінського, А. Вахнянина та інших політичних лідерів.

Обидві праці К. Левицького містять цінну інформацію про склад українського парламентського представництва в усіх 12 каденціях парламенту, що робить їх важливим джерелом для дослідників. До значущих заслуг автора належить інтерпретація розвитку українського національного руху в Галичині через призму парламентської та сеймової боротьби.

На початку ХХ ст. з'явилося дослідження С. Томашівського, який одним із перших поставив перед собою завдання узагальнити суспільно-політичні процеси у Галичині на зламі століть. Однак його праця, невелика за обсягом і науково-популярна за характером, лише частково розглядала діяльність українських депутатів у представницьких органах імперії [4]. Іван Крип'якевич у одній зі своїх робіт лише коротко зауважив, що галицькі українці відстоювали свої права в Державній раді у Відні [5, с. 75]. Аналогічно, історик Богдан Барвінський згадував про Віденський парламент у своїх працях лише побіжно [6, с. 100].

Серед зарубіжних дослідників цього періоду варто відзначити працю С. Стажинського та Л. Шпігеля [7], які у 1909 році запропонували, на наш погляд, один із найкращих стислих оглядів австрійського виборчого законодавства.

Дослідження історії Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. здійснювалися також українськими науковцями поза межами батьківщини, в умовах, вільних від тиску тоталітарної ідеології. Водночас обмежений доступ

діаспорних дослідників до архівних матеріалів та інших джерелознавчих ресурсів зумовлював переважно оглядово-аналітичний характер їх праць, які наближалися за формою до історичних есеїв, а не до комплексних реконструкцій на основі повного джерельного корпусу.

Проблематика українського представництва в австрійському парламенті знайшла ґрунтовне висвітлення у дисертаційному дослідженні М. Яремка [8], у якому здійснено докладний аналіз виборчого законодавства доби т. зв. «конституційної ери» в Австро-Угорській монархії. Автор акцентував увагу на динаміці трансформацій виборчої системи, ролі національних клубів, зокрема «Руського клубу», та їх впливі на міжнаціональну взаємодію у парламентському середовищі. Дослідження репрезентує цінний матеріал для розуміння механізмів політичного представництва українців у багатонаціональній імперії.

Значний внесок у дослідження парламентської діяльності українців Галичини зробив діаспорний науковець М. Стахів у праці «Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918)» [9]. Третій розділ цього дослідження присвячений боротьбі українських депутатів Віденського парламенту за національні права і свободи українського населення в Австро-Угорській імперії.

Т. Цюцюра [10] зосередив свою увагу на формуванні конституційного устрою в Австрії, діяльності центральних та місцевих законодавчих органів (зокрема, в Галичині, Буковині та Угорському королівстві, до складу якого входила Карпато-Україна) і участі в них українських представників. Особливу увагу він приділив боротьбі українців за демократичне виборче законодавство. Науковець наголошував, що ця боротьба стала не лише важливою формою громадської мобілізації українців Галичини та Буковини, а й передвиборчою агітацією. Аналізуючи передвиборчу кампанію після прийняття закону 1907 року, Т. Цюцюра зазначав, що українські кандидати часто брали участь у боротьбі самостійно, однак у деяких випадках укладали

формальні або часткові угоди як з іншими українськими кандидатами, так і з представниками польської чи єврейської громад [10, с. 28].

У праці М. Демковича-Добрянського [11] висвітлено політичний контекст виборів до австрійського парламенту, зокрема кампанію 1897 року, проведену під орудою прем'єра Казимира Бадені. Автор надав критичну оцінку виборчому процесу, який супроводжувався широкомасштабними репресіями, насильством над селянами, фальсифікаціями та адміністративним тиском. Особливу увагу дослідник приділив застосуванню методів примусу як інструменту нейтралізації опозиційних кандидатів, що вказує на відсутність демократичних стандартів виборчої культури в австро-угорській політичній системі кінця XIX ст. Праця є важливою для аналізу українського представництва у Віденському парламенті, оскільки демонструє, в яких умовах формувалась політична участь українців. Демкович-Добрянський також підкреслив, що ця виборча кампанія стала переломним моментом у зростанні національної політичної свідомості, адже насильство над українськими виборцями спровокувало хвилю протестів і сприяло кристалізації українського політичного руху.

Окремі аспекти діяльності українців – депутатів Віденського парламенту – були предметом аналізу в працях І. Лисяка-Рудницького [12], І.-П. Химки [13] та інших дослідників, які у своїх студіях торкалися питань політичної ідентичності, національного самовизначення та еволюції українського парламентаризму в умовах імперської багатонаціональності.

У радянській історіографії проблема українського парламентаризму перебувала на периферії наукових студій, що зумовлювалося ідеологічними обмеженнями та пріоритетом класово-догматичної інтерпретації суспільних процесів. Попри це, окремі дослідження (В. Кульчицького, І. Компанійця, М. Кравця та інших) [14–20] внесли вагомий фактичний матеріал щодо інституційної структури парламенту, участі українських депутатів у політичному житті та соціально-економічного становища Галичини й Буковини. Їх роботи вирізняються значною джерельною базою та спробами

комплексного аналізу, однак залишаються ідеологічно маркованими, що проявляється у використанні стереотипних понять («знаряддя соціального гноблення», «буржуазний елемент» тощо). Тим не менше, у структурному вимірі ці праці створили важливе підґрунтя для подальших досліджень, окресливши проблемні поля діяльності українських парламентарів – земельне питання, еміграцію, боротьбу за університет у Львові, тактику парламентських блокад. Водночас вони засвідчують суперечливість радянської науки: поєднання реальної емпіричної реконструкції з методологічною заангажованістю, що обмежувала можливості цілісного осмислення українського парламентаризму як важливого чинника націєтворення.

Після проголошення незалежності України у 1991 році значно пожвавився інтерес до дослідження історії українського парламентаризму. Це стало можливим завдяки подоланню ідеологічних рамок, притаманних радянському історіописанню, яке формувалося переважно в межах марксистсько-ленінської парадигми. Зняття цензурних обмежень відкрило нові можливості для комплексного аналізу участі українців у політичному житті імперій, зокрема в рамках австрійської конституційної системи.

Важливе місце серед сучасних дослідників посідає львівська історикиня Олена Аркуша, чия наукова діяльність стала вагомим внеском у розвиток історіографії українського представництва в органах влади Габсбурзької монархії. У розділі «Українці в представницьких органах Габсбурзької монархії» багатотомної академічної праці «Історія українського парламентаризму» [21] авторка на основі широкого кола джерел здійснила глибокий аналіз участі українців у діяльності Галицького сейму та Державної ради. Особливу увагу приділено структурним особливостям парламентських інституцій, динаміці українського депутатського корпусу, а також основним напрямам політичної активності представників української фракції.

У сучасній історіографії українського парламентаризму в Австро-Угорщині з'являються нові дослідження, що розширюють розуміння

міжнаціональної співпраці та політичної взаємодії в умовах багатонаціональної монархії. У статті А. Кліша, Ю. Древніцького та С. Прийдуна [22] проаналізовано співпрацю між українськими та словенськими депутатами у Віденському парламенті наприкінці XIX ст. Дослідники підкреслюють, що ця співпраця базувалася на спільних інтересах щодо захисту національних прав та культурної автономії в межах Австро-Угорської імперії. Особливу увагу приділено спільним ініціативам у галузі освіти та мовної політики, що свідчить про прагнення до збереження національної ідентичності через парламентські механізми.

У статті І. Зуляка та С. Прийдуна [23] здійснено комплексний аналіз парламентської діяльності українських депутатів Австро-Угорщини на основі публіцистики газети «Руслан». Дослідники розглядають ключові напрями активності парламентарів – від участі в законодавчих дебатах і виголошення промов до подання інтерпеляцій та виборчих практик, що супроводжувалися адміністративним тиском і фальсифікаціями. Особливу увагу приділено економічним, аграрним та освітнім питанням, які становили основу політичної програми українських представників і визначали їх легітимність у суспільстві. Матеріали «Руслана» інтерпретуються не лише як відображення політичних процесів, а й як важливий маркер суспільних очікувань, що формували образ українського депутата як носія національних інтересів.

Праця Анжеліки Баран [24] є комплексним дослідженням, що має вагоме значення для історіографії теми українського представництва у Віденському парламенті. Авторка широко використовує джерельну базу – стенографічні протоколи парламентських засідань, матеріали преси, політичні відозви, публіцистику та мемуаристику. Завдяки цьому робота не лише реконструює фактичний перебіг парламентської діяльності українських депутатів, а й дозволяє простежити правові, політичні та організаційні аспекти їх роботи. Важливим внеском є характеристика виборчих кампаній та аналіз складу української парламентської фракції, що дає змогу зрозуміти, як змінювалося представництво залежно від виборчих реформ та суспільно-

політичних умов. Особливу увагу А. Баран приділяє аналізу ключових напрямів діяльності українських депутатів: боротьбі за виборчу реформу 1896–1907 рр., домаганням національно-територіальної автономії, ініціативам у сфері освіти, економіки та військової організації, а також відстоюванню прав української мови в адміністративних та судових інституціях. Завдяки поєднанню історико-правового підходу з політико-історичним контекстом автору вдалося показати українське парламентське представництво не лише як учасника політичного процесу, але й як чинник формування модерної української нації.

У свою чергу, у статті Р. Лехнюка [25] досліджується співпраця українських, словенських та хорватських консерваторів у Державній раді. Аналіз мемуарів О. Барвінського дозволяє автору висвітлити механізми міжнаціональної взаємодії та спільні зусилля у відстоюванні консервативних цінностей і національних інтересів. Це дослідження підкреслює важливість особистих контактів і довіри між представниками різних національностей у досягненні політичних цілей.

Важливе місце в історіографії дослідження українського представництва в австрійському парламенті займає стаття Дмитра Кавацюка [26]. Автор зосереджується на впливі польсько-українського порозуміння, відомого як «нова ера», на участь українських депутатів у парламентських виборах та їх діяльність у Віденському парламенті. Спираючись на стенографічні протоколи парламенту, періодичну пресу та мемуарну літературу, Кавацюк висвітлює зміну тактики народовців – від поміркованої підтримки уряду до поступового переходу до опозиції після розчарування в невиконаних обіцянках. Наукова новизна праці полягає у виокремленні двох етапів діяльності українських депутатів VIII каденції: фази підтримки «новоєрівської» політики (1891–1893) та фази кризи та розколу (1893–1897).

Значний внесок у дослідження історії українського парламентаризму здійснив Юрій Плекан, який дослідив проблему представництва українців у вищих органах влади Австро-Угорської монархії. Його монографія [27] є

однією з перших спроб комплексного аналізу українських зусиль у напрямі демократизації виборчої системи, що включала як боротьбу за загальне виборче право, так і за пропорційне представництво у крайових структурах влади. Автор ґрунтовно опрацював великий масив архівних документів, парламентських матеріалів та періодичної преси, що дозволило йому вийти за межі описового рівня аналізу й перейти до реконструкції соціально-політичного контексту парламентської діяльності українських депутатів [28–29].

У монографії Андрій Кліш [30] подав комплексний аналіз ідеологічної та політичної еволюції суспільно-християнської течії, приділяючи особливу увагу її участі у виборчих процесах і парламентській діяльності. У п'ятому розділі автор розглядає міжпартійні взаємини як динамічну площину співіснування християнських суспільників із націонал-демократами, москвофілами, соціалістами та польськими політичними середовищами, наголошуючи на ідеологічних конфліктах, спробах кооперації та пошуках політичного балансу. Особливо цінним для теми дисертації є шостий розділ, де проаналізовано участь представників суспільно-християнського руху у виборчих кампаніях та їх діяльність у Віденському парламенті. А. Кліш продемонстрував, як християнські суспільники, зокрема Олександр Барвінський, формували власну фракційну стратегію, балансувавши між національними інтересами українського представництва та католицько-консервативними імперськими орієнтирами.

У монографії Роман Лехнюк [31] подав критичний аналіз світоглядних, організаційних та політичних засад українського суспільно-християнського руху, особливу увагу приділяючи діяльності його провідників, зокрема О. Барвінського. У третьому розділі дослідження автор окреслив глибокі суперечності між концепцією «органічної праці» та новими формами політичної мобілізації на зламі століть, які вимагали від політичних акторів активної участі у вічах, страйках і публічних маніфестаціях. Р. Лехнюк показав, що позиція О. Барвінського й християнських суспільників –

орієнтована на міжнаціональний компроміс і парламентський поміркований курс – дедалі більше втрачала підтримку в українському суспільстві, сприймаючись як «угодовство» в епоху зростання націонал-демократичних і радикальних ідеологій. Особливу аналітичну вагу має інтерпретація автором провалу О. Барвінського на перших загальних виборах до Віденського як символу неспроможності християнських суспільників адаптуватися до модерних викликів масової політики.

Об'єктом дослідницької уваги істориків у контексті функціонування українського представництва в австрійському парламенті неодноразово ставала парламентська діяльність окремих українських депутатів. Серед них особливо вирізняється постать Ю. Романчука – одного з найавторитетніших українських політичних діячів, багаторічного голови «Руського клубу» у Державній раді. Його політична кар'єра в парламенті, виборчі стратегії, а також ідеологічні орієнтири стали предметом ґрунтовного вивчення у працях львівських дослідників Ігоря Мельника та Андрія Мельника [32–33], які здійснили комплексний аналіз ролі Ю. Романчука в австро-угорських політичних процесах на зламі XIX–XX ст. Їх студії становлять вагомий внесок у персоналістичний вимір української політичної історії та дозволяють розкрити механізми функціонування українського парламентського представництва крізь призму індивідуальної активності.

Доповненням до цього корпусу досліджень є публікації Володимира Булачека [34], Ігоря Дейчаківського [35], Олега Пилипишина [36] та Сергія Бондаренка [37], в яких висвітлюється як парламентаризм Ю. Романчука, так і його взаємодія з іншими діячами, політичними угрупованнями та фракціями в парламенті.

Політична діяльність О. Барвінського у Віденському парламенті стала предметом ґрунтовного аналізу у працях таких дослідників, як Іван Зуляк, Андрій Кліш [38] та Юрій Древницький та Степан Прийдун [39], Олени Аркуші [40]. У своїх студіях вони розкрили багатогранність політичної постаті О. Барвінського як провідного представника української

консервативної інтелігенції, організатора народової течії та активного речника українських інтересів в імперському законодавчому органі. Дослідники висвітлюють його участь у формуванні СХНС, «Слов'янського союзу» в парламенті, його внесок у дискусії щодо мовної політики, освітніх реформ, а також активну позицію у справі заснування українського університету у Львові.

Окремий науковий інтерес становить і постать Анатолія Вахнянина – активного культурного і політичного діяча, чия діяльність у Віденському парламенті також привернула увагу українських істориків. Зокрема, Тарас Батенко [41], Михайло Боднар [42] і Андрій Кліш [43] досліджували не лише його промови та участь у законодавчому процесі, а й окреслювали його світоглядну позицію та вплив на формування модерного українського національного дискурсу в умовах австро-угорського парламентаризму.

Громадсько-політична діяльність Теофіла Окуневського, одного з помітних представників українського депутатського корпусу у Віденському парламенті, стала предметом наукових студій Віри Мельник [44–45]. У своїх дослідженнях вона зосередила увагу на багатогранній постаті Т. Окуневського – адвоката, дипломата, громадського діяча та парламентаря, розкриваючи його роль у представництві українських інтересів у складних політичних обставинах Австро-Угорської монархії. Дослідниця простежила його політичну еволюцію, участь у міжнаціональних ініціативах, а також акцентувала на його діяльності в контексті змагань за рівноправність українців у Галичині та на загальнодержавному рівні.

Андрій Кліш та Іван Зуляк проаналізували парламентську діяльність А. Коса [46]. Автори дослідили щоденну українську газету «Діло» як не лише інформаційне джерело, а й як активного учасника політичного процесу, що формував громадську думку та ідеологічні орієнтири української громади. Зосереджуючи увагу на публікаціях періоду 1897–1903 років, вони на основі контент-аналізу реконструюють політичний портрет одного з найпомітніших українських парламентарів – Андрія Коса. У статті детально проаналізовано

ключові напрями його діяльності у Віденському парламенті, зокрема захист української мови, боротьбу з фіскальним тиском на селянство, антиклерикальні виступи та позицію щодо культурно-освітньої політики.

У працях Олександра Добржанського [47–53] подано вичерпний аналіз участі українських парламентарів Буковини у політичному житті Австро-Угорської монархії. Автор запропонував типологізацію депутатського корпусу, охарактеризував політичні погляди, стратегії, парламентські ініціативи, а також культурно-національні змагання українських представників. Особливу увагу він приділяє постаті Миколи Василька – одного з найвпливовіших українських парламентарів цього періоду, який виступав провідником українських інтересів у Відні. Ці праці є важливими для розуміння функціонування українського представництва у багатонаціональній імперській системі та дозволяють порівнювати регіональні особливості політичної активності буковинських українців із галицькими реаліями.

У наукових розвідках А. Криськова та М. Полич [54–55] преса розглядається як важливе джерело для реконструкції виборчих процесів та політичного життя українців Галичини наприкінці XIX ст. Дослідники на матеріалах часопису *«Руслан»* показують специфіку висвітлення виборчих кампаній, зловживань під час голосування, а також формування політичної культури та суспільних настроїв. Зазначені праці розширюють джерельну базу теми дисертації, оскільки дозволяють залучити періодику як безпосереднє свідчення перебігу парламентських виборів і внутрішньої динаміки українського національного руху.

У межах оцінки інституційного значення законодавчих органів Австро-Угорщини для західноукраїнських територій, В. Гончаренко охарактеризував Державну раду як «модель парламенту європейського типу» [56, с. 54]. Таке визначення відображає спробу позиціонувати цю установу не лише як інструмент імперського управління, а як платформу, яка в умовах

багатонаціональної держави уможливлювала розвиток форм представництва, зокрема для національних меншин.

Особливу увагу процесу боротьби українців за реформу виборчого законодавства в Галичині приділяє Т. Гончарук [57]. Дослідниця вказала на масовий характер залучення українського населення до виборчого процесу, розглядаючи цю активність як один із ключових індикаторів політичної модернізації українського руху. В її інтерпретації виборча реформа розглядалася українськими політиками як легітимний інструмент для розширення представництва в парламенті та поступового досягнення національних цілей через конституційно-правові механізми [57, с. 26].

У статті Я. Капущака та А. Королька [58] здійснено регіональний аналіз політичної активності українців у межах Австро-Угорської імперії, зокрема в місті Станиславів. Автори на основі широкої джерельної бази дослідили участь місцевого українства у виборах до Віденського парламенту та Галицького сейму, а також висвітлюють вічевий та страйковий рух як форми громадського опору і політичної мобілізації.

Юрій Михальський [59] проаналізував суспільно-політичну ситуацію в Галичині на початку ХХ ст. через призму боротьби між українськими та польськими політичними силами. У центрі його уваги – процес формування національно-політичних утворень, що стали інструментами артикулювання етнічних інтересів у складному політичному ландшафті монархії.

Монографія В'ячеслава Яремчука [60] посідає помітне місце у сучасній історіографії, оскільки пропонує цілісний аналіз політичного представництва українців у парламентських структурах Австро-Угорщини, поєднуючи соціально-політичний контекст із дослідженням діяльності конкретних депутатів. Вона вирізняється системним підходом і широкою джерельною базою, що дозволяє простежити як внутрішньопартійні стратегії, так і взаємодію українських сил із державними інституціями. Натомість праця В. Дмитрушко та А. Коцура [61] має переважно історіографічний характер, узагальнюючи здобутки попередніх досліджень і виокремлюючи проблеми їх

ідеологічного навантаження в радянський період. Завдяки комплексному охопленню як українських, так і зарубіжних студій, вона створює методологічний фундамент для подальших досліджень українського парламентаризму, зокрема діяльності представників у Віденському парламенті.

Проблематика заснування українського університету у Львові була предметом дослідження В. Качмара [62–63], який детально висвітлив зусилля українських депутатів австрійського парламенту у цьому напрямі.

У статтях М. Алексєєвої [64], Л. Федик [65] та Н. Бондаренко [66] комплексно висвітлено різні аспекти участі українців у виборчому та парламентському процесах Австро-Угорщини. Алексєєва акцентує на значенні еміграційної преси («Свобода») як джерела для реконструкції перебігу виборів і відображення міжнародного контексту, що дозволяє оцінити реакцію зарубіжної громадськості на події в Галичині. Федик зосереджується на проблемах правової свідомості, вказуючи на глибокий розрив між формальним сприйняттям виборчого права та його реальним функціонуванням у суспільстві, де домінували зловживання, низька політична культура й адміністративний тиск. Бондаренко ж аналізує парламентську діяльність українців крізь призму розвитку національної правосвідомості, підкреслюючи ключову роль виборчої реформи 1907 р. у створенні першої української фракції. У сукупності ці праці дозволяють простежити взаємозв'язок між виборчими практиками, формуванням політичної культури та становленням українського парламентаризму.

У праці Богдана Сокола [67] функціонування української мови у Віденському парламенті розглянуто як один із центральних вимірів українсько-польського протистояння в Галичині. Дослідник показує, що попри формальні гарантії прав національних меншин, реальна мовна практика визначалася політикою польської адміністрації, яка прагнула утвердити домінування польської мови. Парламентські дебати з цього питання перетворювалися на арену боротьби за рівноправність українців,

водночас засвідчуючи значення парламентської трибуни як механізму відстоювання національно-культурних прав.

Серед іноземних науковців найбільший вклад у вивчення діяльності українського представництва у Віденському парламенті вніс Г. Біндер. У своїй монографії [68] він здійснив фундаментальне дослідження функціонування парламентських структур у Цислейтанії на зламі XIX–XX ст., приділяючи окрему увагу українському представництву. У межах дослідження проаналізовано політичну поведінку українських депутатів, класифіковано їх за фракційною належністю та партійною орієнтацією, а також простежено зміну стратегій політичної дії залежно від електоральних циклів, внутрішньої політичної динаміки імперії та конфігурації союзів у парламенті. Біндер акцентував увагу на існуванні двох основних груп українських депутатів: помірковано-консервативного крила, що тяжіло до співпраці з польським істеблішментом та опозиційного блоку, сформованого на засадах національно-демократичної ідеології. Автор описав фракційні розбіжності, зокрема щодо участі у парламентських комітетах, рівня ініціативності, типів подань (інтерпеляцій) та реакцій на політичні кризи. Значну увагу приділено спробам українських депутатів діяти в межах наднаціональних союзів (на кшталт «Слов'янського центру»), а також критичному аналізу виборчих фальсифікацій та правового стану українського електорату.

Особливу цінність для дисертаційного дослідження має застосований Біндером підхід міждисциплінарного аналізу, який поєднує інституційно-історичну та соціологічну перспективу. Він виокремив типові риси парламентаризму пізньої Габсбурзької монархії: структурну асиметрію доступу до парламентських інструментів у провладних та опозиційних фракцій; важливість міжнаціональних ситуативних альянсів; роль парламенту як інституційного поля для артикуляції та легітимації національних вимог. Праця Г. Біндера слугує важливим аналітичним підґрунтям для розуміння механізмів участі українських депутатів у

політичному житті імперії, а також дозволяє глибше інтерпретувати внутрішньополітичні розмежування серед галицького представництва.

У 2006 році польською мовою побачив світ збірник наукових праць «Українська парламентська традиція XIX–XX ст.», в якому опубліковано дослідження Г. Біндера під назвою «Українське представництво в австрійській Палаті послів у 1879–1918 рр.» [69]. У зазначеній праці автор здійснив ґрунтовний аналіз персонального складу українського депутатського корпусу в Державній раді Австро-Угорщини, окреслив його чисельні параметри, політичну орієнтацію та фракційну приналежність. Особливу увагу дослідник приділив динаміці зміни партійного спектра серед українських депутатів, відзначаючи їх поступове структурування за національно-політичними, ідеологічними та регіональними ознаками.

Праця Вільяма Александера Дженкса [70] становить вагоме історіографічне джерело для дослідження завершального етапу діяльності українських депутатів у Віденському парламенті. У монографії детально простежено політичні передумови та проблематику виборчих реформ кінця XIX – початку XX ст., зокрема реформу 1896–1897 рр., що стала ключовим етапом у трансформації виборчої системи. Особливу увагу приділено виборам 1907 р., результати яких автор аналізує у міжнаціональному зрізі, включаючи представників української фракції. Завдяки цьому праця Дженкса дозволяє глибше зрозуміти як політичний контекст, так і наслідки законодавчих змін для українського представництва у структурі австро-угорського парламентаризму.

У статті Біргітти Бадер-Цар [71] здійснено ґрунтовний аналіз демократизації виборчого права в Австро-Угорщині кінця XIX – початку XX ст., що поєднувала поступове розширення електорату з упровадженням нових виборчих процедур. Авторка детально розглядає соціальні та локальні аспекти виборів, включаючи питання участі жінок, використання виборчих кабінків та практики подолання насильницьких інцидентів, які часто супроводжували виборчі кампанії. Дослідження виразно підкреслює

суперечність між формальною декларованою демократизацією та фактичними механізмами адміністративного контролю, фальсифікацій і застосування сили з боку держави. У контексті українського представництва ця праця є цінною для зіставлення галицьких і буковинських виборчих практик із загальноімперськими тенденціями, що дозволяє краще зрозуміти умови, у яких формувалася стратегія українських парламентарів.

У статті Джеремі Кінга [72] проведено детальний аналіз австрійської системи національної класифікації населення, яка виникла в умовах політики

«рівності національних прав» після кризи 1897 р. Автор показує, що ця система поєднувала елементи суб'єктивної самоідентифікації з об'єктивними критеріями (мовними, територіальними, історичними), формуючи складний механізм визначення національної належності. Водночас поділ громадян на

окремі виборчі й шкільні округи створював підґрунтя як для розвитку національного самоврядування, так і для загострення міжетнічних конфліктів. Для вивчення українського представництва у Віденському парламенті ця праця є цінною, адже висвітлює правові та інституційні засади визначення «української» приналежності, що напряду впливали на формування виборчих округів і освітньої політики у Галичині та на Буковині.

Значну увагу політичній діяльності галицьких русофілів у контексті австрійського парламентаризму приділила німецька дослідниця історії

Східної Європи Анна Вероніка Вендланд у монографії [73]. У своєму дослідженні авторка комплексно проаналізувала політичні установки та еволюцію русофільського табору в Галичині, висвітлюючи його роль у парламентських процесах Австро-Угорщини. Однак у контексті періоду 1897–1907 рр. лише один депутат – Михайло Король – мав опосередковані зв'язки з русофільським середовищем, що засвідчує поступове маргіналізування цієї течії в представницьких структурах імперії. Важливою концептуальною розвідкою Вендланд є аналіз виникнення та функціонування терміну «галицькі вибори» як уособлення політичної корупції,

адміністративного втручання та виборчого свавілля, характерного для Галичини в складі Австро-Угорщини.

Праця П.М. Джадсона [74] є синтетичним дослідженням історії Габсбурзької імперії, що пропонує новий погляд на її політичний устрій, включаючи діяльність парламенту. Джадсон наголосив на ролі представницьких органів у формуванні імперської політики та адаптації імперії до викликів модернізації. Автор дослідив питання взаємодії центральної влади та національних груп, показуючи, як парламент відіграв важливу, хоч і не завжди ефективну роль у врегулюванні етнічних конфліктів.

У сучасній західній історіографії важливий внесок у вивчення парламентського представництва в Австро-Угорщині здійснив Генрі Томсон [75]. Автор продемонстрував, що виборча реформа 1907 року в австрійській частині монархії, хоч і формально запровадила загальне чоловіче виборче право, стала інструментом маніпуляції виборчою системою в інтересах імперської влади. Томсон доводить, що через механізм навмисного «малорозподілу» німецькомовні сільські округи та польські міста (зокрема Львів) були надмірно репрезентовані, тоді як українські округи, особливо в Галичині та Буковині, зазнавали системного недопредставлення. Така політика слугувала збереженню лояльної до цісаря парламентської більшості й утискала національні меншини, зокрема українців, обмежуючи їх політичну вагу навіть у нових умовах розширеного електорату. Цей підхід вносить новий ракурс у вивчення участі українських депутатів у парламентських процесах, дозволяючи осмислити їх діяльність у ширшому контексті авторитарної стратегії імперської влади.

Серед історіографічних досліджень австрійського парламентаризму вагоме місце займають праці Франца Адльгассера [76–77], у яких здійснено системний аналіз трансформації політичних інституцій Габсбурзької монархії та соціально-професійного складу депутатського корпусу. Особливу увагу приділено освітньому рівню, фаховій належності та динаміці

оновлення парламентського складу, що розглядається як показник готовності депутатів до законотворчої діяльності та ролі соціокультурного капіталу у формуванні політичної активності. Хоча українське представництво у цих студіях висвітлено лише побіжно – зокрема через приклад Юліана Романчука – праця Адльгассера створює цінний аналітичний контекст для порівняння українських депутатів із загальноімперськими тенденціями, дозволяючи визначити їх місце в соціальній та професійній структурі парламентської еліти.

Стаття італійського дослідника Гвідо Францінетті [78] становить цінне джерело для дослідження історії виборів до Віденського парламенту, зокрема в контексті аналізу електоральних процесів у Галичині 1907–1911 рр. Незважаючи на деяке хронологічне виходження за межі нашого дослідження, вона дозволяє глибше осмислити наслідки виборчої реформи 1907 р., яка стала кінцевою точкою аналізованого періоду. Особливе значення мають спостереження автора щодо динаміки політичної боротьби, зокрема еволюції українського представництва в умовах трансформації виборчої системи. У іншій своїй праці [79] Францінетті розглядає специфіку функціонування виборчого процесу в багатонаціональному середовищі Австро-Угорської монархії, наголошуючи на складності розмежування політичної поведінки за національною ознакою.

Про українське представництво у Віденському парламенті згадували Отто Урбан [80] та Алан Скед [81]. У своїй праці «Занепад і падіння Габсбурзької монархії» А. Скед вказав на обмежувальний характер виборчої системи Австро-Угорщини, яка створювала переваги для поляків щодо українців [81, р. 257].

У рамках дослідження важливу роль відіграють праці польських науковців, які охоплюють загальний політичний контекст Галичини, функціонування австрійського парламентаризму, міжнаціональні стосунки, а також роль поляків у політичному житті Габсбурзької монархії. Праця Я. Перацькі [82] присвячена аналізу мовного питання в юридичній сфері

Галичини. Автор зосередився на проблемі використання української мови в судах і прокуратурах, вказуючи на спротив польських кіл щодо запровадження української як адміністративно-юридичної мови. Хоча дослідження носить полемічно-публіцистичний характер, воно надає унікальний матеріал про практичні аспекти реалізації мовних прав українців і функціонування судової системи в контексті національних суперечностей. Ці питання нерідко порушувалися і в парламентських дебатах, а відтак знайшли відображення в діяльності українських депутатів.

Ю. Бушко у своїх працях [83–85] проаналізував участі польських представників у політичному житті Австро-Угорщини. Його дослідження особливо цінне тим, що детально охоплює діяльність польських фракцій у Державній раді, внутрішню структуру парламенту та виборчі механізми. Хоча головний акцент зроблено на польському національному русі, ці праці створюють контекст для порівняння й аналізу українського представництва та його взаємодії з польськими політичними колами.

У праці О.Бальцера [86] представлено систематичний виклад конституційного та адміністративного устрою Австрії у формі наукового конспекту. Автор приділив увагу еволюції правових засад парламентської системи, зокрема розглядає формування Віденського парламенту, поділ на палати, виборче законодавство, роль імператора, а також юридичний статус коронних країв, включно з Галичиною. О. Бальцер подав цілісну картину інституційної структури, в якій функціонували парламентарі, зокрема й українські, і окреслює співвідношення між законодавчими, виконавчими й судовими органами. Праця є цінним джерелом для розуміння нормативного контексту, в якому здійснювалась політична діяльність українського представництва у Відні.

К. Гжибовські [87] у своїй праці запропонував ґрунтовну реконструкцію політичного устрою та автономних прав Галичини. Автор дослідив юридичні основи діяльності австрійського парламенту, що важливо для розуміння інституційного простору, в якому діяли українські

парламентарі. А. Дзядзьо [88] здійснив аналіз конституційного устрою Австро-Угорської монархії, показуючи взаємовідносини між центральною владою, імператором, парламентом та громадянином. Ця праця є цінним інструментом для інтерпретації правового статусу українських депутатів.

Ч. Партач [89] дослідив польсько-українські відносини в Галичині, приділяючи увагу зокрема періоду виборчої реформи та конфліктів навколо адміністративного та освітнього устрою. Праця допомагає окреслити політичні виклики, з якими стикалися українські парламентарі у Відні.

Також заслуговують на увагу праці С. Гродзіські [90], Г. Верещицькі [91–92], С. Кенєвіча [93], В. Найдуса [94], які хоч і меншою мірою зосереджуються на українській тематиці, однак висвітлюють важливі аспекти парламентської культури, багатонаціонального контексту та політики габсбурзького двору. Збірник статей під редакцією Ярослава Моклака [95] є спробою актуалізувати тему українського парламентаризму в сучасному науковому дискурсі, зокрема в міжнародному контексті.

Серед узагальнюючих праць з історії Австрії варто відзначити дослідження А. Дж. П. Тейлора [96] та Е. Цьольнера [97], які охоплюють ключові аспекти історії Австро-Угорської монархії.

Історія Польщі також висвітлена у важливих роботах Н. Дейвіса [98], Л. Зашкільняка та М. Крикуна [99], які проаналізували національні та соціально-політичні процеси у землях Галичини.

Низку праць із окресленої проблематики опублікував автор цього дослідження [100–105].

Аналіз історіографії засвідчив, що проблема участі українських депутатів у діяльності Віденського парламенту залишається недостатньо розробленою в українській науці, попри наявність окремих вагомих студій. Вивчення теми розпочалося ще в австро-угорський період, коли публікації здебільшого мали публіцистичний або оглядовий характер. У міжвоєнний час, зокрема в еміграційній історіографії, ця проблематика продовжувала осмислюватися переважно в контексті національного руху. Радянська

історіографія демонструвала значне ідеологічне навантаження: діяльність парламентарів-українців розглядалася через призму «соціального пригнічення» та «контрреволюційності» буржуазного парламентаризму. Однак навіть у цьому контексті варто відзначити напрацювання В. Кульчицького, який надав важливий опис адміністративно-правових структур Галичини.

Новий етап розвитку історіографії почався після 1991 року, коли знято ідеологічні обмеження, а науковці отримали доступ до ширшого джерельного корпусу. Найбільш вагомим внеском у цій сфері є праці О. Аркуші, яка систематизувала досвід функціонування українських представницьких інституцій в умовах багатонаціональної Австро-Угорщини. У новітніх публікаціях останніх років спостерігається помітний інтерес до питань міжслов'янської парламентської кооперації, що зокрема відображено у працях А. Кліша, Ю. Древницького, С. Прийдуна, а також Р. Лехнюка, які запропонували нові підходи до осмислення політичних альянсів українських депутатів із представниками інших народів імперії.

Підсумовуючи, слід зазначити, що попри наявні цінні напрацювання, сучасна історіографія ще не сформувала цілісного бачення місця та ролі українського представництва у Віденському парламенті. Низка аспектів залишається малодослідженою: внутрішньофракційна динаміка, інституційна стратегія українських депутатів, а також глибший аналіз політичної риторики, що використовувалася у парламентських виступах. Це актуалізує потребу у спеціальному дослідженні, яке б на основі широкого корпусу джерел дало змогу комплексно охарактеризувати участь українців у парламентському житті Австро-Угорської імперії на зламі XIX–XX ст.

1.2. Джерельна база

Дослідження українського представництва у Віденському парламенті в 1897–1907 рр. спирається на широке коло різноманітних джерел, які

охоплюють офіційні документи, парламентські протоколи, приватну і політичну кореспонденцію, пресові публікації, автобіографічні свідчення та архівні матеріали. Усі вони віддзеркалюють складну багатогранну дійсність участі українських депутатів у політичному житті Австро-Угорської монархії, їх спроби захистити національні інтереси, реалізовувати парламентські ініціативи та формувати стратегію національного представництва в умовах імперського політичного простору.

Комплексність і поліцентричність джерельної бази зумовлюється не лише специфікою функціонування парламенту як інституції, а й політичним контекстом кінця XIX – початку XX ст., коли українське питання набуло нових форм політичного артикуляційного вияву. Архівні фонди, матеріали центральної і регіональної влади, документи українських політичних партій, а також приватні архіви ключових діячів (зокрема Юліана Романчука, Олександра Барвінського, Анатолія Вахнянина) дають змогу здійснити всебічний аналіз як інституційного, так і персоніфікованого виміру української участі у віденському законодавчому процесі.

Важливу групу джерел, що дозволяють простежити як інституційну взаємодію українських депутатів з органами виконавчої влади, так і перебіг виборчих кампаній до Державної ради, становлять документи ЦДІАЛ України Ф. 146 «Галицьке намісництво». Комплекс справ охоплює широку тематику – від аналізу інтерпеляцій парламентарів до розслідувань виборчих зловживань. Наприклад, у фонді сконцентровано листування намісництва з міністерствами та староствами у відповідь на інтерпеляції депутатів про зловживання адміністрації, правопорушення з боку державних службовців і політичний тиск на українське населення. Документи містять тексти депутатських запитів, відповіді урядових установ, пояснення посадовців, а також супровідну документацію [106–110].

Окрема категорія документів, ті які безпосередньо стосуються підготовки, організації та перебігу виборів до Віденського парламенту в 1896–1906 рр. У матеріалах зафіксовано як технічний бік виборчого процесу

(інструкції, розпорядження [111–118], плани розміщення військових гарнізонів під час виборів [119], результатів вибів [120–128]), так і свідчення масових зловживань та фальсифікацій, зокрема втручання чиновників у складання виборчих списків, тиск на виборців, махінації під час правиборів. Цінними є й справи про додаткові вибори [129–137], які відображають реакцію уряду на оскарження результатів голосування, що часто ставало формою боротьби українського представництва за виборчу справедливість.

Вагоме джерельне значення має також фонд 382 («Романчук Юліан (1842–1932), політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст»), який репрезентує погляд зсередини українського політичного середовища. Його документи [138–142] висвітлюють тактику українського парламентського клубу, спроби налагодити слов'янську міжнаціональну співпрацю, реакцію на дискримінаційні дії влади та розробку стратегій боротьби за український університет у Львові. Окремий інтерес викликає листування Ю. Романчука з іншими депутатами, зокрема М. Васильком [143], А. Вахнянином [144], Д. Танячевичем [145] та іншими.

Джерельну базу дослідження українського парламентського представництва суттєво доповнюють документи фонду 309 (Наукове товариство ім. Шевченка), зокрема справи, які містять протоколи засідань СХНС – міжетнічного об'єднання депутатів-слов'ян у межах австрійського парламенту [146–149]. Ці документи мають надзвичайну цінність для розуміння стратегій міжслов'янської солідарності, спільної позиції слов'янських фракцій щодо ключових питань імперської політики, а також місця і ролі українських депутатів у ширших транснаціональних проектах політичної комунікації. Протоколи містять інформацію про внутрішню динаміку, ідеологічні розмежування, спроби узгодження позицій та тактичні компроміси між чехами, словенцями, хорватами, українцями й іншими слов'янськими представниками в парламенті. Важливим є і те, що документи фіксують участь українських депутатів у формуванні єдиного фронту

протидії германізації, захисту мовних прав, підтримки освітніх і національно-культурних ініціатив. Цей матеріал дозволяє вивчити український фактор у контексті політичного слов'янства в Габсбурзькій монархії, а також оцінити ефективність парламентських союзів як інструменту тиску на центральну владу.

Протоколи засідань «Руського клубу» у Віденському парламенті, записані Анатолем Вахнянином [150], становлять надзвичайно цінне джерело до реконструкції внутрішньої організації, політичної стратегії та ідеологічних орієнтирів українського депутатського середовища у Відні на зламі XIX–XX ст. Як активний діяч і депутат, Вахнянин не лише фіксував хід засідань, а й ретельно нотував виступи, ухвали, а також перебіг дискусій щодо ключових політичних, освітніх та національних питань. Ці протоколи дають змогу простежити процеси узгодження позицій між різними течіями українського парламентського середовища, зокрема народовцями та представниками поміркованих консервативних кіл, а також реакцію депутатів на виклики з боку польських, німецьких і чеських політичних сил. Важливо й те, що документ відображає формування національного лідерства, у якому А. Вахнянин відігравав роль не лише писаря, а й ініціатора низки ідей. Таким чином, справа є джерелом для дослідження як політичного представництва українців у парламенті, так і внутрішнього функціонування самих українських депутатських структур.

Стенографічні протоколи Віденського парламенту [151–167] є фундаментальним джерелом для вивчення парламентської діяльності українських депутатів. Вони становлять важливе джерело для дослідження функціонування парламентських процедур та участі депутатів у законодавчій діяльності. Вони фіксують не лише хронологічні параметри засідань – час початку і завершення, тривалість перерв, кількість присутніх – але й містять детальну інформацію про хід голосувань. Особливу цінність становлять дані щодо персонального складу підтримки або опозиції до конкретних рішень, що дає змогу реконструювати ступінь політичної активності окремих

депутатів, у тому числі українського представництва. У випадку виборів парламентських посадових осіб – секретарів, голів та членів комітетів – протоколи подають структуровану інформацію з підсумковими результатами голосування, включаючи імена кандидатів та кількість отриманих ними голосів. У свою чергу, при ухваленні законопроектів або інших ключових рішень, протоколи містять поіменне голосування, яке охоплює всіх депутатів, включно з тими, хто проголосував «за», «проти» чи утримався. Такий формат документування дає змогу відстежити не лише загальну законодавчу динаміку, але й роль і позицію українських парламентарів у процесі прийняття рішень. Аналіз поіменних списків дозволяє встановити ступінь підтримки українськими депутатами конкретних законодавчих ініціатив, виявити випадки консолідованого голосування, а також проаналізувати їх позиції щодо загальноімперських або національно значущих питань.

Ці протоколи репрезентують не лише повний перебіг пленарних засідань, а й дають змогу простежити зміст і тональність виступів українських делегатів, зокрема Ю. Романчука, О. Барвінського, А. Вахнянина, А. Коса та інших. Аналіз виступів українських депутатів у парламентській залі розкриває спектр питань, які становили пріоритет для українського політикуму – від освітньої політики, земельного питання та виборчих зловживань до мовної дискримінації та зусиль із заснування українського університету. Стенограми також фіксують взаємодію українських депутатів з представниками інших народів монархії – чехами, поляками, німцями, а також реакцію президії парламенту на ті чи інші ініціативи. Ці джерела є цінними завдяки своїй автентичності та точності, оскільки містять офіційно зафіксовані висловлювання депутатів, протокольні зауваження, поправки до законопроектів і результати голосувань. Таким чином, вони дозволяють реконструювати реальну практику парламентського представництва українців, оцінити вплив українських політиків на державну

політику Австро-Угорщини та простежити формування риторичних і стратегічних моделей дії в умовах багатонаціонального парламенту.

У контексті дослідження функціонування українського парламентського представництва у Віденському парламенті важливе значення мають нормативно-правові акти, що визначали виборчі процедури та компетенції імперського законодавчого органу [168–170]. Насамперед йдеться про виборчі закони 1873 р., оприлюднені у «Вѣснику законовъ державныхъ для Королевствъ и краєвъ въ Державной думѣ заступленныхъ». Ці документи є цінним джерелом для аналізу виборчої системи Австро-Угорської імперії, зокрема в частині, що стосується Галичини: вони містять дані щодо кількості депутатських мандатів, географічного розподілу виборчих округів, а також механізмів формування виборчого корпусу.

Законодавство регламентувало основні параметри участі у виборах – встановлювалося вікове обмеження для виборців чоловічої статі (оскільки жінки були повністю усунені від виборчого процесу), а також визначався мінімальний вік, з якого громадяни могли бути кандидатами у депутати. Особливо важливою для теми дисертації є норма про двоступеневу процедуру голосування у четвертій курії, яка суттєво впливала на можливості українського селянства реалізовувати своє виборче право. Таким чином, ці законодавчі акти не лише окреслюють правову базу виборчого процесу, а й дозволяють виявити механізми юридичного обмеження політичного впливу українського населення в умовах куріальної системи.

Промови Олександра Барвінського, виголошені в австрійському парламенті та опубліковані окремими брошурами у 1902–1906 роках [171–178], є важливим корпусом джерел для вивчення інтелектуального, ідеологічного та програмного змісту українського політичного представництва у Віденській державній раді. Ці тексти, надруковані накладом редакції часопису «Руслан», фіксують як публічну риторику, так і конкретні парламентські ініціативи українських депутатів, зокрема щодо заснування українського університету у Львові, реформи шкільної освіти,

прав українського селянства, а також воєнного й зовнішньополітичного курсу Австро-Угорщини. Особливу цінність становлять промови, виголошені у рамках розгляду бюджетних проектів (міністерств освіти, війни, закордонних справ), де Барвінський поєднує критичну оцінку урядових дій із чіткими вимогами рівноправності для українців, апелюючи як до конституційних принципів, так і до морально-історичної відповідальності імперської влади. Джерело демонструє високий рівень парламентаризму, аргументації та політичної культури, властивих українській національній еліті початку XX ст., а також виявляє дипломатичні стратегії українського представництва у боротьбі за освітні, культурні та політичні права в умовах австрійської монархії.

У своїй брошурі Юліан Романчук [179] репрезентує підсумок своєї парламентської діяльності в Державній раді, адресуючи звіт безпосередньо до виборців із кількох повітів Галичини. Цей текст є цінним особистим джерелом, яке не лише інформує про конкретні виступи, ініціативи та голосування, але й дозволяє реконструювати політичну стратегію українського парламентаря, його риторику, уявлення про виборців та засади представництва. У брошурі простежується осмислення ключових питань національного, соціального та освітнього характеру, що обговорювались у парламенті впродовж 1901–1907 рр., зокрема: захист української мови, боротьба за рівноправне шкільництво, підтримка економічного самозміцнення селянства, а також опір німецько-польській дискримінаційній політиці.

Мемуарна література українських парламентарів, зокрема «Спомини з мого життя» О. Барвінського, є важливим джерелом до реконструкції внутрішньої динаміки українського представництва у Віденському парламенті [180–196]. Він подав широку палітру політичних подій, у яких брав безпосередню участь як один із провідників національно-демократичного табору: формування депутатського клубу, переговори з урядом, конфлікти з москвофільською опозицією, розбудову культурно-

освітніх ініціатив. У споминах виразно простежується стратегія поєднання легального парламентаризму з національним інтересом, а також риси так званого «консервативного модернізму», притаманні українській політичній еліті на зламі століть. Це джерело – ретроспективне й суб'єктивне, однак у поєднанні з офіційними стенографічними звітами та документами – дозволяє глибше осмислити мотиви, стилі поведінки і дискурсивні рамки українських депутатів у контексті австрійського парламентаризму та галицької політики.

Праця «Юліян Романчук – перший український віцепрезидент австрійської палати послів. Його жите і діяльність. В 30-літний ювілей його посольської діяльності» [197] становить цінне джерело для дослідження історії українського парламентського представництва у Відні наприкінці XIX – на початку XX ст. Видання поєднує біографічний нарис та аналіз політичної діяльності Ю. Романчука, репрезентуючи його як ключову постать українського руху в Галичині та водночас як активного учасника загальноімперського політичного процесу. Особливу значущість має використання автором матеріалів мемуарного характеру, що дозволяють відтворити внутрішню логіку політичних рішень, оцінки сучасників і механізми функціонування парламентських інституцій Австро-Угорщини. Праця відображає не лише особистий досвід Ю. Романчука, але й ширший контекст становлення української парламентської традиції, що робить її вагомим джерелознавчим підґрунтям для вивчення діяльності українських депутатів у Віденському парламенті.

У джерелознавчому аспекті важливим свідченням внутрішньої мотивації та світоглядних орієнтирів українських парламентарів є збірка «Отець Данило Танякевич. Вибрані праці та листи» [198], що репрезентує як публіцистичну, так і приватну кореспонденцію одного з найпоміркованіших представників української опозиції у Державній раді. Листи Танякевича становлять цінне джерело для реконструкції політичної риторики, морально-релігійної мотивації, а також оцінок тодішньої парламентської тактики українських депутатів. Особливо показовими є його

висловлювання про лояльність до імперської влади, бачення місця українців у багатонаціональній Австрії та ставлення до співпраці з іншими слов'янськими народами. Збірка дає змогу простежити, як приватні переконання Танячкевича трансливалися у його публічні виступи, дозволяючи глибше зрозуміти соціальну і духовну природу участі греко-католицького духовенства в імперській політиці на зламі XIX–XX ст.

Доповнюють парламентську діяльність Р.Яросевича матеріали, які знаходяться в його теці-зошиті. У ній представлена передвиборча діяльність Р.Яросевича як кандидата до парламенту від РУРП у 1897 р. і результати виборів до Державної Ради. Це матеріали з “Галичанина” та часопису “Русское слово”. Є також повідомлення “Галичанина” про те, що Р.Яросевич звертався до керівників соціал-демократичного клубу з проханням прийняти його до складу клубу, вміщено вирізку з текстом звернення Р.Яросевича до міністра крайової оборони. Наявні матеріали про участь Р.Яросевича в числі 160 делегатів з усієї Австро-Угорської імперії на конгресі соціалістів у Відні в 1897 р., інші аспекти його парламентської діяльності в перший рік перебування в Державній Раді [199].

У межах вивчення становлення українського представництва у Віденському парламенті важливим джерелом є мемуарна спадщина польського соціал-демократа Ігнація Дашинського, зокрема його двотомні спогади, опубліковані відповідно в 1925 та 1926 роках [200]. Автор, який обіймав мандат депутата парламенту з 1897 по 1918 рік, не лише передає атмосферу політичного життя Австро-Угорської імперії, але й фіксує характер виборчих кампаній, взаємини між різними національними фракціями, зокрема польською, українською, німецькою та єврейською, а також тенденції до радикалізації та поляризації політичного дискурсу. У першому томі висвітлено обставини перших виборів за новою виборчою системою, зокрема й дискримінаційну природу п'ятої курії, яка обмежувала представництво селян – ключового електорату українського руху. Описано механізми парламентської взаємодії, зокрема поведінку депутатів у

пленарній залі, характер міжпартійних дебатів і формування коаліцій. Дашинський, хоча й представляв польське середовище, демонструє доволі об'єктивне ставлення до діяльності українських депутатів, підкреслюючи як їх прагнення до емансипації, так і обмежені можливості в умовах парламентської ієрархії. З огляду на це, спогади І. Дашинського є цінним контекстуальним матеріалом для реконструкції політичного клімату, в якому діяли українські парламентарі, а також для вивчення структури міжнаціонального діалогу в умовах дуалістичної монархії.

У процесі дослідження діяльності українського представництва у Віденському парламенті важливе місце посідає аналіз матеріалів періодичної преси, зокрема щоденників «Діло» та «Руслан», які відігравали провідну роль у формуванні громадської думки, мобілізації політичної активності та документуванні парламентського життя українських депутатів. Обидва видання стали цінними джерелами не лише для вивчення змісту парламентських виступів, а й для реконструкції ширшого контексту суспільно-політичних процесів, які супроводжували діяльність українських парламентарів.

Часопис «Діло», що мав репутацію поміркованого, але авторитетного органу народовців, регулярно публікував матеріали про перебіг засідань Віденського парламенту, виступи українських депутатів, хроніки парламентських подій та редакційні коментарі. Особливу увагу редакція приділяла висвітленню питань виборчої реформи, боротьби за український університет, захисту національних і культурних прав. Видання також ставало майданчиком для публічної дискусії між різними політичними угрупованнями, фіксуючи конфлікти, тактичні розходження і стратегії українських парламентарів у взаємодії з іншими слов'янськими та німецькомовними фракціями.

Водночас «Руслан», що представляв більш консервативну й духовно зорієнтовану позицію, пропонував глибші рефлексії над політичним і моральним значенням участі українців у парламентському житті. Видання

містило великі тематичні публікації у вигляді відкритих листів, аналітичних нарисів, портретів окремих депутатів, оцінюючи їх політичну ефективність, риторичний стиль та суспільну підтримку. «Руслан» слугував також важливим індикатором ідеологічного напруження між національним табором та представниками москвофільства або крайніх соціалістичних течій, активно реагуючи на внутрішні дискусії в українському середовищі.

Біографічний словник депутатів австрійського парламенту (1848–1918) є унікальним джерелом для вивчення соціальної історії та політичної культури Австро-Угорської монархії. Він поєднує факти про походження, освіту й професійну траєкторію парламентарів із докладними відомостями про їх законодавчу діяльність, що дозволяє простежити інтеграцію українських депутатів у загальноімперське політичне середовище. Це видання відкриває можливість ґрунтовного аналізу ролі українських парламентарів як частини ширшого політичного класу багатонаціональної держави [201].

Опубліковані збірники документів становлять ключову джерельну базу для дослідження суспільно-політичної думки українців кінця XIX – початку XX ст., оскільки в них зібрано програмні матеріали партій, виступи та публіцистику провідних діячів національного руху. Особливе значення мають антології Т. Гунчака та Р. Сольчаника [202], а також хрестоматія «Історія українських політичних партій. Кінець XIX ст. – 1917 р.» [203], де представлено автентичні документи, що віддзеркалюють інституційну зрілість українських партій і парламентську практику. Ці видання забезпечують наукову достовірність аналізу й дозволяють простежити еволюцію політичних стратегій українського представництва у Віденському парламенті.

Опрацювання джерельної бази засвідчує, що питання українського представництва у Віденському парламенті в 1897–1907 рр. добре документоване як на рівні офіційної документації, так і в площині приватного та публіцистичного дискурсу. Найбільш цінними є матеріали

Центрального державного історичного архіву України у Львові, зокрема фонди Галицького намісництва, а також особові фонди провідних українських політичних діячів. Вони дозволяють простежити не лише механізми підготовки та проведення виборів, але й виявити форми адміністративного тиску, фальсифікацій та супротиву українського електорату.

Особливу вагу мають стенографічні протоколи засідань Палати депутатів австрійського Райхсрату, що дають можливість реконструювати риторичну, політичну позицію та рівень активності українських депутатів, а також їх взаємодію з іншими парламентськими угрупованнями. Значне доповнення до офіційної інформації становлять промови, автобіографічні свідчення, а також пресові джерела, які відображають сприйняття діяльності українських депутатів у широкому суспільному контексті. Такий багатоплановий джерельний корпус створює надійну основу для глибокого і критичного аналізу української політичної присутності у віденському парламенті наприкінці XIX – на початку XX ст.

1.3. Методологія дослідження

Дослідження українського представництва у Віденському парламенті в період 1897–1907 рр. вимагає поєднання різноманітних методологічних підходів, адже йдеться не лише про реконструкцію політичних подій і процесів, а й про аналіз формування національного дискурсу в багатонаціональній імперії з урахуванням складної внутрішньої динаміки українського руху. У цьому параграфі визначаються основні методологічні засади, якими керувалося дослідження, а також обґрунтовується доцільність обраного міждисциплінарного підходу.

Оскільки об'єктом уваги є як структурно-інституційна діяльність парламенту, так і соціально-політична практика українських депутатів, дослідження спирається на принципи історизму, об'єктивності та

комплексності. Методологія побудована з урахуванням досягнень сучасної політичної історії, історії ідей, парламентаризму та історичної антропології, а також із застосуванням елементів соціального аналізу. Водночас враховано потребу адаптації термінологічного апарату до реалій кінця XIX – початку XX ст., з чітким розмежуванням між історичними категоріями й сучасними науковими конструктами.

Єжи Топольський розумів методологію історії в широкому сенсі, окреслюючи три її типи: прагматична методологія історії (роздуми про історичну науку, що розуміється як ремесло істориків, тобто визначення та аналіз видів діяльності, що здійснюються в дослідницькій діяльності, опис дослідницьких процедур та встановлення дослідницьких цілей); апрагматична методологія історії (роздуми про результати дослідження, тобто про історичні твердження, концепцію нарації, історичні узагальнення та закони); об'єктивна методологія історії (роздуми про предмет історичного дослідження, тобто про історію в сенсі минулих подій та філософію історії, яка цікавиться, наприклад, питаннями історичного факту, причинності та законів) [204, р. 28].

Методологія базується на принципах об'єктивності, історизму, системності та комплексності.

Принцип об'єктивності передбачає аналіз діяльності українських депутатів у контексті тогочасних політичних процесів без суб'єктивних оцінок чи національної заангажованості. Цей принцип передбачає максимально можливе абстрагування дослідника від власних оцінних суджень і суб'єктивного впливу на об'єкт дослідження [205, с. 86]. Це забезпечило неупереджене й повне висвітлення теми на основі репрезентативного корпусу джерел, до якого увійшли: періодична преса кінця XIX – початку XX ст., стенографічні протоколи засідань Віденського парламенту, мемуарна спадщина сучасників подій, а також праці попередників. Врахування різнопланових оцінок діяльності українських депутатів – як позитивних, так і критичних – дало змогу сформулювати

збалансовані, верифіковані наукові висновки щодо їх ролі в імперському політичному просторі.

Принцип історизму дозволяє простежити закономірності розвитку українського парламентського представництва та вплив політичних реформ на його діяльність. Застосування цього принципу, на думку Л. Зашкільняка, передбачає розгляд суспільства як «цілісної системи, всі елементи якої взаємопов'язані та узгоджено розвиваються в часі й просторі» [206, с. 65]. У контексті дослідження він реалізується через урахування комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників, що зумовлювали діяльність українського представництва в австрійському парламенті. Зокрема, це стосується специфіки політичної, соціально-економічної та культурної ситуації в Галичині, стану національного руху, особливостей польсько-українських та українсько-єврейських взаємин, а також загального курсу Австро-Угорської монархії на стабілізацію міжнаціональних відносин у багатонаціональній державі.

Принцип системності означає, що коли ми вивчаємо щось велике й складне, то маємо дивитися на це як на єдине ціле, враховуючи, як усі його частини працюють разом і взаємодіють між собою [207, с. 93]. Зазначений принцип сприяє розгляду парламентської діяльності українців як частини ширшого процесу боротьби слов'янських народів за політичні права в Австро-Угорщині. Парламент розглядається як складна інституційна структура, що функціонувала в умовах багатопартійної динаміки та міжнаціонального діалогу. Особливу увагу зосереджено на аналізі фракційної архітекτονіки парламенту (Польське коло, Чеський клуб, Руський клуб тощо), структурі парламентських комітетів і формальних/неформальних механізмах міжфракційної взаємодії. Такий підхід дав змогу глибше зрозуміти фактори, що впливали на позиціонування українських депутатів і зміну їх політичної тактики упродовж 1897–1907 рр.

Комплексний підхід дає змогу врахувати різні аспекти діяльності українських парламентарів – від політичного представництва до соціально-економічних і культурних ініціатив.

Дослідження діяльності українського представництва у парламентських інституціях Австро-Угорської монархії базується на застосуванні комплексного методологічного підходу, що інтегрує загальнонаукові, спеціально-історичні та джерелознавчі методи. Такий підхід забезпечив системність і багатовимірність аналізу політичної діяльності українських депутатів у контексті трансформаційних процесів кінця XIX – початку XX ст.

Загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукція та дедукція – були використані для виокремлення ключових тематичних ліній парламентської активності, структуризації наявного фактичного матеріалу та формулювання обґрунтованих висновків. Метод індукції дозволив виявити повторювані мотиви в парламентських виступах українських депутатів, зокрема їх концентрацію на проблемах освітньої політики, питаннях культурної автономії, мовних прав, соціального забезпечення духовенства тощо. Дедуктивний аналіз, своєю чергою, дав змогу співвіднести загальні політичні засади українських парламентарів з конкретними проявами їх участі у законодавчому процесі.

Спеціально-історичні методи, зокрема проблемно-хронологічний, компаративний, типологічний та статистичний (математичний) аналіз, були застосовані для реконструкції політичної динаміки, аналізу змін у складі представництва, фракційної належності та результативності законодавчих ініціатив. Джерелознавчий аналіз і синтез дозволили здійснити критичне опрацювання широкого кола джерел: стенографічних протоколів засідань парламенту, матеріалів преси, мемуарів і публіцистичних дописів сучасників.

Методи аналізу та синтезу виступають фундаментальними інструментами у межах єдиного процесу історичного пізнання. Аналіз дозволяє дослідникові виокремлювати та інтерпретувати емпіричні факти,

зафіксовані у джерелах, тоді як синтез забезпечує інтеграцію здобутих знань у цілісну концептуальну систему [208]. Застосування методу аналізу до матеріалів, що висвітлюють участь українських парламентарів у СХНС та Слов'янському центрі, дало змогу виявити ставлення представників інших слов'янських народів – зокрема словенців, хорватів і чехів – до українського депутатського корпусу та зрозуміти специфіку його позиціонування в міжнаціональному дискурсі парламенту. Водночас синтез дозволив об'єднати ці фрагментарні свідчення у системну реконструкцію ролі українських депутатів у парламентських процесах, а також осмислити їх здатність формувати союзницькі альянси та відстоювати інтереси українців Галичини. Методи аналізу та синтезу були також активно застосовані при опрацюванні стенографічних протоколів засідань, текстів парламентських виступів, періодичних видань і публіцистики. Це дало змогу не лише ідентифікувати ключові напрями законодавчої активності українського представництва, а й сформулювати концептуальні узагальнення щодо його внеску в політичне життя Австро-Угорської монархії на зламі XIX–XX ст.

Порівняльно-історичний аналіз (компаративний метод) поєднує два основні методологічні інструменти соціальної науки: порівняння (вивчення подібностей та відмінностей між випадками) та історію (аналіз процесів змін у їх часовому вимірі), щоб допомогти пояснити масштабні результати з різних тем [209]. У дисертаційному дослідженні *цей метод* використано з метою виявлення спільних і відмінних рис у діяльності окремих членів українського представництва у Віденському парламенті. Застосування цього підходу дозволило шляхом порівняльного аналізу не лише охарактеризувати індивідуальні стратегії парламентарної активності (кількість виголошених промов, поданих петицій, участь у комітетах тощо), але й виявити загальні тенденції та внутрішню диференціацію всередині українського політичного середовища. Окрім внутрішньоукраїнського виміру, компаративний аналіз розширено на міжетнічний контекст. Зокрема, діяльність українських депутатів зіставлялася з парламентською активністю їх словенських, чеських,

польських і німецьких колег. Такий підхід дозволив виявити специфіку участі українського представництва в законодавчому процесі в умовах багатонаціональної Габсбурзької монархії та оцінити відносну ефективність українських парламентарів у порівнянні з іншими представниками парламенту. У результаті стало можливим комплексне осмислення не лише політичних позицій українських депутатів, але й механізмів їх взаємодії у загальноімперському контексті. *Порівняльно-історичний метод* дозволяє розглянути особливості парламентської діяльності українців у контексті загальноавстрійських політичних процесів. Аналіз виборчих кампаній та участі в парламенті представників інших слов'янських народів (чехів, поляків, словаків, хорватів) дає змогу виявити загальні тенденції та специфіку українського політичного представництва. Крім того, цей метод використовується для зіставлення виборчих кампаній 1897 та 1900 років з метою виявлення еволюції політичних стратегій українських парламентарів. Цей метод може бути ефективно застосований для виявлення закономірностей та особливостей політичної діяльності українських депутатів у ширшому імперському та європейському контексті. Залучення цього підходу дає змогу зіставити українське парламентське представництво з іншими національними групами Австро-Угорщини за параметрами політичної мобілізації, стратегіями парламентської поведінки, структурою соціально-професійного складу депутатів та рівнем впливу на законотворчий процес. Порівняння в динаміці – як у часовому (від перших виборів за новою куріальною системою 1897 р. до запровадження загального виборчого права для чоловіків у 1907 р.), так і в просторовому вимірах (Галичина, Буковина, інші коронні краї) – дозволяє виявити специфіку українського політичного представництва, а також простежити, яким чином національні, соціальні та інституційні чинники взаємодіяли у формуванні парламентських практик у мультинаціональній монархії.

Історико-генетичний метод дає змогу простежити процес становлення та розвитку українського парламентського представництва у Віденському

парламенті в 1897–1907 роках. Він допомагає виявити причини та наслідки політичних рішень, зміни у виборчій системі та їх вплив на участь українців у виборчому процесі. Використання цього методу особливо важливе для аналізу парламентських реформ 1897 року, що розширили виборче право для певних категорій населення.

Застосування *системно-структурного методу* дозволяє проаналізувати функціонування української парламентської фракції у Віденському парламенті як структурного елемента загальної системи австро-угорської політики. Досліджується організаційна структура, внутрішні зв'язки між депутатами, співпраця з іншими політичними угрупованнями, а також вплив зовнішніх чинників (імперська політика, національні рухи) на їх діяльність.

У дисертації застосовується *кількісний аналіз* для створення соціально-демографічного портрету українських парламентарів. Вивчаються такі параметри, як чисельність українських депутатів у різних скликаннях парламенту, професійний та соціальний склад, територіальний розподіл депутатів, рівень політичного досвіду. Завдяки цьому методу можна оцінити, наскільки ефективно представлено інтереси українського населення в парламенті та як змінювався цей показник із плином часу.

У дисертаційному дослідженні застосовано також *математичний метод*, який дозволив здійснити кількісну оцінку парламентської активності українських депутатів. Цей підхід був використаний для узагальнення та систематизації обсягів депутатської роботи, що стало підґрунтям для об'єктивного аналізу ефективності українського представництва в імперських законодавчих інституціях. Зокрема, проведено підрахунок кількості виголошених промов, поданих інтерпеляцій та петицій, ініційованих депутатами-українцями в межах парламентських сесій 1897–1907 рр. Отримані дані дозволили виявити як загальні тенденції активності українських парламентарів, так і персональний внесок окремих депутатів. Такий підхід сприяв формуванню емпіричного підґрунтя для подальших

інтерпретацій, а також став інструментом для верифікації якісного аналізу політичної поведінки українського представництва в умовах австрійського парламентаризму.

Контент-аналіз використовується для аналізу виступів, законотворчих ініціатив і політичних програм українських депутатів, зокрема для аналізу стенограм парламентських засідань, публікацій у пресі про діяльність українських депутатів, програмних документів українських політичних партій. Це дає можливість оцінити зміст та риторику українських парламентарів, виявити ключові теми, які вони піднімали, та їх аргументацію в парламентських дебатах.

Біографії, історії життя та інші методи наративного дослідження користуються дедалі більшою популярністю як альтернативний дослідницький жанр [210]. *Біографічний метод* використовується для вивчення персоналій українських парламентарів, їх життєвого шляху, політичної кар'єри та впливу на розвиток українського національного руху. Зокрема, розглядається діяльність таких відомих політиків, як О. Барвінський, Ю. Романчук, Р. Ярославич та інших. У межах дослідження подано узагальнені біографічні характеристики українських парламентарів, які, на нашу думку, є важливим аналітичним інструментом для розуміння рівня їх політичної ефективності. Соціальне походження, фахова освіта, попередній досвід громадсько-політичної діяльності та інтелектуальний капітал мали істотний вплив на спроможність депутатів брати участь у законотворчому процесі та ефективно репрезентувати інтереси українського суспільства. Зокрема, компетентність у сфері права, економіки, адміністративного устрою Австро-Угорської монархії та здатність до міжнаціонального діалогу значною мірою визначали якість парламентської роботи кожного з представників.

Метод *колективної біографії* (prosopography), який є ефективним інструментом вивчення соціальних і політичних спільнот, зокрема депутатського корпусу парламентів. У науковій інтерпретації австрійського

історика Г. Біндера, колективна біографія розглядається як концептуально структуроване та методично вивірене дослідження певної історичної спільноти, здійснене на основі системного порівняльного аналізу індивідуальних життєвих траєкторій її представників. Такий підхід поєднує кількісні й якісні методи та орієнтований на виявлення структурних закономірностей і соціально-професійних характеристик досліджуваного колективу в ширшому суспільному контексті [69, р. 518]. Таким чином, у фокусі дослідження опиняється не лише особистісна характеристика окремих осіб, а й їх спільна діяльність, соціальне походження, освітній рівень, політична активність, що дозволяє реконструювати цілісну картину функціонування українського представництва у парламентському просторі Австро-Угорщини. На відміну від традиційної біографіки, де особистість аналізується в індивідуальному вимірі, колективна біографія дозволяє визначити типові риси та особливості цілої групи (в даному випадку – українських депутатів), виявити структурні чинники їх політичного становлення, вмотивованість рішень і особливості парламентської тактики. У цьому контексті депутатська діяльність розглядається не ізольовано, а як частина ширшої соціально-політичної динаміки австрійської монархії на межі XIX–XX ст. Таким чином, застосування методології колективної біографії дозволяє наблизитися до розуміння як внутрішньої логіки політичної поведінки українських парламентарів, так і структури їх впливу на трансформацію українського національного дискурсу в межах легітимної парламентської практики.

Метод історичної антропології дозволяє дослідити соціальні настрої української громади в Галичині щодо участі у виборах та діяльності депутатів. Використання листування, спогадів, публіцистики допомагає реконструювати суспільне сприйняття парламентської діяльності українців.

Серед джерелознавчих методів, використаних у дослідженні, провідне місце займає критичний метод, основою якого є *джерелознавчий аналіз та синтез* [211, с. 143]. Застосування цього підходу передбачає встановлення

автентичності, достовірності й репрезентативності джерел шляхом їх порівняльного аналізу та інтерпретації. Особливу увагу приділено верифікації інформації, отриманої з різнотипних джерел, таких як стенографічні протоколи парламентських засідань, мемуаристика, матеріали періодичної преси та публіцистика. Наприклад, зіставлення змісту стенограм парламентських засідань з мемуарами сучасників і публікаціями у тогочасній українській та іноземній пресі дало змогу з'ясувати не лише хронологію подій, але й специфіку їх сприйняття різними політичними середовищами. Такий підхід забезпечив високий рівень достовірності інтерпретації історичних фактів і дозволив сформулювати зважені, науково обґрунтовані висновки щодо характеру і змісту парламентської діяльності українських депутатів у складі австрійського законодавчого органу.

Інтердисциплінарний підхід. Окрім суто історичних методів, у дослідженні використовуються підходи з політології, соціології та правознавства. Це допомагає оцінити функціонування Віденського парламенту в контексті конституційної монархії, виявити соціально-економічні запити українського виборця, визначити правові механізми впливу парламентарів на державну політику.

Понятійно-термінологічний апарат. Вживання термінів «українець» та «український» щодо мешканців Галичини кінця XIX – початку XX ст. в дисертації є обґрунтованим з позиції як історичної ретроспекції, так і наукової термінологічної уніфікації. Це лексичне рішення спирається на низку важливих аргументів. У другій половині XIX ст. в середовищі галицьких українців поступово утверджується модерна національна ідентичність, що дедалі частіше позначалася термінами «українець», «український народ», «українська мова». Цей процес був зумовлений поширенням ідей народництва, національного відродження, а також впливом східноукраїнських діячів, які вже широко вживали термінологію «український» у культурно-політичному контексті. У кінці XIX – на початку XX ст. численні українські організації, зокрема «Українська радикальна

партія», «Український народний дім», уже послуговувалися саме етнонімом «українець», позиціонуючи себе як частину єдиного українського народу, попри регіональні особливості.

Терміни «русин» і «руський» є архаїчними й багатозначними, що в сучасному академічному вжитку може спричинити термінологічну неоднозначність. У різних контекстах вони можуть означати: галицьких українців, карпатських русинів (сучасна етнічна група), або навіть належність до загального «руського міра», тобто староруського/православного культурного простору. Використання усталеного терміна «українець» дозволяє уникнути помилкових асоціацій із термінами, які сьогодні активно використовуються у російській імперській/неоімперській парадигмі.

У дисертаційному дослідженні для позначення загальнодержавного парламентського представницького органу австрійської частини дуалістичної Австро-Угорської монархії вживаються терміни «Віденський парламент» та «Державна рада» (*Reichsrat*). Обидва терміни є науково обґрунтованими і водночас відповідають історичному контексту та мовній практиці української публіцистики і політичної думки кінця XIX – початку XX ст.

Термін «Державна рада» є усталеним перекладом німецького *Reichsrat* і широко використовувався в офіційних та публіцистичних текстах доби, зокрема в українській, польській та чеській політичній термінології. У законодавчому аспекті *Reichsrat* був парламентом Цислейтанії (австрійської частини імперії), який діяв у формі двопалатного законодавчого органу, що включав Палату послів (*Abgeordnetenhaus*) та Палату вельмож (*Herrenhaus*). Відповідно, використання форми «Державна рада» є доцільним при описі офіційної структури законодавчої влади, її компетенцій, засідань та законодавчих актів.

Водночас термін «Віденський парламент» використовується як функціональний синонім, що підкреслює просторову локалізацію законодавчого органу – у столиці монархії, місті Відні. Така назва має

виразний публіцистичний характер і широко використовувалась в українській пресі того часу (зокрема в «Ділі», «Руслані», «Буковині»), а також у сучасній науковій історіографії. Цей термін дозволяє уникнути зайвого повторення офіційної назви й забезпечує стилістичну варіативність викладу.

Перетворення Австрійської імперії на дуалістичну державу внаслідок прийняття «Угоди» (Ausgleich) 1867 року призвело до зміни її офіційної назви. У внутрішньодержавній документації використовувалося формулювання *Die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder und die Länder der Heiligen Ungarischen Stephanskrone*, що в дослівному перекладі означає: «Королівства і землі, представлені в Рейхсраті, та Землі Священної Угорської корони Святого Стефана». Оскільки ця назва є надто громіздкою для систематичного вживання в академічному тексті, у дисертації застосовуються усталені синонімічні форми: *Австро-Угорська монархія*, *Австро-Угорщина* та *Габсбурзька монархія*, які широко використовуються в сучасній історіографії.

У джерельних матеріалах кінця XIX – початку XX ст., зокрема в українській публіцистиці та громадсько-політичній термінології Галичини, широко вживаним був термін «посол» для означення вибраного представника до Віденського парламенту. Це лексема, що має історичне коріння в польській мові (від *poseł* – «представник», «депутат»), яка істотно впливала на термінологічну базу української мови в регіоні Австро-Угорщини. Проте у сучасній академічній практиці термін «посол» переважно використовується для позначення дипломатичного представника держави, що призводить до потенційної омонімічної неоднозначності та термінологічної плутанини в міждисциплінарному дискурсі (зокрема між політичними науками, міжнародними відносинами та історією). З огляду на це, використання слова «депутат» є доцільним як терміна, що відповідає сучасним нормам політичної термінології, узвичаєним у науковому та офіційному українському мовленні; уніфікує термінологію у межах історичного аналізу,

особливо якщо порівнюється діяльність представників у різних парламентських інституціях (наприклад, Віденському парламенті та Галицькому сеймі, де «посол» і «депутат» вживалися паралельно).

Таким чином, застосування комплексної методології дозволяє всебічно дослідити участь українських парламентарів у Віденському парламенті кінця XIX – початку XX ст. Використання історико-генетичного, порівняльного, системного та кількісного аналізу забезпечує цілісний підхід до розкриття теми. Контент-аналіз парламентських виступів та преси дозволяє оцінити ефективність діяльності депутатів, а біографічний та антропологічний методи дають змогу дослідити персональний і суспільний вимір їх участі в політичному житті.

Методологічна основа роботи ґрунтується на сучасних підходах історичної науки, що відповідають принципам історизму, об'єктивності та міждисциплінарності. Це забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості та достовірності отриманих результатів.

Висновки до першого розділу

Проведене опрацювання історіографічного доробку, джерельної бази та методологічних підходів дозволило окреслити концептуальні рамки дисертаційного дослідження, визначити ступінь наукової розробленості теми, а також окреслити можливості подальшого аналітичного осмислення діяльності українського представництва у Віденському парламенті впродовж 1897–1907 рр.

Аналіз наукових праць засвідчив, що питання участі українських депутатів у роботі Віденського парламенту на рубежі XIX–XX ст. досліджувалося в українській і зарубіжній історіографії фрагментарно. У роботах радянського періоду домінували підходи, що зводили проблему до класово-соціального контексту, тоді як у сучасних українських студіях спостерігається прагнення до об'єктивного і цілісного осмислення ролі українських парламентарів у трансформаційних процесах багатонаціональної

монархії. Проте навіть у новітній історіографії відсутнє комплексне дослідження, яке охоплювало б період двох виборчих циклів (1897–1900 та 1901–1907 рр.) у межах цілісної політичної, правової та соціокультурної аналітики. Таким чином, актуальність дисертації зумовлена як недостатнім ступенем розробки теми, так і потребою переосмислення існуючих підходів.

Джерельна база дослідження є репрезентативною, розгалуженою й міждисциплінарною за структурою. Вона охоплює офіційні документи австрійського парламенту (зокрема, стенографічні протоколи засідань), матеріали української, польської та німецької періодики, а також спогади і мемуари учасників подій. Врахування політичного, ідеологічного та стилістичного контексту джерел дало змогу здійснити критичний аналіз наративів і уникнути однобічних інтерпретацій.

Методологічний інструментарій дисертації базується на засадах історизму, об'єктивності, всебічності, системності й міждисциплінарності. Застосовано широкий спектр загальнонаукових, спеціально-історичних і джерелознавчих методів, зокрема: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, проблемно-хронологічний, компаративний, критичний та математичний методи. Особливу роль відіграли компаративний підхід, що дозволив зіставити ефективність діяльності українських депутатів із представниками інших національних груп, а також критичний метод, який забезпечив ретельну перевірку автентичності використаних джерел.

Таким чином, поєднання широкої джерельної бази з міждисциплінарною методологією дало змогу не лише реконструювати хронологію та зміст участі українських парламентарів у політичному житті Австро-Угорщини, а й здійснити аналітичне осмислення їх внеску в захист національних інтересів українського народу в умовах багатонаціональної держави. Отримані результати створюють підґрунтя для подальших досліджень українського парламентаризму в контексті трансформаційних процесів кінця XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел до першого розділу

1. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. Львів: накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. 736 с.
2. Левицький К. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914 рр. Львів: Діло, 1936. 139 с.
3. Левицький К. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914 рр. Друга частина. Львів: Діло, 1937. 108 с.
4. Томашівський С. Галичина. Політико-історичний нарис. Львів: б.в., 1915. 61 с.
5. Крип'якевич І. Історія України. Київ – Львів – Відень, 1918. 83 с.
6. Барвінський Б. Історія українського народу. 2-е вид. Львів, 1922. 141 с.
7. Starzyński S., Spiegel L. Wahlen. Wien: Österreichisches Staatswörterbuch: Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes. Hrsg. Von Ernst Mischler, Josef Ulbrich, IV, 1909. – 871– 927 s.
8. Jaremko M. Der Kampf der galizischen Ukrainer um ihre Vertretung im Wiener – Parlament seit 1848, insbesondere in den Jahren 1905–1907. Diss. Wien, 1944. 236 s.
9. Стахів М. Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918). Т. 1. Скрентон: Український Робітничий Союз, 1958. 208 с.
10. Цюцюра Т. Б. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (зокрема в роках 1905–1907). *Український історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен. 1980. Вип. 1–4 (65–68), рік XVII. С. 23–44.
11. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки в ХІХ ст.: передмови В. Янева. Мюнхен: Логос, 1969. 114 с.
12. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 томах. Т. 1. Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиця, Г. Киван, Е. Панкєєва. К., 1994. 554 с.

- 13.Химка І.-П. Греко-католицька церква і національне відродження в Галичині. *Ковчег*. Ч. 1. Львів, 1993. С. 54–85.
- 14.Кульчицький В. Державний лад і право в Галичині (у другій половині XIX – початку XX ст.). Львів, 1996. 68 с.
- 15.Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Настасяк І. Ю., Мікула О. І. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини: навчальний посібник. Львів: Тріада плюс, 2002. 82 с.
- 16.Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900–1919 рр.). К.: Видавництво АН УРСР, 1960. 371 с.
- 17.Кравець М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. 239 с.
- 18.Свежинський П.В. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX – на початку XX ст. Львів: Вид-во Львівського університету, 1966. 192 с.
- 19.Щербатюк І.Е. Социально-экономические причины эмиграции трудящихся масс из Галиции, ее формы и последствия (вторая половина XIX – начало XX ст.). Автореферат дисс. на соиск. ученой степени канд. экон. наук. К., 1965. 26 с.
- 20.Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов: Вища школа, 1983. 254 с.
- 21.Історія українського парламентаризму: від допарламентських форм організації політичного життя до сьогодення. Голова ред. ради В. Литвин, керівник авт. кол. В. Смолій. К., 2010. 636 с.
- 22.Klish A., Drevnitskyi Y., Pryidun S. Cooperation of Ukrainian and Slovenian Deputies in the Vienna Parliament in the late 19th century. *Acta Histriae*. Koper: Historical Soc Southern Primorska Koper-Hssp, 2023. Vol 31. Issue 1. P. 1–17 https://zdjp.si/wp-content/uploads/2023/06/AH_31-2023-1_Klish-et-al..pdf

23. Зуляк І., Прийдун С. Діяльність українців у Віденському парламенті наприкінці XIX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. Вип. 1 (09). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 44–59.
24. Баран А. В. Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.): історико-правове дослідження: дис ... кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. 229 с.
25. Lekhniuk R. Współpraca ukraińskich, słoweńskich i chorwackich konserwatystów w wiedeńskiej Radzie Państwa we „Wspomnieniach z mojego życia” Ołeksandra Barwińskiego (1897–1904). *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagellońskiego. Prace Historyczne*, 147, 2, 2020. S. 279–298.
26. Кавацюк Д. Українське представництво австрійського парламенту 1891–1897 рр. в умовах політики «нової ери». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. №8(50). С. 57–69.
27. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до австрійського парламенту та галицького сейму (кінець XIX – початок XX ст.): монографія. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. 204 с.
28. Плекан Ю. Діяльність греко-католицького духовенства у представницьких органах Австро-Угорської імперії (другої половини XIX – початку XX). *Матеріали Всеукр. наукової конференції «Історичні постаті Греко-Католицької Церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й національному відродженні»*, м. Коломия, 18 жовтня 2013 р. Наук. ред.: Я. Ткачук, А. Королько. Коломия. 2013. С. 145–158.

- 29.Плекан Ю. Українські депутати австрійського парламенту (XIX – поч. XX ст.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. Вип. 376–377. Чернівці, 2008. С. 131–133.
- 30.Кліш А. Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 468 с.
- 31.Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті XX століття. Львів: Літопис, 2019. 392 с.
- 32.Мельник І. Мельник А. Питання права в депутатській спадщині Юліана Романчука. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/22.pdf
- 33.Мельник А. Сеймова і парламентська діяльність Ю. Романчука як засіб організації українського населення Галичини та його політичного визначення в Австро-Угорській імперії. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/9596/%C0>.
- 34.Булачек В. Юліан Романчук: громадсько-політична діяльність. Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України. Львів, 2011. 176 с.
- 35.Дейчаківський І. Юліан Романчук – педагог, громадський діяч, політик. Івано-Франківськ, 1999. 72 с.
- 36.Пилипишин О.І. Парламентська діяльність Юліана Романчука (1883–1918 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Т., 2012. 19 с.
- 37.Пилипишин О., Бондаренко С. Полеміка Ю. Романчука у Віденському парламенті стосовно проблем українців Східної Галичини (1891–1910 рр.). *Емінак*. 2017. № 2(3). С. 24–28.
- 38.Зуляк І. Кліш А. Парламентська діяльність Олександра Барвінського наприкінці XIX – на початку XX ст. (до 170-ї річниці від дня народження). *Україна – Європа – Світ*. 2017. Вип. 19. С. 330–337;

- 39.Древніцький, Ю. Р., & Прийдун, С. В. (2025). Парламентська діяльність Олександра Барвінського наприкінці XIX ст. (за матеріалу часопису «Руслан»). *Вісник гуманітарних наук*, (6). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15259887>
- 40.Аркуша О. Між Львовом, Віднем і Києвом: Олександр Барвінський та геополітичні вибори України на зламі XIX–XX століть. Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Випуск 17. 2024. С. 53–92. DOI: 10.33402/up.2024-17-53-92
- 41.Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908). Біля джерел національного відродження. Львів: Кальварія, Каменярь, 1998. 140 с.
- 42.Bodnar M. Activities of Anatol Vahnyanin in the Vienna parliament at the end of the 19th century. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 1(31) 2025. С. 1993–2007. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1\(31\)-1993-2007](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-1993-2007)
- 43.Кліш А. Парламентська діяльність Анатолія Вахнянина (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія Історія. 2015. Вип. 1. Ч. 2. С. 142–145.
- 44.Мельник В. М. Громадсько-політична діяльність Теофіла Окуневського (1858–1937): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Львів, 2012. 204 с.
- 45.Мельник В., Мельник Р. Участь Т. Окуневського у створенні та діяльності українського націонал-демократичного руху в Східній Галичині (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Історія. 2017. Вип. 2, ч. 2. С. 22–27.

46. Klish A., Zulyak I. The newspaper «Dilo» as a source for studying the parliamentary activity of Andrii Kos. *Консенсус*. 2025. №2. С. 29–39 DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/029-039>
47. Добржанський О. Від Є. Гакмана до М. Василька. Українські депутати від Буковини в австрійській Державній Раді (1861–1918 рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Збірник статей. Вип. 15: На пошану доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Віктора Михайловича Даниленка з нагоди 60-річчя від дня народження та 35-річчя наукової праці / Гол. ред. В. А. Смолій: У 2-х ч. Ч.1. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. С.57–65.
48. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 574 с.
49. Добржанський О. Політична діяльність М.Василька в 1902–1914 рр. *Питання історії України: Збірник наукових статей*. Чернівці: Зелена Буковина), 2003. Т.6. С.251–256;
50. Добржанський О. Українські депутати від Буковини в Австрійському парламенті (1861–1918 рр.). *Австрійсько-український огляд*. 2001. № 11. С. 46–49.
51. Dobrzahnskyi O. Parliamentary activity of Mykola Vasyľko at the turn of the 19th–20th centuries (based on materials from the «Ruslan» newspaper). *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16520202>
52. Dobrzanskyi O. Parliamentary Activity of Bukovinian Deputies in the Viennese Parliament at the Beginning of the 20th Century (Based on Materials from the “Ruslan” Newspaper). *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2025. № 7(37) 2025. С. 1879–1894. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1889-1893](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1889-1893)

- 53.Добржанський О. «Між Галичиною і Буковиною»: інформаційний місток на сторінках «Руслана» . *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал.* 2025. № 8(38) 2025. С. 767–780.
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-767-780](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-767-780)
- 54.Криськов А., Полич М. Преса як джерело вивчення виборчих процесів у Галичині наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал.* 2025. № 9(39) 2025. С. 2006–2018.
[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9\(39\)-2006-2018](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-2006-2018)
- 55.Kryskov A., Polych M. The press as a source for studying the activities of Ukrainians in the Austrian Parliament at the beginning of the 20th century (based on materials from the «Ruslan» newspaper) *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»).* Випуск № 10(40) 2025. С. 639–652.
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-639-652](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-639-652)
- 56.Гончаренко В. Законодавчі органи Австро-Угорської монархії під час перебування в її складі західноукраїнських земель. *Вісник Академії правових наук України.* 2005. №4(43). С. 45–53.
- 57.Гончарук Т. З історії виборчого руху галицьких українців на рубежі ХІХ–ХХ ст. *Нова політика.* 1998. №1. С. 26–34.
- 58.Капущак Я. Ю., Королько А. З. Українська громада міста Станиславова у виборчому русі в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* Івано-Франківськ, 2019. № 32. С. 9–23.
- 59.Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ ст. (1902–1914). Львів: Каменяр, 2002. 166 с.

60. Яремчук В. Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899–1918 рр.). К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 504 с.
61. Дмитрушко В. М., Коцур А. П. Парламентаризм в Україні другої половини XIX–1920 р.: історіографія: Монографія. Київ–Чернівці: Книги – XXI, 2009. 244 с.
62. Качмар В. За український університет у Львові. Львів: ЛДУ, 1999. 120 с.
63. Качмар В. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст. *Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць* / За ред. М. Мудрого. Львів, 1999. Т. 3. Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. С. 421–430.
64. Алексєєва М. О. Американський часопис «Свобода» про перші свідомі вибори в Галичині у 1895–1897 рр. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2020. № 6. С. 14–25.
65. Федик Л. Б. Правова культура учасників виборчого процесу у Східній Галичині кінця XIX – початку XX століття. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2018. №. 5 (17). С. 53–59
66. Бондаренко Н. О. Набуття досвіду парламентської діяльності галицькими українцями та його значення у формуванні національної правосвідомості (1848–1914 роки). *Форум права: електрон. наук. фах. вид.* Харків. 2019. № 4. С. 6–14. https://forumprava.pp.ua/files/006-014-2019-4-FP-Bondarenko_3.pdf
67. Сокіл Б. Українська мова як урядова в Австрійському парламенті: рецепція послів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*.

2020. Вип. 72. С. 145–159 DOI:
<http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10917>
68. Binder H. Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. 741 s.
69. Binder H. Ukraińskie przedstawicielstwo w austriackiej Izbie Posłów, 1879–1918. *Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX–XXI wiek.* pod red. J. Moklaka. Krakow, 2006. S. 126–162.
70. Jenks W. A. The Austrian Electoral Reform of 1907. New York, Columbia University Press, 1950. 220 p.
71. Bader-Zaar B. Democratization and the Practices of Voting in Habsburg Austria, 1896–1914: New Directions in Research. *Austrian History Yearbook*, Volume 53, May 2022, pp. 107–120 DOI:
<https://doi.org/10.1017/S0067237822000042>
72. King J. Who Is Who? National Classification in Imperial Austria, 1867–1914. *The Journal of Modern History*. Editors: John W. Boyer, Jan E. Goldstein, Fredrik Albritton Jonsson, University of Chicago. Volume 96, Number 2. June 2024. Pp. 291–331.
73. Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією 1848–1915. Пер. з нім. Х. Назаркевич. Львів, 2015. 582 с.
74. Judson P. M. *The Habsburg Empire: A New History*. Harvard University Press, 2016. 567 с.
75. Thomson H. Universal, Unequal Suffrage: Authoritarian Vote-Seat Malapportionment in the 1907 Austrian Electoral Reform (February 19, 2013). Wakounig, M. and Beham, P. «Transgressing Boundaries: Humanities in Flux.» (Vienna: LIT Verlag, 2013), Available at SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2220787>
76. Adlgasser F. Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlament 1848–1918. Ein Biografisches Lexikon. Teilband 1: A–L. Wien, 2014. 1645 s.

77. Adlgasser Fr. Old and New Parliamentary Elites: Education, Professional, and Social Profiles of the Members of the Austrian Parliament, 1867–1918. *Climbing up the Social Ladder? Social Mobility of Elites in East-Central Europe in the Long 19th Century*. Edited by Vlad Popovici, Alice Velková and Martin Klečacký. Oldenbourg: De Gruyter, 2024. P. 29–52. DOI <https://doi.org/10.1515/9783110749144>
78. Franzinetti G. Le Elezioni Galiziane al Reichsrat di Vienna, 1907-1911. POLIS Working Papers 25, Institute of Public Policy and Public Choice – POLIS. 2002. URL: <https://ideas.repec.org/p/uca/ucapdv/25.html>
79. Franzinetti G. Nationality and local autonomies: the galician case study. URL: https://www.icmgorizia.it/public/archivi/documenti/20200303_105551_id_41.pdf
80. Urban O. Česká společnost 1848–1918. Praha, 1982. 690 s.
81. Sked A. Úpadek a pád habsburské říše. 1995. Praha. 372 s.
82. Pieracki J. Kwestya językowa w sądach i prokuraturach wschoniogalicyskich. Lwow: Spolka wydawnicza i drukarnia «Polonia», 1911. 177 s.
83. Buszko J. Galicja 1859–1914 Polski Piemont? Warszawa: KAW, 1989. 80 s.
84. Buszko J. Historia Polski, 1864–1948. Warszawa: PWN, 1980. 550 s.
85. Buszko J. Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918. Warszawa. Wydawnictwo sejmowe, 1996. 461 s.
86. Balzer O. Historia ustroju Austrii w zarysie / napisał Oswald Balzer. Wyd. 2., popr. i skrócone. Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1908. 511 s.
87. Grzybowski K. Galicja 1848 – 1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii. Krakow-Wrocław-Warszawa, 1959. 322 s.
88. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914). Władza-Obywatel-Prawo. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2001. 312 s.
89. Partacz Cz. Od Badeniego do Potoskiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1889–1908. Toruń, 1996. 280 s.

90. Grodziski S. Habsburgowie. Dzieje dynastii. Wrocław- Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolinskiх, 1998. 240 s.
91. Wereszycki H. Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe. Kraków: Wydawnictwo literackie, 1986. 354 s.
92. Wereszycki H. Historia polityczna Polski 1864–1918. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: zakład Narodowy imienia Ossolinskiх Wydawnictwo, 1990. 310 s.
93. Kieniewicz S. Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914) wybór tekstów w oprac. S. Kieniewicza. Wrocław: zakład Narodowy im. Ossolinskiх, 1952. 397 s.
94. Najdus W. Szkice z historii Galicji. T. 1 Galicja w latach 1900–1904. Warszawa: Książka i Wiedza, 1958. 410 s.
95. Українські традиції парламентарне / под ред. Ярослава Моклака. Kraków: Historia Iagellonica, 2006. 259 s.
96. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918 рр.: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 260 с.
97. Цюльнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Р. Дубасевич та ін. Львів: Літопис, 2001. 712 с.
98. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. Петро Таращук. К.: «Основи», 2008. 1079 с.
99. Зашкільняк Л. О. Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Вид. ЛНУ, 2002. 752 с.
100. Kaziuk M.I. Parliamentary Activities of Danylo Tanyachkevych (1897-1900). *Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 7(25) 2024. С. 1207–1220. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7\(25\)-1207-1220](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7(25)-1207-1220)
101. Казюк М., Гучак О. Діяльність українських депутатів у Віденському парламенті наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису

- «Діло»). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 8(26) 2024. С. 1169–1182. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-1169-1182](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-1169-1182)
102. Kaziuk M. Parliamentary activity of Roman Yarosevych. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 71–76. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2024.2.9>
103. Казюк М. Парламентська діяльність Теофіла Окуневського (кінець XIX ст.). *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи*: Матеріали наукової конференції. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 111–113. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35390>
104. Казюк М. Суспільно-політична діяльність Юліана Романчука під час Першої світової війни Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 222–224.
105. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрея Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія»* (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122.
106. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 7, том II (1773–1920). Спр. 4729 Інтерпиляції депутатів. 215 арк.

107. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 7, том II (1773–1920). Спр. 4777 (Закон о реальных школах Галиции). 144 арк.
108. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 8. Спр. 97 (Листування з міністерствами, староствами та ін. про розгляд інтерпеляцій депутатів парламенту про зловживання керівних осіб та ін. 1901). 97 арк.
109. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 8. Спр. 159 (Листування з міністерствами, староствами та ін. про розгляд інтерпеляцій депутатів парламенту про зловживання керівних осіб та установ. 1901). 120 арк.
110. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921) Оп. 8. Спр. 347 (Листування з міністерствами, староствами та ін. про інтерпеляцію депутатів сейму парламенту з приводу незаконних дій і зловживань керівних осіб і установ. 1904). 114 арк.
111. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 95 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році). 139 арк.
112. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 96 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. II). 109 арк.
113. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 97 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. III). 75 арк.
114. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 98 (Розпорядження, інформації та інші матеріали

- про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. IV). 72 арк.
115. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 99 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. V). 98 арк.
116. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 100 (Розпорядження, рапорти і інші матеріали про підготовку органів влади і адміністрації в Галичини до виборів у державну раду в 1897 році, т. I). 75 арк.
117. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 101 (Розпорядження, рапорти і інші матеріали про підготовку органів влади і адміністрації в Галичини до виборів у державну раду в 1897 році, т. II). 86 арк.
118. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 125 (Розпорядження і об'яви про призначення загальних виборів у державну раду в 1900 р.). 41 арк.
119. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 105 (Відомість про направлення і розміщення військових гарнізонів у Галичині з метою вчинення репресій над активнішими українськими селянсько-робітничими правиборцями під час виборів у державну раду в 1897 році). 80 арк.
120. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 107 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.І. 69 арк.
121. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 108 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.ІІ. 106 арк.

122. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 109 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.III. 119 арк.
123. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 107 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.IV. 119 арк.
124. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 136 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т.II. 160 арк.
125. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 137 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т.III. 54 арк.
126. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 138 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т.IV. 129 арк.
127. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 139 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т. V. 75 арк.
128. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 143 (Відомості про результати виборів до державно ради на територіях Галичини). 20 арк.
129. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 119 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. I. 46 арк.
130. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 120 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про

проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. II. 54 арк.

131. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 121 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. III. 56 арк.
132. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 122 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. IV. 79 арк.
133. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 123 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). 40 арк.
134. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 124 (Листування з міністерством внутрішніх справ та староствами про проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з вибуттям депутатів). 22 арк.
135. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 149 (Об'яви, інформації і та інші матеріали про призначення та проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців, інтерпеляціями депутатів). Т. I. 35 арк.
136. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 150 (Об'яви, інформації і та інші матеріали про

призначення та проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців, інтерпеляціями депутатів). Т. II. 46 арк.

137. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 151 (Об'яви, інформації і та інші матеріали про призначення та проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців, інтерпеляціями депутатів). Т. III. 44 арк.
138. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр.1 (Звернення, декларації, листи та інші матеріали про заходи Романчука Ю. як голови об'єднаного українського депутатського клубу в австрійському парламенті. 63 арк.
139. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 4 (Листи і звернення чеських та словацьких установ, депутатів, офіціальних осіб в справі спільних виступів і протестів у австрійському парламенті та зміцнення культурних зв'язків між слов'янськими народами). 26 арк.
140. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 5 (Проекти, відозви та листи про створення українського університету у Львові. 21 арк.
141. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 11 (Телеграми, надіслані Ю. Романчукові як депутату до австрійського парламенту. 21 арк.
142. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 60 (Замітки і виписки Романчука Ю. з політичних питань). 52 арк.

143. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 18 (Листи Василька М.). 31 арк.
144. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 19 (Листи Вахнянина А., Венгжина М., Витвицького С., Вишньовського С. і Вітика). 11 арк.
145. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 50 (Листи Танячкевича Д., Телішевського К., Тисовського Є. і Тисовського О.). 17 арк.
146. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2526. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу» (правиці) австрійського парламенту за 1897 р., том I. 38 арк.
147. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2527. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу» (правиці) австрійського парламенту за 1897 р., том II. 136 арк.
148. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2528. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу», том I. 1898–1900. 73 арк.
149. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2529. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу», том II. 1900–1909. 77 арк.
150. ЦДІАЛ України. Ф. 818 (Анатоль Вахнянин (1841–1908), композитор, педагог, громадський діяч). Оп. 1. Спр. 10 (Протоколи засідань «Руського клубу» державної ради, писані А. Вахнянином). 89 арк.
151. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 12. Session, 3 (6.4.1897). Sitzung. Beilage. S. 108.

152. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 12. Session, 5 (8.4.1897). Sitzung. Beilage. S. 227.
153. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 6. Sitzung (14. 2. 1901), S. 346–351.
154. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 7. Sitzung (20. 2. 1901), S. 391.
155. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 56. Sitzung (3. 6. 1901), S. 4881.
156. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 57. Sitzung (4. 6. 1901), S. 4939.
157. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 95 (21. 2. 1902). Sitzung. Beilage. S. 9232.
158. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 160. Sitzung (21. 10. 1902), S. 14781–14795.
159. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 245 (24. 11. 1903). Sitzung. Beilage. S. 22469–22473.
160. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 254. Sitzung (10. 12. 1903), S. 23156–23159
161. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17.. Session 284. Sitzung (22. 11. 1904), S. 25569

162. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 466. Sitzung (19. 12. 1906), S. 40936.
163. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 468. Sitzung (21. 12. 1906), S. 41106.
164. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 395. Sitzung (20. 3. 1906), S. 35440–35442.
165. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 446. Sitzung (8. 11. 1906), S. 39602.
166. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 451. Sitzung (16. 11. 1906), S. 39904.
167. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 453. Sitzung (19. 11. 1906), S. 40034.
168. Выборовый порядокъ державной думы (В. з. д. Nr.141). *Вѣстникъ законовъ державныхъ для Королевствъ и краевъ въ Державной Думѣ заступленныхъ*. 1873. 12. Цвѣтня. XV. Часть. С. 165–192.
169. Законъ зъ дня 2. Цвѣтня 1873, дотычно выбора членовъ палаты послдовъ державной думы. *Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ Державной Думѣ заступленныхъ*. 1873. 12. Цвѣтня. XV. Часть. С. 164.
170. Законъ зъ дня 2. Цвѣтня 1873, которымъ перемѣняе ся основной законъ о державномъ заступствѣ зъ дня 21. Грудня 1867 (В. з. д. Nr.141). *Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ Державной Думѣ заступленныхъ*. 1873. 12. Цвѣтня. XV. Часть С. 161–164.

171. Промова пос. Ол. Барвіньського, виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просьвіти д. 17 марця 1902 (Після стенографічних записок). Львів: Накладом Редакції «Руслана», 1902. 19 с.
172. Промова посла Олександра Барвіньського на 2-ім засіданню австрійської делегації в Пешті дня 27 мая 1902 при міністерстві заграничних справ. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1902. 12 с.
173. Промова посла Олександра Барвіньського на засіданню австрійської делегації в Пешті дня 6 червня 1902 р. в розправі над бюджетом міністерства війни. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1902. 16 с.
174. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена дня 19 грудня 1906 на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першій читанню бюджетової провізорії. Львів, 1906. 15 с.
175. Промова посла Олександра Барвіньського в раді державній в розправі над наглим внесенем о заснованє руского університету дня 21 жовтня 1902. Львів, накл. ред. «Руслана», 1902. 14 с.
176. Промова посла Олександра Барвіньського в розправі над програмовою заявою президента міністрів д-ра Кербера в державній раді дня 25 листопада 1903 р. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1903. 14 с.
177. Промова пос. Ол. Барвіньського на 2-ім засіданню австрійської делегації в Пешті дня 27. Мая 1902 при міністерстві заграничних справ. Львів: Накладом редакції «Руслана», 1902.
178. Промова посла Ол. Барвіньського в державній раді в розправі над нашим внесенням о засновання руського університету дня 21 жовтня 1902 р. Львів, 1902.
179. Романчук Ю. Моїм виборцям з повітів Калуш-Войнилів, Долина, Рожнянів-Болехів, Бібрка-Ходорів. Справозданя з моєї посольської діяльності в рр. 1901–1907. 26 с.
180. Барвіньський О. Спомини з мого життя. – Т. 4. – Ч. 6 / Упорядн. А. Шацька; Ред.: Г. Бурлака. НАН України. Інститут літератури ім. Т.Г.

- Шевченка; Українське історичне товариство; Українська вільна академія наук США, Історична секція; Національний університет «Острозька академія». К.: Поліграфічний центр «Фоліант», 2018. 1006 с.
181. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 36 «Спомини з мого життя» .
 182. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 37 «Спомини з мого життя» .
 183. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 38 «Спомини з мого життя» .
 184. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 39 «Спомини з мого життя» .
 185. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 40 «Спомини з мого життя» .
 186. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 41 «Спомини з мого життя» .
 187. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 42 «Спомини з мого життя» .
 188. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 43 «Спомини з мого життя» .
 189. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 44 «Спомини з мого життя» .
 190. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 45 «Спомини з мого життя» .
 191. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 46 «Спомини з мого життя» .
 192. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 47 «Спомини з мого життя» .
 193. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 48 «Спомини з мого життя» .
 194. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 49 «Спомини з мого життя» .
 195. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 50 «Спомини з мого життя» .
 196. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 51 «Спомини з мого життя» .
 197. Юліян Романчук перший український віцепрезидент австрійської палати послів. Його житє і діяльність. В 30-літний ювілей його посольської діяльності. Львів: б.в., 1913.
 198. Отець Данило Танячкевич. Вибрані праці та листи/упоряд. О. М. Збожна. Тернопіль: Терно-граф, 2014. 308 с.
 199. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 167. Оп. 2. Од. зб. 2370.
 200. Daszyński I. Pamiętniki. T. 1. Kraków: Nakładem Z.R.S.S. «Proletariat», 1925. 268 s.
 201. Einleitung. Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918, pp. IX–102, 2014/11/11 Konstituierender Reichstag 1848–1849. Reichsrat 1861–1918. Ein biographisches Lexikon

202. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті: документи і матеріали / Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Т.2. Мюнхен: Сучасність, 1983. 510 с.
203. Історія українських політичних партій. Кінець ХІХ ст. – 1917р.: хрестоматія-посібник / упоряд. Б. І. Корольов, І. С. Михальський ; Європейський ун-т. К.: Видавництво Європейського університету, 2004. Ч. 1. [Б. м.]: [б.в.], 2004. 561 с.
204. Topolski J. Theory and methodology of historical knowledge: an anthology. Edited by Ewa Domańska and Anna Topolska. Poznań: Faculty of History Press Adam Mickiewicz University 2022. 432 p.
205. Гоцуляк В. Історія, її методологія і історіографія як наукові та навчальні дисципліни. Навчальний посібник. Черкаси: видавець Третяков О. М., 2016. 732 с.
206. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів, 1996. 96 с.
207. Медвідь В., Данько Ю., Коблянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навчальний посібник. Суми: ШНАУ, 2020. 220 с.
208. Кривчук Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/10594/1/Krivchik.pdf>
209. Ferragina E. Comparative Historical Analysis. URL: <https://scienceetbiencommun.pressbooks.pub/pubpolevaluation/chapter/comparative-historical-analysis/>
210. Dhunpath R. Life history methodology: “narradigm” regained. *International Journal of Qualitative Studies in Education*. 2000. # 13(5), 543–551. <https://doi.org/10.1080/09518390050156459>
211. Калакура Я., Войцехівська І., Павленко С. Історичне джерелознавство. К., 2002. 488 с.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У ВИБОРЧИХ КАМΠΑНІЯХ ДО ВІДЕНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ

2.1. Віденський парламент: структура, повноваження, еволюція виборчого законодавства

Формування та реалізація українського парламентського представництва в Австро-Угорській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. тісно пов'язані з особливостями виборчого законодавства та політико-правового устрою імперії. У цьому контексті надзвичайно важливою є ретельна реконструкція нормативної бази, яка визначала не лише формальні умови доступу до виборчого процесу, але й закріплювала структурну нерівність між різними соціальними й національними групами. Насамперед ідеться про виборчі закони 1861 та 1873 років, які встановлювали куріальну виборчу систему – багатоступеневий механізм, що залежав від майнового цензу, освітнього рівня та соціального стану виборця. Ці правові акти стали основою для функціонування парламенту в умовах багатонаціональної імперії, але водночас – інструментом обмеження політичної участі українського селянства, яке становило більшість населення Галичини.

Особливості реалізації виборчого законодавства в регіональному контексті демонструють асиметричний характер австрійської виборчої системи, в якій політична гегемонія польської еліти забезпечувалася як через формальні механізми, так і через систематичні зловживання з боку адміністративного апарату. Українські депутати, попри чисельну перевагу своєї нації, були змушені діяти в умовах правової дискримінації, адміністративного тиску та обмеженої електоральної мобілізації. Саме тому аналіз виборчого законодавства та практик його застосування виступає ключовим для розуміння реальних меж політичної суб'єктності українців у Австро-Угорській імперії.

Історія парламентаризму в Австрійській монархії, яка охоплювала землі Галичини, розпочалася в середині XIX ст. на тлі революційних подій, відомих як «Весна народів» . Формування основ парламентаризму та конституційної монархії в Австрії почалося з прийняттям першої Конституції 25 квітня 1848 р. під керівництвом міністра внутрішніх справ Ф.-К. Піллерсдорфа, що включала Конституційну грамоту та Тимчасовий виборчий закон [1, с. 48].

Конституційна грамота проголосила Австрійську імперію конституційною монархією і гарантувала всім народам держави захист їх національної ідентичності та мови. Конституція також передбачала створення загальнодержавного парламенту, Державного сейму (Reichstag), як спільної законодавчої влади для австрійських, чеських земель, Галичини та Буковини [2, s. 468].

Віденський парламент складався з 583 членів, з яких 383 належали до нижньої палати – Палати послів. Вибори до Палати послів проводилися на основі двоступеневої системи за квотою один депутат на 50 тисяч виборців. Галичина мала обрати 98 депутатів, а Буковина – 8, з них певну кількість представляли окремі міста, решта – різні групи населення. Виборча система була куріальною, що передбачало обрання депутатів різними групами населення та містами.

На першому етапі виборів обиралися виборщики. Активне виборче право мали громадяни віком від 24 років, які проживали у своєму виборчому окрузі щонайменше шість місяців і чиї громадянські права не були обмежені. Виборчого права були позбавлені жінки, прислуга, робітники з поденною або потижневою оплатою, а також особи, які отримували допомогу від благодійних установ [1, с. 49].

На другому етапі виборів виборщики таємним голосуванням обирали депутатів до нижньої палати. Кандидатом могла бути особа віком від 30 років, яка була обрана виборщиком і мала австрійське громадянство. Для обрання кандидату була потрібна абсолютна більшість голосів, і в разі

потреби проводилися додаткові тури голосування [3, с. 94]. Верхня палата (Сенат) складалася з 200 членів, з яких 50 призначалися імператором пожиттєво, а 150 обиралися великими землевласниками на п'ятирічний термін. Галичина мала право обрати 41 члена Сенату. Таким чином, більшість членів Сенату обиралися, що свідчить про певний прогрес у конституційному устрої тогочасної Австрійської імперії [4, s. 14–15].

Законодавча компетенція Віденського парламенту, визначена статтями 45–47 Конституційної Грамоти, регламентувала, що закони вступають у силу лише після затвердження обома палатами та імператором. До виключної компетенції Віденського парламенту належали питання затвердження державного бюджету, дозволу на збирання податків, управління державними боргами та позбавлення державних нагород. Законопроекти спочатку розглядалися в Палаті послів, а після схвалення передавалися до Сенату. Однак, компетенція парламенту не була чітко обмежена цими статтями, що свідчить про нечітке визначення меж між законодавчою та виконавчою владою у той час [5, с. 3–4].

Конституційна грамота була прогресивним законодавчим документом для свого часу, оскільки забезпечувала громадянські та політичні права жителів Австрійської імперії. Проте вона не передбачала достатніх механізмів стримувань і противаг для гарантування незалежності виконавчої, законодавчої та судової гілок влади від впливу імператора. Незважаючи на те, що Грамота мала на меті виконувати роль основного закону, вона так і не набула чинності як повноцінна конституція, оскільки її реалізацію призупинили під впливом революційних подій у Відні в травні 1848 року [1, с. 50]. Внаслідок цього відбулися зміни у формуванні та організації Державного сейму, якому надано статус Установчих зборів, а Сенат ліквідовано.

Депутати нижньої палати парламента обиралися шляхом прямих виборів повнолітніми платниками податків на п'ятирічний термін. Виборче право надавалося громадянам, які сплачували податки у розмірі щонайменше

5 гульденів на рік для сільських жителів і від 10 до 20 гульденів для міських жителів залежно від чисельності населення. Представництво визначалося з розрахунку один депутат на кожні 100 тисяч мешканців [6, с. 30–33]. Виборча система відзначалася певними обмеженнями, які створювали економічні бар'єри для участі в голосуванні, що посилювало національні протиріччя в парламенті. Різні національні інтереси часто стикалися між собою у нижній палаті, що свідчило про складність багатонаціонального характеру імперії [7, с. 34–35].

Для депутатів обох палат парламенту існували вікові обмеження: кандидати до верхньої палати повинні були досягти 40 років, а до нижньої – 30 років. Вимагалася також наявність австрійського громадянства протягом останніх п'яти років. Законодавча ініціатива належала як імператору, так і обом палатам, але прийняті законопроекти потребували схвалення обох палат та імператора для набуття чинності. Парламентарі мали депутатську недоторканність, але могли бути притягнуті до відповідальності за згодою відповідної палати або у випадку затримання під час скоєння злочину [1, с. 53]. Таким чином, механізми законодавчого процесу та захисту депутатів у парламенті відображали намагання встановити баланс між імператорською владою та законодавчою інституцією.

В окремих землях австрійської монархії функціонували крайові сейми, які мали право законодавчої ініціативи в Державному сеймі та могли ухвалювати закони в межах своєї компетенції. Проте ці закони набирали чинності лише після санкціонування імператором [1, с. 53]. Порядок здійснення влади в коронних землях регулювався спеціальними крайовими конституціями, що визначали особливості управління у кожній землі [6, с. 36].

Крайову конституцію для Галичини надано цісарським патентом від 29 вересня 1850 року. Згідно з нею, крайова репрезентація складалася з трьох сеймових курій: Львівської, Краківської та Станіславської, кожна з яких обирала депутатів для представництва. Кількість депутатів у кожній курії

була різною: Львівська мала 50 депутатів, Краківська – 58, а Станіславська – 42. Виконавчим органом для всіх трьох курій був крайовий комітет, що складався з 15 членів, обраних порівну від кожної курії [6, с. 66–68].

Після прийняття виборчого закону 1873 року в Австро-Угорщині вибори до Палати депутатів базувалися на принципі представництва інтересів виборців, що замінив попередній принцип представництва крайових органів влади [8, р. 17]. Виборці були розділені на чотири курії за родом занять, кожна з яких отримувала фіксовану кількість мандатів у парламенті. У Галичині розподіл місць був наступним: великі землевласники – 20 мандатів, торговельні палати – 3, міська курія – 11, сільська курія – 27 [1, с. 73–74].

На початку 1870-х років у Австро-Угорщині відбулася важлива виборча реформа, що змінила принцип формування Палати послів Державної ради. Замість обрання членів палати крайовими сеймами запровадили прямі вибори населенням, що дозволило імператору Францу-Йосифу зменшити вплив крайових автономних органів [9, с. 31]. Реформа, ухвалена 10 березня 1873 року та затверджена 2 квітня, збільшила кількість депутатських місць з 203 до 353, з яких Галичина отримала 63, а Буковина – 9.

Позитивним результатом реформи 1873 року стало усунення опосередкованого етапу у вигляді обрання депутатів до парламенту крайовими сеймами, що частково посилило зв'язок між виборцем і його представником у законодавчому органі. Водночас низка обмежень зберігалася, що зумовлювало вибірковість і нерівність виборчих прав. Зокрема, закон залишив чинними майновий (мінімум 20 крон прямих податків на рік) і віковий (від 24 років) цензи, а також повністю виключав жінок із виборчого процесу, що було типовим явищем для європейських держав цього періоду [10, с. 83].

Вибори до парламенту в різних куріях проводилися за двома типами: одиничними, що були загальним правилом, і кумулятивними, які застосовувалися у куріях великих землевласників, торговельних палат та

міських. У сільських куріях вибори завжди залишалися одиничними [7, с. 34–55]. Запроваджена Виборча ординація Франца-Йосифа I ліквідувала залежність Державної ради від крайових сеймів, водночас утверджуючи принцип рівності громадян перед законом.

Виборча система, закріплена у нормативно-правовому акті, мала суттєві недоліки. Жінки практично не мали активного виборчого права, а ті, хто голосували через представників, стикалися зі зловживаннями. Високий майновий і віковий цензи обмежували участь у виборах, виключаючи понад половину населення монархії. У сільській курії вибори залишалися посередніми і явними, на відміну від таємного голосування у трьох інших куріях. Українське населення Галичини, попри чисельність, було фактично позбавлене можливості належного представництва у парламенті [4, с. 80].

Реформа виборчого законодавства у Габсбурзькій монархії 1896 року знаменувала впровадження п'ятої загальної курії, до якої увійшли соціальні групи, раніше виключені з виборчого процесу. Це спричинило збільшення кількості депутатів Палати послів австрійського парламенту з 353 до 425. У перших трьох куріях вибори проводилися безпосередньо, тоді як у четвертій і п'ятій вони здійснювалися у два етапи через виборщиків [1, с. 53]. П'ята курія надала можливість обрати 72 депутатів, із яких 15 представляли Галичину, що розширило виборчий корпус з 1,7 до 5 мільйонів осіб [11, с. 131].

Попри це, виборче право залишалося нерівномірним: у першій курії одного депутата обирали 64 виборці, тоді як у п'ятій – 69 697. У 1897 році українці, які становили 13,2% населення імперії, мали лише дев'ять із 353 депутатів парламенту [12, с. 49]. Однак запровадження п'ятої курії стало однією з найбільш значущих реформ, що сприяла розширенню політичної участі. Вона відкрила доступ до парламенту для політичних сил, які раніше не мали можливості бути представленими.

Ці зміни мали важливе значення для політичної соціалізації українців Галичини, сприяючи їх поступовому перетворенню з підданих на активних учасників політичного процесу. Австрійський парламент, хоч і обмежений у

повноваженнях, виконував важливу роль як демократичний та репрезентативний інститут, впливаючи на формування суспільно-політичної свідомості українського населення.

Закон «Про імперське представництво» (1861–1867) запровадив у Цислейтанії двопалатну парламентську систему, одним із ключових елементів якої були вибори до Палати депутатів. Виборчий процес ґрунтувався на трьох принципах: представництві місцевих громад, відображенні інтересів різних соціальних груп і виборчо-правовій винятковості, що передбачало обмеження участі в голосуванні на основі майнового, вікового та інших цензів.

Перші два принципи відображали традиційне європейське уявлення про конституційність, де колектив виступав суб'єктом представництва в парламенті. Третій принцип, що обмежував виборчі свободи, був продиктований буржуазно-ліберальною моделлю, яка визначала політичні права громадян залежно від їх соціального статусу, статі, освіти та майнового цензу.

Перший принцип представництва місцевих громад був заснований на ідеї, що історичні землі Габсбурзької монархії слугували базовими адміністративними одиницями, які формували парламент. Це було особливо актуальним до 1873 року, коли парламент держави складався з представників крайових сеймів. Після 1873 року значення цього принципу дещо знизилося, однак він залишався ключовим, оскільки розподіл депутатських мандатів між коронними землями враховувався при скликанні парламенту. Виборчі реформи 1897 та 1907 років не скасували цього принципу, залишаючи його чинним [1, с. 76].

Проте представництво Галичини в парламенті було відносно обмеженим. Хоча у 1907 році кількість депутатів від Галичини наблизилася до середнього рівня по Цислейтанії, це здебільшого зумовлено принципом «подвійних» виборчих округів, а не реалізацією ідеї справедливого народного представництва. Українці Галичини мали особливо недостатнє

представництво: попри те, що у 1897 році вони становили 13,2 % населення імперії, у парламенті їх представлено лише 9 з 353 депутатів, що складало менше 2,5 % від загальної кількості [13, с. 74].

Одним із ключових етапів виборчого процесу в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. була передвиборча кампанія, що вирізнялася високою інтенсивністю політичної мобілізації та широким суспільним резонансом. Її перебіг детально висвітлювався як у польській, так і в українській пресі, що відображало зростаючу роль публічного дискурсу у формуванні політичної культури регіону. Форми агітації були здебільшого традиційними й відповідали соціальним умовам тогочасного села та містечка – зокрема, важливе значення мали вічеві збори, які стали основним каналом донесення програм політичних партій до електорату. Лише епізодично використовувалася друкована агітація у формі плакатів і відозв.

На мітингах лідери українських політичних партій систематично наголошували на необхідності дотримання законності та уникнення радикальних дій. Такі застереження свідчили про сформоване розуміння правових норм виборчого процесу й прагнення української політичної еліти легітимізувати свої дії в межах імперської правової системи. Виборці – незалежно від станової належності – закликалися до єдності, національної солідарності й активної участі у виборах. Тематика передвиборних виступів охоплювала широкий спектр соціальних проблем: від економічної нерівності й податкового тиску до вимог рівноправності у культурно-освітній сфері. Через систему мітингів і зібрань українські кандидати прагнули не лише мобілізувати електорат, а й піднести рівень політичної свідомості українського населення.

Разом із тим, передвиборча активність українських партій була вкрай нерівномірною між округами. Причинами цього були обмежені фінансові ресурси, недостатня кількість досвідчених агітаторів, а також протидія з боку місцевої адміністрації, яка нерідко зумисне створювала перешкоди для агітаційної діяльності українських кандидатів [14, с. 12].

Принцип винятковості виборчого права в Габсбурзькій монархії ґрунтувався не лише на майнових і соціальних критеріях, але й на гендерній дискримінації, дозволяючи великим землевласникам голосувати лише через уповноважених. У передвоєнні десятиліття цей принцип втрачав актуальність через зростання національних рухів, які підривали домінування класового виборчого законодавства.

Система курій і виборчих цензів сприяла соціальним елітам, що відповідало інтересам національностей, які займали привілейоване становище. У Галичині це переважно були поляки завдяки їх домінації серед землевласників і міської буржуазії. Дебати про виборчу реформу в кінці XIX ст. все частіше набували національного характеру, зосереджуючись на справедливому представництві різних етнічних груп і врегулюванні міжнаціональних конфліктів. Національність стала ключовим критерієм визначення виборчих округів.

Застосування виборчих маніпуляцій польською адміністрацією в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. було системним і комплексним явищем, що охоплювало юридичний, політичний та моральний виміри. Насамперед йшлося про збереження куріальної виборчої системи, яка закріплювала домінування польської еліти в умовах імперського парламентаризму. У сучасному трактуванні це означало широке використання адміністративного ресурсу, що виявлялося у фальсифікації виборчих списків, маніпуляціях зі списками виборців, відсутності прозорості при голосуванні у четвертій курії, а також у прямому втручанні адміністрації через систему староств та контрольованих війтів. Особливо ефективним інструментом тиску була можливість шантажу сільських війтів компрометуючими матеріалами, що забезпечувало лояльність місцевої влади в передвиборчий період. Такі практики не лише деформували виборчий процес, але й перетворювали його на інструмент утримання політичного статус-кво шляхом цілеспрямованого обмеження участі українського електорату в законодавчих процесах.

Вибори у четвертій курії, до якої належала більшість українських селян, були особливо вразливими до маніпуляцій через свою двоступеневу структуру, низький освітній рівень населення та відкриту форму голосування. Виборчі комісари свідомо дезорганізовували процес: не повідомляли час і місце правиборів, заповнювали дільниці провладними «агітаторами», унеможливлювали доступ українців до голосування. Фальсифікації набували як адміністративної, так і фізичної форми тиску – від підкупу й видачі заповнених бюлетенів до погроз, побиттів і навіть вбивств (як, наприклад, трагічний випадок із селянином М. Каганцем). Особливе місце в системі тиску займали «криваві вибори» 1897 року, які стали кульмінацією насильницького втручання влади у волевиявлення громадян. У сутичках загинуло дев'ятеро осіб, сотні були поранені й арештовані, а репресії набули форми масових політичних процесів. Усе це демонструє, що вибори в Галичині не були проявом демократичної участі, а радше механізмом легітимізації вже існуючої влади через зрежисовану адміністративно-політичну систему.

Водночас важливо зауважити, що виборчі маніпуляції не обмежувалися лише зовнішнім тиском. Внутрішні фактори, зокрема наявність серед українського електорату осіб, готових до політичної колаборації за матеріальні вигоди, істотно ускладнювали ефективну протидію польській політиці. Яскравим уособленням такого явища став образ «хруня» – безпринципного виборця, що продає свій голос, символ моральної деградації частини українського суспільства. Цей образ, закорінений у політичній культурі Галичини, виступав моральним маркером кризи представництва, що особливо загострилася в умовах імперського парламентаризму (додаток Д). Така багаторівнева система фальсифікацій, змовчувань і колаборації створювала парадокс відкритої, але фактично нерівноправної виборчої системи, в якій участь українців лише імітувала політичну суб'єктність без реальних важелів впливу [15].

У межах парламентської діяльності депутати виголошували промови, зміст яких безпосередньо стосувався розгляду законодавчих ініціатив, серед яких пріоритетне місце посідали питання бюджетного планування на черговий фінансовий рік. Поряд із участю в дебатах парламентарі активно використовували інструменти представницької діяльності – подання петицій та інтерпеляцій.

Петиції мали, як правило, широкий суспільно-політичний або соціально-економічний характер і відображали колективні вимоги окремих соціальних верств, громад чи національних спільнот до центрального уряду. Їхнє внесення регламентувалося необхідністю попередньої підтримки не менш як 25 депутатів, що надавало цим документам певної політичної ваги.

Інтерпеляції, натомість, становили форму коротких, тематично вузьких депутатських запитів, адресованих окремим міністрам або членам уряду. Вони передбачали отримання оперативної відповіді або обов'язковий розгляд на найближчих пленарних засіданнях, що робило їх важливим інструментом парламентського контролю за діяльністю виконавчої влади.

Часто у парламенті виникали т.зв. «обструкції»¹. Опис такого явища навів один із українських депутатів у часописі «Руслан». Він, передаючи атмосферу хаосу, скандалів і грубої поведінки депутатів, продемонстрував, що політична боротьба у параламенті набрала форм крайніх і театралізованих проявів, де дебати були замінені криками, бійками, образами й фізичними перепалками. Особливо яскраво подані дії провідників обструкції – Шенерера, Вольфа, Люгера, та ін., кожен із яких перетворював парламентську трибуну на арену для публічного з'ясування стосунків замість конструктивної роботи. Автор звернув увагу на втрату політичної культури й руйнування парламентських процедур. Регламент систематично ігнорувався, а заклики спікера до порядку не мали жодного ефекту. Замість законодавчої праці депутати влаштовували акти масової непокори, співали, свистіли,

¹ У перекладі з латини "обструкція" означає "перешкода". У політиці – це протидія роботі парламенту, мітингів, зібрань.

трясли меблями, демонструючи безсилля державної влади перед натиском радикалізованих груп [16].

Аналіз виборчого законодавства Австро-Угорської імперії та його застосування в умовах Галичини дозволяє дійти висновку, що правове поле, у якому функціонувала українська парламентська репрезентація, було істотно обмеженим як з формально-юридичної, так і з практичної точки зору. Хоча прийняття виборчих законів 1861 та 1873 років стало кроком до унормування представницької системи, вони закріпили куріальний принцип, що фактично легітимізував соціальну та національну нерівність у доступі до парламентського представництва. Зокрема, українське населення, попри чисельну перевагу, опинилося у не вигідному становищі через переважно селянський склад і низький рівень майнового цензу, що обмежувало їх участь у вищих куріях і зводило політичну активність до рівня четвертої курії, найбільш уразливої до адміністративного тиску й фальсифікацій.

Виборчий процес у четвертій курії був суттєво деформований системою непрямих виборів (через інститут виборщиків), що посилювало вплив місцевої адміністрації на результати голосування. Війти, старости та комісари часто виконували функції інструментів політичного тиску, що проявлялося у фальсифікаціях списків виборців, недопущенні опозиційно налаштованих осіб до голосування та відкритому підкупі. Ці зловживання отримували прикриття на рівні намісництва, а спроби їх оскарження з боку українських громад не давали результату. Особливо гостро політична нерівність проявлялася в умовах низького рівня грамотності, що сприяло маніпуляціям і прямому контролю над волевиявленням виборців з боку польських і провладних структур.

Виборче законодавство, попри наявність формальних демократичних механізмів, було глибоко асиметричним у національному вимірі та використовувалося для збереження політичного домінування польського елемента в Галичині. Така ситуація значно ускладнювала реалізацію українськими представниками повноцінної участі в парламентському житті

Австро-Угорщини та зумовлювала специфіку політичної тактики, до якої вдавалися українські діячі – від спроб інтеграції у міжслов'янські блоки до опозиційної мобілізації навколо виборчих протестів. Ці обставини є ключовими для розуміння обмеженого, але водночас значущого характеру українського представництва у Віденському парламенті у 1897–1907 рр.

2.2. Перебіг та результати виборів до Державної ради 1897 року

Кінець XIX – початок XX ст. ознаменувався значною політизацією галицького суспільства. Вибори до Державної Ради та Галицького сейму часто перетворювалися не лише на змагання ідеологій, але й на міжнаціональні конфлікти. Ці виборчі кампанії нерідко супроводжувалися значними зловживаннями та сутичками з правоохоронними органами. У цей період формувалися перманентні союзи між різними політичними силами, зокрема між народовцями, москвофілами та поляками. Особливу роль у цій політичній конфігурації відігравали представники суспільно-християнського руху, які намагалися маневрувати між опозиційними народовцями та крайовою адміністрацією, відкидаючи будь-які можливості порозуміння з москвофілами.

Застосування виборчих маніпуляцій з боку польських владних структур у Галичині на межі XIX–XX ст. являло собою цілісну, системно організовану стратегію, спрямовану на збереження політичної гегемонії польського національного табору в умовах багатонаціональної Австро-Угорської монархії. Ця стратегія охоплювала юридичні, політичні та морально-етичні виміри й була спрямована як на нейтралізацію зростаючого українського національного руху, так і на делегітимізацію самого процесу виборчого представництва. Завдяки поєднанню правових інструментів (через куріальну систему, податкові цензи, виборче законодавство), адміністративного ресурсу (тиск через війтів, староства, жандармерію) і пропагандистського

апарату (наративи про «москвофільську змову»), польські еліти створювали формально легальну, але фактично репресивну виборчу систему.

Особливе значення у цьому контексті мала четверта курія, яка охоплювала українське селянство й через свою опосередковану структуру – двоступеневу модель голосування через виборщиків – ставала особливо вразливою до зловживань. Повітова адміністрація, за підтримки центральної влади, систематично використовувала компромат на місцевих війтів для маніпуляцій із виборчими списками, правиборами та самими результатами голосування. Вибори часто супроводжувалися прямими актами насильства, підкупу й залякування, а системна участь у цьому процесі структурних «агітаторських» груп та інертність австрійської адміністрації перетворювали виборчий процес на інструмент політичного терору. Символічним вираженням цього стали «криваві баденські вибори» 1897 року, що завершилися людськими жертвами, масовими арештами та судовими процесами над українськими активістами.

Ключовою складовою легітимації цієї системи була наявність серед українського середовища політичних колаборантів, відомих як «хруні», які ставали інструментом польського контролю. Їх існування засвідчувало глибину моральної дилеми колоніального становища, у якому частина еліти поступалася національними інтересами заради матеріальних благ чи політичного самозбереження. У комплексі такі практики призвели не лише до спотворення результатів виборів, але й до формування глибокої недовіри до виборчої системи серед українського населення, зумовивши політичну фрустрацію, деполітизацію та тривале гальмування демократичного розвитку української громади в імперському контексті.

Вибори до парламенту 1897 року в окрузі Станиславів–Богородчани–Товмач–Надвірна, за винятком Надвірнянського повіту, відзначалися високим рівнем політичної мобілізації українського населення. Уже в січні того року у місті Станиславові створено виборчий комітет, що висунув кандидатуру Йосипа Гурика на вибори до парламенту від п'ятої курії [17].

Підготовка до виборів супроводжувалася адміністративним тиском, порушеннями виборчої процедури та масштабними фальсифікаціями, зокрема під час проведення т. зв. правиборів. Найбільш відомим інцидентом стали події в селі Черніїв 26 лютого 1897 р., де виборчі махінації на користь польських кандидатів спричинили масові протести селян. Внаслідок зіткнення з жандармерією вбито одного протестувальника, п'ятеро осіб зазнали поранень [18].

Упродовж 18–24 червня 1897 р. в місті Станиславові відбулося судове слухання у так званій «черніївській справі». На лаві підсудних опинилися 25 селян, яких обвинувачували в участі в заворушеннях і вчиненні опору жандармам під час виборчого процесу. Представники державного обвинувачення наполягали на тому, що підсудні навмисно заважали проведенню виборів, а дії правоохоронців, які намагалися здійснити арешти, були нібито вимушеним заходом у відповідь на фізичний спротив. Попри ці твердження, суд присяжних визнав усіх обвинувачених невинними, чим фактично легітимізував протест як форму політичного спротиву [19].

Водночас численні зловживання супроводжували і виборчі процеси в інших населених пунктах округу, зокрема в селах Угринів Долішній, Ямниця та Крихівці. У першому випадку внаслідок виборчих махінацій перемогу здобули так звані «хруні» – скомпрометовані місцеві діячі, що зрадили інтереси української громади на користь опонентів. У селі, де господарював орендар барона Ромашкана, кандидат єврейського походження Шміла здійснював тиск на виборців, але, незважаючи на це, отримав лише п'ять голосів. Як зазначав анонімний автор у газеті «Діло», громада Крихівців «отримала з п'ятої курії добрих виборців, а з четвертої – через інтриги жидів – одного непевного» [20].

Парламентські вибори в окрузі Станиславів–Богородчани–Товмач–Надвірна засвідчили високий рівень політичної активності українського населення, але водночас виявили системний характер виборчих зловживань з боку польських і прорежимних структур. Попри спроби української громади

організовано взяти участь у виборчому процесі, як у випадку висунення Йосипа Гурика, кампанія супроводжувалась масштабними фальсифікаціями, тиском на виборців і насильством, зокрема у Чернієві, де загинув селянин. Подальше судове виправдання 25 обвинувачених селян стало важливим прецедентом, який засвідчив зростання громадянської самосвідомості. Незважаючи на опір, українські кандидати зазнали поразки з мінімальним відривом, що підтверджує нерівні умови ведення виборчої боротьби в умовах політичної переваги польської адміністративної й економічної еліти в Галичині.

Аналіз результатів виборів у виборчому окрузі, що охоплював п'ять міст – Перемишль, Мостиська, Рудки, Самбір і Дрогобич, – дозволяє висвітлити специфіку електоральної поведінки українського виборця початку ХХ століття та соціально-політичні чинники, що визначали підтримку кандидатів. Загалом у межах округу полький демократ Вітольд Левіцькі здобув переконливу перемогу, набравши 506 голосів (61,3%) проти 320 голосів (38,7%), поданих за Івана Франка. Аналізуючи географічний розподіл голосів, можна простежити чітку локалізацію підтримки кожного з кандидатів.

Іван Франко, як представник радикального крила українського руху, здобув відносну більшість голосів у Мостиськах (85 проти 46) та Рудках (70 проти 43). Його популярність у менших населених пунктах може бути пов'язана із глибоким проникненням ідей соціального визволення, які він активно пропагував, у середовищі сільської та дрібноміщанської інтелігенції. Натомість В. Левіцькі користувався стабільною підтримкою в урбанізованіших центрах – Перемишлі, Самборі та Дрогобичі, де він значно переважав свого опонента (особливо в Дрогобичі – 168 проти 44). Вибори відбувалися в умовах зростання українського національного руху, але й водночас – глибоких ідеологічних розмежувань серед його учасників [21]. Постать Івана Франка, попри її загальнонаціональне значення, могла не мати універсальної підтримки серед українського електорату саме через свою

радикальність і соціалістичну риторичу, яка не завжди знаходила відгук у консервативнішому політичному середовищі Галичини.

Результати виборів у окрузі Борщів–Заліщики–Чортків–Гусятин–Теребовля–Скалат, що охоплював шість повітових центрів, демонструють не лише гостру конкуренцію між кандидатами Р. Ярославичем та поляком Л. Криницькі, а й виявляють значення процедурних питань у визначенні підсумкового результату.

Попри очевидну фактичну перемогу Р. Ярославича (навіть з урахуванням офіційно зарахованих 475 голосів проти 447 у Криницького), цей випадок засвідчує вразливість виборчого процесу до формальних процедур, які могли мати вирішальне значення. Найбільшу підтримку Р. Ярославич отримав у Теребовлі та Скалаті, що може свідчити про наявність розвинених місцевих мереж підтримки або близькості до інтелігенції й освічених виборців. Натомість Криницькі здобув більшість у Борщеві, Заліщиках, Чорткові та Гусятині, тобто в чотирьох із шести дільниць, проте в кожному з них його перевага була меншою за значну підтримку Ярославича у Теребовлі (117 проти 45). Ці дані дають підстави говорити про географічну концентрацію електоральної бази Ярославича, яка, однак, компенсувала поширеніший, але менш інтенсивний рівень підтримки Криницького [21].

Випадок з анульованими голосами є показовим у контексті недосконалості виборчих процедур та обмеженого правового захисту кандидата. Помилки у написанні прізвища, імені або ініціалів в умовах часткової неписьменності виборців, відсутності єдиної уніфікованої форми бюлетеня та слабкої юридичної культури могли суттєво вплинути на легітимність результату. Анулювання 13 голосів при різниці у 28 голосів могло бути критичним у разі меншого розриву. Такий прецедент підкреслює необхідність запровадження чітких стандартів ведення виборчої документації, а також роз'яснювальної роботи серед виборців.

За підсумками виборів, кандидат від українців Йосип Гурик, що балотувався у п'ятій курії округу Станиславів–Галич–Рогатин–Бурштин–

Підгайці–Бучач–Золотий Потік–Тисмениця–Отинія, поступився польському землевласникові з Косова Йосифу Богдановичу, набравши 456 голосів проти 469. Кампанія супроводжувалася численними фактами порушень, зокрема втручанням польських виборчих комітетів, окремих єврейських впливових осіб і місцевої адміністрації, що діяла в інтересах польських кандидатів [21].

Результати виборів у виборчому окрузі Перемишль–Добромилі–Мостиська показують впевнену перемогу поляка П. Тишковського, особливо завдяки надзвичайно високому результату в Добромилі (210 проти лише 24 у І. Франка), що фактично визначило долю виборчої кампанії. Франко виграв лише в одному місті – Мостиськах, де здобув 101 голос проти 77 у свого опонента. У Перемишлі, хоч і програв, Франко отримав порівняно значний результат (80 голосів) [22].

Іван Франко, як відомий інтелектуал, письменник, критик і громадський діяч, неодноразово намагався прорватися у політику, проте системно зазнавав поразок, зокрема через консерватизм місцевої еліти, пасивність селянства та опір священства, яке часто ставало на бік кандидатів від «поміrkованих» політичних середовищ.

Вибори у цьому окрузі є прикладом невдачі національної інтелігенції у прориві до масового електорату на зламі XIX–XX ст. Франко мав визнання як мислитель і культурний лідер, однак не зміг здобути достатньої підтримки у селянства, яке залишалося під впливом традиційних структур влади. Його поразка у цьому окрузі – симптом глибшої кризи комунікації між українським інтелектуалом і народом, яка була характерною для етапу формування політичної нації.

Підсумкові результати у виборчому окрузі Самбір–Старе місто–Турка–Рудки засвідчили перемогу поміrkованого українського кандидата М. Каратницького, який здобув 408 голосів (63,2%). Натомість, К. Чайковський отримав 238 голосів (36,8%).

Результати в цьому окрузі виявляють контрастну регіональну диференціацію, що, ймовірно, відображає соціально-економічні та

конфесійні особливості місцевостей. У Самборі значний відрив Каратницького (139 проти 56) вказує на домінування консервативних сил. Найбільш односторонній результат (151 проти 2) був у Турці, що демонструє повну мобілізацію електорату на користь Каратницького. Ймовірною причиною такого результату могла бути відсутність організаційної присутності Чайковського. Натомість Старе Місто і Рудки показали відносно добрі результати для К. Чайковського – тут він навіть переміг, зокрема у Старому Місті (86 проти 45) та Рудках (89 проти 73) [22].

У виборчому окрузі Стрий–Жидачів–Дрогобич перемогу здобув поміркований український кандидат Кс. Охримович, який отримав 341 голос (53,6%), натомість один із провідних народовців Є. Олесницький здобув 295 голосів (46,4%). Ці вибори ілюструють різку географічну поляризацію електорату. Відмінності між результатами кандидатів у трьох містах вказують на регіонально зумовлену диференціацію політичних симпатій. Олесницький переміг з переконливим відривом у Стрию (141 проти 82) та Жидачеві (127 проти 45), що може свідчити про його підтримку серед національно зорієнтованого міщанства та сільського духовенства. Охримович, натомість, домінував у Дрогобичі, де здобув вражаючі 214 голосів проти лише 27 у свого конкурента [22].

У четвертій курії перемогу здобув К. Мандичевський, отримавши 428 голосів, тоді як його головний опонент, Ю. Романчук, здобув 238 голосів. К. Мандичевський переміг у трьох із чотирьох повітів, зокрема абсолютно в Надвірній (163 проти 0) та в Станіславові – ключовому адміністративному центрі (124 проти 64). Його сильна результативність у Надвірнянському повіті вказує на ефективну підтримку з боку місцевих структур – духовенства, освітян чи адміністрації. Натомість Ю. Романчук переміг в Товмачі (113 проти 72) та мінімально поступився у Богородчанах (61 проти 69), що свідчить про сильну локальну, але не системну підтримку. Повна відсутність голосів у Надвірній – стратегічна поразка, яка суттєво вплинула на загальний результат [22]. Цей випадок є показовим прикладом того, як

повна відсутність підтримки в одному повіті (Надвірна) може зумовити загальну поразку, навіть за наявності сильної підтримки в інших.

У окрузі Калуш–Долина–Бібрка переміг поляк Е. Навроцькі, який отримав 352 голоси (59,7%), натомість Ю. Романчук виборов 238 голосів (40,3%). Результати в окрузі демонструють яскраву регіональну асиметрію, зокрема аномальну домінацію Навроцького в Долині, де він набрав 205 голосів проти лише 20 у Романчука. Така диспропорція (понад 10-кратна перевага) вказує на виняткову локальну мобілізацію електорату, що могла бути зумовлена як персональними зв'язками кандидата з містом, так і підтримкою адміністративних структур. У Калуші та Бібрці перевагу здобув Романчук (обидва рази по 109 голосів), однак ця перевага була відносно помірною і не змогла компенсувати масштаб поразки в Долині. Ці вибори ілюструють ситуативну перемогу, де один-єдиний осередок (Долина) змінив загальний підсумок голосування. Це можна пояснити жахливими зловживаннями та залякуваннями українських виборців. Зокрема, у Долині, німці та поляки вдавалися до знущань над українськими священиками, вигукуючи образливі вислови, такі як «іди попе свині сповідати». Примітно, що поліція залишалася пасивною і не втручалася в ці події [24].

У виборчому окрузі Сокаль–Жовква–Рава на парламентських виборах 1897 року переконливу перемогу здобув кандидат від КРНС А. Вахнянин, який отримав 344 голоси (54,5%), випередивши москвофільського опонента М. Короля, що набрав 287 голосів (45,5 %). А. Вахнянин здобув більшість у Жовкві та Сокалі, що, ймовірно, засвідчує його глибоке політичне вкорінення в південній частині округу та підтримку національно свідомого виборця. Натомість Король переміг у Раві (126 голосів проти 98), що свідчить про локальну активізацію москвофільського електорату [22]. Виборча асиметрія, особливо різкий розрив у Сокалі, може вказувати на застосування адміністративного ресурсу або інші форми впливу на перебіг голосування – типове явище для округів, де зіштовхувалися політичні табори із протилежними ідеологічними орієнтаціями.

Ще один округ, де конкурували представники КРНС та москвофілів, став округ Броди–Камінка. Тут продемонстрована вражаюча одностайність електорату на користь О. Барвінського, який отримав 380 голосів (75,8%). Натомість його опонент А. Могильницький виборов 121 голос (24,2%) [22]. Причому як у великому торговому місті Бродах, так і в менше урбанізованій Камінці, Барвінський здобув понад утричі більше голосів, ніж опонент.

Цікаві результати виборів у окрузі Львів–Городок–Яворів, де мінімально переміг поляк Т. Меруновича, отримавши 315 голосів (53,7%). Натомість український кандидат В. Нагорний виборов 272 голоси (46,3%). Усі три населені пункти – Львів, Городок, Яворів – продемонстрували відносну рівновагу у голосуванні, без різких розривів. Однак у кожному з них Мерунович випередив Нагорного, хоч і незначно, зберігаючи перевагу приблизно на 7% в цілому. У Львові перевага Меруновича (152 проти 115). У Городку і Яворові, містечках зі змішаною демографією, результати майже рівні, що відображає збалансований розподіл політичних симпатій.

У окрузі Золочів – Перемишляни перемогу здобув о. Д. Танячкевич (291 голос (54,2%). Його опоненти Ф. Наливайко отримав 153 голоси (28,5%), а М. Ганджук 92 голоси (17,1%). Д. Танячкевич – єдиний кандидат, який отримав голоси як у Золочеві, так і в Перемишлянах. Перемога з переконливим відривом свідчить про домінантну позицію в окрузі, яку не змогли похитнути конкуренти з обмеженою локальною базою. Натомість, результат Наливайка у Золочеві (153 голоси) вражаючий, але відсутність голосів у Перемишлянах свідчить або про відсутність кампанії, або про вузьку спеціалізацію підтримки (локальний авторитет), що не розгорнувся на міжповітовому рівні. Аналогічно, 92 голоси Ганджука виключно у Перемишлянах показують високу довіру виборців у цьому регіоні, але повну відсутність впливу поза межами свого локального середовища [22].

У виборчому окрузі Бережани–Підгайці–Рогатин переміг поляк Я. Валевський, який отримав 312 голосів (52,2%). Натомість Ю. Романчук виборов 286 голосів (47,8%). Романчук упевнено переміг в Рогатині (157

проти 82). Валеvський, натомість, мав значну перевагу в Бережанах (130 проти 46), а також небільшу, але стабільну перевагу в Підгайцях (100 проти 83) [22].

У виборчому окрузі Коломия–Косів – Снятин перемогу здобув Т. Окуневський (300 голосів (54,6%)), його опонент Ю. Сандуляк отримав 249 голосів (45,4%). У Коломиї, найбільшому місті округу, Т. Окуневський здобуває впевнену перемогу (172 проти 62), натомість у Снятині його перевага менш відчутна (94 проти 55). Ю. Сандуляк переміг у Косові з надзвичайно одностороннім результатом – 132 голоси проти 34, що свідчить про високу персональну популярність [22].

Вибори в окрузі Заліщики–Борщів–Городенка виграв польський кандидат Т. Чарковскі, який отримав 340 голосів (59,9%), натомість українець М. Дорундяк виборов 227 голосів (40,1%). Т. Чарковскі, завдяки підтримці місцевої адміністрації упевнено переміг у Заліщиках (117 проти 59) і Борщеві (134 проти 73). Єдиний повіт, де переміг М. Дорундяк – Городенка (105 проти 89), що свідчить про його громадську активність у цьому повіті [22].

У виборчому окрузі Тереховля–Гусятин на парламентських виборах перемогу здобув польський кандидат Н. Б. Ольпінські, який отримав 227 голосів (57,5%), випередивши свого опонента українця Ф. Содомору, що набрав 168 голосів (42,5%). Переможець здобув майже ідентичну перевагу в обох повітах (113 і 114 голосів відповідно), що свідчить про широку й географічно збалансовану підтримку [22]. Така стабільність може бути результатом добре організованої кампанії з фальсифікації голосів польським табором.

У виборчому окрузі Тернопіль–Збараж–Скалат на парламентських виборах перемогу здобув польський кандидат Л.-Я. Пінінські, який набрав 263 голоси (56,6%), випередивши українського кандидата, радикала Й. Шмігера, що отримав 202 голоси (43,4%). Пінінські здобув перемогу в усіх трьох повітах, демонструючи стабільну підтримку з боку польського

населення, адміністративних структур та промонархічних кіл. Особливо відчутною перевага була в Скалаті (80 проти 40) та Збаражі (69 проти 51), де польські еліти традиційно мали сильний вплив. Незважаючи на поразку, Шмігер мінімально поступився у Тернополі (111 проти 114 – практично паритет), що засвідчило зміцнення українського електорату навіть у центрі з переважно польською адміністрацією [22].

Вибори в окрузі Бучач–Чортків виграв поляк К. Городиські, отримавши 272 голоси (61,7%), його опонент – Ю. Романчук виборов 169 голосів (38,3%). Поляк впевнено переміг і в Бучачі, і в Чорткові, зберігаючи перевагу в межах 60% голосів у кожному повіті [22]. Така рівномірність свідчить про організовану кампанію, добру підтримку у міських і заможних колах, а також ймовірну лояльність з боку місцевих церковних, та адміністративних інституцій. Незважаючи на публічну активність і участь у численних округах, Ю. Романчук знову поступився, цього разу без жодної локальної перемоги. Причиною цьому могли бути системні зловживання з боку місцевої адміністрації. У вересні–жовтні 1897 року Ю. Романчук запропонував І. Франкові укласти збірник документів, надавши відповідні матеріали та аванс як частину гонорару. Цей факт зафіксовано в листі Франка від 10 жовтня 1897 р., де він дякує «за одержані матеріали і за гроші» .

У згаданому листі Франко докладно розробив план майбутнього видання. Він наголосив, що не слід очікувати прямого правового ефекту, а варто зосередитися на історично-публіцистичній місії. Франко пропонував структурувати збірник у вигляді: офіційних заяв і промов, виборчих протестів, актів оскарження та судових рішень, списків постраждалих, коментарів і пояснень до кожного документа [25, с. 92–93].

У 1898 році книга побачила світ під назвою «Die Reichsrathswahlen in Ostgalizien im Jahre 1897» . Це було німецькомовне видання, орієнтоване насамперед на західноєвропейську політичну аудиторію – австрійський парламент, пресу. У цьому виданні вміщена стаття І. Франка «Polen und Ruthenen» («Поляки й русини»), в якій він дав принципову оцінку польсько-

українських відносин у межах австрійського конституціоналізму. Франко підкреслював системність дискримінації українців, звертає увагу на коаліцію польських шляхтичів, адміністрації та поліції у фальсифікації виборів і репресіях проти українських кандидатів та виборців.

У листі до О. Кониського М. Грушевський висловлював глибоке занепокоєння результатами виборів і впливом польського шовінізму на політичну ситуацію в Галичині. Він згадав про можливий тиск з боку К. Бадені, який сприяв тому, що кілька мандатів відійшли прихильникам О. Барвінського. Грушевський відкрито заявив, що вважав би за краще, щоб українці не мали жодного представника в парламенті, ніж бачити там прибічників Барвінського [26, с. 61–62]. Це відображає складність політичних відносин в Галичині на межі XIX–XX ст. і напруженість між різними українськими політичними течіями.

Парламентські вибори 1897 року яскраво продемонстрували глибоку кризу чинного виборчого законодавства Австро-Угорської монархії, особливо в національно строкатих регіонах, зокрема у Галичині. За свідченнями сучасників, виборча кампанія в цьому краї супроводжувалася масштабними порушеннями: щонайменше 8 осіб загинули, 29 поранено, понад 800 заарештовано, а 149 громадян засуджено внаслідок політично мотивованих судових переслідувань [27, с. 29]. Насильство, репресії, системні фальсифікації результатів голосування та тиск на виборців стали не лише інструментами боротьби за владу, але й яскравим свідченням неієвості інституцій правового захисту громадянських прав. Ці події викликали значний суспільний резонанс, особливо серед національних меншин, і спонукали австрійський парламент до ініціювання законодавчих кроків, спрямованих на реформування виборчого процесу та посилення правових механізмів його регулювання.

М. Демкович-Добрянський описував вибори, проведені графом Бадені в березні 1897 року, як жорстокий процес, супроводжуваний насильством, корупцією і терором. Виборчий процес відзначився застосуванням сили, що

призвело до пролиття селянської крові, численних арештів та ув'язнень людей, які намагалися виконати свій громадянський обов'язок. Завдяки масштабним фальсифікаціям та хабарництву владі вдалося зламати опозицію і забезпечити перемогу урядових кандидатів у більшості виборчих округів загальної і селянської курії [28, с. 72–73].

У часописі «Галичанин» зазначалося: «У нас організовуються всюди виборчі шайки в користь урядового кандидата. Збираються 40–50 бродяг, платять їм, дають їсти й пити, ті нападають на людей по вулицях, б'ють їх палками та п'ястуками, а жандарми служать їм як помічники-асистенти. Жандарми ще й арештовують побитих виборців. За виборцями влаштували полювання, як за дичиною» [29].

Події, що супроводжували виборчу кампанію 1897 року в Галичині, набули безпрецедентного за масштабами характеру насильства, тиску та маніпуляцій, які суттєво виходили за межі звичайної адміністративної практики. Як засвідчує американський україномовний часопис «Свобода», польські виборчі комітети та місцева адміністрація залучали до кампанії спеціально найнятих осіб, яких у народі називали «хрунями» – тобто осіб, що співпрацювали з владою проти інтересів власної громади. До таких найманців входили представники різних соціальних груп: польські службовці, жандарми, євреї-орендарі, а також окремі місцеві жителі. Основним завданням цих груп було свідоме перешкоджання виборчому процесу, особливо в тих округах, де українське населення демонструвало високий рівень політичної активності. Згідно з повідомленнями часопису, у деяких місцевостях вибори свідомо зривалися шляхом фізичного впливу, залякування виборців, вилучення бюлетенів або недопущення до голосування. Зокрема, зафіксовано факти насильства над священниками – у Долинському повіті о. Теодоровича кілька разів зіштовхнули зі сходів, коли він прямував до виборчої дільниці; в Турківському повіті побито священника Грабця. Подібні випадки супроводжувалися захопленням виборчих приміщень, блокуванням вулиць навколо дільниць та демонстративною

присутністю військових і жандармів, як це було, наприклад, у Сокалі. Джерела засвідчують, що попри масштабність залучених ресурсів, дії виборчих комісій часто викликали протестну реакцію з боку місцевого населення. У деяких випадках вона виливалася в спонтанні напади на осіб, які брали участь у фальсифікаціях, уже після завершення виборчого процесу [30].

Помірковані парламентарі, контролюючи парламентську діяльність галицьких українців, зіткнулися з відсутністю підтримки з боку громадськості та сильним опором з боку польських політиків, що значно обмежувало їх ефективність у досягненні національних цілей. Зокрема, Євген Олесницький вважав, що вони, їх діяльність виявилася малоефективною, оскільки польські політики активно протистояли будь-яким поступкам на користь українців [31].

О. Маковей, аналізуючи українське представництво в парламенті, використав сатиричну форму для характеристики депутатів. Він зобразив Барвінського та Каратницького як символи «віри», підкреслюючи їх наївну віру в можливість єдності українців у парламенті. Депутатів Танячкевича, Охримовича та Вахнянина він охарактеризував як «керинею», що вносила розбрат і хаос у ряди українських парламентарів. Мандичевський, Окуневський та Винницький, на думку Маковея, поводитися як «парламентерські дикуни», а Ярославич і Гробельський – як ті, що постійно

боролися між собою [32]. Ці сатиричні оцінки діяльності українських депутатів, представлені, зокрема О. Маковеєм, відображають скептичне ставлення до їх політичної ефективності. Вони підкреслюють внутрішні конфлікти та відсутність єдності серед українського парламентського представництва, що перешкоджало досягненню спільних національних цілей. Часопис «Діло», аналізуючи результати виборів, зазначав, що до парламенту обрано 11 українців (без врахування Тишковського, який отримав підтримку Польського виборчого комітету). На думку редакції «Діла», лише Р. Ярославич, Т. Окуневський, о. Д. Танячкевич, В. Волян та

Винницький (представники Буковини) були «обрані волею народу» . Натомість О. Барвінський, А. Вахнянин, М. Каратницький, Охримович, о. Гробельський та о. Мандичевський були обрані за підтримки влади та не представляли інтереси українського народу [33]. Ці депутати були тісно пов'язані між собою завдяки специфічним обставинам їх обрання до Віденського парламенту. Їх обрання стало можливим за підтримки впливового політичного середовища, до якого вони самі ж належали і яке, у свою чергу, вони послідовно підтримували у Галицькому крайовому сеймі. Йдеться про конгломерат, що об'єднував Польський клуб, Центральний виборчий комітет, адміністративні кола та верхівку ієрархії ГКЦ. В сучасній опозиційній риторичі цих політиків охарактеризовували термінами «урядові русини», «камеральні русини» або ж «митрополичі русини» . Самі ж представники групи категорично заперечували такі означення, наголошуючи на відсутності будь-яких формальних зобов'язань перед польськими політичними елітами чи центральною владою [34, s. 227].

Спочатку «помірковані» українські депутати сформували окрему парламентську фракцію, на чолі з К. Мандичевським. Втім, невдовзі після утворення нової сесійної палати було ініційовано переговори з іншими консервативно налаштованими слов'янськими депутатами, результатом яких стало створення міжнаціонального утворення під назвою «Слов'янський християнсько-національний союз» . Одним із трьох співголів цього формування обрано Олександра Барвінського. До складу новоутвореної фракції, який нараховував 35 членів, увійшли переважно представники словенської та хорватської делегацій, а також один клерикально-консервативний депутат з Моравії (чех за національністю) та один українець з Буковини. Таким чином, галицькі націонал-консервативні українці фактично долучилися до слов'янської секції колишнього «Клубу Гогенварта», хоча раніше не були його членами. Симбіоз південнослов'янських делегацій і представників українського політикуму, попри значну територіальну віддаленість, був унікальним прикладом

міжетнічного співробітництва в межах австрійського парламенту. Цей союз значною мірою зумовлювався спільним уявленням про «долю малих народів» – аграрних, слов'янських та політично маргіналізованих націй у межах багатонаціональної Габсбурзької монархії [8, р. 374].

Лише після об'єднання в єдину фракцію шість поміркованих українських депутатів уперше отримали чітко окреслену політичну платформу. Ідеологічну основу цієї програми становили принципи слов'янської солідарності та християнського світогляду, що відкрито задекларовано в офіційному документі фракції. Зокрема, у програмі зазначалося: «Слов'янський християнсько національний союз прагне формувати суспільне життя в релігійному, культурному, соціальному та економічному вимірах на основі позитивного християнського світогляду і рішуче виступає за безумовну рівність усіх етнічних груп, особливо ж за національні інтереси і права всіх слов'янських народів, що мають ґрунтуватися на національному праві та християнській справедливості, а також за повну свободу Церкви» [35]. СХНС увійшов до правлячої коаліції – т.зв. «правиці» .

Натомість, 27 травня 1897 р. три «незалежні» депутати – о. Д. Танячкевич, Т. Окуневський та Роман Ярославич – зібралися на нараду, під час якої прийняли рішення створити Клуб «Незалежних Русинів» (*Gruppe der unabhängigen Ruthenen*) . Головування в клубі доручено Т. Окуневському, що свідчить про їх прагнення об'єднатися для захисту інтересів українців у парламенті. Під час наради обговорювалися питання, які мали зайняти депутати на засіданнях парламенту, зокрема щодо поділу Галичини на східну (українську) та західну (польську) частини.

Слід зазначити, що о. Д. Танячкевич мав вибір при визначенні фракційної належності у парламенті. Імовірно, він не одразу зміг визначитися. З одного боку, на виборах його підтримував «Руський краєвий комітет» [36], до складу якого входили так звані опозиційні кандидати. З іншого боку, на цих виборах його підтримав митрополит С. Сембратович,

який відкрито підтримував новоутворену помірковану партію КРНС на чолі з О. Барвінським. На нашу думку, вибір фракції був для о. Д. Танячкевича доволі непростим, тому що ще 30 березня 1897 р. він був присутнім на перших спільних зборах поміркованих українських і словенських депутатів [37, арк. 64, 67].

Попри критичне ставлення до урядової політики, українські опозиційні депутати послідовно декларували свою лояльність до держави та правлячої династії. Зокрема, Д.Танячкевич, у своєму виступі наголосив: «Ми стоїмо за славу й велич Австрії. Я також мушу заявити, що русинський народ ніколи не забуде, що саме Австрія звільнила його з рабства та покликала до людського буття. Саме тому ми є патріотами, ми – партія, яка зберігає державу (...)» [34, s. 218]. Ця заява ілюструє характерну для частини української опозиції позицію «лояльної критики», в межах якої політична активність не заперечувала легітимності державного устрою, а натомість апелювала до його вдосконалення на засадах справедливості, національного паритету та історичної вдячності за соціальні трансформації, пов'язані з австрійським правлінням.

Варто зазначити, що між кількістю парламентських функцій і активністю у сфері законотворчих ініціатив існувала певна кореляція, яка слугувала характерною ознакою розмежування між провладними та опозиційними фракціями. Депутати, які позиціонували себе як частина урядового табору, зазвичай мали значно ширший доступ до парламентських функцій – зокрема до роботи в комітетах та обіймання інших впливових позицій у межах парламентської структури. Натомість ті, хто відкрито ототожнював себе з опозиційним крилом, зосереджували свою діяльність переважно на критиці чинного порядку денного шляхом подання інтерпеляцій та пропозицій. Упродовж п'яти сесій Віденського парламенту (1897–1900 рр.) шестеро українських депутатів, які входили до числа СХНС отримали загалом 43 призначення до парламентських комітетів, включаючи три випадки делегування до спільної австро-угорської делегації. Для

порівняння, троє українців-опозиціонерів за аналогічний період обійняли лише чотири комітетські посади. Зокрема, часопис «Діло» зазначав, що пропорційно більшість отримувала 3/5 місць, а меншість – 2/5, що мінімілізувало участь трьох «незалежних» депутатів у роботі парламентських комісій [38]. Водночас у площині законотворчої ініціативи ситуація була протилежною: за винятком термінових звернень, на рахунку проурядових депутатів лише 8 пропозицій чи інтерпеляцій, тоді як представники опозиції подали 69 таких звернень. Характер ініціатив також відрізнявся: урядові депутати переважно порушували питання соціального характеру, зокрема проблеми стихійних лих, зубожіння гуцульського населення чи боротьби з еміграційними агентами. Натомість опозиція акцентувала увагу на гострих політичних зловживаннях, включно з неправомірним використанням адміністративного ресурсу (23 випадки), фальсифікаціями під час виборчих зборів (17 випадків) та цензурними репресіями – зокрема незаконними конфіскаціями преси (10 випадків) [8, р. 375].

Дебати над галицькими виборами, як це відображено у промовах депутатів Т. Окуневського, Р. Ярославича та о. Д. Танячкевича, висвітлили серйозні проблеми, пов'язані з порушеннями виборчого процесу в Галичині. Усі три промови підкреслювали необхідність реформування виборчої системи з метою забезпечення прозорості, чесності та реального представництва українців у парламенті. Депутати акцентували увагу на необхідності створення незалежних органів нагляду та посилення громадського контролю за виборами [39–41].

Описані в парламентських виступах факти щодо галицьких виборів 1897 р. виразно демонструють системний характер політичних маніпуляцій та адміністративного тиску. Застосування жандармерії та війська, арешти виборців, утаємничення або довільне перенесення прав виборів, фальсифікації зі списками й виборчими картками – все це свідчило про відсутність елементарних гарантій демократичного волевиявлення. Важливо, що виборчі зловживання були не локальними інцидентами, а цілеспрямованою

стратегією влади, зорієнтованою на забезпечення переваги «правительственних» кандидатів, які репрезентували польську політичну еліту та лояльні до уряду кола.

Характерним елементом цих виборчих практик було використання національного чинника. Урядова адміністрація системно перешкоджала обранню українських кандидатів, усвідомлюючи, що їх поява у парламенті означала б посилення українського представництва та артикуляцію національних вимог. Репресії проти священиків та інтелігенції, публічні арешти й залякування селян засвідчували, що мова йшла не лише про контроль за конкретними виборчими округами, а й про стримування розвитку українського національного руху в цілому.

Особливе обурення викликало те, що зловживання прикривалися формальною законністю та бездіяльністю судів. Навіть очевидні факти фальсифікацій, як-от різниця між кількістю виборців і бюлетенів в урнах, не отримували правової оцінки. Суди, як правило, відмовляли у розгляді скарг. Таким чином, правова система перетворювалася на механізм легітимації адміністративного свавілля. Це підривало довіру українського суспільства до державних інституцій і посилювало переконання, що австрійський парламентаризм у Галичині має суто декларативний характер.

Не менш важливим був і соціально-психологічний вимір виборчих процесів. Сам день голосування, який у демократичних країнах розглядався як свято громадянської активності, в Галичині сприймався як «день нещастя». Селяни мусили проявляти героїзм, аби відстояти своє право на голос, долаючи фізичне насильство, підкуп і приниження. Образ виборця, якого били кийками чи позбавляли бюлетеня, став символом безправ'я українського селянства у Габсбурзькій монархії. У результаті вибори перетворювалися не на інструмент політичної інтеграції, а на джерело суспільної напруги та національного озлоблення [42–43].

Таким чином, аналіз виступів українських депутатів в австрійському парламенті дає підстави стверджувати, що виборчий процес у Галичині

виконував функцію механізму утримання польсько-австрійської політичної гегемонії. Демонстративні зловживання підривали не лише авторитет влади, але й саму ідею парламентаризму, оскільки позбавляли українське населення можливості рівноправного представництва. Для українського політичного руху це ставало черговим підтвердженням необхідності організованої боротьби за національні права та створення власних інституцій, здатних протистояти системі політичного тиску та дискримінації.

Т. Окуневський звертався до президії парламенту щодо крадіжки 40 голосів в українського кандидата Є. Олесницького у Дрогобичі [44]. Р. Ярославич зазначав, що для перемоги над ще одним українцем Ю. Романчуком в Калуші незаконно витрачено 8–15 тис. зр. [45].

Українські депутати у Віденському парламенті активно виступали на захист селян. Вони подавали запити та звернення до уряду, закликали до амністії несправедливо засуджених, вимагали розслідування зловживань місцевих чиновників і перегляду судових рішень. Депутати також намагалися привернути увагу міжнародної спільноти до проблеми переслідування українських селян [46–47].

Беручи участь у дебатах щодо цих виборів, о. Д. Танячкевич спростував звинувачення українців у надмірній радикалізації. Крім того, він вказав на зловживання з боку влади та поліції під час виборчого процесу [48]. 14 вересня 1897 р. о. Д. Танячкевич спільно з Т. Окуневським та Р. Ярославичем провели зустріч з міністром судівництва п. Гляйспахом, під час якої обговорили питання амністії селян, засуджених у зв'язку з виборами. Депутати аргументували, що українці лише захищали своє виборче право. Міністр пообіцяв сприяти помилуванню засуджених [47].

12 грудня 1897 р. під час зустрічі з прем'єр-міністром Гавчем та міністром судівництва Рубером депутати Д. Танячкевич і Т. Окуневський знову підняли питання помилування селян, засуджених у виборчих політичних процесах [49, с. 218].

Виступ депутата о. Танячкевича на засіданні парламенту 8 квітня є свідченням структурної кризи виборчої системи Галичини на зламі XIX–XX ст. У своїй промові парламентар детально викрив основні механізми політичних маніпуляцій, що включали адміністративний тиск на кандидатів, фальсифікації підрахунків голосів, а також використання фізичного насилля і залякувань з боку державної влади. Особливої критики зазнала практика обмеження доступу виборців до виборчих діляниць, що, з погляду Танячкевича, підривала саму суть демократичного процесу й перетворювала вибори на інструмент політичного домінування. Протестна риторика депутата вирізняється не лише описом конкретних зловживань, а й чіткою моральною позицією щодо фундаментального розриву між декларованими принципами австрійської монархії та реальними умовами існування українського населення. У своїй оцінці ситуації Танячкевич наголошував на глибокій етичній несправедливості, коли держава, що проголошувала принципи правового порядку і рівності, фактично уможливлювала системне приниження прав селянства. Його виступ слід інтерпретувати не лише як інституційну критику, а й як форму політичного свідчення – спробу стати голосом безправного виборця в публічному просторі монархії [50].

І. Дашинський у своєму виступі звинуватив О. Барвінського й Кс. Охримовича у нібито «інкамерованості», тобто у залежності від влади, і згадав про жертви під час виборів у брідському повіті. О. Барвінський рішуче спростував ці закиди, наголосивши, що термін «інкамеровані Русини» був навмисно кинутий радикальною та москвофільською пресою для дискредитації поміркованих українців, які діяли в інтересах свого народу через прагматичну співпрацю. Депутат підкреслив, що ні він, ні його товариші не брали на себе жодних зобов'язань перед владою чи поляками і залишалися незалежними у своїй політичній діяльності. Також він категорично заперечив інформацію про загибель трьох осіб і арешт п'ятнадцяти людей у брідському повіті, назвавши це неправдою. У своїй відповіді Барвінський продемонстрував прагнення до чесної політичної

боротьби, захисту честі українських депутатів і відстоювання ідеї легального та поміркованого розвитку українського національного руху в межах існуючого державного порядку [51].

Інтерпеляція О. Барвінського містить критичний аналіз дій державної адміністрації під час виборів до парламенту, акцентуючи увагу на незаконних ув'язненнях, зловживаннях з боку органів безпеки, а також репресіях проти греко-католицького духовенства, що створювало загрозу для релігійного життя українських громад. Особливо важливим було те, що такі дії влади трактувалися як політичний інструмент для обмеження впливу українців у суспільно-політичному житті та для дискредитації їх лояльності до Австро-Угорської імперії. Депутати вимагали від уряду пояснень щодо мотивів застосованих репресій, а також притягнення винних посадовців до відповідальності. Барвінський та його соратники ставили питання про те, які заходи будуть вжиті для запобігання подібним порушенням у майбутньому, наголошуючи на необхідності дотримання законності. Виступ українських депутатів демонстрував активну політичну позицію українців у боротьбі за демократичні вибори, рівноправність та недопущення національної дискримінації, що відповідало загальній стратегії українського руху в Галичині кінця XIX ст. [52]. Однак питання зловживань на виборах, порушене в інтерпеляції, не отримало подальшого політичного розвитку [53, s. 108].

У публікаціях часопису «Руслан» чітко простежується заклик до конструктивної політичної діяльності, орієнтованої на спільне благо, замість внутрішньопартійних суперечок і взаємних обвинувачень. Редакція періодично наголошувала на доцільності відмови від судових конфліктів, пропонуючи натомість зосередитися на практичній роботі задля захисту інтересів українського народу. Зокрема, у фокусі суспільної уваги перебували національно-культурні та соціально-економічні потреби українців Галичини й Буковини, які мали стати головним орієнтиром для діяльності новообраних депутатів у представницьких органах Австро-

Угорської монархії. Помірковане крило українського руху, представлене на сторінках «Руслана», формулювало ідею про те, що піднесення освітнього, культурного та економічного рівня українського населення не лише відповідатиме принципам справедливості, але й сприятиме зміцненню самої імперії. У цьому контексті часопис послідовно виступав за кооперацію українських парламентарів з іншими депутатами, які дотримувалися принципів міжнаціональної рівності, християнської солідарності та соціально-економічного прогресу. Така позиція засвідчувала прагнення до інтеграції українського політичного представництва в ширший демократичний дискурс австрійської парламентської культури початку ХХ ст. [54].

Проблеми українців проілюстрували довибори у окрузі Бучач–Чортків–Тернопіль. Описуючи політичні баталії навколо виборів часопис «Руслан» окреслив драматичну ситуацію в середовищі українського політикуму на зламі століть. Особливо гостро постає образ політичного маневрування довкола кандидатури Ю. Романчука та поведінки партійних лідерів, які жертвували кандидатурами й союзами задля збереження власного впливу. Не менш промовистими є описи розколів серед радикалів, зокрема згадка про внутрішній конфлікт між Іваном Франком та В. Будзиновським. Виборча кампанія перетворилася не просто на боротьбу ідей, а на арену особистих амбіцій, підозр, а подекуди й публічних образ [55].

Сесії Державної Ради в Австро-Угорщині кінця ХІХ ст. нерідко супроводжувалися гострими дискусіями та протистояннями між представниками різних національних груп. Під час одного із парламентських засідань обговорювалися випадки шахрайства та підкупу під час виборів. Польський депутат Бик та чеський депутат Дик виступили на захист галицької місцевої влади, що викликало значне обурення серед українських парламентарів, зокрема Т. Окуневського. Українські депутати виголосили промови, в яких підкреслювали, що Бик і Дик не представляли інтересів українського народу [56].

Цікавою формою комунікації депутатів з виборцями були зустрічі, на яких обговорювалися як місцеві проблеми, так і питання державного та міжнародного значення.

Зокрема, на зустрічі о. Д. Танячкевича з виборцями у Золочеві 2 вересня 1897 р., депутат пояснив причини свого вибору опозиційної діяльності. Він зазначив, що обрав боротися проти владних зловживань, а не приєднуватися до інших фракцій, щоб мати «вільну руку у всіх справах» . Також він пояснив своє ставлення до мовних розпоряджень Бадені та примусових селянських спілок [57–59].

Т. Окуневський зосередив увагу на соціальних ініціативах, спрямованих на покращення життя селян. Він також звернув увагу на необхідність розширення прав української мови в освітніх закладах [60–66]. Часто місцева влада намагалася перешкодити таким зустрічам. Зокрема, староста Копичинців намагався завадити зустрічі виборців з Р. Ярославичем [67].

У часописі «Буковина» (із подальшим передруком у «Руслані») була опублікована критична стаття, присвячена звіту депутата Т. Окуневського перед виборцями в Жаб'ї та Косові. У публікації висвітлено недоліки виступу депутата, який, на думку радикалів, не відповідав ідеологічним засадам радикальної партії та очікуванням виборців. Зокрема, підкреслюється, що Т. Окуневський у своїй промові уникнув обговорення ключових питань, важливих для програми радикалів: виборчих реформ, соціальної справедливості, протидії виборчим зловживанням і забезпечення прав робітничого та селянського класу.

Особливу критику викликала риторика депутата, яка стосувалася моральності та соціальних проблем гуцулів, зокрема відсутності освіти, ранніх шлюбів, лихварства й економічної залежності. Радикали сприйняли ці висловлювання як звинувачення, спрямовані на самих селян, а не на системні недоліки соціального устрою, які, на їх думку, мали стати об'єктом критики й

реформ. Такий підхід, на думку радикалів, суперечив принципам партії, що орієнтувалася на захист інтересів селян і робітників.

Також у статті зазначено про відсутність у промові Окуневського чіткої позиції щодо партійної ідентичності. Хоча він формально належав до радикальної партії, його дії та висловлювання часто відхилялися від її програми, що спричиняло недовіру серед виборців і критичні оцінки з боку однопартійців. Така політична невизначеність, поєднана з прагненням депутата до компромісів, які характеризувалися як «пошук золотої середини», викликала розчарування серед радикально налаштованої частини електорату [68].

Часто виборці ставили незручні питання, зокрема, чому Т. Окуневський, який у парламенті активно засуджував зловживання на виборах, відмовився захищати українців у судових справах з цього питання. О. Д. Танячкевич не зміг надати відповіді на це запитання [69].

На зустрічі з виборцями у Глинянах, о. Д. Танячкевич пояснив своє ставлення до розширення автономії Галичини, австро-угорської угоди тощо. Він висловив підтримку ідеї, щоб школа надавала релігійне виховання [70].

Таким чином, вибори до Державної ради 1897 року в Галичині стали визначальним етапом у формуванні політичного представництва українців у структурі Австро-Угорської монархії. Кампанія засвідчила не лише зростання політичної активності українського населення, а й глибокі системні проблеми електорального процесу, серед яких найважливішими були масштабні фальсифікації, адміністративний тиск, правовий нігілізм і політичні репресії. Баденівські вибори перетворилися на масштабний політичний конфлікт, що супроводжувався арештами, насильством і судовими процесами проти українських виборців, особливо в сільській місцевості, де домінувала четверта курія.

У новообраному складі парламенту українські депутати постали перед низкою викликів: з одного боку, вони намагалися захищати інтереси виборців, виступали з критикою фальсифікацій і насильства, ініціювали

амністії для засуджених селян, з іншого – зіштовхнулися з роз'єднаністю, фракційними суперечками та обмеженими можливостями впливу в умовах політичної гегемонії польського табору. Активність радикального крила (зокрема виступи Т. Окуневського, Д. Танячкевича) контрастувала з поміркованою тактикою частини депутатів, які прагнули співпраці з владою. Це породжувало внутрішні напруження, знижувало ефективність і підривало довіру виборців до українського представництва.

Незважаючи на поразки в багатьох округах, вибори 1897 року стали важливим уроком політичної боротьби та самовизначення для українського народу. Вони продемонстрували потребу в реформуванні виборчого законодавства, розбудові незалежних інституцій громадянського контролю та консолідації українських політичних сил задля реалізації національних інтересів. Водночас, участь українців у парламентських дебатах, ініціативи щодо захисту прав виборців та критика зловживань стали формою громадянського спротиву, що позначився як на внутрішньополітичному становищі Галичини, так і на загальній динаміці розвитку українського національного руху в межах імперської системи.

2.3. Виборчий процес 1900 р.: кампанія, результати, вплив на українське представництво

На межі XIX–XX ст. виборчі кампанії до Віденського парламенту в Галичині стали важливим маркером еволюції українського політичного руху, який, долаючи адміністративні утиски та внутрішні розбіжності, прагнув досягти повноцінного представництва у парламенті Австро-Угорської монархії. Особливо виразно ці процеси проявилися у виборах 1900 року, що стали першим масштабним випробуванням для нової генерації українських політичних сил – зокрема НДП. Проте реалії електоральної боротьби виявилися жорсткими: більшість округів продемонстрували панування

польського адміністративного апарату, етнічну асиметрію та розпорошення українського електорату.

Напередодні виборів 1900 року опозиційне крило народовців разом із частиною представників радикального табору консолідувалося в межах щойно створеної НДП. У передвиборчій програмі партія артикулювала потребу проведення всеохопних державних реформ, а також захисту національних, політичних, економічних і культурних прав українського народу [71]. Як потенційних союзників у майбутньому складі парламенту народовці розглядали представників лівих політичних сил – зокрема австрійських соціал-демократів, польських людовців та послідовників о. С. Стояловського. Одним із ключових аспектів передвиборчої стратегії НДП визначалося висунення до парламенту якісно підготовлених, морально авторитетних кандидатів [72].

Часопис «Руслан», підтримуючи принцип добору достойних кандидатів, закликав уникати вузькопартійного підходу та остерігатися можливих союзів із москвофільськими силами, вбачаючи в останніх загрозу національній ідентичності [73]. У публіцистичних матеріалах підкреслювалося, що ці вибори мали історичне значення, оскільки могли визначити подальший вектор розвитку Австро-Угорської монархії – або в напрямі конституціоналізму й міжнаціонального порозуміння, або ж у бік відновлення абсолютистської моделі владарювання та посилення німецької політичної гегемонії [74].

1 листопада 1900 р. НДП уклала домовленість із москвофільським табором щодо координації кандидатур на парламентських виборах, що стало приводом для гострої критики з боку прихильників О. Барвінського. Представники суспільно-християнського напрямку категорично засудили будь-які форми політичної співпраці з москвофілами, назвавши їх «національними ренегатами», і звинуватили національних демократів у зраді засадничих принципів українського руху [75]. У свою чергу, позиції прихильників Барвінського були послаблені рішенням «Польського

виборчого комітету», який заявив про відмову висувати кандидатів у округах, де балотувалися представники суспільно-християнського табору.

Попри сформовану політичну ситуацію, прихильники О. Барвінського не змогли мобілізуватися організаційно: відсутність єдиного виборчого штабу та чітко структурованої партійної інфраструктури значно ускладнила передвиборчу кампанію. На відміну від виборів 1897 року, цього разу Церква не надала підтримки кандидатам від цього політичного напрямку. Серед основних представників цієї течії чітку політичну позицію декларували лише сам О. Барвінський та М. Каратницький. Інші кандидати – О. Гладишовський, К. Охримович та о. К. Мандичевський – демонстрували підтримку їх ідеї, однак уникали прямої політичної ідентифікації. У IV виборчій курії балотувалися також священики А. Захаріяsevич та А. Олесницький, близькі до цього середовища, однак їх шанси на успіх були вкрай незначними.

Симптоматичним стало й рішення Анатолія Вахнянина – одного з фундаторів суспільно-християнського руху – не брати участі у виборах. Формально це мотивовано станом здоров'я: політик заявив про неможливість активної участі у виборчому процесі через серцеву хворобу [76, с. 122–123]. Втім, враховуючи контекст, можна припустити, що реальними причинами відмови була деструктивна критика опозиційної преси, яка публічно засуджувала його участь у «угодовій політиці» з польським табором. Це свідчить про зміну суспільних очікувань і наростання радикалізації політичного дискурсу у середовищі українського виборця на початку XX ст.

У виборчому окрузі Сянок–Березів–Лісько на парламентських виборах перемогу здобув польський кандидат Я. Потоцький, який набрав 329 голосів (54,8%), випередивши українського кандидата від НДП А. Старуха, що отримав 271 голос (45,2%). Кандидат від польського табору здобув впевнену перемогу в Сяноку (165 проти 87) та Березові (104 проти 69), що дозволило йому компенсувати поразку в Ліську, де Старух здобув перевагу (115 проти

60) [77]. Такий розподіл свідчить про етнополітичну асиметрію округу, де вплив польської адміністрації був особливо сильним у північній частині.

У виборчому окрузі Перемишль–Доброміль–Мостиська на парламентських виборах із суттєвою перевагою переміг польський кандидат П. Тишковський, який набрав 471 голос (68,9%). Його опоненти – кандидат від НДП А. Захарісевич (115 голосів, 16,8%) і демократ або представник УСДП Р. Яросевич (55 голосів, 8 %) – разом отримали менше третини голосів, що вказує на домінування польської політичної еліти в окрузі [77]. Перевага польського кандидата в усіх трьох повітах свідчить про повний контроль виборчого процесу польськими силами, які могли спиратися на адміністративний ресурс. Присутність двох українських кандидатів – Захарісевича й Яросевича – спричинила розпорошення голосів. Особливо це помітно в Мостиськах, де вони разом набрали 66 голосів – значно більше за окремі результати, але в сумі – все ще менше половини голосів Тишковського.

У виборчому окрузі Самбір–Старий Самбір–Турка–Рудка переконливу перемогу здобув польський кандидат Ю. Гізовські, який отримав 342 голоси, що становить 56,3% від загальної кількості виборців. Його головними суперниками були український діяч НДП М. Зубрицький, який набрав 142 голоси (23,4%), та А.Добрянський, що отримав 129 голосів (20,3%). Перемога Гізовські у всіх повітах, включно з міським Самбором і гірською Турківщиною, свідчить про чітку підтримку з боку польського адміністративного апарату, шляхти та, ймовірно, частини міщанства. Особливо показовими є результати в Турці (103 голоси) та Самборі (96). Присутність двох українських кандидатів – Зубрицького та Добрянського – призвела до поділу голосів між ними. Наприклад, у Рудці вони разом отримали 82 голоси (проти 72 у Гізовського), що могло б дати перемогу при об'єднанні зусиль. Зубрицький мав відносну перевагу у Старому Самборі, Турці та Рудці, тоді як Добрянський продемонстрував сильні позиції винятково в Самборі, де він зрівнявся з Гізовським (96:96) [77].

У виборчому окрузі Стрий–Жидачів–Дрогобич на парламентських виборах перемогу здобув польський кандидат К. Дідушицький, який набрав 342 голоси (54,3%), випередивши українського кандидата В. Давидяка, що отримав 288 голосів (45,7%). Результати виборів засвідчили як значну мобілізацію українського електорату, так і збереження впливу польської адміністративної та соціальної еліти.

У повітах Стрий і Жидачів М. Давидяк фактично зрівнявся з опонентом або навіть переміг: у Жидачеві він мав перевагу (101 проти 64), а в Стрию результати майже рівні (108 проти 107). Це свідчить про сильні позиції українського руху у центральній частині округу. Переможний результат К. Дідушицького в Дрогобичі (162 проти 79) компенсував програні позиції в інших повітах. Тут спрацював адміністративний ресурс, наявність польської міської еліти. Вибори продемонстрували територіальну поляризацію: українці мали сильні позиції в сільських і напівурбанізованих районах, а поляки – в індустріальних, адміністративно важливих центрах, зокрема у Дрогобичі.

У виборчому окрузі Калуш–Долина–Бібрка на виборах до австрійського парламенту переконливу перемогу здобув Ю. Романчук, який отримав 374 голоси (62,98%), значно випередивши свого опонента М. Каратницького, який набрав 220 голосів (37,02%). Перемога Романчука в усіх трьох виборчих округах свідчить про високий рівень мобілізації українського електорату та ефективну організацію передвиборчої кампанії. Найбільшу перевагу він здобув у Калуші (134 проти 64). Найкращий результат Каратницький показав у Долині (100 голосів), де поступився лише на 19 голосів [77].

У виборчому окрузі Львів–Городок–Яворів на парламентських виборах впевнену перемогу здобув польський кандидат Т. Мерунович, який отримав 340 голосів (56%), випередивши українського кандидата К. Левицького, що набрав 267 голосів (44%).

Т. Мерунович переміг у всіх трьох частинах округу, що свідчить про широку підтримку з боку польського електорату й ефективну координацію виборчої кампанії, особливо в урбанізованому Львові. К. Левіцький отримав значну кількість голосів у кожному повіті, зокрема у Львові (135 голосів проти 151), що може свідчити про мобілізовану українську інтелігенцію та просвітянські кола [77]. Хоча Т. Мерунович переміг у кожному з повітів, відрив не був катастрофічним, що вказує на зростання політичної конкуренції між українським і польським таборами в регіонах із змішаним населенням.

У виборчому окрузі Жовква–Сокаль–Рава перемогу здобув український кандидат М. Король, який отримав 340 голосів (54,5%), випередивши свого опонента В. Кранського, що набрав 284 голоси (45,5%). Король продемонстрував високий і збалансований рівень підтримки по всьому окрузі, особливо в Жовкві (115 проти 80) та Раві (116 проти 98). Навіть у Сокалі, де розрив мінімальний, він утримав перевагу, що свідчить про добре організовану кампанію та широку електоральну базу. Найкращий результат В. Кранського – у Сокалі (106 голосів), де він майже зрівнявся з переможцем, однак відставання в Жовкві (на 35 голосів) стало вирішальним для загального підсумку. Порівняно невелика різниця (56 голосів) свідчить про підвищену політичну конкуренцію в регіоні та стратегію мобілізації українського електорату, яка дала результат [77].

У виборчому окрузі Броди–Камінка переконливу перемогу здобув український кандидат О. Барвінський, який набрав 304 голоси (58,7%), випередивши свого опонента москвофіла І. Зельського, що отримав 214 голосів (41,3%). Вирішальним у перемозі О. Барвінського став результат у Бродях, де він набрав 181 голос проти 91, що свідчить про глибоку підтримку з боку місцевої української громади за рахунок впливу інтелігенції, просвітніх осередків [77]. У Камінці обидва кандидати отримали по 123 голоси, що засвідчує сильну політичну конкуренцію в цьому повіті та поляризацію електорату.

У виборчому окрузі Золочів–Перемишляни на парламентських виборах із великою перевагою переміг польський кандидат Г. Вайзер, який набрав 362 голоси (67,8%), тоді як український кандидат Д. Танячкевич отримав 172 голоси (32,2%). Результат у Золочеві (269 проти 84) визначив загальну перемогу Вайзера. Така перевага може свідчити про сильні позиції польської шляхти, міської адміністрації та католицького духовенства, які забезпечили масову підтримку польського кандидата. У Перемишлянському повіті обидва кандидати мали майже рівні позиції (93 у Вайзера, 88 у Танячкевича), що вказує на наявність українського електорального ядра та можливість ширшої підтримки за умов кращої мобілізації.

У виборчому окрузі Бережани–Підгайці–Рогатин на парламентських виборах перемогу здобув український кандидат В. Яворський, який отримав 313 голосів (51,3%), незначно випередивши свого суперника Трачевського, що набрав 297 голосів (48,7%). Це – одна з найменших різниць між кандидатами серед усіх округів, що свідчить про високий рівень політичної конкуренції. Завдяки значній перевазі в Рогатині (164 проти 76) В. Яворському вдалося компенсувати поразку в двох інших повітах. Перевага Трачевського в Підгаєцькому та Бережанському повітах (зокрема, +47 голосів у Підгайцях) засвідчує вплив через адміністративні канали [77]. Вибори засвідчили потужну електоральну поляризацію округу, де жоден із кандидатів не зміг домінувати в усіх повітах. Це характерно для змішаних регіонів Галичини, де український і польський табори мали приблизно рівні можливості.

У виборчому окрузі Станіславів–Богородчани–Товмач–Надвірна на парламентських виборах перемогу здобув К.Мандичевський, який отримав 385 голосів (55,9%), випередивши представника НДП Й. Кагановича, що набрав 249 голосів (36,2%). Третій кандидат – радикал Іван Бородайкевич – здобув лише 36 голосів (5,2%), не набравши критичної маси підтримки [77].

Перемога К. Мандичевського у трьох із чотирьох повітів (Богородчани, Товмач, Надвірна) свідчить про глибоку підтримку серед українського

сільського електорату, особливо в гірських районах (128 голосів у Надвірній). Найкращий результат Каганович показав у Станіславові (140 голосів), що становить понад половину його загального показника. Це свідчить про міське походження кампанії та, можливо, підтримку з боку ліберальних або асимільованих міських кіл, які не мали впливу в сільських округах [78].

У виборчому окрузі Коломия–Косів–Снятин на парламентських виборах упевнену перемогу здобув І. Длужанський, який отримав 377 голосів (63,8%). Його основними суперниками були Т. Окуневський, що набрав 129 голосів (21,8%), і К. Трильовський, який здобув 81 голос (13,7%) [77]. Усі три частини округу дали І. Длужанському переконливу перевагу, особливо в Косові та Коломиї, де він отримав удвічі більше голосів за найближчого суперника.

У виборчому окрузі Заліщики–Борщів–Городенка на парламентських виборах перемогу здобув кандидат А. Хаец, який отримав 322 голоси (54,9%), випередивши українського кандидата Є. Олесницького, що набрав 264 голоси (45,1%). Переможцем А. Хаец став завдяки значному відриву в Заліщиках (106 проти 67) і, особливо, у Борщеві (164 проти 99). Така підтримка свідчить про сильну електоральну базу, ймовірно, серед польського населення або за рахунок адміністративного ресурсу. Олесницький в Городенці набрав більше голосів (98 проти 92), але відрив був недостатнім, щоб компенсувати поразку в інших частинах округу [77].

У виборчому окрузі Бучач–Чортків на парламентських виборах перемогу здобув кандидат М. Блазовскі, який отримав 237 голосів (53,3%), випередивши українського кандидата Йосипа Гурика, що набрав 208 голосів (46,7%). Різниця становила лише 29 голосів, що свідчить про високу конкурентність виборчої кампанії. Переможець здобув перевагу в обох повітах, хоча з невеликим відривом: +25 голосів у Бучачі та лише +4 в Чорткові. Результат Гурика у 208 голосів – це понад 46% підтримки, що демонструє високу мобілізацію українського електорату. Округ належав до

числа тих, де український кандидат зазнав поразки з мінімальним відставанням, що свідчить про потенціал для перемоги за умови кращої координації чи відсутності фальсифікацій.

У виборчому окрузі Тереховля–Гусятин на парламентських виборах переконливу перемогу здобув польський кандидат А. Голуховські, який набрав 240 голосів (62,5%), випередивши українського кандидата І. Волянського, що отримав 144 голоси (37,5%). Кандидат польського табору здобув перемогу в кожній частині округу з майже однаковою перевагою. Результат Волянського (понад 35% у кожному з повітів) демонструє, що українська громада була активною, проте не мала достатнього ресурсу чи організаційної сили, щоб забезпечити перемогу, особливо в умовах польської політичної гегемонії.

У виборчому окрузі Тернопіль–Збараж–Скалат на парламентських виборах перемогу здобув поміркований український кандидат О. Гладішовський, який отримав 324 голоси (60,7%), тоді як радикал В. Будзиновський набрав 210 голосів (39,3%) [77].

Перевага О. Гладішовського в Тернополі (+24 голоси), Збаражі (+33) та особливо в Скалаті (+57) свідчить про адміністративний і соціальний вплив польської еліти на виборчий процес. Попри програш, Будзиновський зібрав понад 39% голосів, що засвідчує наявність організованого українського електорату, особливо в Тернополі, де результат був найближчим. Його підтримка, однак, зменшувалась у напрямку до Скалата.

У виборчому окрузі Перемишль–Мостиська–Самбір–Рудки–Дрогобич переконливу перемогу здобув польський кандидат А. Добошинські, який отримав 583 голоси (65,7%). Його основні суперники – український соціаліст Микола Ганкевич (169 голосів, 19 %) і москвофіл Микола Антоневич (104 голоси, 11,7%) – разом набрали лише близько третини голосів, що свідчить про розпорошеність українського електорату та домінування польського політичного впливу в регіоні [77]. Перемога А. Добошинські в усіх п'яти повітах засвідчує високу політичну консолідацію польського електорату,

який діяв у межах добре організованих виборчих комітетів з підтримкою державної адміністрації.

У виборчому окрузі, що охоплював Калуш–Долину–Жидачів–Бібрку–Турку–Стрий, перемогу здобув український кандидат А. Кос, який набрав 466 голосів (52,1%), випередивши поляка К. Райовські, що отримав 428 голосів (47,9%). Різниця у 38 голосів засвідчує високу конкурентність виборів у великому та політично строкатому окрузі. Перемога А. Коса в чотирьох із шести повітів (Калуш, Долина, Жидачів, Бібрка) засвідчує системну підтримку з боку українського сільського та напівміського електорату. Польський кандидат зосередив підтримку у Турківському повіті (83 проти 36) і, особливо, у Стрию, де він переміг із розривом 124 проти 93 [77]. Це вказує на міцні позиції польської адміністрації та міської еліти, зокрема в індустріалізованих чи гірських районах із більшою залежністю від чиновництва та духовенства. Хоча Райовські мав значні показники у двох важливих повітах, Кос переконливо випереджав у чотирьох інших, що й забезпечило його загальний успіх. Це є прикладом, як широка, хоч і не домінантна, підтримка в більшості дільниць може компенсувати локальні поразки.

У ході виборчого процесу зафіксовано випадок формального анулювання шести голосів, поданих на підтримку українського кандидата А. Коса, з формально-процедурних підстав. Виборчі комісії визнали ці бюлетені недійсними через те, що ім'я кандидата було написане у формі «Андрей», тоді як офіційною формою, за вимогами виборчого законодавства, вважалося написання «Андрѣй» [80]. Цей випадок ілюструє зарегламентованість виборчої процедури та використання формальних критеріїв для впливу на результат голосування, що, своєю чергою, могло мати значення у контексті загальної конкурентності виборів.

У виборчому окрузі, що охоплював Тернопіль–Збараж–Золочів–Перемишляни–Бережани, перемогу здобув польський кандидат Т. Німентовські, який отримав 594 голоси (58,4%). Українські кандидати Т.

Старух та О. Миронович набрали відповідно 213 голосів (20,9%) і 147 голосів (14,5%) [77], що свідчить про фрагментацію українського електорату та перевагу польського адміністративного впливу в регіоні.

Переконлива перевага Т. Німентовські, зокрема в Золочеві (208 голосів) і Тернополі (146), вказує на високий рівень підтримки з боку польського населення, державної адміністрації та шляхетських кіл, які зберігали провідну роль у політичному житті Галичини. Розпорошення голосів між Старухом та Мироновичем стало ключовим чинником поразки українців. Наприклад, у Бережанах разом вони отримали 123 голоси (проти 94 у Німентовського), що могло б забезпечити перемогу при узгодженому висуненні одного кандидата. Старух мав найкращі результати у Тернополі та Бережанах, тоді як Миронович – у Золочеві (70 голосів) [77]. Це свідчить про обмежену локальну популярність кожного з них, без ширшої загальноококружної підтримки.

У процесі підготовки до чергових виборів Станіславівський виборчий комітет 18 жовтня 1900 р. ухвалив рішення про висунення представника української громади Йосипа Гурика кандидатом у виборчому окрузі Станіславів–Рогатин–Підгайці–Бучач–Товмач [81]. У рамках передвиборчої кампанії Гурик звернувся з офіційним поданням до намісника Королівства Галичини Леона-Яна Пінінського, в якому задокументував факти системних порушень виборчого законодавства: зокрема, незаконну агітацію з боку представників урядових та польських середовищ, фальсифікації на правиборах і цілеспрямоване недопущення українських селян до голосування. У своїй промові Гурик наголосив, що такі дії підривають довіру українського електорату до принципу верховенства права в Габсбурзькій монархії, формуючи переконання, що в імперських реаліях переважає сила й політичне насильство. У відповідь намісник, демонструючи офіційну позицію влади, заявив, що відповідальність за дестабілізацію несе сам електорат, який «слухаючи агітаторів, бунтує», а тому проведення виборів потребує залучення військових і жандармерії. Гурик, однак, зауважив, що

втручання силових структур є зайвим, якщо адміністрація діятиме в межах чинного законодавства [82].

У цьому виборчому окрузі перемогу здобув польський кандидат Я. Валевскі, який отримав 499 голосів (53,2%), випередивши українського кандидата Йосипа Гурика, що набрав 439 голосів (46,8%) [78]. Це – один із найнапруженіших виборчих поєдинків, з різницею лише 60 голосів, що свідчить про майже рівну електоральну боротьбу між українським і польським таборами. Й. Гурик здобув впевнену підтримку в трьох із п'яти повітів: Станіславові, Рогатині та Підгайцях. Це свідчить про сильну організацію українського електорату, особливо в центральній частині округу. Найвищий результат Валевскі продемонстрував у Бучачі (144 проти 78) і Товмачі (125 проти 52). Ці два повіти стали вирішальними для загальної перемоги, компенсувавши його поразку в інших районах. Умовно можна говорити про «північну» підтримку Гурика (Рогатин, Підгайці) та «південну» перевагу Валевскі (Бучач, Товмач) [77]. Це демонструє територіальну асиметрію політичної мобілізації, характерну для виборів у багатоповітових округах.

У виборчому окрузі Борщів–Заліщики–Чортків–Гусятин–Теребовля на парламентських виборах переконливу перемогу здобув польський кандидат М. Пінінські, який набрав 599 голосів (63%), тоді як український кандидат Євген Левицький отримав 352 голоси (37 %). Відрив у 247 голосів свідчить про домінування польського політичного впливу в усіх повітах округу. Польський кандидат переміг в усіх п'яти повітах, із найбільшою перевагою в Теребовлі (+85 голосів) і Чорткові (+64). Це свідчить про системну підтримку з боку польської адміністрації, шляхетства, міщанства та частково духовенства, а також можливе використання адміністративного ресурсу. Незважаючи на поразку, Левицький зібрав значну кількість голосів, особливо в Борщеві (89) та Гусятині (74) [79].

У окрузі, що охоплював Коломию, Надвірну, Богородчани, Косів, Снятин і Городенку, впевнену перемогу здобув польський кандидат С.

Мойса-Росохацький, який набрав 651 голос, тоді як українець І. Сандуляк отримав 273 голоси. Мойса-Росохацький здобув перемогу в кожному повіті округу, особливо у Косові, Надвірній і Снятині, що свідчить про високу мобілізацію електорату та сильну організаційну базу [79]. Його підтримка була рівномірною та значною, що забезпечило загальну перевагу в понад 2,5 рази.

Селяни мали низький рівень грамотності, що обумовлювало появу в пресі інструкцій щодо правильного процесу голосування. Зокрема, у зверненні до виборців Ярославського та Чешанівського повітів наголошувалося на необхідності вписувати ім'я та прізвище кандидата в бюлетень, проте рекомендувалося доручити цю задачу священику для уникнення помилок [79].

Нерівноправний характер виборчого законодавства Австро-Угорщини, поєднаний із домінуванням польських шляхетських еліт у суспільно-політичному житті Галичини, обумовив вкрай обмежений рівень політичного представництва українського населення у законодавчих органах монархії. Під час XVII сесії Райхсрату із 425 парламентарів лише десятеро представляли українців, з яких двоє – від Буковини. При цьому чисельність українського населення становила близько 3 343 000 осіб. Для порівняння, поляки, маючи 72 депутатських мандати, представляли приблизно 4 261 000 мешканців Галичини, з яких орієнтовно 650 000 становили євреї, тобто фактична чисельність польського населення складала близько 3 600 000 осіб [8].

Зіставлення навантаження на одного депутата засвідчує нерівність у представництві: в той час як на одного українського парламентаря припадало приблизно 334 000 осіб, на одного польського – лише 59 000. Такий дисбаланс свідчить не лише про асиметричну природу парламентського представництва, але й про наявність системної дискримінації української спільноти у виборчій системі Австро-Угорщини. Це структурне виключення з політичного процесу обмежувало можливості українців впливати на

ухвалення рішень на загальнодержавному рівні та сприяло формуванню національного протестного дискурсу на межі XIX–XX ст. [8].

Одним із ключових індикаторів політичної зрілості суспільства на зламі XIX–XX ст. були перебіг і характер передвиборчих кампаній. Стаття у часописі «Руслан», присвячена оцінці участі українців у виборах до Державної ради, репрезентує критичне осмислення внутрішньої ситуації серед українського населення Галичини та водночас відображає ширші процеси політичного формування нації. Автор акцентував на проблемі фрагментованості українського політичного табору. Серед виявлених дисфункцій – часта зміна кандидатів, відсутність узгодженої програми дій, пріоритет негативної агітації над конструктивним дискурсом. Таке становище, як зазначається, не лише деморалізувало виборців, а й унеможливлювало ефективну мобілізацію громади в умовах посиленої політичної конкуренції, особливо в контексті польського домінування та зростання шовіністичних тенденцій. Показовим був й осуд маніпулятивних стратегій деяких кандидатів, які, на думку автора, зловживали довірою до відомих громадських діячів чи церковних інституцій задля досягнення вузькопартійних цілей [83].

Додаткові вибори до парламенту у виборчому окрузі Станиславів–Товмач–Бучач–Рогатин–Підгайці виявилися несприятливими для українського кандидата Т. Окуневського, що засвідчило загальну тенденцію до ослаблення політичного впливу українців у регіоні. Незважаючи на його значну підтримку в Рогатині, в інших повітах переважну більшість голосів здобув польський кандидат Вершховський. Загальна участь виборців була дуже високою, що вказує на підвищену мобілізацію виборчого корпусу, однак отримані результати засвідчили спад голосів за українського представника порівняно з попередніми виборами 1900 року. Цей відступ від попередніх позицій, зокрема, проявився у втраті 25 голосів українським кандидатом, тоді як його польський опонент отримав на 174 голоси більше, що свідчило про ефективніше залучення електорату польською стороною.

Аналізуючи причини поразки українського кандидата, можна виокремити два основні чинники. Першим були системні труднощі, пов'язані з самим виборчим процесом, який мав характер правових і адміністративних маніпуляцій на користь польських кандидатів. Другим фактором були внутрішні проблеми української громади, зокрема недостатній рівень політичної дисципліни та солідарності серед виборців. Відсутність єдності серед українського електорату, ймовірно, зіграла вирішальну роль у несприятливому результаті виборів. Цей випадок вкотре продемонстрував необхідність зміцнення політичної організації українців у Галичині та розбудови ефективних механізмів мобілізації виборців, що могло б забезпечити більш справедливе представництво української громади в австрійському парламенті [84].

Склад новообраного парламенту вирізнявся значно більшою політичною та національною різноманітністю порівняно з попереднім скликанням. У ньому функціонувало понад 20 парламентських груп, серед яких представленими виявилися й дві фракції українських депутатів:

«Русько-народний клуб» (О. Барвінський, К. Мандичевський, І. Длужанський, О. Гладишовський – усі четверо представляли Галичину; Є. Пігуляк – Буковину) та «Руський клуб» під керівництвом Ю. Романчука (до якого також входили А. Кос, М. Король, В. Яворський). Взаєморозуміння між цими двома групами було відсутнє.

Прихильники О. Барвінського займали помірковану позицію, орієнтовану на відмову від опозиційної риторики та співпрацю з іншими консервативними слов'янськими угрупованнями. Вони приєдналися до наднаціональної фракції «Слов'янський центр», до складу якої входили також дев'ятеро словенських депутатів, двоє чеських парламентарів (Стоян і Грубан) та представники польських «стояловчиків» (зокрема Бомба, Я. Кубік, Фіяк, Шаєр і Вільк). Утім, польські члени незабаром залишили об'єднання, повернувшись до складу Польського кола [85].

Фракція «Слов'янський центр» не мала формального статуту чи жорсткої ієрархії, функціонуючи на засадах координації національних секцій, які зберігали автономію у голосуваннях та підтримці парламентських ініціатив. У цьому контексті представники групи О. Барвінського неодноразово голосували за законодавчі пропозиції «Руського клубу», зокрема щодо виборчих порушень, адміністративних зловживань та ігнорування мовних прав українців. Під час першого засідання фракції «Слов'янський центр» головою обрано представника словенської делегації – Івана Шуштершіча. До складу керівного органу – так званої прибічної ради – увійшли Олександр Барвінський (від українців), Беркс, Грубан та Шаєр, що відображало прагнення до міжнаціонального балансу в межах фракції [86, арк. 80].

У межах діяльності фракції «Слов'янський центр» українські та словенські парламентарі здобули можливість до конструктивної співпраці, спрямованої на захист інтересів власних виборців. Зокрема, членство в міжнаціональному об'єднанні забезпечувало їм доступ до парламентських процедур, зокрема до ініціювання депутатських запитів (шляхом збору необхідної кількості підписів) та участі в роботі ключових комітетів і комісій, що суттєво підвищувало ефективність їх представницької діяльності.

Показовим у цьому контексті є приклад Олександра Барвінського, який увійшов до складу бюджетної комісії, наукової комісії, а також комісії з питань австро-угорської угоди, що засвідчує його активну участь у розв'язанні як загальнодержавних, так і галузевих питань. Інші українські депутати, зокрема І. Длужанський, Є. Пігуляк та О. Гладишовський, також демонстрували парламентську активність, підтримуючи ініціативи, пов'язані з національно-культурною сферою, бюджетною політикою та забезпеченням прав українського населення у складі монархії [87, с. 168].

У червні 1902 року відбулося важливе об'єднання двох слов'янських парламентських фракцій – «Слов'янського центру» та Хорватсько-словенського клубу – у нову наднаціональну структуру під назвою

«Слов'янський союз» . Співголовами цього політичного об'єднання стали Іван Шуштершич (від словенської делегації) та Івчевич (від хорватів), тоді як заступниками голови обрано О.Барвінського та Пляя. Посади секретарів посіли хорватський представник Фері та чеський депутат Стоян. У вересні 1903 року до складу союзу приєднався також ліберальний депутат Шукле, що додатково розширило політичне представництво фракції. Загальна чисельність «Слов'янського союзу» становила 27 депутатів: 10 словенців, 10 хорватів, 5 українців і 2 чехів [86, арк. 494]. Українські депутати на чолі з Олександром Барвінським покладали на нову фракцію великі сподівання [88].

Цікавим аспектом діяльності фракції «Слов'янський центр» була її релігійна структура: переважну більшість депутатського складу становили представники католицького та греко-католицького віросповідання. Водночас до фракції належав і православний депутат Є. Пігуляк, що викликало жвавий інтерес з боку виборців, особливо в контексті його участі в політичному об'єднанні з чітко окресленим християнсько-католицьким дискурсом. У відповідь на численні запитання щодо цього, Пігуляк публічно наголосив на відсутності будь-яких релігійних обмежень у фракції, зазначивши, що щодо віросповідання кожен її член має «вільну руку» [89]. Така відповідь не лише підкреслювала інклюзивний характер «Слов'янського центру», але й засвідчувала, що основою об'єднання були передусім політичні та національні, а не конфесійні чинники.

У порівнянні з попередньою парламентською каденцією українські «опозиційні» депутати не лише зміцнили свої позиції, а й набули більшої ідейно-політичної цілісності. Основним чинником цього процесу стала консолідуюча роль заснована наприкінці 1899 р. НДП, яка делегувала до парламенту трьох депутатів. Четвертим їх представником став поміркований русофіл Король, який, хоча й не належав безпосередньо до НДП, тимчасово входив до складу близької їй «Народної Ради», що засвідчувало ідейну спорідненість із національно-демократичною платформою. Водночас

представники радикального крила та соціал-демократичного спрямування до парламенту обрані не були, що додатково сприяло підвищенню внутрішньої однорідності опозиційного блоку.

Продовжуючи співпрацю в межах виборчого союзу, чотири галицькі «опозиційні» українці разом із буковинським представником Миколою Васильком, та за участі соціаліста Брайтера як запрошеного члена, заснували окрему депутатську фракцію, що отримала назву «Руський клуб». Головою об'єднання обрано Юліяна Романчука, а його заступником – Миколу Василька, що свідчило про спробу інтеграції галицького та буковинського елементів у рамках спільної парламентської платформи. Варто зауважити, що спроби створити ширше опозиційне об'єднання – «Вільну асоціацію незалежних галицьких депутатів» – за участю польських опозиційних груп зазнали невдачі через опір із боку Народної партії. Згодом, коли група Стояловського, чий лідер раніше активно підтримував ідею міжнаціонального союзу, приєдналася до фракції «Слов'янський центр», представники «Руського клубу» трактували таку зміну політичного курсу як прояв непослідовності, що дискредитував попередні заяви про потребу у незалежному міжнаціональному об'єднанні [8].

Ще до відкриття парламенту Ширший Народний Комітет НДП окреслив програмні засади діяльності майбутньої парламентської фракції. Серед ключових положень – створення самостійної депутатської фракції, відмова від союзу з консервативною фракцією, прагнення до нормалізації парламентського середовища за одночасного збереження опозиційного статусу щодо панівної соціально-політичної моделі в Галичині. З огляду на персоніфіковану єдність керівних структур партії та парламентської фракції в особі Юліяна Романчука, який очолював як Народний комітет, так і «Руський клуб», імовірність внутрішньополітичних конфліктів між цими органами оцінювалася як мінімальна.

Після відкриття парламентської сесії «Руський клуб», діючи в межах програмного мандату Народного комітету, оприлюднив дві декларації. У

першій проголошувалося юридичне заперечення результатів виборів – як протест проти легітимності обрання частини депутатського корпусу. На відміну від чеської практики так званого «конституційного заперечення», яка мала глибші правові підстави, українська ініціатива зосереджувалася на виборчій процедурі, зокрема на порушеннях, що дискредитували легітимність парламенту. Друга декларація включала шість принципових вимог, на яких фракція планувала будувати свою взаємодію з урядом: утвердження правової державності та справедливості в адміністративній сфері, розширення конституційних прав і свобод, проведення всеохопної виборчої реформи, забезпечення національної автономії, економічне піднесення аграрних і робітничих верств, а також соціально-економічний розвиток Галичини й Буковини. Наголошувалося на готовності до конструктивної праці в парламенті за умови дотримання принципу справедливості та законності. У травня 1901 року Народний комітет набагато чіткіше сформулював свої вимоги до «Руського клубу», включаючи поділ Галичини як довгострокову мету [90, с. 346].

Концепція конструктивної опозиції, проголошена фракцією, залишалася визначальною упродовж усього законодавчого періоду. Її опозиційність не впливала із ситуативної реакції на дії уряду, а була зумовлена небажанням політичної верхівки здійснювати реальні трансформації інституційного устрою, відомого як «галицька система». Ця система включала структурну диспропорцію в розподілі політичного представництва, зловживання адміністративними повноваженнями, дискримінаційні мовно-освітні умови тощо. Як наголошував Романчук у парламентських виступах, така система не лише не сприяла зміцненню державності, а й дискредитувала саму ідею імперської лояльності, деморалізуючи українське суспільство та провокуючи відчуження [91, с. 9232]. Водночас відповідальність за цю ситуацію українські політики покладали не лише на польські еліти в коронному краю, але й на центральний уряд Австро-Угорщини, який, за їх словами, продовжував

колоніальні практики Польського королівства та нехтував інтересами українського населення, тим самим стимулюючи радикальні та сепаратистські тенденції у середовищі знедолених мас [92, s. 22469–22473].

Внутрішньоукраїнський конфлікт між консервативним крилом та опозиційно налаштованими депутатськими групами набув відкритого характеру в межах парламентських дебатів. Показовим епізодом цього протистояння став виступ депутата Андрія Коса в ході обговорення доцільності адресного звернення до монарха. У цій дискусії Кос не лише висловив безпрецедентно різку критику польсько-галицької аристократії у стінах віденського парламенту, але й відкрито атакував О. Барвінського, звинувативши його у надмірній поступливості та політичній лояльності до владних структур [93, s. 346–351]. Промова А. Коса викликала хвилю обурення в польському таборі та сприяла значному погіршенню польсько-українських відносин у парламентах.

У своєму виступі О. Барвінський рішуче відкинув легітимність претензій «Руського клубу», який, на думку його опонентів, самопроголосив себе єдиним представницьким органом українського народу, на монопольне право вираження національних інтересів. Він підкреслив, що наявні суперечності між двома основними українськими політичними угрупованнями не зачіпали фундаментальних питань національної ідентичності, а зумовлені насамперед відмінностями у програмно-політичних засадах. Аргументація О. Барвінського акцентувала на тому, що позиція поміркованих депутатів ґрунтувалася на принципі збереження внутрішньополітичної рівноваги в Галичині, що, на його переконання, надавало їй не лише більш прагматичного та конструктивного характеру, але й водночас зберігало високий рівень патріотичної налаштованості та чітку орієнтацію на україноцентричні цінності [94, s. 391].

Розбіжності між двома провідними українськими політичними угрупованнями чітко простежуються у ставленні до урядових ініціатив, зокрема у бюджетних дебатах. Під час попереднього обговорення проекту

державного бюджету О. Барвінський висловив публічну підтримку уряду, що засвідчувало орієнтацію його політичного крила на співпрацю з владними структурами в межах прагматичної парламентської тактики. Натомість представники, наближені до опозиційного табору, зокрема Ю. Романчук, зайняли виразно критичну позицію, що відображало більш конфронтаційний підхід у взаємодії з урядом та акцент на відстоюванні автономних політичних пріоритетів українського руху [95, s. 4881; 96, s. 4939].

Група Ю. Романчука намагалася об'єднати всіх українських депутатів під егідою «Руського клубу», однак безуспішно. Навіть депутат Є. Пігуляк, представник буковинського регіону, обрав для себе членство у «Русько-народному клубі» О. Барвінського [97]. У жовтні 1901 року Ю. Романчук повторно ініціював пропозицію щодо об'єднання українських парламентарів із фракції «Слов'янський центр» у межах «Руського клубу», однак О. Барвінський дотримувався стратегічної лінії на ширше слов'янофільське об'єднання. Його бачення передбачало інтеграцію українських і південнослов'янських депутатів у єдину фракцію з метою посилення політичного впливу в структурі Державної ради [98].

У квітні 1904 року Русько-народний клуб зазнав внутрішніх змін: його залишив депутат І. Длужанський, якого фактично виключено з фракції через порушення фракційної дисципліни [99, арк. 288–289]. Цей випадок засвідчив зростаюче напруження всередині угруповання Барвінського, спричинене не лише ідеологічними, а й організаційними розбіжностями.

Подальша ескалація відбулася 8 листопада 1904 р., коли у Львові скликано з'їзд українських депутатів Державної Ради та Галицького крайового сейму. Під час обговорень більшість делегатів висловила вимогу до прибічників Олександра Барвінського вийти зі складу «Слов'янського союзу» та приєднатися до національно орієнтованої фракції «Руського клубу», яка об'єднувала українських парламентарів на платформі чіткої політичної самостійності.

У відповідь на ці закиди депутат Є. Пігуляк наголосив, що українське суспільство, а також політичні кола не змогли належним чином оцінити стратегічну цінність співпраці з представниками словенської делегації у Віденському парламенті [100, арк. 468]. Така позиція свідчила про глибокі розбіжності в уявленнях щодо оптимальної моделі політичного представництва українців у імперському законодавчому органі: між прихильниками міжслов'янської кооперації та адептами вузько національної лінії.

За умов зростаючого тиску з боку української політичної спільноти та внутрішньої кризи у фракції, О. Барвінський фактично не мав альтернативи, окрім як пристати на вимогу об'єднання з «Руським клубом». У власному свідченні, зафіксованому у спогадах, він зазначав: «Після закінчення обговорення, під час перерви перед голосуванням, депутати Стоцький, Пігуляк і Василько звернулися до мене з проханням не перешкоджати об'єднанню. Я заявив, що задля доказу того, що мною не керували особисті амбіції чи інші приписувані мені мотиви, я погоджуюсь на це – і здійснию його також у межах Слов'янського союзу. Але я беру вас за свідків, що Руський клуб і Народний комітет не зроблять із цієї події належних висновків, бо їх справжня мета – лише відвернути нас від Союзу, завдяки якому ми досягли значного поступу для нашого народу» [100, арк. 469–470]. Це ілюструє глибину дилеми, в якій опинився Барвінський: з одного боку, він був змушений поступитися вимогам єдності українського депутатського корпусу, а з іншого – прагнув зберегти досягнення міжслов'янської співпраці, яку вважав стратегічно важливою для реалізації національних інтересів у рамках австрійського парламентаризму.

Проведений аналіз результатів виборів до Віденського парламенту в округах Галичини 1900 року засвідчив асиметричний характер політичної боротьби між українськими й польськими кандидатами, де перевага останніх визначалася не лише кількістю голосів, а передусім – контролем над адміністративними та урбаністичними ресурсами. У кожному з розглянутих

округів перемогу здобували польські кандидати, як правило, завдяки поєднанню таких чинників, як зосереджена мобілізація електорату, використання адміністративного впливу, а також відсутність узгоджених дій українського політичного табору. У свою чергу, українські сили, попри поразки, демонстрували зростаючий рівень організованості, особливо в сільських районах і прикарпатських повітах, що дає підстави говорити про поступовий перехід до модерної форми політичної боротьби. Отже, хоча вибори 1900 року не забезпечили значного українського представництва у парламенті, вони заклали фундамент для подальших структурованих політичних кампаній та зміцнення національного руху в умовах імперського політичного середовища.

2.4 Соціально-демографічний портрет українських депутатів: кількісні, професійні та регіональні характеристики

Аналіз соціально-демографічного складу українського представництва у Віденському парламенті у 1897–1907 рр. є важливою передумовою для розуміння особливостей його функціонування, пріоритетів парламентської діяльності та характеру політичного представництва як такого. Вивчення кількісного складу, професійного профілю, соціального походження, а також географічної приналежності депутатів дозволяє сформулювати узагальнений портрет цього історичного колективу та простежити залежність між соціальним бекграундом парламентарів і політичними стратегіями, які вони реалізовували у стінах Державної ради.

У середовищі українських політичних сил існували відмінності у поглядах щодо завдань, обов'язків та особистих якостей депутатів, які мали представляти національні інтереси у парламенті. Частина політиків наполягала на необхідності опозиційної стратегії, що передбачала використання радикальних засобів парламентської боротьби, включно з

обструкцією. Інша група вважала, що ефективна діяльність депутатів можлива лише за умови їх поміркованості, компетентності та високого рівня професійної підготовки. У цьому контексті простежується тенденція до формування образу депутата не лише як політичного агітатора, але передусім як кваліфікованого представника, здатного брати участь у законотворчій діяльності на рівні з представниками інших націй. Акцент робився на поєднанні здатності до рішучих виступів із загальною виваженістю, що мало підвищувати авторитет українських парламентарів у загальноімперському контексті [14, с. 10–14].

Особливе значення у даному контексті має співвідношення між представниками духовенства, інтелігенції, адвокатури та іншими професійними групами, а також просторовий розподіл обраних депутатів – зокрема, регіональні відмінності у рівні політичної активності українського населення. Вивчення цих чинників уможливило комплексну реконструкцію кадрової основи українського парламентаризму в умовах Австро-Угорської монархії наприкінці XIX – на початку XX ст., а також дозволяє виявити ті соціальні групи, які були рушіями національного політичного представництва.

У складі українського парламентського представництва у Відні наприкінці XIX – на початку XX ст. домінуючу роль відігравали греко-католики, що цілком відповідало конфесійній структурі населення Галичини. Серед 18 українських депутатів IX та X каденцій австрійського парламенту лише один належав до православної конфесії – Єротеї Пігуляк (представляв Буковину), тоді як решта представляли греко-католицький табір. Це свідчить про важливу інтеграційну функцію Української греко-католицької церкви, яка не лише формувала духовно-моральні орієнтири суспільства, але й забезпечувала активну участь своїх представників у політичному житті імперії [101–116].

Присутність греко-католицьких священників та інтелектуалів серед депутатів зумовлювала специфічний характер українського парламентського

дискурсу. Поєднання релігійної та національно-політичної ідентичності створювало платформу для оборони прав українського населення, водночас легітимізуючи вимоги до центральної влади через авторитет Церкви. Виступи українських депутатів часто апелювали до моральних категорій та потреб селянського стану, що відображало традиційну роль духовенства як провідника національних інтересів.

Аналіз соціального походження українських депутатів Віденського парламенту (1897–1907 рр.) засвідчує значну роль греко-католицького духовенства у формуванні політичної еліти. Більшість парламентарів походила саме з родин священиків, що відображало традиційну для Галичини модель духовно-інтелектуального провідництва, за якої греко-католицьке духовенство виступало не лише релігійним, а й культурним та політичним провідником українського суспільства. Така концентрація представників одного соціального прошарку в депутатському корпусі сприяла збереженню тяглості національно-культурних традицій та формуванню консервативнішого, але дисциплінованого ідейного середовища [101–116].

Водночас у складі української парламентської репрезентації спостерігається й певна соціальна різноманітність. Наявність представників шляхетського походження, як у випадку Миколи Василька, і вихідців із селянського середовища (Андрій Кос) чи родин сільських дяків (Єротеї Пігуляк) засвідчує розширення соціальної бази українського політичного руху. Особливо важливою є поява синів учителів (Юліан Романчук), що свідчить про зростання ролі світської інтелігенції як нової соціальної опори українського національного руху.

Соціально-демографічний аналіз українського парламентського представництва у Віденському парламенті в 1897–1907 рр. (додаток Б) свідчить про його високий освітній та професійний рівень, що було характерною рисою української політичної еліти Галичини та Буковини кінця XIX – початку XX ст. Переважна більшість депутатів належала до

інтелігенції – провідного соціального прошарку, який відігравав ключову роль у національному русі. Серед 18 осіб, які входили до складу української фракції впродовж IX і X каденцій, провідне місце займали правники (7 осіб), що зумовлювалося потребою у високій юридичній компетентності для ведення парламентської діяльності та участі в розробці законодавчих ініціатив. Значною була й частка представників освітянської інтелігенції (викладачі гімназій та учительських семінарій – 6 осіб), що підкреслює роль педагогічного середовища як кадрової бази українського політичного проводу [101–116].

Важливу позицію у складі українських депутатів займали лікарі (3 особи), чия діяльність виходила за межі медичної практики й часто поєднувалася з громадсько-політичною роботою та публіцистичною активністю. Окрему групу становили греко-католицькі священики (3 особи), які традиційно відігравали вагомий роль у політичному житті Галичини та Буковини, поєднуючи релігійну місію з представленням інтересів української громади на парламентському рівні. Таким чином, структура українського представництва відображала широкий спектр фахової спеціалізації, але водночас демонструвала домінування гуманітарно-правового профілю освіти (додаток В).

Збереження у складі делегації значної кількості депутатів протягом двох каденцій (зокрема О. Барвінського, М. Василька, О. Гладишовського, І. Длужанського, М. Каратницького, К. Мандичевського) свідчить про стабільність кадрового ядра українського парламентського корпусу. Це забезпечувало тяглість політичного курсу та спадковість парламентських ініціатив, водночас дозволяючи новообраним депутатам інтегруватися в роботу фракції на основі набутої інституційної пам'яті. Певна ротація кадрів, пов'язана з виборами 1900 р., розширила професійне та регіональне представництво, зокрема за рахунок появи нових постатей, як-от М. Короля, А. Коса, В. Яворського та Є. Пігуляка (додаток Б).

Аналіз освітнього рівня українських депутатів Віденського парламенту IX–X каденцій засвідчує високий інтелектуальний та професійний потенціал представників національного руху. Переважна більшість парламентарів здобула вищу освіту в престижних університетах Австро-Угорської монархії – Львівському, Віденському та Чернівецькому, що були основними центрами підготовки галицької та буковинської інтелігенції. Наявність кількох дипломів або навчання в різних університетах свідчить про мобільність українських політичних діячів і їх здатність адаптуватися до різних академічних середовищ, а також про прагнення поєднувати знання з кількох дисциплін – права, теології, гуманітарних наук [101–116].

Суттєвою рисою є поєднання духовної та світської освіти серед окремих депутатів. Наприклад, Анатоль Вахнянин поєднав навчання у Львівській духовній семінарії Святого Духа з студіями у Віденському університеті, а Іван Гробельський, окрім студій у Відні, здобув науковий ступінь доктора теології. Це відображало особливості українського суспільного життя кінця XIX ст., коли греко-католицьке духовенство відігравало провідну роль у політичному та культурному житті, поєднуючи релігійне служіння з активною громадсько-політичною діяльністю (додаток Б).

Правнича освіта становила основу професійної підготовки значної частини українських парламентарів. Випускники юридичних факультетів, як от Микола Василько, Сидір Винницький, Іван Длужанський та Модест Каратницький, мали необхідні компетенції для ефективної законотворчої діяльності, володіли знаннями державного та міжнародного права, а також навичками публічної риторики. Водночас наявність медичної та гуманітарної підготовки у деяких діячів збагачувала інтелектуальне середовище парламентського представництва, сприяючи ширшому розумінню соціальних та культурних проблем регіону.

У складі українського представництва у Віденському парламенті (1897–1907 рр.) простежується доволі виразна вікова диференціація, що

відображала як тенденції політичної мобілізації, так і особливості кадрового добору в українському середовищі. Середній вік депутатів становив близько 48–50 років, що відповідало усталеним практикам залучення до законодавчої діяльності осіб із уже сформованим соціальним і професійним авторитетом. Водночас наявність у парламентській фракції як молодших діячів – зокрема Миколи Василька (31 рік) та Романа Ярославича (35 років), – так і старших політиків, таких як Корнилій Мандичевський (69 років) чи Юліан Романчук (59 років), створювала своєрідний баланс між молодіжним запалом і політичним досвідом [101–116].

Загалом, більшість українських парламентарів належала до покоління «середнього віку» – 40–55 років. Саме ця категорія була найбільш чисельною, що свідчить про домінування представників зрілої інтелігенції, котрі поєднували професійні досягнення з активною громадсько-політичною діяльністю. Досвід роботи в освітній, правничій чи духовній сферах сприяв формуванню їх авторитету, який ставав запорукою довіри виборців. Наявність таких депутатів, як Олександр Барвінський (50 років), Омелян Гладішовський (54 роки) чи Ксенофонт Охримович (51 рік), підтверджує цей тренд (додаток Г).

Варто також наголосити, що поява відносно молодих парламентарів відображала поступові зміни в політичній культурі українців. Участь у парламенті молодших за віком діячів свідчила про намагання національного руху оновити власні кадри та надати новий імпульс представництву на загальноімперському рівні. Найяскравішим прикладом цього був Микола Василько, який став одним із ключових діячів української парламентської політики початку XX ст.

Соціально-демографічний склад українських депутатів Віденського парламенту наприкінці XIX – на початку XX ст. істотно визначав як пріоритети їх парламентської діяльності, так і специфіку політичного представництва українського населення. Переважна більшість депутатів походила з інтелігенції – греко-католицького духовенства, адвокатури,

викладацького та освітянського середовища. Це формувало чітку орієнтацію на культурно-національні та освітні питання: розвиток української школи, поширення мови у публічній сфері, підтримка культурних товариств. Участь юристів у складі депутатського корпусу забезпечувала належний рівень професійного обґрунтування законодавчих ініціатив і петицій, що дозволяло формулювати вимоги у правових категоріях і ставити їх у контекст загальнодержавних конституційних норм. (додаток Б)

Конфесійний склад українського представництва у віденському парламенті підтверджує провідну роль греко-католицизму як цементуючого чинника суспільно-політичної мобілізації галицьких українців. Наявність одного православного депутата була радше винятком і не впливала на загальну конфесійну орієнтацію української фракції, який функціонував у тісному зв'язку з греко-католицьким духовенством та його національною стратегією [101–116].

Соціальне походження українських депутатів у Віденському парламенті демонструє подвійний характер: з одного боку, провідною силою залишалося греко-католицьке духовенство, яке забезпечувало стабільність і моральний авторитет представництва; з іншого боку, поступове включення представників шляхти, вчительства, селянства та інтелігенції формувало ширшу соціальну базу українського національного руху [101–116]. Це сприяло підвищенню його легітимності та відповідності новим умовам політичної модернізації Австро-Угорської монархії.

Поєднання духовного, шляхетського, інтелігентського та селянського походження парламентарів відображало процес соціальної мобільності в галицькому суспільстві кінця XIX – початку XX ст. Доступ до вищої освіти, передусім у Львівському, Віденському та Чернівецькому університетах, забезпечував можливість інтеграції вихідців із різних соціальних верств у політичну еліту. Цей факт підкреслює, що національне представництво не обмежувалося вузьким прошарком і поступово виходило за межі традиційної «священничої інтелігенції».

Походження українських депутатів Віденського парламенту кінця ХІХ – початку ХХ ст. виразно відображає географічну строкатість українських земель у межах Австро-Угорської монархії. Значна частина представників походила із сільських місцевостей Галичини та Буковини, що підкреслює соціально-аграрний характер українського суспільства того часу. Так, Олександр Барвінський народився в селі Шляхтинці поблизу Тернополя, Юліан Романчук – у с. Крилос, Василь Яворський – у с. Явора на Бойківщині, а Єротеї Пігуляк – у с. Мамаївці на Буковині. Сільське походження більшості депутатів зумовлювало їх чутливість до аграрної проблематики та робило їх діяльність тісно пов'язаною з інтересами селянства, що становило переважну більшість українського населення [101–116].

Водночас у складі парламентської фракції помітною є й міська інтелігенція, вихідці з невеликих міст Галичини та Буковини. До цієї групи належали, зокрема, Омелян Гладишовський із Тернополя, Теофіл Окуневський із Радівців (нині Румунія), Сидір Винницький із Нижнева та Корнилій Мандичевський із Печеніжина. Міське походження означало доступ до освіти та культурних центрів, що зумовлювало їх більшу інтегрованість у європейські політичні ідеї та професійні середовища. Саме ці діячі найчастіше поєднували політичну діяльність із фаховою кар'єрою юристів, лікарів, викладачів, що підвищувало інтелектуальний рівень українського представництва [101–116].

Загалом географія народження українських депутатів охоплює Галичину (Тернопільщина, Львівщина, Івано-Франківщина, Перемиський округ), Буковину та прикордонні території сучасної Польщі й Румунії. Це засвідчує, що українська фракція у парламенті була репрезентативною щодо різних регіональних груп українців у складі Австро-Угорщини. Походження більшості депутатів із сільських громад відображало реальну соціальну структуру українського населення, тоді як міська еліта забезпечувала інтелектуально-організаційний стрижень. Така комбінація походження і досвіду депутатів дозволила українському представництву одночасно

виступати виразником потреб селянства та модернізатором національного руху в політичному та культурному сенсі [101–116].

Соціально-демографічний портрет українських депутатів у Віденському парламенті кінця XIX – початку XX ст. характеризувався поєднанням високого рівня освіти, фахового різноманіття та значної питомої ваги інтелігенції, що зумовлювало інтелектуально-аргументований характер їх політичної діяльності. Домінування представників правничої та освітянської сфер забезпечувало орієнтацію на правові, культурно-освітні та національно-політичні питання в парламентських дебатах, що відповідало стратегічним завданням українського руху в умовах австро-угорської конституційної монархії.

Структура освіти українських депутатів Віденського парламенту 1897–1907 рр. демонструє високий рівень академічної підготовки, багатoproфільність знань та тісний зв'язок між духовною, правничою і гуманітарною сферами. Ці характеристики дозволяли представникам українського руху виступати на рівних у політичних дебатах, формувати аргументовані законодавчі ініціативи та відстоювати інтереси українського населення в умовах багатонаціональної монархії.

Вікова структура українських депутатів у Віденському парламенті вирізнялася відносною збалансованістю: поєднання старшого покоління, що забезпечувало політичну традицію й авторитет, із молодшими представниками, котрі вносили енергію та нові підходи. Така різновікова конфігурація давала можливість українському представництву виступати як консолідованою силою, так і майданчиком для поступової зміни еліт у межах українського національного руху.

Висновки до другого розділу

Аналіз участі українців у виборчих кампаніях до Віденського парламенту наприкінці XIX – на початку XX ст. засвідчує, що саме цей період став етапом інтенсивного формування української парламентської традиції в умовах австрійського парламентаризму. Еволюція виборчого

законодавства, зокрема запровадження виборчої реформи 1896 р., суттєво розширила електоральну базу та створила нові можливості для політичної мобілізації українського суспільства. Водночас виборчі практики залишалися далекими від демократичних стандартів: адміністративний тиск, вплив польських політичних кіл і нерівність куріальної системи істотно обмежували реальне представництво українців.

Вибори 1897 р. стали важливою віхою в історії українського політичного руху, адже вони вперше засвідчили здатність українських політичних еліт консолідуватися довкола програми захисту національних прав і виборювати мандати в умовах гострої конкуренції з польськими кандидатами. Виборча кампанія 1900 р. продемонструвала як певні здобутки – зростання кількості депутатів-українців у Державній раді, – так і обмеження, пов'язані з використанням владою репресивних механізмів та корупційних технологій. Порівняльний аналіз двох виборчих циклів дозволяє зробити висновок, що українське представництво поступово зміцнювало свої позиції, хоча й залишалося залежним від зовнішньополітичної кон'юнктури та впливу австрійсько-польських домовленостей.

Участь українців у виборчих кампаніях 1897 і 1900 рр. стала одним із ключових чинників націєтворчих процесів у Галичині та Буковині. Українські парламентарі цього часу заклали підвалини політичної культури, яка ґрунтувалася на поєднанні виборчої боротьби з поступовим формуванням політичних інституцій та організацій. Таким чином, розглянутий період засвідчує не лише труднощі, пов'язані з виборчою системою та адміністративним тиском, але й наявність сталих тенденцій до зростання політичної активності, консолідації та розширення суспільної бази українського парламентського представництва.

Соціально-демографічний портрет українських депутатів цього періоду засвідчує якісні зміни в складі політичної еліти. Якщо раніше провідну роль відігравали представники духовенства, то на рубежі століть усе більшого значення набували діячі з юридичною, освітянською та журналістською

освітою, що відображало процеси професіоналізації та модернізації українського руху.

Список використаних джерел до другого розділу

1. Баран А. В. Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.): історико-правове дослідження: дис ... кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний університет «Львівська політехніка» . Львів, 2013. 229 с.
2. Balzer O. Historya ustroju Austrii w zarysie / napisał Oswald Balzer. Wyd. 2., popr. i skrócone. Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1908. 511 s.
3. Гриб Н. Австрійська конституція 1848 р.: політико-правові передумови прийняття, структура та основні положення. *Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична*, 2012. Випуск 56. С. 92–102.
4. Buszko J. Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918. Warszawa. Wydawnictwo sejmowe, 1996. 461 s.
5. Лозинський М. Автономія країв в австрійській конституції. Львів: б.в., 1912. 62 с.
6. Петрів Р. В. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII–XIX ст.): для фахівців права, студ. і викладачів юрид. факультетів ВУЗів: пер. з нім. та пол. мов. Відкритий міжнародн. ун-т розвитку людини «Україна» . Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. 84 с.
7. Дністрянський С. Реформа виборчого права в Австрії. *Часопись правнича і економічна*. Львів, 1906. Ч.6. Т.9. С. 34–55.
8. Binder H. Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. 741 s.
9. Лісна І. Становлення української державності в Галичині (1918– 1923 рр.). Тернопіль: Видавничий дім «Богдан», 2001. 89 с.

10. Єфремова Н.В. Проблеми реформування законодавства про вибори в Австро-Угорської імперії на території Галичини та Буковини. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 82–89.
11. Плекан Ю. Українські депутати австрійського парламенту (XIX – поч. XX ст.). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 376-377. Чернівці: Рута, 2008. С. 131–133.
12. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до австрійського парламенту та галицького сейму (кінець XIX – початок XX ст.): монографія. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. 204 с.
13. Плекан Ю. Політичні та ідеологічні аспекти українського питання в австро-Угорській імперії. *Україна XX ст.: Культура, ідеологія, політика*. К.: Інститут історії України НАН України, 2002. Вип. 6. С. 74–84.
14. Баран А. Реалізація законодавства Австро-Угорщини щодо загального виборчого права в Східній Галичині на поч. XX ст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 10–14.
15. Шеремета О., Шумлянський В. Польські зловживання та українське хрунівство як елементи виборчої системи в Австро-Угорській державі у 1873–1914 рр. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-15-2015/polski-zlovzhyvannya-ta-ukrayinske-hrunivstvo-yak-elementy-vyborchoyi>
16. Чотири години межі божевільними. *Руслан*. Ч. 245. 28 жовтня (9 падолиста) 1897.
17. Рухъ виборчій. *Дѣло*. Ч. 20. 25 сѣчня (6 лютого). 1897.
18. Рухъ політичний руского селянства. Въ Черневѣ підъ Станиславовомъ мали вѣдбути ся правыборы... *Свобода*. Ч. 9. 27 лютого (11 марта) 1897.

19. Ще процеси за выборы. II. Справа чернѣвска. *Свобода*. Ч. 25. 19 червня (1 липня) 1897.
20. Зъ руху выборчого. *Дѣло*. Ч. 45. 25 лютого (9 марта) 1897.
21. Выборы въ V-ой куріи. *Дѣло*. Ч. 48. 28 лютого (12 марта) 1897.
22. Выборы зъ IV-ои куріи. *Дѣло*. 1897. Ч. 52. 5 (17) марта.
23. Новины. Выслѣдъ выборѣвъ зъ куріи четвертой... *Свобода*. Ч. 10. 6 (18) марта 1897.
24. Якъ переводились выборы. *Дѣло*. Ч. 54. 7 (19) марта 1897.
25. Франко І. Я. Лист до Ю. С. Романчука. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1986 р. Т. 50. С. 92–93.
26. Лист до До О. Кониського. *Листування Михайла Грушевського*. К.: 1997. Т. 1. С. 61–62.
27. Кульчицький В. С. І. Й. Бойко, І. Ю. Настасяк, Мікула О. І. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини: навчальний посібник. Львів: Тріада плюс, 2002. 82 с.
28. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки в ХІХ ст.: передмови В. Янева. Мюнхен: Логос, 1969. 114 с.
29. Із Галичини обрали 75 депутатів: 63 поляки, шість євреїв і дев'ять українців. <https://chas.cv.ua/history/21175-z-galichini-obrali-75-deputatv-63-polyaki-shst-yevreyiv-devyat-ukrayincv.html>
30. Вѣсти изъ старого краю. *Свобода*. Ч. 19. 22 Цвѣтня 1897.
31. Олесницький Є. Сторінки з мого життя. II частина (1890–1897). Львів, 1935. 124 с.
32. Маковей О. Фальшиве пророцтво. *Буковина*. 9 (21) березня 1897.
33. Рускѣ послы въ радѣ державнѣи. *Дѣло*. 1897. Ч. 91. 24 цвѣтня (6 мая).
34. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 12. Session, 5 (8.4.1897). Sitzung. Beilage. S. 227.
35. Slavischer christlich-nationaler Verband. Programm und Statuten, Wien 1897.

36. Вѣдозна. До всего руского народу а именно до всѣхъ выборцѣвъ. *Дѣло*. 1897. Ч. 40 и 41. 20 лютого (4 марта).
37. ЦДІАЛ України. Ф. 818. Оп. 1. Спр. 10.
38. Письма зъ Вѣдня. *Дѣло*. Ч. 88. 21 цвѣтня (3 мая) 1897.
39. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла д-ра Окуневского. *Дѣло*. 1897. Ч. 74. 1 (13) цвѣтня.
40. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла д-ра Ярославича. *Дѣло*. Ч. 75. 2 (14) цвѣтня 1897.
41. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла о. Танячкевича яко генерального бесѣдника въ другѣм дни дискусіи надъ нагячи ми внесенями. *Дѣло*. Ч. 74. 3 (15) цвѣтня 1897.
42. Вибори галицькі. *Руслан*. Ч. 75. 2 цвѣтня (14) 1897.
43. Вибори галицькі. *Руслан*. Ч. 76. 3 цвѣтня (15) 1897.
44. Письма зъ Вѣдня. *Дѣло*. Ч. 103. 8 (20) мая 1897.
45. Письма зъ Вѣдня. *Дѣло*. Ч. 93. 26 цвѣтня (8 мая) 1897.
46. Окуневский Т. В справѣ позасуджуваныхъ нашихъ селянъ въ повѣторчыхъ процесяхъ. *Дѣло*. Ч. 209. 16 (28) вересня 1897.
47. Въ справѣ засудженихъ за торѣчнѣ выборы нашихъ селянъ *Дѣло*. Ч. 232. 17 (29) жовтня 1898.
48. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла о. Танячкевича яко генерального бесѣдника въ другѣм дни дискусіи надъ нагячи ми внесенями. *Дѣло*. Ч. 74. 3 (15) цвѣтня 1897.
49. Мельник В. М. Громадсько-політична діяльність Теофіла Окуневського (1858–1937): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Львів, 2012. 204 с.
50. Рада державна. *Руслан*. Ч. 80. 8 цвѣтня (20) 1897.
51. Новинки. *Руслан*. Ч. 80. 8 цвѣтня (20) 1897.
52. Интерпеляция посла Барвіньского і товаришів до Є. Е. п. Міністра-президента яко управителя міністерства внутрішнихъ справ. *Руслан*. Ч. 64. 19 (31) марта 1897.

53. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 12. Session, 3 (6.4.1897). Sitzung. Beilage. S. 108.
54. Дві задачі послів руских. *Руслан*. Ч. 59. 13(25) марта 1897.
55. По послідніх виборах. (Бучач–Тернопіль.). *Руслан*. Ч. 130. 12 (24) червня 1898.
56. Жыдъ Быкъ и Чехъ Дикъ. *Дѣло*. Ч. 241. 29 жовтня (10 падолиста) 1898.
57. Sprawozdanie posolskie o. Dанила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 въ Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 190. 23 серпня (4 вересня) 1897.
58. Sprawozdanie posolskie o. Dанила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 въ Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 192. 26 серпня (7 вересня) 1897.
59. Sprawozdanie posolskie o. Dанила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 въ Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 194. 28 серпня (9 вересня) 1897.
60. Посольське справозданє д-ра Т. Окуневского въ Жабю. *Дѣло*. Ч. 191. 10 серпня (6 вересня) 1897.
61. Sprawozdanie posla д-ра Т. Окуневского въ Косовѣ. *Дѣло*. Ч. 193. 27 серпня (8 вересня) 1897.
62. Про посольське справозданє д-ра Т. Окуневского въ Снятинѣ. *Дѣло*. Ч. 204. 10 (22) вересня 1897.
63. Посольське справозданє посла Окуневского въ Коломыи. *Дѣло*. Ч. 272. 1 (13) грудня 1897.
64. Посоль д-р Яроевичъ передъ виборцями въ Борщевѣ. *Дѣло*. Ч. 273. 2 (14) грудня 1897.
65. Посоль д-р Яроевичъ передъ виборцями въ Борщевѣ. *Дѣло*. Ч. 277. 8 (20) грудня 1897.
66. Посоль д-р Яроевичъ передъ виборцями въ Борщевѣ. *Дѣло*. Ч. 281. 13 (25) грудня 1897.
67. Справи парламентарнѣ. *Дѣло*. Ч. 214. 22 вересня (4 жовтня) 1897.
68. Радикал о д-рі Окуневскім. *Руслан*. Ч. 201. 5 (17) вересня 1897.

69. Справозданє посольське о. Данила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 вь Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 192. 5 26 серпня (7 вересня) 1897.
70. Про справозданє посольське о. Данила Танячкевича вь Глинянахъ. *Дѣло*. Ч. 201. 5 (17) вересня 1897..
71. До всіх русинів галицької землі! *Дѣло*. 24 вересня 1900. С. 1.
72. Посольски кандидатуры. *Дѣло*. 9 жовтня 1900.
73. Слова під розвагу нашому загалови. *Руслан*. Ч. 237. 19 жовтня (1 падолиста) 1900.
74. Критична хвиля. *Руслан*. Ч. 199. 2(15) вересня 1900.
75. Горбатого і могила не виправить. *Руслан*. Ч. 243. 26 жовтня (8 падолиста) 1900.
76. Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908). Біля джерел національного відродження. Львів: Кальварія, Каменярь, 1998. 140 с.
77. Выборы вь IV-ои куріи. *Дѣло*. Ч. 274. 5 (18) грудня 1900.
78. Чисельні викази з виборів (в IV-тій куріи) *Свобода*. Ч. 49. 8 (21) грудня 1900.
79. Зъ руху wyborчого вь краю. *Дѣло*. 1900. Ч. 271. 24 (1) грудня.
80. По выборах зъ V куріи. *Дѣло*. Ч. 272. 24 (1) грудня 1900.
81. Дописи про wyborчий рух. Зі Станіславівщини. (Більше кандидатів, як комітетових!). *Свобода*. Ч. 41. 1 (25) жовтня 1900.
82. Wybорчий рух. П. Йосиф Гурик хлопский кандидат на 5-ту курию Станіславів і т. д. ... *Свобода*. Ч. 47. 23 листопада (6 грудня) 1900.
83. Діяльність wyborча. *Руслан*. Ч. 24. 30 січня (11 лютого) 1897.
84. Новинки. *Руслан*. Ч. 236. 20 жовтня (2 падолиста) 1905.
85. Польське Коло у Відни. *Руслан*. Ч. 119. 29. мая (11. червня) 1901.
86. ІЛ НАН, ф. 135, спр. 45.
87. Кліш А. Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 468 с.

88. Ще дещо про сесію ради державної *Руслан*. Ч. 128. 10 (22.) червня 1902.
89. Справозданє посла Пігуляка. *Руслан*. Ч. 141. 23 червня (6. липня) 1901.
90. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. Львів: накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. 736 с.
91. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 95 (21. 2. 1902). Sitzung. Beilage. S. 9232.
92. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 245 (24. 11. 1903). Sitzung. Beilage. S. 22469–22473.
93. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 6. Sitzung (14. 2. 1901), S. 346–351.
94. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 7. Sitzung (20. 2. 1901), S. 391.
95. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 56. Sitzung (3. 6. 1901), S. 4881.
96. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 57. Sitzung (4. 6. 1901), S. 4939.
97. Патентовані посли без патенту. *Руслан*. Ч. 18. 23. січня (5. лютого) 1901.
98. Вісти з парламентарних кругів. *Руслан*. Ч. 233. 14. (27.) жовтня 1901.
99. ІЛ НАН, ф. 135, спр. 47.
100. ІЛ НАН, ф. 135, спр. 48.

101. Аркуша О. Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження). Львів, 1997. 34 с.
102. Шкраб'юк П. В. Василько Микола. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. С. 446.
103. Die neuen abgeordneten. *Neues Wiener Journal*. № 1251. 16. April 1897.
104. Гуцал П. Гладисовський Омелян Антонович. *Тернопільський енциклопедичний словник*: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2010. Т. 4: А–Я (додатковий). С. 144.
105. Гробельський Іван (1858– 1926), Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-П). Париж, Нью-Йорк, 1957. Т. 2. С. 442
106. Dłużański (Dłużans'kyj), Jan (Iwan) Dr. iur. URL: <https://www.parlament.gv.at/recherchieren/personen/parlamentarierinnen-ab-1848/parlamentarier-1848-1918/Dluzanski>
107. Kurzbiografie von Karatnicki URL: <https://www.parlament.gv.at/recherchieren/personen/parlamentarierinnen-ab-1848/parlamentarier-1848-1918/Karatnicki>
108. Лялька Я. С. Король Михайло. *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т. 14: Кол– Кос. С. 561.
109. Klish A., Zulyak I. The newspaper «Dilo» as a source for studying the parliamentary activity of Andrii Kos. *Консенсус*. 2025. №2. С. 29–39 DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/029-039>
110. Łopuszański B. Mandyczewski Kornel Stanisław (1828– 1914). *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974. Т. XIX/3, zeszyt 82. S. 473– 474.

111. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. 228 с.
112. Пігуляк Єротеї. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1963. Т. 6, кн. XI: Літери Пере– По. С. 1375.
113. Булачек В. Юліан Романчук: громадсько-політична діяльність. Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України. Львів, 2011. 176 с.
114. Збожна О. М. «Мій край святий, мій народ дорогий, я люблю його як тата, як маму, як мої діти» (до 165-ї річниці від дня народження о. Данила Танячкевича). *Збірник праць ТО НТШ*. Т.: Рада, 2008. Том 4: Видатні постаті в українській культурі і науці. С. 309–318. (Штрихи до портретів славних земляків)
115. Гуцал П. Яворський Василь Іванович. *Тернопільський енциклопедичний словник*: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2010. Т. 4: А–Я (додатковий). С. 745.
116. Яковлєв Ю. Роман Яросевич – провідний діяч РУРП у першій половині 1890-х рр. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Історія*. Івано-Франківськ, 2013. С. 333–343.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТАРІВ

3.1. Захист соціальних прав українського населення у парламентській діяльності

Упродовж діяльності українських представників у Віденському парламенті (1897–1907 рр.) питання соціального захисту українського населення Галичини посідало одне з провідних місць у їх законотворчій та публічній активності. Соціальна проблематика охоплювала широкий спектр питань – від забезпечення мінімальних умов для існування сільського населення до прав найманих робітників, підтримки духовенства, допомоги вдовам і сиротам, а також боротьби з лихварством і зловживаннями місцевих адміністрацій. Українські депутати намагалися донести до парламентської трибуни потреби свого народу, що перебував у стані соціальної нерівності та дискримінації порівняно з іншими національними спільнотами в межах Австро-Угорської монархії.

Особливої актуальності набували виступи депутатів, спрямовані на захист бідніших верств населення – селян, малоземельних господарів, українських учителів і священиків. Їх ініціативи мали на меті не лише полегшити щоденне життя українського люду, а й підвищити його соціальний статус через законодавчі реформи, зміни в оподаткуванні, покращення умов праці й доступ до освіти та медичних послуг. Аналіз цієї діяльності дозволяє глибше зрозуміти місію українського парламентаризму як інструменту суспільної емансипації в умовах багатонаціональної імперії.

У стінах парламенту депутати виголошували промови, зміст яких безпосередньо стосувався розгляду поточних питань порядку денного або законодавчих ініціатив, серед яких найчастіше домінувала проблематика формування державного бюджету на наступний фінансовий рік. Крім того,

парламентарі активно використовували інструменти представницької демократії, зокрема подання петицій та інтерпеляцій. Петиції, як правило, мали розгорнутий характер і містили чітко сформульовані вимоги окремих соціальних груп (наприклад, жителів міста чи села) або ширших верств населення до урядових інституцій. Однією з процедурних вимог до легітимності таких звернень була наявність підписів щонайменше 25 депутатів.

У промові в адресовій комісії 19 травня 1897 р. О. Барвінський зосередився на гострих соціально-економічних проблемах Галичини, підкресливши тяжке становище селянства, від якого залежало 80% населення краю. Він наголошував на впливі природних катаклізмів, податкового тягара, лихварства, відсутності дешевих кредитів і роздробленості господарств, що призводили до зубожіння, втрати землі та еміграції селян, а також сприяли поширенню радикальних ідей. Барвінський застерігав про небезпеку соціальної нестабільності та закликав владу до термінових заходів, зокрема створення сільськогосподарських спілок. Особливу увагу він приділив відсталості регіону та відсутності державної підтримки, наголошуючи на потребі інвестицій у дороги, регуляцію річок та розвиток громадських робіт. Хоча його виступ призвів до ухвалення резолюції щодо будівництва інфраструктури, депутат залишався скептичним щодо виконання обіцянок, водночас підкреслюючи боротьбу за економічні права українців та справедливий розподіл державних ресурсів. [1–2].

У Віденському парламенті одним із ключових питань обговорення було конґруа – матеріальне забезпечення духовенства, зокрема греко-католицького. Фінансова підтримка священнослужителів мала не лише економічний, а й політичний вимір, оскільки її розподіл часто викликав суперечки між різними національними та соціальними групами. Це питання відображало глибші суспільно-політичні процеси в імперії, зокрема взаємовідносини між державними структурами, духовенством та місцевими громадами. Аналіз відповідних джерел дозволяє детальніше дослідити

соціально-економічні виклики, з якими стикалися українці в межах імперії, а також зрозуміти роль духовенства у громадському та політичному житті [3].

А. Вахнянин піднімав питання конгруї, звертаючи увагу на скрутне матеріальне становище галицького духовенства. Він підкреслював нерівність у фінансуванні, адже священики з Галичини й Далмації отримували значно менше, ніж їхні колеги в Австрії чи Чехії. Особливу увагу він звернув на надмірне навантаження: великі парафії з тисячами вірян, віддалені школи та села, а також важкі умови праці. Вахнянин наголошував, що низькі доходи священиків ускладнювалися бідністю населення та необхідністю утримувати власні сім'ї. Тому він вимагав зрівняння дотацій, адже саме галицьке духовенство мало більше підстав для підвищення платні [4].

Незважаючи на заяву міністра фінансів про підготовку законопроекту та призначення одноразової допомоги, ці обіцянки залишилися нереалізованими. о. Д. Танячкевич, активно просував це питання в парламенті, підтримуючи його великою кількістю петицій священиків [5]. Розпорядження Галицького намісництва щодо подання скарг на зловживання при нарахуванні особисто доходного податку викликало значну кількість звернень від священиків до різних органів влади. У відповідь на ці скарги міністерство фінансів зобов'язалося розслідувати випадки зловживань. Незважаючи на це, багато священиків змушені були сплатити неправомірні податки. О. Д. Танячкевич активно виступав у парламенті на захист священиків, закликаючи до скасування несправедливих рішень податкової влади [6].

О. Барвінський подав внесення про законодавче унормування пенсій для вдів і сиріт греко-католицького та греко-орієнтального духовенства, які доти отримували допомогу лише «в дорозі ласки», що ставило їх у нерівне становище з родинами державних службовців. Він підкреслював важливість ухвалення законопроекту, який би гарантував гідний рівень забезпечення та утверджував рівність церков у межах монархії. Крім того, депутат запропонував зміни до закону про конгруації, передбачивши систему

п'ятирічних надбавок для священників і їхніх помічників. Це мало не лише соціальне, а й політичне значення, адже сприяло професійному зростанню, мотивації духовенства та зміцненню позицій Церкви як освітнього й національного чинника в українському суспільстві [7].

У промові Є. Гладишовського артикульовано проблематику соціального захисту та фінансового забезпечення греко-католицького духовенства в Галичині. Промовець звернув увагу на обмеженість положень «новели» до конгруального закону 1898 року, яка передбачала незначне підвищення базової платні та доплат за вислугу років, проте не відповідала реальним потребам священників, особливо в умовах зростаючої вартості життя. Він акцентував на специфіці греко-католицького священства, яке, на відміну від римо-католицького, мало сім'ї й несло додатковий тягар утримання родини та забезпечення освіти для дітей, що часто вимагало їх проживання й навчання в містах. Виступ містив посилення на історичну модель забезпечення духовенства за правління цісаря Йосифа II, згідно з якою платню священника було прирівняно до чиновника високого рангу. На цьому тлі промовець обґрунтував необхідність ревізії чинного законодавства в напрямку фінансового прирівняння духовенства до державних службовців X–VIII рангів, підкреслюючи суспільну роль священника як морального й культурного провідника. Окрема увага у виступі приділена трагічному становищу вдів і сиріт після смерті священників. Системна відсутність пенсійного забезпечення й мізерна допомога (400 крон) спричиняли соціальну дестабілізацію та моральну критику інституційної байдужості [8]. Тому заклик до ухвалення окремого пенсійного закону для священничих родин містив у собі не лише етичну, а й правову аргументацію, базовану на численних петиціях від представників кліру.

У промові в бюджетній комісії Віденського парламенту О. Барвінський порушив ключові питання, що стосувалися інтересів українців Галичини та Буковини. Він вимагав рівного доступу селян до військових закупівель, пропонуючи проводити їх безпосередньо в громадах за фіксованими цінами,

як у Німеччині. Окремо депутат зосередився на проблемі греко-католицького капеланства, яке перебувало у дискримінаційному становищі порівняно з іншими конфесіями, і закликав створити посаду військового пароха. Крім того, він виступав за надання відпусток військовим у час жнив та реформу форшпанного закону про реквізиції транспорту. Міністерство війни частково погодилося з цими пропозиціями, що стало кроком у боротьбі за права українців у державній системі Австро-Угорщини [9].

А. Вахнянин у своїй промові наголошував на потребі рівного ставлення до військових священиків і солдатів усіх конфесій. Він виступав за реформу, яка мала забезпечити греко-католицьким священикам рівні можливості кар'єрного зростання та передачу їм окремих військових парафій. Особливу увагу депутат звернув на необхідність визнання греко-католицьких свят у військовому календарі, що дозволило б солдатам цього обряду дотримуватися своїх релігійних традицій. Він пропонував, щоб принаймні одна парафія в Галичині була передана греко-католицькому священикові, враховуючи чисельність вірян. Такі кроки, підкреслював Вахнянин, сприятимуть зміцненню рівноправності та взаємоповаги в багатоконфесійному військовому середовищі Австро-Угорщини [10].

О. Барвінський у своєму виступі звернув увагу на військову політику Австро-Угорщини та її вплив на українців Галичини. Центральним питанням він зробив дискримінацію греко-католицьких військових капеланів, які мали значно менші права й можливості, ніж представники інших конфесій. Депутат вимагав створення посади військового пароха для греко-католиків, адже більшість солдатів XI корпусу походили саме з цього середовища. Він також різко критикував практику проведення військових навчань у великі релігійні свята, зокрема на Великдень, що ображало почуття вірян і створювало непотрібну напругу. Важливим аспектом промови було питання соціального захисту селян-військових: Барвінський пропонував запровадити відпустки під час жнив і справедливе відшкодування збитків від маневрів. Загалом його позиція полягала у необхідності поєднати військові інтереси

держави з повагою до релігійних прав і соціальних потреб українського населення. [11].

14 березня 1901 р. Василь Яворський виступив у парламенті з інтерпеляцією, адресованою прем'єр-міністрові, у якій порушив гостре питання церковного патронату щодо призначення греко-католицьких священників на парафіяльні посади. У своєму зверненні депутат звернув увагу на систематичні зловживання у сфері духовного призначення, зокрема – на тенденцію до нехтування професійними та моральними якостями кандидатів на користь політичної доцільності. Яворський наголосив, що польські адміністративні кола віддавали перевагу особам, лояльним до польського табору та таким, які підтримували польських представників під час виборчих кампаній. Подібна практика, за словами депутата, набувала системного характеру на території Галичини, де вона служила знаряддям політичного тиску та засобом впливу на українське духовенство [12].

Є. Гладишовський порушив актуальне на той час питання соціально-економічного становища греко-католицького духовенства в Галичині. Він аргументовано критикував проєкт урядового підвищення конгрії, стверджуючи, що запропоновані суми не відображали реальних потреб духовенства в умовах зростаючої вартості життя. Особливу увагу він звернув на специфіку греко-католицького кліру, який, на відміну від римо-католицького духовенства в інших регіонах імперії, не мав у розпорядженні церковних маєтків і перебував у повній фінансовій залежності від державного релігійного фонду. Відтак, на думку депутата, саме держава мала гарантувати гідний рівень матеріального забезпечення цієї соціальної групи, спираючись, зокрема, на історичний прецедент, закладений реформами цісаря Йосифа II. Є. Гладишовський окреслив особливі обставини, в яких перебували українські священники: переважна більшість із них були одруженими, несли відповідальність за утримання родин, зокрема за забезпечення освіти своїх дітей, яких часто доводилося навчати у віддалених середніх навчальних закладах. У цьому контексті депутат засудив

скорочення бюджетних призначень, здійснене бюджетною комісією, особливо щодо найменш соціально захищеної категорії – сотрудників (помічників парохів) і капеланів. Він назвав такі рішення несправедливими й соціально цинічними, оскільки вони залишали духовенство, яке десятиліттями сумлінно виконувало свої обов'язки, в умовах матеріальної незабезпеченості, а подекуди – й крайньої бідності [13].

Також він критикував урядову політику щодо умовних і відтермінованих виплат допомоги священикам, яка вступала в дію пізніше, ніж аналогічні виплати для світських службовців, ставлячи цим духовенство в принизливе становище. Особливу увагу промовець приділив трагічному становищу вдів і сиріт після смерті священика: родина миттєво втрачала житло, землю, засоби до існування, що нерідко призводило до соціального краху. Депутат запропонував передавати доходи з церковного поля родині померлого священика, адже держава не отримувала з них значного прибутку, тоді як родина втрачала останні засоби до існування. Гладишовський запропонував підвищити щорічну допомогу вдовам із 400 до 600 корон, а на утримання дітей – із 80 до 120 корон. Цей крок, за його словами, був би не лише справедливим, але й морально обов'язковим [14].

О. Барвінський у своїх виступах гостро піднімав проблему лихварства, що завдавало нищівних ударів по українському селянству, наголошуючи на потребі законодавчого захисту та соціальної справедливості. Він акцентував на системному порушенні §19 Основного державного закону про рівноправність мов, оскільки в органи влади призначали чиновників, які не знали української мови. Депутат наводив приклади дискримінаційної кадрової політики в судах і адміністрації, що виключало українців із суспільного життя та підривало принципи багатонаціональної імперії. Водночас він вимагав відкриття нових установ юстиції, зокрема повітового суду в Підкамені, щоб забезпечити доступ селян до правосуддя. Барвінський також виступав за піднесення статусу українських священників і вчителів у

тюрмах, поєднуючи питання етнічної рівності, професійних прав і соціального захисту [15].

Єротеї Пігуляк висловлював занепокоєння соціально-економічними викликами, зокрема негативним впливом лихварства та діяльністю малих банків на українське населення Буковини. Він наголошував, що ці фінансові установи часто слугували інструментом для визискування коштів у бідних верств населення, і виступав за впровадження жорсткішого державного контролю над їх діяльністю. Окрім того, депутат акцентував на необхідності регулювання алкогольного ринку, вважаючи, що держава повинна взяти на себе відповідальність за продаж алкогольних напоїв, щоб зменшити негативні наслідки для суспільства. Проблема розподілу бюджетних коштів також перебувала в центрі уваги Є. Пігуляка. Він закликав до справедливого і рівномірного розподілення ресурсів між різними національними групами в межах Австро-Угорщини, вказуючи на дискримінацію українців у Буковині. Особливу увагу він звертав на порівняння становища українців у Галичині та Буковині. У Галичині українці досягли певних успіхів, зокрема зберегли свою церкву, мали патріотичних священиків і змогли створити чотири гімназії. Натомість у Буковині українці відчували значно більше утисків, особливо у сфері освіти та релігії [16].

Єротеї Пігуляк у своїх виступах наголошував, що обмежений доступ українців до освіти робив їх соціально вразливими та сприяв маргіналізації у суспільстві. Він особливо підкреслював брак україномовного духовенства, через що громада втрачала зв'язок із культурною та духовною спадщиною, що загрожувало національній ідентичності. Пігуляк також вказував на дискримінацію в судовій та медичній сферах, адже чиновників, які не знали української мови, призначали у регіони з переважно українським населенням. Це, на його думку, створювало бар'єри для комунікації, обмежувало доступ до державних послуг і гальмувало формування української інтелігенції. Найбільш гостро він критикував мовну політику в освітніх закладах, наводячи приклад Чернівецької гімназії, де вчителям заборонялося навіть

приватно користуватися українською мовою [19]. Таким чином, Є. Пігуляк визначав нерівність і мовну дискримінацію як ключові виклики, що потребували невідкладного вирішення у багатонаціональній імперії.

М. Василько акцентував увагу на необхідності захисту економічних та соціальних прав українського населення, зокрема в контексті лісових промислів і земельної власності в Галичині та Буковині. Він підкреслював, що українські громади зазнають економічної експлуатації, зокрема через лісові концесії, які перебували в руках спекулянтів. Василько закликав до державного втручання для припинення практики витіснення українських селян з їх земель і наголошував на необхідності створення механізмів захисту їх економічних інтересів [17]. Також він акцентував увагу на економічних та соціальних викликах, що стояли перед буковинським селянством. Основний акцент робився на згубному впливі торговельних договорів, які значно ускладнювали експорт продукції з Буковини, тоді як імпорт відбувався на не вигідних умовах. Василько підкреслив, що через митні обмеження на кордоні з Румунією та Росією місцеві жителі купували хліб та інші товари за завищеними цінами, що сприяло зuboжінню селянства. Лихварі, які користувалися ситуацією, спекулювали цінами, забезпечуючи найгіршу якість продуктів за найвищими розцінками. Окрему увагу промовець приділив необхідності реформ у кредитній системі, оскільки місцеві селяни часто не мали доступу до дешевих позик, а високі відсоткові ставки лише посилювали їх економічну залежність. Василько також наголошував, що без державної підтримки селяни не могли самостійно подолати кризу, а це призводило до втрати ними земельної власності та перетворення їх на пролетарів [18]. Таким чином, у його виступі міститься заклик до уряду негайно втрутитися та запропонувати механізми захисту селянських господарств, зокрема через реорганізацію економічних відносин та впровадження пільгового кредитування.

Парламентська діяльність Данила Танячкевича відзначалася активним захистом економічних інтересів українського населення, зокрема греко-

католицького духовенства. Звернення до міністрів віросповідань та фінансів щодо невиплати нової конгригуї демонструє його прагнення забезпечити фінансову стабільність та соціальну справедливість для священиків, які відігравали важливу роль у культурному та духовному житті українців. Танячкевич активно використовував свої парламентські повноваження для вирішення нагальних проблем своїх виборців, що підвищувало його авторитет та довіру серед населення. Його діяльність підкреслює важливість взаємодії між державою та релігійними інституціями в забезпеченні соціальної підтримки та розвитку духовності в суспільстві [20].

Д. Танячкевич активно працював над запровадженням примусового загального страхування, заходів щодо запобігання нещасним випадкам у господарстві [21–23].

о. Д. Танячкевич звернувся до міністра сільського господарства Біляндта з проханням надати допомогу громадам, які постраждали від стихійних лих, наголошуючи на невідкладності цієї справи через загрозу голоду. Депутат також звернув увагу на значну кількість бюрократичних перешкод, що ускладнювали отримання необхідної допомоги. У зверненні до міністра фінансів Бема, о. Д. Танячкевич висловив думку, що єдиним способом покращення становища селян була примусова конверсія їх боргів через державний бюджет, тобто викуп державою селянських боргів [24].

Данило Танячкевич виступив проти скасування мита на зерно, наводячи приклад Франції, де аналогічне рішення не призвело до здешевлення хліба, а, навпаки, спричинило його подорожчання. Він запропонував низку заходів, які, на його думку, сприятимуть розвитку сільського господарства. Серед них – викуп державою боргів селян, скасування абсурдних податків, зокрема земельного та домового, тощо. Танячкевич вважав, що такі заходи дозволять покращити економічне становище селян та сприятимуть розвитку аграрного сектора [25].

Навесні 1900 року у Борщівському повіті спалахнули перші спорадичні селянські страйки, які охопили 15 сіл, зокрема маєтки великого польського

землевласника графа Баворовського. Основною вимогою страйкарів було підвищення поденної заробітної плати з 18–20 центів до 50 центів, а під час жнив – з 80 центів до 1 гульдена. Борщівський депутат Роман Яросевич подав звернення, у якому вимагав негайного відкликання військових підрозділів з громад, що страйкували. Він зазначив, що страйк був вимушеним заходом, оскільки селяни отримували надзвичайно низьку заробітну плату, а орендарі не бажали її підвищувати. Його підтримали депутати Данило Танячкевич та Теофіл Окуневський, які звернулися з аналогічними вимогами до міністра внутрішніх справ, міністра краювої оборони, міністра рільництва та садівництва, а також до міністра Галичини [26].

А. Кос, виступаючи у парламенті, рішуче виступив проти урядової ініціативи щодо підвищення податку на алкогольні напої. Він критично оцінив фіскальну політику, яка, на його переконання, була спрямована переважно на посилення фінансового тиску на найбідніші верстви населення, водночас опосередковано підтримуючи інтереси заможних соціальних груп. У своїх аргументах депутат послідовно демонстрував, що подібні заходи мають яскраво виражений соціально-стратифікаційний ефект, коли податкова політика замість досягнення економічної рівноваги – поглиблює соціальну нерівність. Зокрема, А. Кос акцентував увагу на тому, що підвищення акцизу на алкоголь призведе до автоматичного зростання роздрібної вартості горілки – продукту, який є більш доступним для малозабезпеченого населення. Таким чином, найбільший фінансовий тягар унаслідок нововведення ляже саме на селянство, дрібних робітників і інші соціально вразливі групи. Натомість більш забезпечені громадяни, які вживають дорожчі та імпортовані алкогольні вироби, не зазнають істотного впливу від запропонованого оподаткування. Така асиметрія, на думку політика, суперечила принципам соціальної справедливості та поглиблювала економічне розшарування населення [27].

Крім того, А. Кос порушив у своєму виступі важливе питання збереження феодальних рудиментів у системі виробництва та реалізації

алкоголю, зокрема – існування права пропінації в Галичині та Буковині. Хоча відповідно до законів, ухвалених 30 грудня 1875 р. та 8 грудня 1877 р., формальне скасування цього права мало відбутися з 29 грудня 1877 року, на практиці польські землевласники продовжували користуватись монопольним правом на відкриття гуралень і шинків. Ці законодавчі акти мали низку істотних вад, серед яких – обмеження терміну дії лише 25 роками та збереження фактичної економічної залежності селян від місцевих магнатів.

Водночас, А. Кос викликав гучний скандал, звинувативши чеських депутатів у змові з польською шляхтою в контексті обговорення горілчаного податку. Його промова, що швидко перетворилася на антислов'янський випад і симпатії до всенімців, була зустрінута шквалом протесту, навіть зі сторони українців. Це засвідчило відносне порозуміння між чеськими та українськими представниками у відповідь на національні образи, а також викликало втручання головуєчого, який змушений був відібрати в А. Коса слово через багаторазове відхилення від теми [28]

Українські депутати неодноразово звертали увагу на численні зловживання з боку місцевих чиновників. Зокрема, Т. Окуневський акцентував на порушеннях, що мали місце на Покутті [29], переслідуванні українців за мовною ознакою [30]. Він детально описував випадки дискримінації та несправедливого ставлення до українського населення, закликаючи до проведення ретельного розслідування та припинення таких практик.

Р. Яросевич наголошував на перевищенні службових повноважень жандармом Любешевським у селі Лошнів на Теробовлянщині [31]. Він документував конкретні випадки неправомірних дій з боку місцевих правоохоронців, що підкреслювало системний характер зловживань владою на місцевому рівні. Яросевич закликав до вжиття відповідних заходів для забезпечення законності та справедливості в діях чиновників. Такі випадки були непоодинокими, на що неодноразово звертали увагу українські депутати [32].

Т. Окуневський висловив протест проти зловживань з боку місцевих чиновників. Як приклад, він навів дії повітового комісара Яворчиновського у Снятині, який відкрито втручався у виборчий процес, усіляко підтримуючи кандидатів від Польського кола [33]. Тому, Д. Танячкевич виступив проти переведення чиновників з-за меж Галичини [34].

Т. Окуневський зазначив, що запровадження виняткового стану було незаконним і несправедливим, оскільки це рішення порушувало права громадян і обмежувало їх свободи. Він підкреслив, що уряд використовував цей захід як засіб для придушення селянських протестів та підтримки інтересів великих землевласників [35].

Інтерпеляція Олександра Барвінського до міністра-президента Австро-Угорщини піднімала одну з ключових соціально-адміністративних проблем Галичини – зловживання владою місцевими управлінцями. Основний акцент робився на тому, що багато управлінців залишали при владі роками, навіть після завершення їх офіційного терміну. Це призводило до хаосу в управлінні, корупції та зниження ефективності місцевого самоврядування, що негативно впливало на економічне становище українського населення. Автори інтерпеляції зазначали, що спроби громадян змінити ситуацію шляхом подання скарг до відповідних урядових органів, зокрема до староств, намісництва та повітових виділів, часто ігнорувалися або відкладалися на невизначений термін. Така безкарність чиновників підривала довіру до державної влади та становило загрозу соціально-економічний розвиток українських громад. Автори звернення також заявили на необхідності більш жорсткого контролю за місцевими управлінцями та запровадження механізмів, які унеможливлять довільне утримання посад владними особами після закінчення їх мандату [36].

Слід зауважити, що не всі українські депутати виступили проти свавілля влади. Зокрема, М. Каратницький у промові, виголошеній 22 листопада 1898 р. намагався представити введення надзвичайного стану не як акт свавілля влади, а як реакцію, що цілком відповідала чинному

законодавству – зокрема Закону від 5 травня 1869 р. Його аргументація ґрунтувалася на докладній хронології погромів та заворушень у селах Галичини, з особливим наголосом на антиєврейських погромах, які, за словами депутата, охопили щонайменше десять повітів і в яких брали участь тисячі селян. Каратницький відкрито визнавав, що введення надзвичайного стану порушувало громадянські свободи, проте підкреслював його легітимність у межах закону і бачив у цьому інструмент стримування загрози масових заворушень. Його позиція є прикладом тогочасної правової доктрини, за якою державна безпека могла тимчасово обмежити індивідуальні права в разі загрози загальному порядку [37]. Такий підхід виразно контрастує з критикою опозиції, зокрема соціалістичного депутата Ігнація Дашинського, якому Каратницький закидав неаргументованість, емоційність та зловживання трибуною парламенту задля агітації, а не задля реальної правової оцінки дій уряду.

На одному із засідань парламенту розглядалася ситуація, пов'язана з подіями в Нижневі та Ляцкому. Ці події стали наслідком жорстоких дій урядових структур щодо селянського населення Галичини, включаючи арешти, жандармське насильство та випадки невинуватеного застосування сили. Конфлікт почався через неприязнь населення до місцевих чиновників, зокрема концептового практиканта Дуниковського та секретаря Валецького, відомого своїми виборчими махінаціями. Події на зборах, включаючи спробу відібрати прапор у селян, призвели до ескалації конфлікту, який завершився трагічними розстрілами. Романчук, разом із іншими депутатами, виступив із нагальним внесенням про проведення розслідування та покарання винних у кровопролитті. Водночас акцентувалося, що українці неодноразово намагалися привернути увагу до подібних випадків, але їх інтерпеляції залишалися без відповідей. Романчук використав цю ситуацію для акцентування уваги на системних зловживаннях урядових органів щодо українського населення, яке, попри підтримку уряду у виборчій реформі, стало жертвою репресій [38]. Цей епізод є показовим для розуміння

суспільно-політичної напруги, яка супроводжувала боротьбу за права українців у Галичині, і підкреслює важливість послідовної та рішучої позиції депутатів у парламентських дебатах.

Події в Нижневі та Ляцкому стали частиною ширшого конфлікту між українцями та поляками в Галичині, що загострився через суперечності навколо виборчої реформи. Українське населення, підтримуючи урядові ініціативи щодо загального виборчого права, зіштовхнулося з опором польських еліт, які прагнули зберегти свій контроль над регіоном. Звіт про дебати в Державній раді демонструє, що основні причини конфлікту полягали у втручанні влади у політичні віча, нерівному ставленні до українських зібрань порівняно з аналогічними акціями в інших частинах Австро-Угорщини, а також у спробах обмеження громадської активності українців. Зокрема, урядові представники, такі як комісар Дуніковський, свавільно розганяли віча та забороняли національну символіку, що лише посилювало напругу. Другим важливим аспектом обговорення стали дії військових у Ляцкому, які застосували силу проти селян. Міністр внутрішніх справ граф Білянд визнав необхідність розслідування цього інциденту, що свідчить про сумніви навіть серед австрійських урядовців щодо правомірності використання зброї. Основною причиною конфлікту в Ляцкому було небажання селян допустити арешт активістів, однак влада не змогла належним чином роз'яснити свої наміри та вдалася до насильства. У часописі «Руслан» підкреслюється, що українці залишаються лояльними підданими держави, однак очікували справедливого ставлення та рівних прав у політичному житті.

Підсумовуючи, дискусія в парламенті та суспільна реакція на події в Нижневі й Ляцкому показали, що виборча реформа була не лише політичним питанням, але й частиною національної боротьби українців за рівноправність. Влада мала забезпечити послідовну політику, аби не підривати довіру до себе, а народні провідники мали прагнути до мирного і впорядкованого відстоювання своїх прав. Цей конфлікт вкотре

продемонстрував потребу у змінах у ставленні до українців як повноцінної політичної сили в Галичині [39].

У підсумку можна стверджувати, що захист соціальних прав українського населення був важливою складовою діяльності українських депутатів у Віденському парламенті 1897–1907 рр. Їх законотворча активність, публічні виступи та подання інтерпеляцій засвідчували постійну увагу до потреб найменш захищених верств – селян, священиків, учителів, найманих працівників. Через ініціювання підвищення пенсій для вдов і сиріт священиків, виступи проти лихварства та захист трудових прав, українські парламентарі прагнули не лише поліпшити матеріальне становище своїх виборців, а й утвердити соціальну справедливість як принцип державної політики.

Хоча реальні результати їх зусиль часто були обмеженими через брак політичного впливу та протидію з боку польських і німецьких політичних еліт, сам факт порушення соціальних питань на імперському рівні мав важливе значення. Це сприяло формуванню соціальної свідомості в українському суспільстві, заклало основи подальшого розвитку соціального законодавства та підтверджувало легітимність українського голосу у багатонаціональному парламентському просторі Австро-Угорщини. Таким чином, соціальна проблематика була не лише елементом української політичної програми, а й засобом консолідації національного руху навколо нагальних питань щоденного життя.

3.2. Аграрне питання в парламентських дебатах: боротьба за інтереси селянства

Аграрне питання було одним із ключових у політичному порядку денному українських депутатів у Віденському парламенті кінця XIX – початку XX ст. Це зумовлювалося соціальною структурою галицького

суспільства, в якому понад 80 % населення становили селяни, більшість з яких були безземельними або малоземельними. Земельна нерівність, аграрне перенаселення, зростання заборгованості, лихварський визиск, відсутність доступу до кредиту й технічного прогресу спричиняли глибоке соціальне незадоволення та перешкоджали економічному розвитку краю.

В умовах обмежених повноважень галицького сойму та домінування в ньому польської шляхти, саме Віденський парламент залишався ареною, де українські депутати намагалися порушувати аграрні проблеми, виступати за викуп великих маєтків на користь селян, реформу землекористування, а також захист дрібного господарства від експлуатації. Питання землі було тісно пов'язане з іншими аспектами української політичної програми – національною, соціальною та культурною емансипацією. Відтак боротьба за аграрні реформи перетворювалася на вагомий інструмент мобілізації українського населення, а також на засіб утвердження національного представництва в імперському законодавчому органі.

Статистичні дані за період 1900–1907 рр. виразно ілюструють соціально-економічну структуру населення Галичини за національною ознакою. Так, серед українського населення переважна більшість – 93,2 % – була зайнята в аграрному секторі, тоді як лише 4,2 % працювали у промисловості та сфері торгівлі. У перерахунку на тисячу осіб: 968 осіб працювали в сільському господарстві, 20 – у промисловості, а 12 – у сфері торгівлі. Натомість у структурі зайнятості німецького населення спостерігалася протилежна тенденція: лише 33,5 % були пов'язані із сільським господарством, тоді як 51,1 % працювали в промисловості та торговельно-ремісничій галузі [40, с. 131–132].

Ці дані свідчать про виразну соціально-економічну нерівність між національними групами та підтверджують маргіналізований економічний статус українців, зосереджених майже виключно в аграрному секторі з низьким рівнем капіталізації та слабкою соціальною мобільністю. Така структура зайнятості значною мірою зумовлювала обмеженість участі

українців у формуванні модерної економіки краю та стримувала їх доступ до інституційної влади і представництва.

Анатоль Вахнянин у своїх виступах гостро критикував лихварство, називаючи його «язвою», що руйнувала економічну спроможність галицького селянства. Він підкреслював, що селяни через відсутність доступу до вигідних кредитів змушені були звертатися до лихварів, які давали позики під неймовірні відсотки – до 520% річних. Лихварі фактично монополізували цілі села, використовуючи грошові позики, застави на врожай, худобу чи землю, що часто закінчувалося борговим рабством селян. Вахнянин окремо наголошував на практиці застави худоби, яка позбавляла селян прибутків і ставила їх у безвихідь, а також на контролі лихварів над торгівлею худобою. Він звертав увагу на те, що лихварі не лише визискували селян, а й активно сприяли їх еміграції, працюючи агентами еміграційних компаній. Як вихід із кризи, Вахнянин закликав державу посилити законодавство, запровадити ефективні механізми захисту селян та жорсткіше карати винних у лихварських практиках [41–42].

Анатоль Вахнянин у своїй промові під час обговорення бюджету Міністерства закордонних справ підкреслив тяжке становище австро-угорських емігрантів у різних частинах світу. Він наголошував, що економічна криза в імперії змушувала тисячі селян і ремісників виїжджати в пошуках кращої долі до Північної та Південної Америки, Канади й навіть на віддалені Сендвічеві острови. Особливу увагу Вахнянин приділив ситуації в Бразилії, де переселенців замість обіцяних земель у Парані спрямовували в тропічні регіони й фактично перетворювали на рабів. Аналогічні умови склалися й на Гаваях, де українських емігрантів змушували працювати на плантаціях у надзвичайно важких і принизливих обставинах. Депутат наголошував, що ці люди часто зазнавали побиття, ув'язнень і навіть катувань. Його звернення стало закликом до уряду забезпечити належний захист прав і гідності громадян імперії за кордоном [43].

Олександр Барвінський акцентував увагу на економічних та соціальних проблемах українського населення Австро-Угорщини, особливо в контексті тривалого відсутності ухваленого державного бюджету. Він наголошував, що економічна криза та високі податки призвели до злиднів серед українського селянства, що спричинило масову еміграцію до Америки. О. Барвінський підкреслив необхідність системних реформ, скерованих на підтримку сільського господарства, зокрема через створення хліборобських спілок, доступ до кредитування та розвиток інфраструктури. Політик також звернув увагу на неефективність адміністративної політики щодо селян, зокрема на жорсткі дії податкових служб, які поглиблювали кризові явища. Він виступив за розширення інвестицій у водну інфраструктуру, зокрема регуляцію річок, що не лише запобігало б стихійним лихам, але й створило нові робочі місця. На думку О.Барвінського, фінансова допомога селянам та економічна інтеграція сільського господарства у загальнодержавну систему мали забезпечити підвищення рівня життя українців і зміцнення їх ролі в монархії [44].

Він наголошував на необхідності збільшення державних інвестицій у меліорацію, регуляцію річок, будівництво інфраструктури та заходи з покращення сільськогосподарського виробництва. Особливу увагу приділив питанню матеріальної скрути селян, що призводило до голоду та епідемій, а також спричиняло еміграцію. О. Барвінський закликав уряд до запровадження пільг для селян, зокрема зниження ціни на сіль як один із ключових продуктів споживання [45].

Кс. Охримович звернув окрему увагу на соціально-економічні наслідки військової політики для селянства – соціального про шарку, що становив електоральну основу українських депутатів. У виступі простежується прагнення гармонізувати імперську військову політику з потребами периферійних національних спільнот. Його аргументація, яка спиралась на релігійно-моральні, правові й гуманістичні засади, засвідчувала намагання не лише окреслити проблематику, а й запропонувати практичні шляхи її

вирішення. У цьому контексті, промова виступає не як акт конфронтації, а як приклад конструктивної критики, що прагнула поєднати імперську лояльність із захистом національного інтересу [46].

Одне із внесень О. Барвінського у взаємодії з представниками «Слов'янського центру» стосувалося пропозиції заснувати посади евіденційних геометрів при повітових судах. Це було особливо актуально в умовах надмірної парцеляції селянських земель, яка спричиняла хаос у веденні земельного кадастру, часті помилки та порушення в документації, що в свою чергу зумовлювало судові процеси й фінансові труднощі для селян. Ініціатива Барвінського мала на меті правове врегулювання цього процесу через введення штатних фахівців, що дозволило б зменшити кількість земельних суперечок і підвищити правову визначеність у власності [47].

А. Кос виступив із критикою фінансово-економічної політики, яку провадили Галицький крайовий банк та кредитне товариство, вказуючи на їх обмежену ефективність у контексті захисту інтересів малозабезпеченого селянства. Зокрема, предметом його виступу стала спроба запровадження рентового податку, що, на переконання парламентаря, фактично перекладав увесь податковий тягар на плечі дрібних позичальників і боржників, тоді як великі земельні власники уникали реального фінансового навантаження. Кос аргументовано доводив, що вказана законодавча ініціатива мала виразний класовий характер, оскільки сприяє акумулюванню капіталу в руках економічної еліти та поглиблює соціальну нерівність, не залишаючи жодного простору для підтримки селян – основної продуктивної сили українського суспільства на той час. Таким чином, позиція депутата не лише демонструвала чітке розуміння економічних механізмів, але й засвідчувала його прагнення до формування більш справедливої соціальної політики у межах парламентської діяльності [48–50].

С. Винницький особливу увагу звертав на питання масової еміграції з українських земель – насамперед із Галичини та Буковини. Він наголошував на тому, що еміграційний потік з цих регіонів набував загрозливих

масштабів, попри традиційну прив'язаність українського хлібороба до землі. Причини еміграції вбачалися у вкрай несприятливих умовах праці, низькому рівні заробітку та відсутності перспектив соціального розвитку [51].

У своїх пропозиціях Є. Пігуляк висував конкретні ініціативи, скеровані на підвищення добробуту українського населення. Зокрема, він пропонував створення спеціальних фондів для припинення еміграції, що була значною проблемою для Буковини, та для вирішення боргових питань селян. Він також наголошував на необхідності підтримки аграрного населення через надання їм землі, що сприяло б зміцненню економічної стабільності регіону та зменшенню соціальної напруженості. Його підхід демонструє прагнення до системного вирішення як локальних, так і загальнодержавних проблем з урахуванням потреб громади. Єротеї Пігуляк активно обстоював потребу врахування регіональних особливостей у розв'язанні економічних питань, наголошуючи, що універсальні проекти, хоч і можуть бути корисними для держави загалом, не завжди є ефективними для кожного регіону. У своїх виступах він акцентував на нерентабельності будівництва водних і залізничних транспортних магістралей для Буковини, вказуючи на необхідність спрямування ресурсів на більш нагальні для регіону потреби. Пігуляк підкреслював, що розвиток інфраструктури має супроводжуватися підтримкою освіти, інтелектуального прогресу та поліпшенням соціально-економічних умов життя населення [52].

Є. Гладишовський наголосив на бідності селян, зумовленій низькими доходами, високими податками, неефективною аграрною політикою та жорсткими методами стягнення боргів. Його опис умов життя селян – від убогого житла й харчування до відсутності елементарного одягу та засобів до існування – показувало картину системного зубожіння, яке, на думку промовця, було наслідком державної байдужості та неефективної адміністрації. Особливу увагу Є. Гладишовський звернув на податковий гніт, який непропорційно лягав на селянське населення Галичини. Він наводив статистичні дані про те, що значна частина екзекуційних стягнень в Австро-

Угорщині припадало саме на цей регіон. Високі податки, а також безжальна система їх стягнення, коли навіть остання корова забирається в рахунок боргів, призводили до ще більшого занепаду селянських господарств. Політик вимагав реформування системи податків і екзекуційного процесу, пропонуючи звільнити від оподаткування селян, чий дохід не перевищував мінімуму, необхідного для виживання [53].

Він висвітлював проблему надмірної заборгованості селян, спричиненої несправедливими податковими тягарями, відсутністю доступу до державних кредитних установ і діяльністю лихварів. Політик звернув увагу на те, що селяни, не маючи альтернативи, змушені звертатися до позик з надзвичайно високими відсотками (від 15% до 20%), що призводило до їх економічної залежності та поступового зубожіння. Зростаюче заборгування селян він підтверджував статистичними даними: за двадцятирічний період інтабульовані борги селянської власності в Галичині зросли з 5 мільйонів до 146 мільйонів крон. Якщо така ситуація триватиме, попереджав Гладишовський, галицьке село повністю втратить свою економічну спроможність, а селяни стануть пролетаризованими. Як наслідок, він вимагав створення державного банку для надання довготермінових і доступних кредитів для селян, що мало б запобігти їх економічному краху.

Окрім проблеми кредиту, промовець наголошував на необхідності державного втручання в розподіл природних ресурсів, зокрема деревини. Він звернув увагу на те, що в безлісних регіонах Поділля населення змушене використовувати соломку для опалення, що негативно впливало на сільське господарство. У зв'язку з цим Гладишовський запропонував створити державні склади деревини у низці подільських повітів, що забезпечило б місцеве населення необхідним ресурсом [54–55].

У виступі А. Коса основна увага була зосереджена на висвітленні соціально-економічного становища українського населення Галичини, зокрема в контексті зростання безробіття, посилення еміграційних процесів, правової невизначеності та репресивної адміністративної практики.

Аргументація А. Коса спиралася на засади соціального і національного рівноправ'я, що, на його думку, не були забезпечені чинною державною політикою. У цьому сенсі його промова є яскравим прикладом публічного дискурсу, який формував політичну свідомість руської інтелігенції та закликав до активного захисту національних прав у межах багатонаціональної австро-угорської монархії. Центральним мотивом виступу є критика адміністративної політики Австро-Угорської монархії щодо українського населення. А. Кос акцентує на системному виключенні українців з державних структур, а також на дискримінаційній практиці в освітній сфері та сфері публічного управління. Бюрократичний апарат постає в його риторичі як інструмент культурної асиміляції й політичного придушення, що нівелює право українців на активну участь у державотворчих процесах. Значна частина виступу присвячена питанням громадянських прав і свобод, зокрема виборчих. А. Кос наполягав на активній участі населення у виборчому процесі, що розглядається ним як інструмент демократичного контролю над владою [56–57]. Промова Коса у цьому сенсі віддзеркалює еволюцію українського політичного мислення, яке прагнуло інтегрувати національну ідею у ширший контекст загальноімперських демократичних трансформацій.

У період жнив 1902 року на території Галичини спалахнули масові селянські страйки, основною причиною яких стало незадовільне матеріальне становище найманих сільськогосподарських працівників, зокрема, внаслідок низького рівня оплати праці у фільваркових господарствах. Чоловіки, зайняті на польових роботах, отримували винагороду в межах 30–60 сотиків, тоді як жінки – лише 20–30 сотиків за робочий день, що тривав до 18 годин. Додатковим економічним тягарем для селянських родин ставало також забезпечення працівників власними продуктами харчування, необхідними під час роботи в полі, що спричиняло зростання побутових витрат домогосподарств [58, с. 3–16].

Розгляд сільськогосподарського страйку на засіданні Державної ради Австро-Угорщини набув характеру гострої національно-політичної конфронтації, що засвідчує глибину соціального та етнічного конфлікту в регіоні. У виступі А. Коса порушено ключове питання достовірності офіційної інформації, яка лягала в основу рішень уряду. Депутат наголосив, що дані про нібито високі заробітки селян-страйкарів були отримані не безпосередньо від селян чи незалежних спостерігачів, а від старост, що, у свою чергу, опиралися на свідчення великих землевласників – безпосередньо зацікавлених у збереженні статус-кво. Таким чином, він звернув увагу на односторонність офіційної позиції та намагався поставити під сумнів легітимність оцінки страйку з боку державної адміністрації.

Ю. Романчук та інші українські депутати підкреслювали, що страйк мав передусім соціально-економічні причини: злидні, надмірна експлуатація, відсутність належної правової підтримки з боку державних органів. Вони рішуче виступили проти домінуючої в польському політичному дискурсі тези про «національне підбурювання» селян, що трактувалося як спроба перевести фокус із реальних потреб українського населення на начебто штучно створену політичну змову. Натомість наголошено, що страйкарі були майже виключно українцями, а землевласники – переважно поляками або євреями, що автоматично надавало конфлікту етнополітичного забарвлення [59].

У ході парламентських дебатів з приводу аграрних страйків 1902 року, які охопили значну частину Галичини, Микола Василько виступив із ґрунтовною критикою соціально-економічної та політичної ситуації, що склалася навколо українського населення. У своїй промові він піддав рішучому осуду механізми галицької автономії, які, на його думку, слугували не розвитку самоврядування, а утвердженню одностороннього панування польської шляхти. Василько висунув тезу, що в таких умовах закон втрачав своє універсальне значення і ставав інструментом вибіркової репресії, а сама

Галичина перетворювалася на «державу в державі», де ігнорувалися засадничі принципи австрійського конституціоналізму.

Особливу увагу депутат приділив питанню страйкової хвилі, що охопила понад пів мільйона українських селян, заперечуючи інтерпретацію її як наслідку радикальної політичної агітації. Василько наголошував, що страйки були зумовлені передусім критичними соціально-економічними чинниками – злиднями, безземеллям, голодом, а також відсутністю ефективної правової та культурної інтеграції українського населення в суспільно-політичне життя Австро-Угорщини. Він виступив на захист учасників страйків і представників інтелігенції, яких безпідставно звинувачували у деструктивній діяльності, підкреслюючи, що підтримка народного протесту в умовах системного утиску є не лише моральним, а й політичним обов'язком.

Василько піддав різкій критиці виступ польського депутата Гломбінського, у якому вбачав спробу «денунціації» українського народу на міжнародному рівні. Він назвав це свідомим політичним актом дискредитації, що виходив за межі допустимої парламентської полеміки. Заклик М. Василька до центральної влади був недвозначним: українське питання не може залишатися поза увагою в порядку денному, оскільки нехтування національними правами, особливо в умовах гострої соціальної кризи, здатне спричинити дестабілізацію, яку не зможе виправити жодна репресивна міра. Його промова стала не лише актом політичного протесту, а й спробою переосмислити модель багатонаціональної держави в межах Австро-Угорщини [60–67].

М. Василько наполягав на тому, що страйки в Галичині не мали інспірованого політичного характеру, а стали наслідком глибокої соціально-економічної кризи: системного безземелля, голоду, дискримінації та правової ізоляції українського селянства. Він поставив під сумнів версію про централізовану агітацію, вказуючи на відсутність фінансових ресурсів і належної організаційної підтримки. Натомість страйки охарактеризовано як

стихийний протест, викликаний крайньою соціальною напругою. Депутат підкреслив, що підтримка народного руху не є проявом радикалізму, а виразом політичної відповідальності.

М. Василько критично відгукнувся й на позицію уряду, зокрема прем'єр-міністра, який, на його думку, висунув неприйнятні умови «законного ставлення» до українців – лише за умови їх повної лояльності в душі польських еліт. Він підкреслив, що українці не володіли владою й не практикували насильства, а тому така вимога була по суті капітуляційною. М. Василько завершив звернення попередженням про можливість соціального вибуху, наголосивши, що затягування з вирішенням національного питання може призвести до втрати державного контролю в регіоні [66–67].

Промова прем'єр-міністра Ернеста Кербера, виголошена в контексті парламентських дебатів над сільськогосподарськими страйками, засвідчила прагнення уряду зберегти баланс між лояльністю до польських політичних еліт і необхідністю реагувати на соціальну напругу. Хоча виступ Кербера не був прямо спрямований проти українців, він мав характер відверто оборонної інтерпретації дій адміністрації та відображав значною мірою політичну конвенцію з Польським колом у парламенті. Кербер визнав економічні чинники страйку, зокрема катастрофічно низький рівень оплати праці в Галичині – від 40 сотиків до 1 крони за день, що на тлі цін на основні продукти харчування було економічно неспівмірним. Проте він одночасно акцентував на «патерналістському характері» галицьких умов праці й недосконалості робочої сили, що начебто обмежувало ефективність її використання. З іншого боку, значну частину промови присвячено твердженням про негативний вплив політичної агітації на перебіг страйкової кампанії. Особливу критику викликала діяльність української студентської молоді, яку Кербер звинуватив у поширенні радикальних гасел, що нібито провокували народ на порушення громадського порядку. Він наголосив на відносній стриманості адміністрації та військових підрозділів, стверджуючи,

що жодна людина не загинула від дій армії, а втручання жандармерії було мінімально необхідним для забезпечення порядку. Він спростовував звинувачення в жорстокості, зловживаннях та неправомірних арештах, зокрема у випадках, наведених Романчуком, як-то події в Йосифівці, Золочеві, Базарі, Журавниках, Перемишлянах та Якторові. Окремо підкреслював, що заяви про насильство, побиття, затримання за політичні переконання чи етнічну належність були, за його словами, або перебільшенням, або спекуляцією з боку українських депутатів. Попри формальну спробу об'єктивного аналізу, промова Кербера мала однозначно захисний характер щодо дій адміністрації і де-факто ігнорувала структурні причини страйку. Її тональність та використані аргументи демонстрували готовність уряду радше погоджуватися з польською інтерпретацією подій, аніж ставати на захист українського селянства, що виступало як головна рушійна сила протесту [68].

У своїх заявах А. Кос акцентував увагу на упередженому характері джерел, з яких надходили дані про нібито високий рівень доходів серед селян-страйкарів. Зокрема, він підкреслював, що така інформація надходила не від самих учасників страйку чи незалежних спостерігачів, а від старост, які у свою чергу базували свої звіти на свідченнях великих землевласників. Останні, як наголошував депутат, були безпосередньо зацікавлені у збереженні існуючого соціально-економічного порядку та дискредитації страйкового руху [69]. Таким чином, А. Кос аргументовано поставив під сумнів об'єктивність державної оцінки страйкових подій, вказуючи на системну однобічність адміністративної риторики.

І. Длужанський піднімав низку важливих соціально-економічних проблем, що стосувалися аграрного населення Галичини в контексті зростаючого фіскального навантаження, спричиненого потребами австрійської військової політики. Делегат аргументовано окреслив деструктивний вплив обов'язкових військових навчань на сільське господарство, зокрема в період жнив, коли мобілізація резервістів суттєво

підривала здатність селян до ефективного ведення господарства. Зазначивши про правову необізнаність населення, він закликав до запровадження чіткого нормативного регулювання – завчасного повідомлення про військові справи, офіційного публічного інформування про можливість звільнення від служби в критичний період та вилучення селянства з-поміж призовників у зазначений час.

І. Длужанський зосередився на необхідності вдосконалення соціальних гарантій для військовослужбовців та їх родин. Зокрема, йшлося про законодавче забезпечення права на недільний і святковий відпочинок, реформування статусу греко-католицького військового духовенства, а також запровадження справедливої пенсійної політики щодо ветеранів армії. Його виступ базувався на критичному порівнянні умов пенсійного забезпечення військових і цивільних службовців, із наведенням кількісних показників, що засвідчували дисбаланс. Аргументація була побудована на етичних засадах та принципах соціальної відповідальності держави перед тими, хто присвятив життя службі імперії, і, як підкреслив промовець, гідне забезпечення військових пенсіонерів і родин є не привілеєм, а обов'язком, виконання якого має фундаментальне значення для збереження легітимності державної влади [70–71].

Олександр Барвінський акцентував увагу на стратегічному значенні цукрової промисловості для економіки Галичини. У його баченнях ця галузь виступала не лише джерелом регіонального промислового розвитку, але й ключовим чинником соціальної стабільності на селі. Він підкреслював, що до виробництва цукру безпосередньо залучено значну кількість селян, зокрема як сезонних працівників, орендаторів бурякових площ або дрібних постачальників сировини. Саме тому економічна доля великої частини сільського населення безпосередньо залежала від функціонування цукрових заводів. Барвінський розглядав цукрову галузь як один із небагатьох прикладів ефективної кооперації між аграрним сектором та промисловістю в умовах провінційної економіки, яка страждала від хронічної інвестиційної

недостачі та структурної відсталості. Враховуючи це, він закликав до державної підтримки цукрової промисловості – як через пільгове оподаткування, так і через сприяння розвитку інфраструктури, зокрема залізничного транспорту, необхідного для постачання буряків та збуту готової продукції [72]. Таким чином, Барвінський не лише виявляв глибоке розуміння взаємозалежності між сільським господарством і промисловим виробництвом, а й наполягав на комплексному, довготривалому підході до регіонального економічного планування.

Українські депутати порушували важливі для місцевого населення проблеми: заборону еміграції селян до Прусії, умови праці на поштах і телеграфах. Ці проблеми відображають складну політичну ситуацію в Австро-Угорській імперії та спроби депутатів захищати інтереси як своїх виборців, так і окремих соціальних груп, водночас підкреслюючи вплив зовнішньої політики на внутрішні справи [73].

О. Барвінський на відсутність належного парламентського контролю над державним бюджетом, що негативно позначається на ефективному розподілі фінансів та врахуванні потреб населення. На його думку, державний контроль за фінансовими потоками був формальним, що унеможливлювало врахування регіональних інтересів. Основну увагу промовець приділив проблемі катастрофічного становища галицького селянства, яке потерпало від боргової залежності, високих податків та відсутності державної підтримки. О. Барвінський зазначав, що зростання боргів та роздробленість земельних наділів призводили до масової еміграції селян за океан. Він вказував на неефективність аграрної політики Австро-Угорщини, відсутність державних програм підтримки, зокрема страхування врожаїв, субсидій на сільськогосподарську техніку та кредитування дрібних господарств. Становище селян вело до втрати ними почуття національної ідентичності, посилення соціального невдоволення та небезпеки політичних потрясінь. О. Барвінський попереджав, що без ефективних реформ невдоволення могло перерости в масштабні селянські бунти та загострення

суспільних протиріч. Депутат наголошував на необхідності державного втручання у сферу аграрного господарства для підтримки селян. Він вимагав зниження податкового тиску, надання пільгових кредитів, впровадження механізмів державного контролю за цінами на сільськогосподарську продукцію та боротьби з посередниками, що занижували вартість хліба [74–75].

Узагальнюючи парламентську діяльність українських депутатів у сфері аграрного питання (1897–1907 рр.), слід констатувати, що проблема землі була однією з центральних у їх політичній програмі. Це пояснювалося як соціально-економічною реальністю Галичини, де переважна частина українського населення належала до селянського стану, так і стратегією захисту інтересів найбільшої верстви українського суспільства. Депутати порушували питання справедливого розподілу земель, вимагали обмеження лихварських практик, виступали за розвиток кооперативного руху, меліораційні проєкти та податкові пільги для дрібних господарів.

Попри обмеженість реальних важелів впливу, українські парламентарі змогли сформувати послідовну політичну позицію щодо аграрної реформи, яка охоплювала як питання земельної власності, так і ширший спектр соціально-економічних прав селян. Програма поступової парцеляції великих маєтків, перерозподілу землі, запровадження державної допомоги кооперації та освіти селян формувала базу для модернізації українського села. Водночас боротьба за аграрні права виступала важливою формою політичної мобілізації, сприяла формуванню національної свідомості селянства та консолідації українського руху у рамках багатонаціональної Австро-Угорської монархії.

Висновки до третього розділу

Проаналізовано основні напрямки законодавчої активності представників українського депутатського корпусу в Державній раді Цислейтанії в контексті захисту соціальних прав українського населення та відстоювання інтересів сільського господарства. Визначено, що соціально-

економічна проблематика посідала чільне місце в стратегії українських депутатів, оскільки значна частина електорату походила із селянського середовища та належала до соціально вразливих верств.

Українські парламентарі послідовно виступали за поліпшення умов життя священичих родин, захист дрібного землевласника, регулювання трудових прав, а також запровадження механізмів протидії лихварству, зокрема з боку єврейського торговельно-кредитного середовища. У виступах депутатів систематично порушувалися питання захисту робітників у період сезонної праці за кордоном, пенсійного забезпечення вдов і сиріт священиків, а також соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Незважаючи на обмежені повноваження та політичну фрагментацію, українські депутати досягали часткових успіхів, впливаючи на ухвалення деяких змін у соціальному законодавстві, а також посилюючи публічний тиск щодо необхідності реформ.

Аграрна політика, як найбільш чутлива для переважно селянського українського населення Галичини, стала одним із центральних питань парламентських дебатів. Українські парламентарі наполягали на необхідності проведення земельної реформи, яка б сприяла поліпшенню становища малоземельних і безземельних селян. Вони критикували несправедливий розподіл землі, зокрема зосередження великих земельних маєтків у руках польських магнатів і єврейських дідичів, та обстоювали ідею викупу таких земель для передачі їх сільським громадам. Особливої уваги набували питання кредитування аграріїв через кооперативні банки, розвиток меліорації, охорони лісів, підвищення ефективності рільництва. Через політичну опозицію з боку польських депутатів більшість ініціатив українського представництва не отримували повної підтримки, однак сам факт послідовного обговорення аграрної проблематики сприяв зростанню політичної активності селянства і зміцненню позицій українського руху в імперському законодавчому полі.

Отже, у парламентській діяльності українських депутатів соціально-економічна проблематика відігравала не лише прикладне значення, але й виконувала мобілізаційну функцію для українського населення. Ці виступи та ініціативи сприяли формуванню нового образу українського парламентаря як представника інтересів народу, що заклало підвалини для формування майбутньої політичної еліти.

Список використаних джерел до третього розділу

1. Промова п. Барвіньского в адресовій комісії дня 19-го мая 1897 року. *Руслан*. Ч. 105. 10 (22) мая 1897.
2. Промова пос. Барвіньского в бюджетовій комісії д. 25-го жовтня 1897 в розправі над законом о підмогах з фондів державних наслідком елементарних шкід. *Руслан*. Ч. 235. 16 (28) жовтня 1897.
3. Справа конгруї. *Руслан*. Ч. 145. 7. (20.) липня 1906.
4. Бесіда пос. Нат. Вахнянина в справі конгруї, виголошена в раді державній, д. 21. січня с. р. *Руслан*. Ч. 15. 19 (31) січня 1897.
5. Танячкевичъ Д. Въ справѣ державной заповоги для вдѣвъ и сирѣтъ священничихъ. *Дѣло*. Ч. 92. 27 цвѣтня (9 мая) 1898.
6. Въ справѣ покривдження руского духовенства властями податковими. *Дѣло*. Ч. 226. 10 (22) жовтня 1898.
7. Три внесеня. *Руслан*. Ч. 63. 18. (31.) марця 1901.
8. Промова пос. д-ра Гладишовского в державній раді на 333 засіданні XV сесії дня 14. червня 1905 в справі конгруї. *Руслан*. Ч. 130. 11. (24.) червня 1905.
9. Промова пос. Барвіньского в делегацийній комісії бюджетовій дня 28. падолиста 1897. *Руслан*. Ч. 264. 20 падолиста (2 грудня) 1897.
10. Річ пос. Вахнянина виголошена в австрійській делегачії при бюджеті міністерства заграничних справ 29. мая. *Руслан*. Ч. 114. 21 мая (3 червня) 1900.
11. Промова делегата Барвіньского в бюджетовій комісії делегачії в

- загальній розправі над бюджетом міністерства війни 28. мая 1901.
- Руслан.* Ч. 111. 18. (31.) мая 1901
- 12.Справи парламентарнѣ. *Дѣло.* Ч. 50. 3 (16) марта 1901.
 - 13.Промова пос. Гладишовского в справі конгрѣї. (На 480 засіданю XVII. сесії 22. січня 1907). *Руслан.* Ч. 15. 19. січня (1. лютого) 1907.
 - 14.Промова пос. Гладишовского в справі конгрѣї. (На 480 засіданю XVII. сесії 22. січня 1907). *Руслан.* Ч.16. 20. січня (2. лютого) 1907. С. 2.
 - 15.З бюджетової комісії ради державної. *Руслан.* Ч. 10. 12. (25.) січня 1902.
 - 16.Русини на Буковині. Промова пос. Єротея Пігуляка в державній раді. *Руслан.* Ч. 41. 20. лютого (5. марця) 1902.
 - 17.Промова пос. М. Василька в раді державній дня І. марця с. р. *Руслан.* Ч. 46. 26 лютого (10 марця) 1900.
 - 18.Промова пос. М. Василька в раді державній дня І. марця с. р. *Руслан.* Ч. 47. 27 лютого (11 марця) 1900.
 - 19.Русини на Буковині. Промова пос. Єротея Пігуляка в державній раді. *Руслан.* Ч. 39. 17. лютого (2. марця) 1902.
 - 20.Двѣ интерпеляції п. Танячкевича. *Дѣло.* Ч. 243. 31 жовтня (12 падолиста) 1898.
 - 21.Справи парламентарнѣ. *Дѣло.* Ч. 210. 17 (29) вересня 1898.
 - 22.Зъ рады державной. *Дѣло.* Ч. 57. 12 (24) марта 1898.
 - 23.Заходы независимого руского посла для зарады нуждѣ народу. *Дѣло.* Ч. 66. 23 марта (4 цвѣтня) 1898.
 - 24.Интервенція посла о. Танячкевича у міністрѣвъ рѣльництва [гр. Біляндта] и фінансѣвъ [Бема]. *Дѣло.* Ч. 279. 11 (23) грудня 1897.
 - 25.Танячкевичъ Д. Дебата надъ знесенємъ збѣжевого мита. *Дѣло.* Ч. 93. 28 цвѣтня (10 мая) 1898.
 - 26.Справа селяньского стрейку въ парламентѣ. *Дѣло.* 1900. Ч. 105. 10 (23) мая. С. 2.
 - 27.З державної ради. *Руслан.* Ч. 99. 3. (16.) мая 1901
 - 28.З парламентарної ниви. *Руслан.* Ч. 100. 4. (17.) мая 1901.

29. «Галицкô выборы» . *Дѣло*. Ч. 246. 4 (16) падолиста 1898.
30. Письма зъ Вѣдня. *Дѣло*. 1898. Ч. 254. 13 (25) падолиста 1898.
31. Справы парламентарнѣ. *Дѣло*. Ч. 254. 13 (25) падолиста 1898.
32. Справа жандармского звѣрства въ радѣ державнôй. *Дѣло*. Ч. 96. 29 цвѣтня (12 мая) 1900.
33. Интерпеляція посла д-ра Окуневского внесена на засѣданю рады послôв до презідента міністрôвъ, управителя міністерства внутрѣтнихъ справъ, въ справѣ надужить ц.к. урядникôвъ політичнихъ въ Галичинѣ. *Дѣло*. Ч. 47. 28 лютого (12 марта) 1900.
34. Въ справѣ поступованя урядникôвъ зô стороны въ Галичинѣ. *Дѣло*. Ч. 264 и 265. 28 падолиста (9 грудня) 1898.
35. Бесѣда посла д-ра Т. Окуневского выголошена въ палатѣ послôвъ рады державной пôдчасъ дебати надъ внесенемъ п. Дашиньского о обжаловае міністерства за заведење выимкового стану въ 33 повѣтахъ Галичины. *Дѣло*. Ч. 256. 13 (28) падолиста 1898.
36. Интерпеляция посла Барвіньского і товаришів до Є. Е. міністра-президента яко управителя міністерства внутр. справ. *Руслан*. Ч. 69. 25. марця (7. цвѣтня) 1903
37. Бесіда п. Каратницького на засіданю палати Ради державної 22. Падолиста 1898. *Руслан*. Ч. 259. 18 (30) падолиста 1898.
38. Державна рада. *Руслан*. Ч. 43. 13. лютого (8. марця) 1906.
39. Нижнів і Ляцке в державній раді. *Руслан*. Ч. 44 14. лютого (9. марця) 1906.
40. Трайнин И.П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад. М.Л., 1947. 304 с.
41. Бесіда пос. Нат.Вахнянина в справі лихви в Галичині. Виголошена в раді державній д. 18 січня 1897. *Руслан*. Ч. 10. 14 (26 січня) 1897.
42. Бесіда пос. Нат.Вахнянина в справі лихви в Галичині. Виголошена в раді державній д. 18 січня 1897. *Руслан*. Ч. 11. 15 (27 січня) 1897.

43. Річ пос. Вахнянина виголошена в австрійській делегації при бюджеті міністерства заграничних справ 26. мая. *Руслан.* Ч. 113. 20 мая (2 червня) 1900.
44. Промова посла Барвіньского в загальній розправі над бюджетовою провізориєю на 56-ім засіданню ради державної для 3. червня 1901 р. *Руслан.* Ч. 118. 27. мая (9. червня) 1901.
45. Промова посла Барвіньского в загальній розправі над бюджетовою провізориєю на 56-ім засіданню ради державної для 3. червня 1901 р. *Руслан.* Ч. 120. 30. мая (12. червня) 1901.
46. Промова делегата Кс. Охримовича виголошена на V-ім засіданню австрійської делегації дня 10. січня 1900 в розправі над бюджетом міністерства війни. *Руслан.* Ч. 3. 5 (17) січня 1900.
47. Три внесення. *Руслан.* Ч. 63. 18. (31.) марця 1901.
48. Выступъ посла д-ра Коса въ податковій комісії. *Дѣло.* Ч. 50. 3 (16) марта 1901.
49. Промова посла д-ра Коса при дебати надъ зміною рентового податку. *Дѣло.* Ч. 62. 17 (30) марта 1901.
50. Промова посла д-ра Коса при дебати надъ зміною рентового податку. *Дѣло.* Ч. 63. 19 марта (1 цвѣтня) 1901.
51. Промова буковинського делегата п. Винницького виголошена на 7. засіданні австро-угорської делегації при розправі над станом міністерства справ заграничних дня 13. н. ст. січня 1900. *Руслан.* Ч. 10. 14 (26) січня 1900.
52. Бесіда посла Пігуляка при дебаті над предложенєм водних доріг. *Руслан.* Ч. 119. 29. мая (11. червня) 1901.
53. Промова пос. Гладишовского в державній раді. *Руслан.* Ч. 109. 16. (29.) мая 1902.
54. Промова пос. Гладишовского в державній раді. *Руслан.* Ч. 110. 17. (30.) мая 1902.

55. Промова пос. Гладишовского в державній раді. *Руслан*. Ч. 111. 18. (31.) мая 1902.
56. Бесіда п. д-ра Коса виголошена в державній раді д. 3 марта 1902 при спеціальній дебати бюджетовій про політичну управу Галичини. *Дѣло*. Ч. 43. 22 лютого (7 марта) 1902.
57. Бесіда п. д-ра Коса виголошена в державній раді д. 3 марта 1902 при спеціальній дебати бюджетовій про політичну управу Галичини. *Дѣло*. Ч. 44. 23 лютого (8 марта) 1902.
58. Ільницький В. І., Старка В. В. Страйки сільського населення Східної Галичини 1902–1903 років як засіб боротьби за економічні та політичні права. *Новітня доба*. 2021. Вип. 9. С. 3–16.
59. 3 державної ради. *Руслан*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.
60. 3 державної ради. *Руслан*. Ч. 236. 19 жовтня (1. падолиста) 1902.
61. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч. 259. 17. (30.) падолиста 1902.
62. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч. 260. 19. падолиста (2. грудня) 1902.
63. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч. 261. 20. падолиста (3. грудня) 1902.
64. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч. 262. 21. падолиста (4. грудня) 1902.
65. Страйкова дебата в державній раді. Відповідь пос. Ник. Василька. *Руслан*. Ч. 281. 17 (30.) грудня 1902.
66. Страйкова дебата в державній раді. Відповідь пос. Ник. Василька. *Руслан*. Ч. 282. 18 (31.) грудня 1902.
67. Страйкова дебата в державній раді. Відповідь пос. Ник. Василька. *Руслан*. Ч. 283. 19 грудня 1902. (1. січня 1903.).
68. Промова пос. Кербера. *Руслан*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.
69. 3 державної ради. *Діло*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.

70. Промова делегата Длужанського на 11. засіданню з дня 18. лютого 1904 делегції держ. ради. *Руслан*. Ч. 36. 15. (28.) лютого 1904.
71. Промова делегата Длужанського на 11. засіданню з дня 18. лютого 1904 делегції держ. ради. *Руслан*. Ч. 37. 17. лютого (1. марця) 1904.
72. Справи австрійські. *Діло*. Ч. 4. 7 (20) січня 1903.
73. Державна рада. *Руслан*. Ч. 77. 8 (21.) цвітня 1904.
74. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена д. 19. грудня 1906 р. на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першій читанню бюджетової провізирії. *Руслан*. Ч. 273. 13. (26.) грудня 1906.
75. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена д. 19. грудня 1906 р. на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першій читанню бюджетової провізирії. *Руслан*. Ч. 274. 14. (27.) грудня 1906.

РОЗДІЛ 4. БОРОТЬБА ЗА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВА ТА ПАРЛАМЕНТСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО

4.1. Виборча реформа як шлях до рівноправності: від куріального голосування до загального виборчого права

Питання виборчої реформи займало центральне місце в політичному порядку денному українського представництва у Віденському парламенті наприкінці XIX – на початку XX ст. У контексті жорстко куріальної системи, що забезпечувала домінування заможних і привілейованих верств, українське населення Галичини, попри чисельну перевагу, фактично залишалося маргіналізованим у представницьких органах Австро-Угорської монархії. Скасування нерівноправної виборчої системи та запровадження загального, рівного, прямого і таємного голосування розглядалося українськими політиками як ключова умова реального політичного представництва.

У виступі Юліана Романчука окреслено позиції українського представництва щодо виборчої реформи в Австро-Угорській монархії. Ю. Романчук висловив обережну підтримку запропонованим змінам, наголошуючи на тому, що чинне законодавство виявилось особливо дискримінаційним для українців Галичини, які були фактично витіснені на маргінес політичного життя. У цьому контексті виборча реформа трактується як потенційний інструмент для відновлення політичної рівноправності національних спільнот, зокрема українців. Особливу увагу він приділив принципу безпосередності виборів, який він вважав ключовим елементом реформи. Упровадження посередницького механізму, на його думку, мало сприяти маніпуляціям та політичній монополізації, насамперед із боку польських еліт, що, у свою чергу, становило загрозу національному балансу і викликало спротив з боку українського населення. Романчук також виступав за перегляд принципів розподілу мандатів на користь національного, а не територіального критерію, з можливістю формування загального

національного катастру. З його точки зору, саме національна приналежність, а не адміністративно-територіальна належність, мала бути основою політичного представництва [1].

У червні 1905 року відбулася зустріч української делегації з імператором Францом Йосифом І. Делегація, очолювана митрополитом Андреем Шептицьким, складалася з представників церковної і світської еліти – єпископів Чеховича і Хомишина, а також депутатів Романчука і Короля. Її звернення до монарха репрезентувало колективне прагнення української спільноти Галичини до національного рівноправ'я, зокрема у питаннях виборчого представництва. Виступ митрополита відзначався політичною витонченістю: в ньому поєднувалася глибока лояльність до імператора з чітким артикулюванням політичних домагань – забезпечення прямого та рівного виборчого права, адекватного до чисельності українського населення Галичини, та рівноправного представництва у парламенті. Натомість імператор Франц Йосиф І запевнив у готовності уряду враховувати потреби всіх національностей, однак акцент переніс на потребу дотримання законного порядку, засуджуючи будь-які форми радикального протесту [2].

Ю. Романчук під час виступу у парламенті акцентував увагу на тому, що українське населення Галичини, яке становило значну частку регіону, мало вкрай непропорційне представництво, що суперечило принципам рівноправності. Він наголошував, що схвалення урядом загального виборчого права було позитивним кроком, однак через наявні політичні маніпуляції та ймовірність збереження посереднього голосування в Галичині реформа могла втратити свою сутність. Політик застерігав, що будь-яке виключення Галичини з реформи чи спроби запровадити вибори за старими схемами викличуть суспільне обурення і загострять політичну ситуацію в регіоні. Окрему увагу Ю. Романчук приділяв питанню рівного виборчого права. Він критикував пропозицію впровадження плюрального голосування (надання додаткових голосів заможним і освіченим виборцям), аргументуючи, що такий підхід суперечить принципу загальної рівності

громадян. З його точки зору, неможливо знайти об'єктивну міру, за якою одна особа мала б більше виборчих прав, ніж інша, особливо якщо враховувати розмиті критерії власності та освіти. Окрім того, він наголошував на тому, що рівноправність виборців повинна поширюватися не лише на окремих осіб, а й на громади, виборчі округи та етнічні групи, що особливо важливо для українців, які залишалися політично маргіналізованими [3]. Це засвідчує не лише боротьбу за демократичні принципи, а й стратегічне прагнення української політичної еліти до розширення національного представництва в державних інституціях.

Ю. Романчук критикував традиційний підхід, за яким основною одиницею для виборчих округів залишаються коронні краї, які, на його думку, були штучними адміністративними утвореннями, що виникли внаслідок історичних випадковостей. Натомість він пропонував систему національних виборчих округів, яка вже випробувана в Моравії. Такий підхід, на його думку, не лише запобіг би дискримінації етнічних меншин, а й сприяв би чеснішому представництву в парламенті. Особливо це стосується польсько-українських відносин у Галичині, де польська меншина побоювалася української більшості. Промовець вважав, що створення окремих національних округів дозволить уникнути майоризації (переважного домінування однієї групи над іншою), що було б вигідним для всіх національних спільнот. Цікавою була ідея щодо можливості виокремлення єврейської громади як окремої національної групи в політичному сенсі. Доповідач звернувся до міжнародних аналогій, зокрема до ірландців, які, попри спільну мову з англійцями, вважали себе окремою нацією. Він запропонував, щоб євреї самі визначали, чи бажають вони мати окреме представництво, що, на його думку, могло б бути справедливим у багатонаціональній державі. Така пропозиція викликала дебати, зокрема питання про те, на якій основі мало б здійснюватися розмежування: за мовним, релігійним чи расовим критерієм. Ця дискусія демонструє ширші

тенденції тогочасної Австро-Угорщини, де національне питання набувало дедалі більшого значення у процесі політичної модернізації [4].

Микола Василько чітко окреслив позицію українського парламентського представництва щодо виборчої реформи в Австро-Угорщині. Основним питанням, яке він порушував, була несправедливість виборчої системи, що призводила до політичної та соціальної дискримінації українців у Галичині. Василько наголошував, що виборча реформа мала стати ключовим кроком до подолання політичної нерівності, адже чинна виборча система дозволяла польському політичному класу монополізувати владу в регіоні, обмежуючи представництво українців. Він стверджував, що головною причиною соціального та економічного утиску українців була не лише виборча система, а й політичні маніпуляції, зокрема заохочення конфліктів між українцями та поляками, що відволікало від боротьби за справедливе представництво [5].

Микола Василько послідовно викривав системну політичну та адміністративну дискримінацію українців у Галичині, наголошуючи на відсутності їх представництва в управлінських структурах та нерівності у виборчій системі. Його критика виборчої реформи зводилася до виявлення глибоких структурних диспропорцій, коли українські мандати фактично зводилися до мінімуму, тоді як польська еліта отримувала переваги за рахунок контрольованих адміністрацій та нерівномірного поділу округів. Депутат підкреслював, що аргументи про «низький рівень освіти українців» є не об'єктивною реальністю, а прямим наслідком свідомої дискримінаційної політики польських інституцій. У відповідь він висунув пропозиції щодо розширення представництва українців у парламенті, перегляду виборчих округів та забезпечення мінімуму 35 мандатів, що відповідало демографічній частці українського населення. Водночас Василько застерігав, що ігнорування цих вимог може призвести не до стабілізації, а до ескалації політичної кризи та поглиблення національного конфлікту в регіоні [6].

Микола Василько наголошував, що українці підтримали урядовий проєкт реформи, очікуючи справедливого розподілу мандатів, проте їхні сподівання не справдилися. Він підкреслив диспропорцію у виборчій системі: один польський депутат представляв 50 тисяч виборців, тоді як український – 110 тисяч, що створювало очевидну політичну нерівність. Василько застерігав, що внаслідок такої політики українці змушені будуть боротися не лише з польською елітою, а й із центральним урядом. Натомість польський депутат Стажинський вимагав збільшення представництва Галичини до 114 мандатів, а його позицію підтримав Гломбінський, який заперечував існування будь-якої дискримінації українців. У результаті «польське коло» отримало 17 додаткових мандатів, що значно перевищувало попередні домовленості. Міністр Бінерт, виступаючи в парламенті, обґрунтував таке рішення потребою збереження «попередньої пропорції» в Галичині та відхилив вимогу Василька про надання українцям хоча б двох додаткових мандатів, остаточно закріпивши їхнє нерівноправне представництво [7].

Ю. Романчук різко критикував несправедливий перерозподіл парламентських мандатів, який позбавив українців належного представництва, попри їхню чисельність у Галичині. Він наголошував, що підтримка реформи з боку українців ґрунтувалася на надії на рівноправність, однак фактичний результат лише закріпив політичну маргіналізацію: замість справедливого розподілу вони отримали лише 28 місць, причому через виборчі маніпуляції їх могло стати ще менше. Окрему критику викликав параграф 42, що вимагав кваліфікованої більшості для зміни меж округів, а також система укрупнення малих громад, яка давала перевагу полякам навіть у переважно українських регіонах. Романчук підкреслював, що ухвалені постанови на користь «Польського кола» остаточно зміцнювали домінування польської адміністрації. Усвідомлюючи слабкі позиції українців, він закликав до солідарності інші політичні групи, особливо німців, чиє збільшене представництво відбулося коштом українців. Водночас депутат попереджав

уряд про можливі політичні наслідки і зростання конфліктів, якщо вимоги українців знову будуть проігноровані [8].

Юліан Романчук під час другого читання виборчої реформи гостро критикував як процедуру її ухвалення, так і її зміст, наголошуючи, що закон провели «бічними стежками» з порушенням регламенту, що свідчило про його несправедливий характер. Він доводив, що декларовані принципи загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування залишилися лише формальністю, адже нова система виборчих округів закріпила політичну нерівність і дискримінацію українців. Наведені ним статистичні дані демонстрували величезні диспропорції: у Відні мандат отримувався за 12 000 голосів, у Кракові – за 13 700, тоді як у галицьких селах 280 000 виборців обирали лише двох депутатів. У результаті українці отримали лише 33 мандати замість 65 належних, що означало, що один український депутат представляв понад 102 000 виборців, тоді як італійський – 38 000, а німецький – менше 50 000. Романчук наголошував, що саме українці найбільш активно підтримували реформу, організувавши понад 2000 зборів, тисячі петицій і навіть делегацію до цісаря, однак натомість отримали найбільшу дискримінацію. Він закликав українське суспільство до єдності та активної політичної боротьби, підкреслюючи, що лише так можна домогтися справедливого представництва у парламенті [9].

Юліан Романчук одним із найбільших недоліків виборчої реформи вважав систему групових виборчих округів у Галичині, яка суттєво обмежувала участь українців у голосуванні. Більшість сільських громад мали менше 1500 жителів і тому об'єднувалися в один округ із центром у польській або єврейській громаді, що змінювало баланс виборців і позбавляло українців реального впливу. Він наголошував, що великі відстані та відсутність належного транспорту перешкоджали українським селянам добиратися до виборчих дільниць, тоді як поляки та євреї голосували майже повним складом, забезпечуючи перемогу кандидатам польської адміністрації. Романчук також доводив, що навіть запроваджене таємне голосування не

гарантує чесності, адже на прикладі виборів у Бережанах і Дрогобичі 1897 року він показав, як виборчі комісії, сформовані з лояльних до поляків осіб, фальсифікували результати на шкоду українцям. Політик висунув вимоги скасувати виняткові положення для Галичини, ліквідувати групові округи, переглянути пропорційну систему та забезпечити можливість змін у майбутньому, закликавши німецьких, чеських і навіть справедливих польських депутатів підтримати українські пропозиції. Свою промову він завершив політичним попередженням уряду: якщо українці не отримають рівних прав, вони будуть змушені вдаватися до активної політичної боротьби, адже держава, яка не виконує обов'язків перед своїм народом, не може вимагати від нього покори [10].

Аналіз положень законопроекту виборчої реформи, винесеного на розгляд Віденського парламенту наприкінці 1906 року, засвідчує виразну асиметрію у принципах розподілу депутатських мандатів між окремими коронними краями та національними спільнотами Австро-Угорщини. Формальною підставою для такого розподілу слугували демографічні показники, однак значну роль відігравали також соціально-економічні чинники, зокрема рівень податкових надходжень та освітньо-культурний потенціал населення. Попри декларовану прагматичність запропонованого підходу, він фактично закріплював політичні привілеї за економічно потужнішими регіонами й етнічними групами, водночас інституціоналізуючи механізми національного дисбалансу у парламентському представництві. Найбільш дискримінаційними виявилися положення щодо українців, які, попри статус четвертої за чисельністю національної спільноти в цісарській частині імперії (13,21% загального населення), отримав лише 6,4% депутатських мандатів. Це означало, що один мандат припадав у середньому на 102 тис. українців, що суттєво перевищувало аналогічні показники для інших національностей: італійців (38 тис.), німців (40 тис.), румунів (46 тис.), словінців (50 тис.), поляків (52 тис.) та чехів (55 тис.). Така диспропорція свідчить про системне заниження політичного впливу українського

населення, незважаючи на його вагомий чисельний присутність у структурі населення монархії [11, р. 182–186].

Несправедливий розподіл мандатів, маніпуляції з виборчими округами та адміністративний тиск викликали активний протест серед українських політичних діячів. Масове віче у Львові, ініційоване Юліаном Романчуком, засвідчило високий рівень суспільного зацікавлення виборчою проблематикою та потребу у виробленні чіткої політичної стратегії. У ході дискусій визначено три основні напрями дій: внесення поправок, парламентська обструкція або сецесія (вихід з парламенту). Оскільки дипломатичні методи виявилися безрезультатними, а можливості ефективної обструкції були обмежені через відсутність союзників серед інших фракцій, українці ухвалили рішення про сецесію як демонстрацію політичного протесту.

Українські депутати зіткнулися не лише з відвертим ігноруванням їх інтересів з боку уряду, але й зі структурними обмеженнями політичної системи, які сприяли домінуванню польської адміністрації. М. Василько намагався відстояти перегляд виборчих округів та збільшення українських мандатів, проте змушений був погодитися на мінімальний компроміс – 28 місць у парламенті. Ухвалені положення щодо об'єднання громад менше 1500 осіб у виборчі округи суттєво зменшували шанси українців на справедливе представництво. Політична сецесія мала широкий резонанс, проте не призвела до перегляду реформи. Це засвідчило необхідність формування стратегічних союзів з іншими національними меншинами імперії (чехами, румунами, словаками), а також зміцнення громадських та політичних структур, які могли б ефективніше мобілізувати виборців і протидіяти політичній маргіналізації українців у майбутньому [12].

Заява голови української парламентської фракції Юліана Романчука, виголошена перед тим, як українські депутати залишили парламент, стала важливим актом політичного протесту проти дискримінаційного виборчого законодавства. Цей демарш був зумовлений глибоким розчаруванням

українців виборчою реформою, яка, попри сподівання на розширення політичних прав, натомість закріплювала їх маргіналізацію та позбавляла реального представництва. Ю. Романчук на початку заяви звернув увагу на історичний контекст виборчої дискримінації українців. До виборчої реформи українців мали лише 22 мандати в парламенті, хоча за чисельністю населення їм належало щонайменше 38. Через куріальну систему виборів (де голоси сільських громад мали значно меншу вагу, ніж міських) реально вони ніколи не мали навіть тих 22-х депутатів, які їм гарантував закон. Очікування реформи було великим, адже загальне виборче право мало б забезпечити справедливе представництво націй у парламенті. Однак реформа не лише не виправила дискримінації українців, а й погіршила їх становище. Замість 62 мандатів, які українці мали отримати за пропорційним розподілом у всьому парламенті їм виділили лише 33 місця, а у Галичині – тільки 28 із 106, хоча за чисельністю вони мали б отримати 45. До того ж, через спеціальні виняткові положення для Галичини, українці ризикували не отримати навіть тих 28 мандатів, які формально їм відводилися [13]. Ці факти свідчили про відверту дискримінацію, а сама реформа була інструментом політичного відчуження українського населення.

Українські депутати докладали численних зусиль для виправлення виборчої реформи: вели переговори з урядом; вносили правки та пропозиції в комісіях парламенту; виступали з гострою критикою у сесійній залі. Однак жодна з їх вимог не була виконана. Особливо гостро Романчук наголошував на тому, що навіть обіцянки, дані українцям від імені австрійського імператора, були знехтувані. Він підкреслював, що від українців очікували лояльності до держави, але натомість сама держава ігнорувала їх права [13]. Таким чином, депутати опинилися перед вибором – або змиритися з приниженням і визнати реформу, або вчинити рішучий протест і показати невдоволення українського народу. Вони обрали бойкот парламенту, що стало безпрецедентним кроком у їх політичній історії.

Заява Ю. Романчука мала кілька важливих наслідків. Українські депутати разом залишили парламент, демонструючи солідарність перед обличчям політичного тиску. Стала офіційним протестом проти уряду та польської політики. Промова чітко звинувачувала «Польське Коло» та австрійську адміністрацію у навмисній ізоляції українців. Демонстративний вихід із парламенту став подією загальноєвропейського масштабу. Політична стратегія змінилася: українські діячі усвідомили, що парламентський шлях боротьби не дав результатів і почали орієнтуватися на громадську мобілізацію. Після того, як українські депутати залишили парламент відбулося піднесення національної свідомості серед українського населення. Окрім того, посилилася боротьба за створення незалежних українських організацій – зокрема, шкільних та економічних. Українські політики перейшли до активної мобілізації суспільства – організації віча, зборів, кампаній протесту. Польські політичні кола та австрійська влада змушені були переглянути свою політику, адже бойкот парламенту створював внутрішню політичну кризу.

Заява Юліана Романчука стала переломним моментом у політичній боротьбі українців. Виборча реформа не лише не виправила, а й поглибила політичну дискримінацію українців. Австрійський уряд та польська адміністрація проігнорували всі пропозиції українських депутатів, не виконавши навіть обіцянок, даних від імені імператора. Українські депутати здійснили рішучий акт протесту, демонстративно залишивши парламент, що стало політичною сенсацією. Бойкот парламенту посилив національну свідомість українського суспільства та мобілізував рух на боротьбу за свої права. Демарш депутатів змусив європейську громадськість звернути увагу на проблему українців, що створило основу для подальших міжнародних дискусій [13].

Критики закидали українським депутатам пасивність під час другого читання виборчої реформи, однак їхня вичікувальна тактика була вимушеним і стратегічно виправданим кроком, адже різкі дії могли лише погіршити

становище громади. Полеміка між пресою віддзеркалювала внутрішню напругу: «Діло» закликала до обструкції, звинувачуючи «Руський клуб» у «зраді», тоді як «Руслан» захищав депутатів, наголошуючи на необхідності холонокровності й стратегічного підходу. Попри декларовану демократичність, новий виборчий закон ще більше обмежив українське представництво, закріпивши перевагу польської адміністрації та міських еліт. Водночас реформа ослабила позиції польської шляхти, відкривши перспективу появи в парламенті представників «польського люду», що українці розглядали як можливість для діалогу й послаблення польської гегемонії. Виборча реформа також стала уроком для українців, показавши їхню недостатню політичну силу, відсутність єдності та слабку участь у міжнародних парламентських коаліціях. Разом із тим «Руслан» наголошував: навіть у несприятливих умовах українські депутати могли досягати результатів завдяки системній роботі та вмілій парламентській дипломатії [14].

У часописі «Руслан» відображено глибоке розчарування української громадськості результатами реформи, яка замість очікуваного розширення прав лише закріпила політичну маргіналізацію українців. Підкреслювалося, що попри чисельність, культурний рівень і економічний потенціал, українці отримали значно менше мандатів, ніж поляки чи навіть менші за чисельністю німці та угорці. Недостатня чисельність фракції та нездатність до міжпартійних союзів різко знижували ефективність парламентської боротьби. Навіть діяльність Миколи Василька у виборчій комісії, попри його рішучість, не змогла змінити результат через слабкість українського представництва. Особливу увагу автор приділив критиці пасивної стратегії протестів: декларативне невдоволення не давало жодних практичних результатів, адже домінуючі політичні сили просто ігнорували українські виступи. Натомість пропонувалося перейти до активної організації політичного життя – укріплювати структури, розширювати соціальну базу, об'єднувати всі сили, які прагнули національного й культурного розвитку.

Ще однією причиною поразки була відсутність союзів із іншими національними групами, зокрема слов'янами (чехами, словаками), які також потерпали від дискримінації. За статистикою, з 516 депутатів державної ради лише 24 були українцями (19 із Галичини та 5 із Буковини), що фактично унеможливлювало їхній вплив. Автор наголошував: навіть невелика, але організована й дисциплінована група може досягати значних результатів, якщо спиратиметься на широку громадську підтримку та зможе формувати міжнаціональні альянси [15].

Олександр Барвінський проаналізував погляди на виборчу реформу та українсько-польські відносини графа К. Шептицького та В. Козловського. Барвінський підкреслив, що граф Шептицький, закликаючи до українсько-польського порозуміння, не пропонував конкретних шляхів для його досягнення. Він також зазначив, що польські політики не розуміли і не визнавали вимог галицьких українців щодо рівноправності та національно-культурного розвитку. Натомість, поляки вважали, що відкриття декількох гімназій чи інших установ могло б повністю задовольнити потреби українського народу [16].

Масове віче у Львові 2 грудня стало кульмінаційним моментом української реакції на виборчу реформу, яка значно обмежувала їх політичні права. Участь понад двох тисяч осіб, гострі дискусії та сутички між учасниками демонстрували глибину кризи, в якій опинилися українці через несправедливі рішення парламенту Австро-Угорщини. Напруженість досягла апогею, коли після офіційного розпуску віча почався стихійний протест, який завершився походом до намісництва. Захід проводився в залі «Народного дому», який був переповнений. Учасниками були активісти, політики, представники інтелігенції, студенти. З парламентських депутатів прийняв участь лише Юліан Романчук. Поліція пильно стежила за ходом подій, що вказувало на можливе очікування заворушень.

Збори відкрив Ю. Романчук, який у двогодинній доповіді окреслив хронологію виборчої реформи та позицію української парламентської

фракції. Редактор «Діла» В. Охримович підтримав головні тези Романчука, але наголосив на кількох важливих аспектах. Не саме мале число мандатів, а саме специфічні постанови для Галичини робили виборчу реформу «карикатурою». Адміністрація через механізми об'єднання громад та призначення місць голосування створювала штучні переваги для поляків. Відповідальність за несправедливий закон несе не лише парламент, а й австрійська монархія, яка не виконала своїх обіцянок перед українцями.

Голова «Академічної громади» О. Назарук виступив із різкою критикою Романчука, звинувативши його у політичній неспроможності. Він вважав, що ще 10 років тому Романчук мав би піти з політики, бо не зміг організувати ефективного опору. Замість аналізу виборчої реформи О. Назарук перейшов на особисті напади, через що його виступ був заглушений вигуками залу. Цей епізод продемонстрував глибокий розкол між старшими політичними діячами та радикально налаштованою молоддю.

М. Лозинський спочатку розкритикував поведінку залу, заявивши, що за таку нетолерантність «варто було б розігнати збори поліційними палицями». У своїй промові він звинуватив українських парламентарів у створенні ілюзії, що парламент може вирішити проблеми українців. Також Лозинський висловив скептицизм щодо парламентаризму взагалі, вказавши, що політична меншість у Галичині завжди залишатиметься під владою польської більшості. Він закликав не покладатися на державні установи, а використовувати революційні методи боротьби.

Петрицький та Цегельський закликали до ретельного аналізу причин політичного провалу. Петрицький вважав, що обструкція мала бути доведена до кінця, навіть якщо б депутатів виносили силою з парламенту. Цегельський зазначав, що звинувачувати лише Романчука несправедливо, адже він був єдиним, хто постійно перебував у Відні та захищав українські інтереси. Також наголошувалося, що головна проблема – це розпорошеність українських сил та брак політичної єдності.

Віче ухвалило три головні резолюції: висловлення солідарності з українськими депутатами, які залишили парламент; заклик до українських членів Палати панів зробити подібну заяву; мобілізація перед виборами, щоб забезпечити перемогу українських кандидатів.

Хоча протест відбувся без сутичок, він засвідчив радикалізацію українського суспільства та готовність до більш активної боротьби. Віче стало символом протесту українців проти виборчої реформи, яке надихнуло подальші політичні рухи. Посилився конфлікт між консерваторами та радикальною молоддю, що в майбутньому вплине на політичні партії українців. Радикалізація суспільних настроїв стала передумовою активнішої боротьби за права українців у Галичині [17].

22 листопада 1906 р. українські депутати офіційно подали протест проти нових виборчих правил. Під час голосування в грудні того ж року члени «Руського клубу» висловили своє розчарування ухваленими змінами. Через два тижні, під час обговорення бюджету, М. Король зазначив: «Українці знову були трактовані як Попелюшки через виборчу реформу і тому могли бути лише сповнені недовіри до уряду». Він підкреслив, що лише вирішення національно-мовного питання на засадах національної автономії чи федералізму дозволить уряду розраховувати на підтримку українців, а імперії – зміцнити свій вплив на сході [18–19].

У часописі «Руслан» підсумовувалася діяльність парламенту останньої каденції, що функціонував на основі куріальної системи, започаткованої ще Шмерлінгівською виборчою ординацією. Автор відзначав парадоксальність ситуації: після тривалої обструкції та бездіяльності парламент наприкінці своєї діяльності проявив значну активність, ухваливши низку законів, серед яких центральне місце посідала виборча реформа. Водночас підкреслювалося, що поспішність у розробці законодавчих актів призвела до наявності істотних недоліків, які мали бути виправлені в майбутньому. Важливим акцентом статті стало усвідомлення того, що реформа виборчої системи знаменувала не лише кінець куріального устрою, але й відкривала

етап якісного перетворення парламентської практики на демократичних засадах. Підкреслювалося, що відмова від куріального принципу означала структурну зміну складу парламенту: замість представників великої земельної власності, промислових і торговельних палат до нової палати мали увійти представники широких суспільних верств, зокрема селянства та міщанства. Це, на думку редакції, формувало нову політичну реальність, у якій вирішальними ставали питання національного розвитку та захисту позицій Церкви. Окремо наголошувалося на необхідності для українського суспільства делегувати до парламенту постаті, здатні не лише репрезентувати національні інтереси, але й активно боронити права українців у релігійно-національній площині [20].

У публікації «З діяльності давньої державної ради» підбито підсумки роботи австрійського парламенту напередодні його розпуску та запровадження виборчої реформи. Відзначався суперечливий характер діяльності палати: від періодів найгострішої обструкції до «покvapної роботи» в останні місяці, що виявилось у прийнятті низки законів, серед яких виділялися ініціативи щодо водних шляхів та альпійських залізниць. Водночас наголошувалося на дисбалансі користі від ухвалених економічних рішень, адже вони сприяли переважно західним провінціям монархії, тоді як Галичина майже не отримувала від них вигоди. Серед небагатьох законів, що торкалися широких суспільних верств, редакція виокремлювала рішення щодо аграрних питань – створення господарських спілок, зниження цін на сіль для худоби, заборони спекулятивної торгівлі збіжжям.

Особливу увагу у статті приділялася увага питанню виборчої реформи, яка залишилася в пам'яті суспільства як одна з найважливіших політичних подій. Втім, «Руслан» констатував, що всі зусилля українських депутатів, і насамперед активна діяльність Миколи Василька у виборчій комісії, не досягли очікуваних результатів. На думку редакції, головною причиною була відсутність єдності серед українських парламентарів: створення окремого «Руського клубу» не лише не посилювало їх позицій, а, навпаки, призвело до

маргіналізації у порівнянні зі Слов'янським союзом, який міг стати значною політичною силою в парламенті. Таким чином, підкреслювалося, що стратегічною помилкою українських представників стала ізоляція від ширшого слов'янського блоку.

Крім виборчого питання, «Руслан» зауважував й інші спроби українських депутатів захищати національні інтереси. Зокрема, неодноразово порушувалася проблема відкриття українського університету, однак парламентські дебати закінчувалися лише демонстрацією упослідженого становища українців у монархії. Водночас певних результатів досягнуто у сфері захисту духовенства: українські депутати Барвінський і Гладишовський активно відстоювали його інтереси під час обговорення закону про конгруацію, що передбачав підвищення пенсій для вдів і сиріт. Стаття також узагальнювала загальний підсумок роботи палати, відзначаючи безпрецедентну кількість інтерпеляцій і поданих законодавчих пропозицій, які, однак, не принесли відчутного практичного ефекту [21].

У підсумку слід зазначити, що участь українських депутатів у боротьбі за виборчу реформу у Віденському парламенті впродовж 1897–1907 рр. стала важливою сторінкою в історії українського парламентаризму. Попри обмежені можливості в умовах куріальної системи, українське представництво наполегливо порушувало питання демократизації виборчого законодавства, аргументуючи це не лише з позицій національного рівноправ'я, а й у контексті загальноімперських інтересів справедливого представництва.

Проведення виборчої реформи 1907 року, яка запровадила загальне і пряме чоловіче виборче право, стало частковою перемогою, однак очікування українців щодо суттєвого зростання їх політичної ваги у парламенті не справдилися. Через несприятливу систему виборчих округів і надалі зберігалася недопредставництво українців у Палаті послів. Водночас політична мобілізація українського суспільства в ході кампаній за реформу, активна участь у міжнаціональних союзах та зростання національної

свідомості стали важливими результатами цього періоду, що справили довготривалий вплив на політичну культуру та розвиток національного руху в Галичині.

4.2. Захист національно-культурних прав: мовне питання, право на самоврядування

Питання захисту національних прав українців у Віденському парламенті на межі XIX–XX ст. було одним із головних напрямів діяльності українського депутатського корпусу. У центрі уваги опинилися проблеми рівноправного політичного, соціального й культурного становища українців у Галичині в умовах постійного тиску з боку польської адміністрації. Особливого значення набула боротьба за мову як ключовий інструмент збереження національної ідентичності та гарант культурного самоствердження.

Українські парламентарі систематично порушували у Віденському парламенті питання забезпечення прав української мови в судах, школах, органах місцевого самоврядування та адміністрації. Ці ініціативи слід розглядати не лише як реакцію на конкретні утиски, а як елемент послідовної політики спротиву культурній асиміляції. Водночас важливо відзначити, що ця боротьба мала міжнаціональний контекст, адже українці в парламенті виступали не лише за власні права, але й долучалися до ширших дискусій про права меншин у багатонаціональній Австро-Угорській монархії.

У травні 1897 року Д. Танячкевич вніс проєкт закону про національну рівноправність. У цьому законопроекті зазначено, що державні права в Австрії мають такі народи: німці, чехи, поляки, українці, словенці, італійці, хорвати та румуни. Депутат, посиляючись на статті закону про загальні права громадян, стверджував, що всі народи мають право на свою мову [22]. Під цим внесенням, окрім Д. Танячкевича, підписалися Р. Ярославич, Т.

Окуневський, польські депутати людовці та стояловці, а також представник від Буковини С. Винницький. Це свідчить про значну підтримку цієї ініціативи серед інших парламентарів.

А. Вахнянин у своїй промові порушував проблему міжнаціональних відносин в Австро-Угорській монархії, наголошуючи, що джерелом напруженості є нерівність національних прав та ігнорування багатонаціонального складу держави. Він підкреслював необхідність рівноправності всіх народів як основи конституційного ладу, соціальних реформ, економічного розвитку й культурного прогресу, зазначаючи, що історичне зростання монархії відбувалося через приєднання різних національних організмів, а не лише завдяки німецькій культурі. Особливу увагу Вахнянин приділяв мовному питанню, вважаючи мову ключем до культурного розвитку й застерігаючи, що обмеження національних мов дорівнює обмеженню прав народів; водночас він наводив приклади Швейцарії, Бельгії та Канади як держав, де мовні суперечності вдалося врегулювати. Критикуючи політику шовінізму й експансії, яка пригнічувала меншини, депутат закликав уряд створювати умови для гармонійного співіснування всіх народів та ухвалювати політичні рішення на засадах справедливості й історично зумовленої рівноправності [23].

А. Вахнянин критикував домінування в парламенті картельних угруповань, які об'єднували німців і поляків задля захисту власних інтересів, систематично ігноруючи права меншин, зокрема українців, через що парламент утратив свою функцію забезпечення рівноправності та перетворився на арену політичних союзів проти слабших народів. Він підкреслював, що права меншин здебільшого лишалися декларативними й не реалізовувалися на практиці, а досягнення справжньої рівноправності можливе лише за умови її законодавчого й адміністративного закріплення. Вахнянин наголошував, що кожен народ має невід'ємне право на культурний, мовний та ідентифікаційний розвиток, і сильна національна ідентичність, на його думку, зміцнює державу, а не послаблює її. Він

засуджував вибіркове трактування історичних чи природних прав народів залежно від політичної вигоди та особливо акцентував на становищі українців, чиї права ігнорувалися навіть тоді, коли вони підтримували союз із німецькими політичними силами [24].

Анатоль Вахнянин підкреслював, що національне питання стало центральною темою парламентських дискусій в Австро-Угорщині та визначальним чинником політичного життя імперії, закликаючи до справедливого врегулювання міжнаціональних конфліктів на основі принципу рівноправності як запоруки стабільності держави. Він зазначав, що конфлікти між народами виникли через невиконання владою своїх обов'язків щодо забезпечення прав більшості націй, що спричинило зростання напруги, й нагадував, що раніше уряд без значного опору ухвалював мовні розпорядження, що доводило можливість розв'язання подібних питань шляхом зваженої політики. Вахнянин вимагав усунення привілеїв для окремих національних груп, відмови від експансіоністських прагнень і врахування етнографічних реалій, підкреслюючи право кожного народу самостійно вирішувати свої національні справи. Проводячи аналогію з релігійними війнами в Європі, які завершилися завдяки визнанню свободи совісті й рівності конфесій, він доводив, що аналогічний підхід здатний забезпечити мирне розв'язання національних конфліктів в імперії [25].

О. Барвінський засереджував увагу на двох важливих питаннях: національно-політичних суперечностей та необхідності забезпечення національної рівноправності для різних народностей в Австро-Угорщині. Він наголошував, що Австрія – не однонаціональна держава, а союз різних народів, які мають співіснувати на основі рівноправності. Внутрішня політика Австрії значною мірою оберталася навколо питання національних прав і мовної боротьби, яка була центром політичного життя. Він підкреслював важливість реалізації 19-ї статті австрійської конституції, яка гарантувала рівноправність всіх народів та їх мов у державі. Проте, за його словами, ця стаття часто залишалася лише на папері, а реальна

рівноправність не дотримується. О. Барвінський звертав особливу увагу на те, що сильніші нації часто пригнічують національні меншини, що призводило до напруженості та конфліктів, як у випадку з українцями в Галичині. Він вказував на несправедливе ставлення до українського населення в Галичині, яке було майже рівним за кількістю з польським, але не має рівного представництва в органах влади, зокрема в місцевому сеймі та раді держави. Відсутність достатньої кількості українських шкіл та культурних інституцій також було проблемою, яка посилювала соціальне та політичне напруження. О. Барвінський виступав за те, щоб держава забезпечила справедливе та рівноправне ставлення до всіх народностей, а також надала національним меншинам необхідні ресурси для культурного розвитку. Він наголошував, що лише рівноправність і справедливість могли забезпечити внутрішній мир і стабільність у державі. В іншому випадку, пригнічення національних меншин буде провокувати подальші конфлікти [26].

С. Винницький трактував національні конфлікти не як результат природного змагання народів за свої права, а як наслідок політичної недалекоглядності, самолюбства, невігластва або байдужості тих політичних чинників, що відповідальні за урегулювання конфліктів. Він виступав за активну роль держави у створенні умов для справедливого й мирного розвитку всіх націй імперії, особливо – тих, що, як Буковина, зазнали структурної відсталості. Винницький підкреслював, що політична слабкість окремих регіонів шкодить не лише локальним громадам, а й авторитету та цілісності самої монархії [27].

Українські депутати висловлювали незгоду з пропозиціями щодо розширення автономії Галичини, вважаючи, що такий крок лише посилить домінування поляків у цьому регіоні [28–29]. Вони наполягали на тому, що національне питання має вирішуватися на основі національної автономії, а не шляхом розширення автономії краю [30]. Українські парламентарії активно виступали за поділ Галичини на дві частини: західну, де проживала

переважно польська спільнота, та східну, населену здебільшого українцями [31].

Т. Окуневський наголошував на необхідності уникати майоризації одного народу над іншим у мовному питанні. Він пропонував, щоб в округах, де населення певної національності становить понад 25%, урядування здійснювалося обома мовами. Цей підхід, на його думку, сприяв би справедливому вирішенню мовного питання та забезпечив би рівноправність національностей.

Р. Яросевич підкреслював, що українська мова в Галичині перебуває у невідгідному становищі. Він пропонував здійснити «природний поділ» регіону згідно з етнографічним районуванням, що мало б на меті забезпечити національну рівноправність та уникнути домінування однієї національності над іншою [32–36].

Юліан Романчук критикував ідею відокремлення Галичини, яку розглядали у Державній раді. Його промова торкається кількох ключових аспектів, зокрема соціально-політичної ситуації в Галичині, міжетнічних відносин у Австро-Угорщині та наслідків виборчої реформи. Романчук наголошував на тому, що галицька адміністрація використовувала репресії та військові заходи проти селян, тим самим створюючи напруження серед місцевого населення. Він критикував застосування війська для придушення виступів, що суперечило принципам права і законності. Промовець зауважував, що відокремлення Галичини та інших країв, таких як Буковина і Далмація, було частиною політики німецького домінування. Він підкреслював, що така політика могла призвести до загострення конфліктів із слов'янськими народами, зокрема в Чехії та Галичині. Романчук наголошував, що українці, які підтримували виборчу реформу, рішуче виступали проти відокремлення Галичини. Він також підкреслив, що навіть серед польського населення біли розбіжності щодо цього питання: демократи розглянули автономію краю лише після впровадження загального виборчого права [37].

Депутати активно виступали за чистоту та правильність використання української мови в публічному просторі. Зокрема, Т.Окуневський звертав увагу на значну кількість помилок в українських написах на залізниці. Він наполягав на необхідності виправлення цих помилок, оскільки вони негативно впливали на мовну культуру та сприйняття української мови серед населення [38].

20 жовтня 1899 р. о. Танячкевич та Т. Окуневський подали законопроект для негайного врегулювання національного питання. Вони зазначили, що в державі тривала боротьба між різними народами через економічну кризу, і запропонували створити закон, який би надавав народам Австрії право на власну державу та мову. Законопроект підписали 48 депутатів [39, s.1945].

У ході парламентських дебатів 14 лютого 1901 р., присвячених обговоренню адресного звернення до імператора, А. Кос виступив із промовою, в якій чітко артикулював національне питання як центральну й невідкладну проблему для українського населення в умовах Австро-Угорської монархії. У своїй промові він наголосив, що політичне, культурне та соціально-економічне становище українців у Галичині було значною мірою дискримінаційним порівняно з іншими національностями імперії. А. Кос рішуче закликав до усвідомлення нагальності українського питання як загальнодержавної проблеми, що потребує системного та справедливого розв'язання з боку центральної влади. Зокрема, він акцентував увагу на правовій нерівності, обмеженні виборчих прав, недостатньому представленні українців у політичних структурах та хронічному нехтуванні їх освітніми і культурними правами. Особливо гостро пролунала критика урядової політики экс-прем'єр-міністра К.Бадені, яку А. Кос витлумачував як свідому стратегію стримування демократичних трансформацій та легітимації нерівноправ'я. У своїй промові він звинуватив уряд у саботажі конституційного процесу, дискредитації виборчого механізму та обмеженні громадянських свобод, зокрема свободи політичного висловлювання. У

цьому контексті виступ Коса набуває не лише значення парламентського протесту, а й стає промовистим виявом політичного радикалізму українського представництва, що відображав наростаюче розчарування у спроможності імперських інституцій забезпечити базові соціальні й національні права українського населення [40–41].

Промова М. Василька відображає боротьбу українців Буковини за національні права та ідентичність у складі Австро-Угорщини. Він критикував політику уряду, який не зважав на українське населення, незважаючи на його чисельність, і закликав до автономного врегулювання національних питань усіх слов'янських народів монархії. М. Василько виступав проти румунської гегемонії в краї, наголошуючи, що історично Буковина була слов'янською, а насильницьке нав'язування румунської мови та культури було неправомірним. Він також вимагав, щоб румуни не втручалися в внутрішні справи українців, так само як українці не посягали на права інших національностей. Важливою частиною його виступу був історичний огляд належності Буковини до слов'янських держав до XVIII ст. Василько зазначив, що після входження краю до складу Австрії в 1775 році створена хибна уява про перевагу румунського елементу. Ця історична помилка стала основою для етнополітичного домінування румунів та запровадження їх мови в адміністрації та освіті. Він пояснював, що навіть серед самих українських селян, особливо православних, збереглася традиція називати себе «волохами», щоб відрізнити від греко-католиків Галичини, що, на його думку, могло ввести в оману австрійську владу при перших переписах населення [42].

Депутатські запити українських парламентарів у Віденському парламенті відображали систематичну дискримінацію українців у мовній та релігійній сферах Галичини. Зокрема, наголошувалося, що навіть чинні мовні розпорядження австрійського законодавства 1860–1869 рр. фактично ігнорувалися місцевими чиновниками: українська мова майже не використовувалася в адміністрації, судах і парафіяльних урядах, а приклади

на кшталт відмови у веденні судових протоколів українською чи обов'язкового складання адвокатської присяги німецькою лише підтверджували практику маргіналізації. Аналогічна ситуація спостерігалася й у військовій сфері, де командування систематично нехтувало греко-католицькими святами, позбавляючи солдатів можливості виконувати релігійні обов'язки навіть у Великдень. Така політика не лише підривала правову довіру українців до державних інституцій, а й мала виразний національно-політичний підтекст, спрямований на посилення польсько-австрійського домінування. У своїх інтерпеляціях депутати, зокрема О. Барвінський, вимагали впровадження чітких розпоряджень щодо гарантій мовних і релігійних прав українців як у цивільних, так і у військових структурах, підкреслюючи потребу реального врахування багатонаціонального та багатоконфесійного характеру імперії [43–44].

У виступі О. Барвінського на засіданні бюджетної комісії порушено низку актуальних питань розвитку українського мистецтва, музики, археології та охорони культурної спадщини у Галичині. Барвінський наголошував, що українці, попри відсутність меценатів і шляхти, демонстрували значні досягнення у мистецтві, зокрема завдяки підтримці таких установ, як НТШ. При цьому він акцентував на важливості надання державної підтримки не лише у формі морального схвалення, а й через конкретну матеріальну допомогу, зокрема шляхом призначення стипендій, замовлень мистецьких творів і фінансування художніх ініціатив. Особливу увагу депутат приділяв розвитку музичної культури, підкреслюючи високий рівень музичної обдарованості українського народу, прикладом чого є діяльність Крушельницької, Мишуги, Менцинського та створення численних співочих товариств, об'єднаних у Союз із власною школою музики у Львові. Він також зупинився на проблемі збереження стародавніх мистецьких та архітектурних пам'яток, закликаючи до створення спеціалізованого музею у Львові, що слугував би як науковим осередком, так і гарантом збереження національної спадщини. Барвінський справедливо зауважив, що відсутність

належної координації між депутатами та громадськими організаціями унеможливлювало ефективний захист культурних інтересів на державному рівні [45].

Виступи Є. Пігуляка у Віденському парламенті засвідчили його занепокоєння дискримінацією українців у межах багатонаціональної монархії. Він наголошував на історичних витоках цих проблем, відзначаючи, як минулі завоювання та конфлікти створили умови для сучасного нерівноправного становища. Особливу увагу депутат звертав на обмеження українців у доступі до освіти, вказуючи на систематичну дискримінацію у сфері навчальних закладів. Навіть за значної чисельності українського населення в Буковині освітні можливості для них залишалися мінімальними, тоді як представники інших етнічних груп мали доступ до якіснішої освіти, що вело до подальшого посилення соціальної нерівності. Є. Пігуляк акцентував на тому, що освітня дискримінація не лише обмежувала розвиток української громади, а й слугувала засобом асиміляції та маргіналізації. Він наводив приклади, коли шестирічна українська школа в Кіцмані була скорочена до п'ятирічної заради створення класу для меншості дітей інших етнічних груп, а українські учні були змушені вивчати частину предметів німецькою мовою [46]. Це свідчило про систематичне нехтування потребами українців навіть у регіонах їх компактного проживання. Статистичні дані, які він представляв, ілюстрували несправедливість та свідоме ігнорування інтересів більшості населення Буковини, що ще більше загострювало питання національної рівноправності в монархії.

Внесення, ініційоване Є. Пігуляком, М. Васильком торкалося проблеми румунізації імен та прізвищ українців у Буковині, особливо при веденні метричних записів румунськими священиками. Наводилися приклади перекладання прізвищ, що призводило до адміністративного хаосу, втрати ідентичності та реальних матеріальних збитків для громадян. Депутати вимагали законодавчого втручання – офіційного виправлення вже змінених імен і встановлення перешкод для подальшого румунізування [47].

У запиті депутатів Віденського парламенту на чолі з Гладишовським порушено важливу проблему мовної дискримінації у сфері судочинства в Галичині на початку ХХ ст. Автори запиту гостро реагували на повідомлення про переведення польських чиновників із краківського судового округу на вищі посади у Львівській судовій області. Оскільки більшість цих посадовців не володіла українською мовою, їх призначення розглядалося як загроза не лише для ефективного функціонування судової системи, а й як форма витіснення українців із адміністративної вертикалі. Законодавча ініціатива містила два ключові питання: припинення подібної практики кадрового «імпорту», що фактично дискримінувала місцевих українських правників, та забезпечення дотримання §19 Основного закону про рівноправність мов шляхом зобов'язання судових урядників вивчати українську мову [48]. Запит підкреслює фундаментальний принцип тогочасної української політичної думки – потребу не декларативного, а реального втілення мовної рівності в системі державної влади.

Андрій Кос ініціював депутатський запит щодо офіційного вживання української мови в судочинстві Галичини [49]. Цей запит був спрямований на виправлення ситуації, за якої переважно україномовне населення краю змушене було взаємодіяти з судовими інстанціями, які користувалися виключно польською або німецькою мовами. Ініціатива Коса відображає ширший дискурс боротьби за мовні права та культурну автономію українців у межах багатонаціональної Австро-Угорської монархії.

2 червня 1902 р. А. Кос подав офіційний запит, пов'язаний із конфіскацією одного з чисел українського щоденника «Діло», що відбулася через публікацію статті під назвою «Відмова краєвої субвенції «Просвіті»» [50]. У своєму запиті А. Кос порушив питання про правомірність дій адміністрації щодо обмеження свободи друку та публічного висвітлення рішень крайової влади, розглядаючи цей інцидент як прояв цензурного тиску на українську пресу та недопущення відкритої критики політики щодо українських освітніх і культурних інституцій.

Також А. Кос подав депутатський запит щодо конфіскації чисел українських часописів «Діло» та «Свобода» [51]. Ці дії адміністрації були пов'язані з оприлюдненням у згаданих виданнях матеріалів, які, на думку цензурних органів, мали політично загрозливий або підривний характер. У своєму запиті Кос порушив питання зловживання механізмами адміністративної цензури щодо української преси, наголошуючи на порушенні принципу свободи слова та права на вільне інформування громадськості. Даний епізод є свідченням ширшої проблеми – системного обмеження інформаційного простору українців у Австро-Угорській монархії, а також виявом зусиль українського представництва щодо захисту національного медіа-середовища.

Внесення Ю. Романчука порушувало питання обмеження використання української мови в судовій системі Галичини. Зокрема, йдеться про розпорядження президії Вищого крайового суду у Львові, яке вимагало, щоб офіційні судові рішення, навіть у випадках, коли їх ініціювали україномовні позивачі, передавалися державним органам виключно польською мовою. Це суперечило чинному законодавству Австро-Угорської імперії, зокрема розпорядженням міністерства судівництва від 1860 та 1868 років, які гарантували право на ведення судочинства мовою сторони процесу. Судове рішення у Стрию, ухвалене українською мовою відповідно до законних норм, стало предметом адміністративної скарги, після чого Вищий крайовий суд постановив, що всі документи, надіслані до органів влади, повинні бути перекладені на польську мову. Ця ситуація відображає ширшу проблему дискримінації української мови в адміністративних та судових структурах Галичини. Формально гарантовані права на використання української мови обмежувалися на практиці через бюрократичні та адміністративні постанови, які мали на меті утвердити домінування польської мови в офіційному діловодстві. В умовах, коли більшість українських суддів і чиновників перебували під тиском польської адміністрації, фактичне виконання таких розпоряджень було майже неможливим. Це створювало ризики для

подальшої маргіналізації української мови у сфері правосуддя та зміцнювало соціальну і політичну нерівність між українцями та поляками в Галичині [52].

Однією з ключових проблем українського представництва в австрійському парламенті була відсутність стабільного інформаційного забезпечення діяльності «Руського клубу». Більшість парламентських фракцій у Державній раді мали власні офіційні друковані органи та постійних кореспондентів у Відні, що дозволяло їм впливати на суспільну думку та формувати власний політичний дискурс. Водночас українська парламентська фракція не мала такого ресурсу, що значно ускладнювало донесення її позицій до виборців. Українські газети змушені були покладатися на вторинні або навіть третинні джерела, що призводило до викривлення реальної картини діяльності депутатів. Винятком у цьому контексті був часопис «Галичанин», який мав власного кореспондента у Відні. Натомість газета «Діло», хоча й намагалася висвітлювати парламентську діяльність, не мала постійного представника в столиці, що негативно позначалося на об'єктивності подання інформації. Відсутність централізованого інформаційного забезпечення стала серйозним викликом для українського політичного руху, адже це ускладнювало мобілізацію громадської підтримки та сприяло дезорієнтації суспільства щодо реальної парламентської боротьби. Інформаційна політика української преси не лише страждала через відсутність кореспондентів у Відні, а й демонструвала внутрішню фракційну упередженість. Зокрема, кореспонденти «Діла» у своїх звітах створювали враження, що активну діяльність вели лише окремі депутати – Ю.Романчук, В.Яворський, М.Король та М.Василько, тоді як діяльність інших парламентарів залишалася поза увагою. Така упереджена інформаційна політика призводила до формування спотвореного сприйняття діяльності українських депутатів у суспільстві та дискредитувала зусилля багатьох із них.

Українська фракція не лише мала проблеми з інформаційним забезпеченням, але й не змогла налагодити стратегічних контактів з іншими національними парламентськими групами. Попри те, що чехи, словенці та хорвати мали спільні політичні інтереси з українцями, «Руський клуб» не зміг забезпечити налагодження ефективної співпраці з ними. Натомість українська фракція зробила невдалий вибір союзників, орієнтуючись на всенімецьких націоналістів та соціал-демократів, чия підтримка виявилася неефективною. Ця стратегічна помилка стала очевидною під час роботи комісії з виборчої реформи, коли слов'янські парламентарі підтримали власні національні інтереси, а українські депутати залишилися ізольованими.

Недостатня організація фракції також проявлялася у неефективному керівництві. Незважаючи на те, що українські депутати мали змогу активно виступати у парламенті, лише М. Василько регулярно користувався цим правом. Водночас багато депутатів залишалися пасивними через те, що керівництво фракції саме визначало, хто буде виступати, часто ігноруючи сильних ораторів [53].

У підсумку слід констатувати, що захист національних прав українців, зокрема питань мовної рівноправності та політичного представництва, був одним із пріоритетних напрямів діяльності українського представництва у Віденському парламенті впродовж 1897–1907 рр. Українські депутати не лише постійно порушували мовне питання в освіті, адміністрації, судочинстві, але й активно апелювали до принципів національної справедливості, що ставило українську проблему в рамки загальної імперської дискусії про права меншин.

Попри обмеженість впливу внаслідок структурної нерівності та домінування польських і німецьких політичних еліт, українські парламентарі відіграли важливу роль у формуванні політичного дискурсу про національну рівноправність. Їх діяльність сприяла не лише збереженню української мовно-культурної ідентичності, але й заклала основи для подальших вимог

автономії та політичної емансипації українського народу в складі Австро-Угорської монархії.

4.3. Боротьба за права українського населення в освітній сфері

Освіта традиційно відігравала одну з провідних ролей у процесах національного відродження, особливо в умовах бездержавності та політичного підпорядкування. Для українського населення Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. освітня політика стала важливим інструментом не лише соціального мобілізаційного потенціалу, а й формування національної свідомості, зміцнення культурної ідентичності та боротьби за рівноправне становище серед інших народів імперії. Відповідно, питання української мови в школах, відкриття нових народних і середніх навчальних закладів, підготовка педагогічних кадрів та заснування українського університету стали постійними темами парламентських виступів і ініціатив українських депутатів у Відні.

У межах парламентської діяльності 1897–1907 рр. освітня тематика посідала одне з чільних місць в порядку денному українського представництва. Підтримуючи концепцію освіти як засобу національної емансипації, депутати наполягали на необхідності законодавчого розв’язання питань мовної дискримінації в освітніх закладах, справедливого розподілу фінансування, а також створення умов для рівного доступу українців до вищої освіти. Цей параграф присвячено аналізу парламентських ініціатив, спрямованих на розв’язання ключових освітніх проблем українського народу в Австро-Угорщині.

Д. Танячкевич усвідомлював важливість освіти рідною мовою для українців. У зв’язку з цим він надіслав листа міністру освіти Австро-Угорської імперії з вимогою надати українцям реальне право на навчання рідною мовою. У своєму зверненні Д. Танячкевич наголосив на інтенсивній

науковій діяльності українців, особливо підкреслюючи внесок НТШ, яке опублікувало значну кількість наукових праць [54–57]. Висока наукова цінність цих робіт була підтверджена позитивними рецензіями у європейських наукових виданнях.

Депутат вважав безпідставними твердження поляків про відсутність українських учених та недостатню кількість молоді, здатної навчатися в університетах. Він зазначив, що українські науковці працювали у багатьох університетах, включаючи Київ, Харків, Одесу, Петербург, Москву, Варшаву, Томськ, а також Відень та інші європейські університети. Окрім того, він вказав на щорічне зростання кількості українських студентів у Львівському університеті, зокрема на правничому факультеті, де їх кількість зросла на 56%, порівняно з 40% євреїв та 15% поляків [57].

Д. Танячкевич підкреслював, що українці мали достатню підготовку для навчання та праці в університеті, а наявність українського університету є необхідністю для розвитку освіти українського народу. Він зазначав, що такий університет слугуватиме не лише освітнім, але й культурним центром для українського суспільства [57].

Д. Танячкевич аргументовано виступав за те, щоб Львівський університет слугував українському народові та культурі. Він критикував австрійський уряд за маніпуляції, що призводили до ополячення українців, і не погоджувався з польськими професорами, які стверджували, що українська мова не підходить для навчання в університеті через відсутність наукової літератури, термінології та студентів. Окрім виховної та наукової мети, була також практична ціль – збільшення кількості українських греко-католицьких священників [54].

Аналіз діяльності депутатів вказує на серйозні проблеми в освітній системі Галичини кінця XIX ст., зокрема на нестачу жіночих учительських семінарій. Це призводило до того, що в українських народних школах часто працювали польські вчительки, які проводили навчання польською мовою. Така ситуація мала негативний вплив на розвиток української освіти,

оскільки діти не мали можливості отримувати знання рідною мовою. Проблеми, висвітлені Т. Окуневським, підкреслюють необхідність реформування освітньої системи з метою створення рівних можливостей для всіх національних громад [58]. Виступи Окуневського також свідчать про його прагнення захищати інтереси українського народу та сприяти розвитку національної освіти.

Є. Пігуляк відігравав значну роль у розвитку української освіти на Буковині, акцентуючи увагу на важливості збереження культурної ідентичності через впровадження української мови в освітній процес. Його пропозиції, зокрема щодо використання української мови у православній школі для хлопців та у паралельних українсько-німецьких класах у Чернівцях, свідчать про прагнення зберегти національні традиції та забезпечити належний рівень освіти для української громади. Ці ініціативи були спрямовані на протидію асиміляційним тенденціям та створення сприятливих умов для розвитку української мови в багатонаціональному середовищі регіону.

Особливої уваги заслуговує заклик Є. Пігуляка до відкриття української гімназії в північній частині Буковини. Цей проєкт не лише сприяв би зміцненню освітньої системи, а й сприяв формуванню національної свідомості серед молоді, яка могла б стати провідником культурного та духовного відродження українців. Його ініціатива щодо надання стипендій українським гімназістам із перспективою їх майбутньої діяльності як православних священиків підкреслює комплексний підхід Пігуляка до підтримки освіти. Це демонструє його прагнення підготувати нове покоління духовних і культурних лідерів, здатних зберігати національну спадщину в умовах міжнаціональної взаємодії [59].

Юліан Романчук сформулював принципову критику фінансової політики Австро-Угорської імперії, зосереджуючи увагу на диспропорціях у державному бюджетуванні. Він рішуче поставив під сумнів доцільність інвестування одного мільярда крон у масштабні інфраструктурні проєкти,

які, за його оцінкою, не забезпечили ні економічного прориву, ні політичної стабільності. Виступаючи з позиції захисту національних інтересів українського населення, Романчук обґрунтував необхідність переорієнтації бюджетних пріоритетів на користь освітньої та наукової сфери. Саме інвестиції в розвиток вищої освіти, на його думку, повинні були б стати основою для формування модерної, соціально справедливої та національно репрезентативної державної системи. Особливу увагу Романчук приділив аналізу освітньої нерівності, в якій опинились українці Галичини. Висловлюючи занепокоєння щодо системної маргіналізації українського елементу у сфері вищої освіти, він аргументовано вимагав заснування окремого українського університету у Львові, апелюючи до прецеденту створення чеського університету на Моравії. Депутат розкритикував спроби уряду перекласти відповідальність за розв'язання цього питання на «порозуміння сторін», вказавши на асиметрію впливу та домінування польського чинника в освітній політиці. Завершуючи свій виступ, Романчук наголосив, що без забезпечення рівного доступу до культурного і освітнього розвитку для всіх націй імперії – зокрема українців – неможливо досягти суспільної згоди та політичної стабільності. Його промова засвідчила високий рівень політичної рефлексії українських парламентарів та стала елементом ширшої стратегії боротьби за національні права в межах австрійської правової системи [60].

О. Барвінський відстоював національні права українців Галичини у сфері освіти, науки та культури, підкріплюючи свої вимоги посиланням на глибоку історичну тяглість української інтелектуальної традиції. Барвінський апелював до визнання українців як автохтонного культурного народу, зокрема нагадуючи про спадщину Київської Русі, освітні здобутки XVII ст., а також провідну роль Києво-Могилянської академії в загальноєвропейському контексті. На цій підставі він обґрунтовував необхідність заснування окремого українського університету у Львові, розширення україномовних кафедр та збільшення фінансування для наукових інституцій, зокрема НТШ,

як ключової структури української наукової репрезентації. Окремий акцент О. Барвінський зробив на необхідності системної реформи середньої освіти. У своїх виступах він викривав структурні диспропорції в освітньому забезпеченні українського населення: недостатню кількість українських гімназій, хронічне перевантаження існуючих навчальних закладів, дефіцит кваліфікованих педагогічних кадрів і дискримінаційний розподіл ресурсів. З огляду на ці проблеми Барвінський виступав за відкриття нових гімназій у містах із високою часткою українського населення, реформу учительських семінарій, розширення методичної бази, забезпечення шкіл навчальними засобами, а також за підтримку україномовної культурної інфраструктури – музичних, літературних, мистецьких товариств [61].

Під час обговорення бюджету Міністерства освіти О. Барвінський зосередив увагу на питаннях освітньої політики та національної рівноправності. Основний акцент він зробив на необхідності заснування українського університету у Львові, що відповідало б принципам справедливості та рівноправності, закладеним в австрійському законодавстві. Барвінський аргументував, що розвиток національних освітніх установ не лише сприяло культурному зростанню народів монархії, але й було запорукою політичної стабільності та лояльності різних етнічних груп до австрійської держави. О. Барвінський наголошував, що незважаючи на попередні поступки уряду, кількість українських кафедр у Львівському університеті залишалася недостатньою, що змушувало студентів виїжджати на навчання за кордон. Політик доводив, що створення українського університету у Львові відповідало б не тільки національним інтересам українців, а й загальнодержавним цілям монархії, оскільки дозволило б інтегрувати українську інтелігенцію в загальноавстрійський освітній та політичний простір [62–63].

Інтерпеляція Юліана Романчука стосується непрозорої кадрової політики в галицьких учительських семінаріях, зокрема призначення директорів та викладачів без належної кваліфікації та з порушенням прав

української мови. Депутати наголошували, що такі призначення відбувалися не з огляду на освітні інтереси, а через систему протекції, що негативно впливало на рівень навчання. Особливо підкреслюється той факт, що на керівні посади призначали осіб, які не володіли українською мовою, хоча семінарії є утравістичними (двомовними), і викладачі зобов'язані знати обидві краєві мови – українську та польську. Ю. Романчук навів конкретні приклади: призначення на посаду директорів осіб без відповідної освіти або з обмеженим досвідом і недостатньою мовною підготовкою. Також викривається практика висування кандидатів, які не лише не відповідали професійним вимогам, але й мали дисциплінарні порушення. Це свідчить про системне ігнорування якості освіти та прав українського населення в Галичині [64].

Олександр Барвінський розкрив комплекс проблем, що гальмували розвиток педагогічної освіти у Галичині, наголосивши на невідповідності імпортованої німецької освітньої моделі умовам двомовного середовища та потребі перегляду організації учительських семінарій. Він акцентував на кадровому дефіциті українських фахівців, низькому рівні методичної підготовки, перевантаженні вчителів і вимагав створення додаткових посад та розширення мовно-фахових програм. Особливу увагу Барвінський приділив жіночим семінаріям, де бракувало україномовного викладання та інфраструктури, і наполягав на заснуванні кафедр української мови й літератури у Львові та Перемишлі, відкритті семінарії в Коломиї та модернізації закладів у Сокалі, Перемишлі й Заліщиках. Він підкреслював важливість посилення практичного складника педагогічної освіти через створення дослідних ділянок, шкільних садів, запровадження ручної праці та скасування плати за навчання у прикладних школах. Реакцією на його послідовні вимоги стала заява міністра освіти Гартеля про готовність частково реалізувати ініціативи, що посилило легітимність освітніх домагань українських депутатів у парламенті імперії [65].

У виступі О. Барвінського на засіданні бюджетної комісії, присвяченому обговоренню розділу, що стосувався центральної адміністрації міністерства просвіти, висвітлено критично важливі аспекти охорони української культурної спадщини та інституційної підтримки культурно-освітніх осередків у Галичині. Він акцентував на фактичному ігноруванні з боку імперських структур мистецько-історичних пам'яток, розташованих у регіонах компактного проживання українського населення, та закликав до системного реформування адміністративного механізму охорони пам'яток. Зокрема, ним запропоновано розширити штат консерваторів із обов'язковим залученням представників українського середовища, що забезпечило б більш адекватну реакцію на локальні виклики у сфері збереження спадщини. Особливе місце у промові Барвінського посіли приклади конкретних втрат сакрального мистецтва, таких як іконостаси з Богородчан, Рогатина та знищення пам'ятки в Краснопущі, які він представив як наслідок недбалої політики держави щодо українського історико-культурного ландшафту. Він обґрунтовано виступив за підвищення фінансування НТШ, зокрема для розширення його музею старожитностей, а також за надання субсидій для українських мистецьких ініціатив, таких як товариство «Боян», що до того часу не мали належної державної підтримки. Пропозиції Барвінського охоплювали і необхідність матеріальної підтримки українських митців та літераторів, зокрема шляхом збільшення стипендій. Виступ засвідчив стратегічну спробу українського політичного представництва не лише захищати, а й інституціоналізувати українську культурну присутність в імперському просторі, послуговуючись аргументами культурної рівноправності, державної відповідальності та принципів мультинаціональної гармонії [66].

Внесення, підготовлене Е. Гладишовським і низкою депутатів – закликала до негайної побудови окремого будинку для Української гімназії ім. Франца Йосифа в Тернополі. Депутати навели докладні статистичні дані про зростання кількості учнів, фізичну непридатність існуючих приміщень,

відсутність гідних умов для навчання та ризик закриття закладу через брак простору. Вказувалися як санітарні, так і фінансові аспекти проблеми, підкріплені реальними прикладами: температура в класах не перевищувала 8°C. Будівництво нової гімназії постало як єдино можливий шлях збереження освітнього інститута [47].

Питання розвитку учительських семінарій у Галичині та Буковині на початку ХХ ст. було не лише освітнім, а й національним викликом. Як зазначав О. Барвінський, існуюча система підготовки вчителів була створена за німецьким зразком, що не враховувало двомовної специфіки Галичини, де співіснували українська та польська громади. Це призводило до перевантаженості студентів і викладачів, а також до нестачі кваліфікованих кадрів. Додатковою проблемою була нерівність у розподілі посад, що призводило до домінування польського елементу в освіті. Особливо гостро стояло питання двомовності жіночих семінарій у Львові та Перемишлі, де українська мова була представлена лише на рівні термінології. Крім того, в Галичині спостерігався значний брак жіночих семінарій, що спричинило появу так званих псевдосемінарій, випускниці яких мали низький рівень підготовки. О. Барвінський виступав за створення нових навчальних закладів, зокрема жіночої семінарії в Коломиї, а також за покращення матеріально-технічної бази існуючих закладів, включно з науковими лабораторіями, дослідними полями та шкільними городами. Важливою ініціативою стало домагання заснування українських рівнорядних класів у семінарії Чернівців і зміна викладання мови в греко-орієнтальній школі, де панувала німецька мова. Міністр Гартель у відповідь частково підтримав ці вимоги, зокрема погодився на створення окремої посади для викладання української мови у Львівській жіночій семінарії та на будівництво нових навчальних корпусів. Проте ці поступки залишалися недостатніми, що свідчило про продовження політики освітньої дискримінації українців [60].

М. Василько критикував державну політику щодо українського освітнього питання, зокрема неспівмірну кількість українських та польських

гімназій у Галичині, що значно обмежувало доступ української молоді до якісної освіти. Він наголосив, що навіть ті поодинокі українські школи, які існували, ставали об'єктами нападів польських політичних кіл, оскільки освічене українське суспільство становило загрозу для їх політичної монополії. Василько також звернув увагу на численні випадки політичних провокацій, включно з обмеженням прав українців на проведення національних урочистостей (наприклад, вшанування Богдана Хмельницького), тоді як аналогічні польські заходи проходили безперешкодно. Він закликав до негайного запровадження безпосередніх виборів, адже лише це може гарантувати рівне представництво різних народів імперії, зокрема українців, євреїв та інших етнічних груп [5].

О. Барвінський звернув увагу на освітній дискримінації українців у Галичині, які значною мірою були позбавлені доступу до якісної освіти: у краї існувало лише 5 українських гімназій на 46 польських, не було жодного українського університету або промислової школи. Влада не сприяла розвитку української освіти, що гальмувало соціальну мобільність та культурний прогрес народу. О. Барвінський наголошував, що збереження Австро-Угорщини як політичного утворення можливе лише за умови рівноправності всіх народів. Він зазначав, що національні конфлікти підривали стабільність імперії та могли призвести до її розпаду [67].

Боротьба за заснування українського університету у Львові була ключовим етапом у боротьбі українців за рівноправність в освіті в Австро-Угорщині. Питання створення українського університету у Львові було одним із найважливіших аспектів боротьби за рівноправність українців у освітній сфері Австро-Угорщини.

19 листопада 1901 р. фракція «Руський клуб» ухвалила невідкладну пропозицію щодо заснування українського університету у Львові. Ця ініціатива стала відповіддю на зростаючі настрої невдоволення в середовищі української молоді та інтелігенції. Водночас українські громадські організації скерували до парламенту петиції на підтримку цієї пропозиції,

засвідчуючи широку мобілізацію громадськості навколо питання заснування національного вищого навчального закладу. Львівська українська громада висловила свою позицію телеграмою на адресу Ю. Романчука з аналогічною вимогою.

12–13 листопада 1901 р. в місті відбулися збори українських студентів-богословів, які солідаризувалися зі світськими студентами в боротьбі за створення українського університету, надіславши вітальну телеграму словенським студентам – учасникам аналогічного руху за відкриття словенського університету [68, с. 88–104]. Кульмінацією протестної активності стало масове віче українських студентів, що відбулося 12 листопада 1901 р. у Львівському університеті, яке супроводжувалося безпрецедентною демонстрацією. Ухвалені резолюції містили чіткі вимоги щодо заснування українського університету, а також критику дій сенату університету стосовно утисків українських студентів [69, с. 25].

У відповідь на зростання громадського тиску, 19 листопада 1901 р. Ю. Романчук виступив у парламенті з вимогою, щоб австрійський уряд подав на розгляд парламенту законопроект про заснування українського університету у Львові. Як тимчасовий захід до ухвалення закону пропонувалося створення паралельних кафедр з українською мовою викладання. 25 листопада Ю. Романчук разом з О. Барвінським виступили на захист українських студентів, подавши відповідну інтерпеляцію до міністра освіти. У свою чергу, 29 листопада 1901 р. міністр освіти Гартель публічно заявив у парламенті про розпорядження щодо проведення ретельного розслідування інцидентів у Львівському університеті та висловив готовність заслухати українську сторону [70].

Інтерпеляція українських депутатів, ініційована Ю. Романчуком, О. Барвінським, В.Яворським, М.Васильком, Є. Гладишовським та ін. була реакцією на репресивну політику міністерства віровизнань і освіти щодо українських студентів, яких звинуватили в організації нібито безпрецедентних заворушень у Львівському університеті, зокрема під час

акції протесту 19 листопада 1901 р. У зверненні порушено проблему однобічного характеру покарання, коли без розслідування покарано лише українських студентів, а дії польських викладачів, які свідомо провокували конфлікт, зокрема ректор Рідігер і професор Твардовський, залишилися поза увагою. Депутати апелювали до необхідності об'єктивного і всебічного розслідування не лише самого інциденту, а й загального становища українців в університеті. Наголошувалося, що системна дискримінація української мови, ігнорування прав українських студентів та професорів і несправедливе трактування їх дій було не просто проявом упередженості, а порушенням основних законів Австро-Угорської монархії, які гарантували рівноправність націй і мов [71].

Внесення Ю. Романчука та його колег підготовлена у відповідь на виняткову подію – публічну і масову сецесію понад 600 українських студентів Львівського університету, що стала потужною формою протесту проти системної дискримінації українців в освітній сфері. Окреслено як передумови протесту (зокрема, обмеження використання української мови, відмова у визнанні українських форм ведення документації, агресивна політика викладачів-полонізаторів), так і саму динаміку подій, що розгорнулися 19 листопада та призвели до безпрецедентної акції громадянської непокорі. Інтерпелянти не лише критикували керівництво університету, але й піддали сумніву об'єктивність дій львівського намісництва та міністерства освіти, вказуючи на тенденційність офіційної риторики, що оголошувала українську молодь винною у спровокованих протестах. В документі зафіксовано реакцію широких верств українського населення на утиски студентства, глибоке моральне обурення, заклики до загальнонаціональної солідарності, що стало важливим кроком у формуванні українського громадянського суспільства на зламі століть [72]. Зрештою, сама подача інтерпеляції була спробою перевести українське питання з площини локального конфлікту в університеті до рівня загальнодержавного обговорення.

На зборах у Празі, присвячених питанню слов'янської освіти, українські делегати, зокрема депутати М. Король і Є. Пігуляк, чітко заявили про дискримінаційне становище українців у Галичині. Вони підкреслили, що хоча поляки, яких у Галичині було близько 4 млн, мали два університети, українці з населенням понад 3,5 млн залишалися без жодного. Виступи делегатів наголошували, що боротьба українців за освіту – це не лише політичне питання, а й справа національного розвитку та збереження ідентичності. Окремий акцент робився на тому, що, незважаючи на конфлікт українців із поляками, питання освіти не мало мати національних бар'єрів, і тому Чехія та інші слов'янські народи можуть підтримати цю ініціативу. Українські депутати наголошували на важливості міжнародної солідарності, адже інші слов'янські народи, такі як словенці та хорвати, також боролися за створення власних університетів. Тому логічним було б, щоб чехи, які самі прагнули заснувати власний університет у Берні, підтримали аналогічні зусилля українців. Ці виступи мали на меті привернути увагу ширшої слов'янської громади до української проблеми, демонструючи, що українці не вимагають чужого, а лише справедливого права на освіту рідною мовою [73]. Заклики до слов'янської єдності та підтримки українських ініціатив засвідчували, що національна боротьба українців не була ізольованою, а вписувалася у загальнослов'янський контекст боротьби за права та культурний розвиток.

Попри активізацію громадськості та надходження близько 800 петицій з вимогою заснування українського університету до Державної ради, українські парламентарі вирішили тимчасово відкласти розгляд пропозиції Ю. Романчука. Основною причиною стала несприятлива політична ситуація в парламенті, де на порядку денному домінувало питання ухвалення державного бюджету. «Руський клуб», позицію якого представляв Микола Василько, не мав підстав підтримувати бюджет у запропонованому вигляді. Рішення про відкладення ініціативи щодо університету викликало хвилю розчарування серед української громадськості Галичини, яка сприйняла це як

ознаку слабкості або недостатньої політичної волі з боку обраних представників [69, с. 45].

Напередодні відкриття парламентської сесії 4 лютого 1902 р. Ю. Романчук виступив на засіданні бюджетної комісії, де послідовно артикулював ключові національні вимоги українського представництва у Віденському парламенті. Серед них були: проведення виборів до Державної ради та Галицького сейму відповідно до чинного виборчого законодавства, поділ Галичини на східну та західну частини з огляду на національні межі, створення окремої української секції в Крайовій шкільній раді, а також заснування українського університету у Львові. Водночас, через ігнорування українських вимог з боку уряду, Романчук відмовився підтримати ухвалення державного бюджету [74, с. 78].

Повернення до проблеми українського університету відбулося 21 жовтня 1902 р., коли парламент розглянув відповідну пропозицію Ю. Романчука. У ході дискусії польський депутат Стажинський визнав саму ідею створення університету можливою, проте цинічно зауважив, що українці нібито ще «не досягли належного рівня розвитку науки», щоби мати власну вищу школу. Міністр освіти Гартель, хоча й висловив позитивне ставлення до старань українських студентів, категорично відкинув потребу заснування окремого українського університету, натомість порадив українській молоді здобувати освіту в інших закладах імперії. Попри емоційно насичені виступи Ю. Романчука та О. Барвінського, парламентська більшість відмовилася визнати пропозицію про створення українського університету у Львові невідкладною, чим фактично відклала її реалізацію на невизначений термін.

Олександр Барвінський обґрунтовував потребу створення окремого українського університету у Львові або, принаймні, паралельного функціонування українських кафедр на рівні з польськими. Він полемізував з опонентами, які заперечували культурну зрілість українського народу та применшували значення його літературної традиції. Барвінський критикував

тезу, що українська література починається лише з 1848 року, і, посиляючись на наукові джерела та історіографію інших народів, доводив глибоку історико-культурну тяглість українців. Він простежив розвиток освіти від часів християнізації Русі та «Руської правди» до діяльності братств і Києво-Могилянської академії, які стали центрами гуманітарної культури. У підсумку депутат наголошував, що український народ має моральне й наукове право вимагати створення власного університету в умовах багатонаціональної імперії [75].

У підсумку аналізу парламентської діяльності українських депутатів у сфері освіти виявлено, що саме ця галузь виступала одним із ключових напрямів їх політичної активності. Українські парламентарі послідовно розглядали освіту як стратегічний інструмент національного відродження, покликаний забезпечити формування нової генерації свідомих громадян, здатних відстоювати культурні, політичні та соціальні права українського народу в умовах багатонаціональної імперії.

Основні зусилля були зосереджені на трьох рівнях: розвиткові української початкової освіти, українізації середньої школи та боротьбі за створення окремого українського університету у Львові. Парламентарі неодноразово порушували питання відкриття нових народних шкіл із викладанням українською мовою, рівноправного доступу української молоді до середніх освітніх установ, а також реформування педагогічної освіти. У своїх виступах вони акцентували на необхідності державної підтримки українських освітніх інституцій і критикували польську освітню політику, яка часто ігнорувала або прямо обмежувала права українського населення.

Попри численні законодавчі ініціативи та політичні кампанії, українські депутати не досягли вирішального зрушення в питанні заснування українського університету. Проте їх активність сприяла посиленню суспільної уваги до освітніх потреб українців і заклала підґрунтя для подальшої боротьби за освітні права у міжвоєнний період. Таким чином, освітня діяльність українських парламентарів у Віденському парламенті

виявляє тісний зв'язок між просвітницькими прагненнями та політичними стратегіями націєтворення.

Висновки до четвертого розділу

Простежено еволюцію політичної стратегії українських депутатів Віденського парламенту, спрямовану на забезпечення національного рівноправ'я в умовах багатонаціональної Австро-Угорської монархії. Українське представництво, незважаючи на свою обмежену чисельність, послідовно й аргументовано відстоювало політичні, культурні та освітні права українського населення, наголошуючи на необхідності інституційного визнання українців як рівноправної нації в Галичині.

Одним із ключових напрямів політичної боротьби стала виборча реформа. Українські парламентарі виступали за ліквідацію куріальної системи, яка обмежувала політичні права широких мас, і наполягали на впровадженні загального, рівного та прямого виборчого права. Вони справедливо вважали розширення електорату важливим інструментом для посилення українського впливу в представницьких органах. Хоча реформа 1907 року не привела до кардинального збільшення українського представництва через збереження адміністративного і політичного впливу польської шляхти, вона створила нові умови для демократизації виборчого процесу й подальшої активізації українського виборця.

Другим важливим елементом національно-культурної боротьби стало захист мовних прав та вимога рівного доступу до місцевого самоврядування. Українські депутати систематично порушували питання використання української мови в адміністративних установах, судах і школах, що було ключовим інструментом для збереження національної ідентичності. У своїх виступах українські депутати підкреслювали дискримінаційний характер чинної системи, в якій польська мова панувала навіть у переважно українських регіонах. Ідея поділу Галичини на українську східну та польську західну частину – як спосіб вирішення національного конфлікту – також

лунала в парламенті, однак не знайшла підтримки в політичних елітах імперії.

Особливої ваги набув освітній аспект національного відродження. Парламентарі послідовно виступали за заснування українського університету у Львові, розширення мережі українських шкіл та запровадження україномовної освіти на всіх рівнях. Вони обґрунтовували свої вимоги не лише з позиції національних інтересів, а й як умову для забезпечення освіченого громадянства, здатного ефективно інтегруватися у багатонаціональне суспільство. Попри численні перешкоди, українське представництво зуміло підвищити суспільну увагу до проблем освіти, зокрема через вимоги про відкриття нових учительських семінарій, гімназій, а також покращення умов навчання української молоді в середніх школах.

Таким чином, українські депутати Віденського парламенту у 1897–1907 рр. сформували чітку програму захисту національних інтересів, яка охоплювала як інституційні питання політичного представництва, так і соціокультурні аспекти ідентичності: мову, освіту, культурне життя. Їх діяльність стала вагомим чинником формування модерного українського національного руху, зберігаючи тяглість між галицькою епохою й майбутніми процесами українського державотворення у ХХ столітті.

Список використаних джерел до четвертого розділу

1. З державної ради. *Руслан*. Ч. 260. 21. падолиста (3. грудня) 1905.
2. Руска депутація у цісаря. *Руслан*. Ч. 8. 11. (24) січня 1906.
3. Русини а виборча реформа. Бесіда посла Романчука при дебаті над за явою президента міністрів бар. Гавча в справі виборчої реформи. *Руслан*. Ч. 265. 28. падолиста (10. грудня) 1905.
4. Русини а виборча реформа. Бесіда посла Романчука при дебаті над за явою президента міністрів бар. Гавча в справі виборчої реформи. *Руслан*. Ч. 266. 30. падолиста (12. грудня) 1905.

5. Промова пос. М. Василька (в державній раді д . 15. грудня 1905. при дебаті над бюджетовою провізориєю). *Руслан*. Ч. 275. 11. (24) грудня 1905.
6. З парламентских комісій *Руслан*. Ч. 128. 15. (28.) червня 1906.
7. З державної ради. *Руслан*. Ч. 148. 11. (24.) липня 1906.
8. „Діло“ в-Каносі. *Руслан* Ч. 237. 26. жовтня (8. падолиста) 1906.
9. Промова посла Романчука при другім чиганю проекту виборчої реформи. *Руслан*. Ч. 243. 3. (16.) падолиста 1906.
- 10.Промова посла Романчука при другім читаню проекту виборчої реформи. *Руслан* Ч. 245. 5. (18.) падолиста 1906.
- 11.Jaremko M. Der Kampf der galizischen Ukrainer um ihre Vertretung im Wiener – Parlament seit 1848, insbesondere in den Jahren 1905–1907. Diss. Wien, 1944. 236 s.
- 12.Віче у Львові. *Руслан*. Ч. 257. 21. падолиста (4. грудня) 1906.
- 13.Заява. *Руслан*. Ч. 250. 12. (25.) падолиста 1906.
- 14.Справа укр.-руского увіверсітету у Львові. *Руслан*. Ч. 241. 1. (14.) падолиста 1906.
- 15.Друге читанє закона про виборчу реформу. *Руслан*. Ч. 236. 25. жовтня (7. падолиста) 1906.
- 16.Польські послы більшої власности про виборчу реформу і про руску справу. *Руслан*. Ч. 77. 14 (27) цвітня 1906.
- 17.Віче у Львові. *Руслан*. Ч. 258. 23. падолиста (6. грудня) 1906.
- 18.Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 466. Sitzung (19. 12. 1906), S. 40936.
- 19.Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 468. Sitzung (21. 12. 1906), S. 41106.
- 20.Конець курияльного парламенту. *Руслан*. Ч. 14. 18. (31.) січня 1907.

21. З діяльності давньої державної ради. *Руслан*. Ч.16. 20. січня (2. лютого) 1907.
22. Письма зъ Вѣдня. *Дѣло*. Ч. 108. 14 (26) мая 1897.
23. Річ пос. Вахнянина виголошена в державній радї 1. цвѣтня в розправах над заявою президента кабінету гр. Туна. *Руслан*. Ч.73 1 (13) цвѣтня 1898.
24. Річ пос. Вахнянина виголошена в державній радї 1. цвѣтня в розправах над заявою президента кабінету гр. Туна. *Руслан*. Ч.74 2 (14) цвѣтня 1898.
25. Річ посла Вахнянина, виголошена в державній Радї, дня 27. жовтня, при розправі над заявою правительства. *Руслан*. Ч. 236. 20 жовтня (1 падолиста) 1899.
26. Промова п. Барвіньского в адресовій комісії дня 19– 20 мая 1897 року. *Руслан*. Ч. 106. 11 (23) мая 1897.
27. Промова буковиньского делегата п. Винницкого виголошена на 7. засіданні австро-угорської делегації при розправі над станом міністерства справ заграничних дня 13. н. ст. січня 1900. *Руслан*. Ч. 9. 13 (25) січня 1900.
28. Автономія Галичини – а Русины. [Выимокъ зъ промовы д-ра Яросевича при дебатѣ надъ заявою графа Туна]. *Дѣло*. Ч. 70. 28 марта (9 цвѣтня) 1898.
29. Галицка автономія въ повѣтахъ и въ соймѣ. [Выимокъ зъ промовы д-ра Яросевича при дебатѣ надъ заявою гр. Туна]. *Дѣло*. Ч. 72. 1 (13) цвѣтня 1898.
30. Бесѣда п. д-ра Т. Окуневского виголошена въ радѣ державноѣ при дебати надъ заявою президента міністрѣвъ гр. Туна. *Дѣло*. Ч. 59. 14 (26) марта 1898.
31. Подѣль Галичини. [Выимокъ зъ промовы д-ра Яросевича при дебатѣ надъ заявою гр. Туна]. *Дѣло*. Ч. 73. 1 (13) цвѣтня 1898.

32. Зъ рады державной. *Дѣло*. Ч. 89. 23 цвѣтня (5 мая) 1898.
33. Наглячѣ внесеня рускихъ послѣвъ въ радѣ державнѣй въ справѣ языковѣй въ Галичинѣ. *Дѣло*. Ч. 90. 24 цвѣтня (6 мая) 1898.
34. Справа языкова въ Галичинѣ на тлѣ бесѣдѣ послѣвъ д-ра Окуневского и д-ра Яросевича въ палатѣ послѣвъ дня 4 мая с.р. *Дѣло*. Ч. 98. 4 (16) мая 1898.
35. Справа языкова въ Галичинѣ на тлѣ бесѣдѣ послѣвъ д-ра Окуневского и д-ра Яросевича въ палатѣ послѣвъ дня 4 мая с.р. *Дѣло*. Ч. 99. 5 (17) мая 1898.
36. Справа языкова въ Галичинѣ на тлѣ бесѣдѣ послѣвъ д-ра Окуневского и д-ра Яросевича въ палатѣ послѣвъ дня 4 мая с.р. *Дѣло*. Ч. 100. 6 (18) мая 1898.
37. З державної ради. *Руслан*. Ч. 56. 16. (29) марця 1906.
38. Въ справѣ русчинны на залѣзницяхъ другѣм державнихъ. *Дѣло*. Ч. 81. 12 (25) цвѣтня 1900.
39. Stenographifches Protokoll. Baus der Abgeodneten. 14. Session, (18. 10. 1899. Sitzung. Beilage. S. 1945.
40. Бесѣда посла д-ра А. Коса при дебатѣ адресовѣй. *Дѣло*. Ч. 32. 10 (23) лютого 1901.
41. Бесѣда посла д-ра А. Коса при дебатѣ адресовѣй. *Дѣло*. Ч. 33. 12 (25) лютого 1901.
42. Промова пос. М. Василька в радѣ державнѣй дня I. марця с. р. *Руслан*. Ч. 45. 25 лютого (9 марця) 1900.
43. Интерпеляция посла Ол. Барвиньского і тов. на 96. засѣданю XVII сесії дня 24. лютого 1902 р. до цілого у. к. міністерства. *Руслан*. Ч. 39. 17. лютого (2. марця) 1902.
44. Интерпеляция посла Барвиньского і товаришів до Є. Е. міністра красѣй обороны в справѣ непошанованя рускихъ съвят у війску. *Руслан*. Ч. 79. 10. (23.) цвѣтня 1901.
45. З бюджетовѣй комісії. *Руслан*. Ч. 52. 5. (18. марця) 1905.

46. Русини на Буковині. Промова пос. Єротея Пігуляка в державній раді.
Руслан. Ч. 37. 15. (28.) лютого 1902.
47. Три внесення руских послів. Ч. 52. 6. (19.) марця 1901. С. 2.
48. Запитанє посла д-ра Гладишовского і товаришів до б. Е. міністра судівництва в справі всунення судових урядників з статусу Краківського висшого суду краєвого до статусу Львівського суду краєвого. *Руслан.* Ч. 255. 11. (24.) падолиста 1901.
49. Рада державна. *Діло.* Ч. 25. 1(14) лютого 1903.
50. Справа «Просьвіти» в парламенті. *Діло.* Ч. 120. 30 мая (12 червня) 1902.
51. Письма з Відня. *Діло.* Ч. 44. 24 лютого (9 марта) 1903.
52. Інтерпеляція п. Романчука і тов., внесена на засіданню державної ради дня 23. марця 1906 до управителя міністерства судівництва в справі розпорядження президії ц. к. висшого суду краєвого у Львові, нарушуючого права рускої мови. *Руслан.* Ч. 55. 15. (28) марця 1906.
53. Письмо з Відня. *Руслан.* Ч. 142. 4. (17.) липня 1906.
54. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло.* Ч. 278. 1898.
55. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло.* Ч. 279. 1898.
56. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло.* Ч. 280. 1898.
57. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло.* Ч. 281. 1898.
58. Господарка п. Бобжиньского въ народныхъ школахъ гал. Руси. *Дѣло.* Ч. 52. 4 (17) марта 1900.

59. Становище парламентарної правиці. *Руслан*. Ч. 45. 25. лютого (10. марця) 1901.
60. З бюджетової комісії державної ради. *Руслан*. Ч. 17. 20. січня (2. лютого) 1902.
61. Пос. Барвіньский в бюджетовій комісії. *Руслан*. Ч. 19. 23 січня (5. лютого) 1902.
62. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просвіти дня 17 марця 1902. *Руслан*. Ч. 57. 10 (23.) марця 1902.
63. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просвіти дня 17 марця 1902. *Руслан*. Ч. 56. 9 (22.) марця 1902.
64. Інтерпеляция пос. Романчука і тов. в справі іменовані, учителів і директорів в галицких учительских семинариях, внесена на засіданню ради державної дня 17. червня с. р. До міністра просвіти. *Руслан*. Ч. 129. 12. (24.) червня 1902.
65. Учительські семинарії в бюджетовій комісії. *Руслан*. Ч. 17. 20. січня (2. лютого) 1902.
66. З бюджетової комісії ради державної. *Руслан*. Ч. 15. 18 (31.) січня 1902.
67. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена д. 19. грудня 1906 р. на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першій читанню бюджетової провізорії. *Руслан*. Ч. 274. 14. (27.) грудня 1906.
68. Качкан В. Освітнянсько-просвітницька та культурологічна діяльність Юліана Романчука. *Українство: національно-духовні виміри. Збірник наукових праць і матеріалів*. Івано-Франківськ, 2005. С. 82–98.
69. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.). К.: Видавництво АН УРСР, 1960. 371 с.
70. Нагле внесенє п. Романчука и тов. о основанє руского університету *Дѣло*. Ч. 252. 9 (22) падолиста) 1901.

71. В обороні нашої молодіжи. Інтерпеляция пп. Романчука, Барвіньського і тов.до Єго Ексц. п. міністра ісповідань і просьвіти, внесена в державній раді д. 25. падолиста 1901. *Руслан*. Ч. 259. 16 (29.) падолиста 1901.
72. Інтерпеляция посла Романчука до міністра просьвіти в справі громадної сецесії руских студентів з львівського університету. *Руслан*. Ч. 273. 4. (17.) грудня 1901.
73. Борба за руский університет. *Руслан*. Ч. 266. 25 падолиста (8. грудня) 1901.
74. Дейчаківський І. Юліан Романчук. Івано-Франківськ, 1998. 71 с.
75. Справа руско-українського університету в раді державній. Промова пос. Барвіньського. *Руслан*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.

ВИСНОВКИ

Аналіз історіографії та джерельної бази, здійснений у межах дослідження, дозволив з'ясувати, що проблема українського представництва у Віденському парламенті на зламі XIX–XX ст. є складною, багатовимірною та недостатньо репрезентованою в академічному полі. Попри наявність окремих фундаментальних праць, комплексне і системне вивчення діяльності українських депутатів у Віденському парламенті, особливо у взаємозв'язку з політичним процесом на місцях, тривалий час залишалося на периферії наукових зацікавлень.

Історіографія питання сформувалася на перетині трьох основних дослідницьких напрямів: дослідження виборчих кампаній і виборчого законодавства в Галичині; вивчення політичних партій і рухів українців під владою Габсбургів; аналітика парламентської діяльності українських депутатів у Відні.

Ранні праці, написані сучасниками подій, становлять важливе джерело політичної публіцистики, що передавала живу атмосферу епохи. У радянський період тематика представництва українців у Віденському парламенті залишалася малодослідженою або ідеологічно обмеженою. Лише з кінця 1980-х років відбувається активізація наукового інтересу до парламентської історії України в Австро-Угорській монархії. Водночас, наявні публікації здебільшого зосереджуються або на окремих діячах (О. Барвінський, Ю. Романчук, А. Вахнянин), або на виборчих кампаніях у конкретних округах, залишаючи поза увагою цілісну картину функціонування українського парламентського представництва як політичного феномену.

Джерельна база дослідження є розгалуженою й міждисциплінарною за своїм характером. Вона включає: парламентські стенограми Райхсрату (*Stenographische Protokolle des Abgeordnetenhauses*), виборчі протоколи,

агітаційні листівки, протестні звернення та інші документи з центральних та місцевих архівів; публікації галицьких періодичних видань (зокрема «Діло», «Руслан», «Свобода», «Буковина», «Kurjer Lwowski»), які відображають широкий спектр суспільно-політичної думки; мемуаристику та особисте листування учасників виборчого процесу, що дозволяє реконструювати мотивації, стратегії й внутрішню динаміку українського парламентського руху.

Методологічно важливим стало залучення компаративного підходу, що дозволив зіставити особливості українського представництва з аналогічними практиками чеського, польського чи хорватського парламентського середовищ. Також ефективною виявилася мікроісторична стратегія аналізу виборів на рівні окремих повітів та округів, що дала змогу виявити типи перемог, характер фальсифікацій, роль місцевої адміністрації й структуру національного електорату.

Історіографія теми демонструє зростаючий інтерес до проблеми, однак потребує подальшого системного переосмислення з використанням нових підходів та інструментів аналізу. Джерельна база є достатньо багатою й дозволяє реконструювати як політичний контекст, так і повсякденні практики функціонування українського парламентського середовища. Основні труднощі, які дослідники ще не повністю подолали, стосуються недостатньої узагальненості наявних досліджень, обмеженості міжрегіональних порівнянь та нестачі ґрунтовних досліджень парламентських практик як форм раннього національного парламентаризму.

Виборчі кампанії 1897 та 1900 років у Галичині стали ключовими етапами формування українського національного представництва у Віденському парламенті в умовах імперської політичної системи. Обидві кампанії розгорталися в контексті соціального напруження, зростаючої політичної самосвідомості українського селянства та жорсткої конкуренції з боку польського табору, який спирався на адміністративну і економічну перевагу.

Виборча кампанія 1897 року була першою, що проводилася після впровадження виборчої реформи Баденя, яка мала на меті «розширити» політичну участь, але на практиці ще більше зміцнила привілейовані позиції польських кіл у Галичині. Реформа передбачала певні зміни у виборчому законодавстві, зокрема: розширення складу п'ятої курії (найбільш численної і селянської), збереження цензової системи, яка штучно обмежувала доступ до участі у виборах для широких верств українського населення, збереження диспропорції в голосах між куріями (голос від великого землевласника важив удесятеро більше, ніж голос селянина).

Наслідком реформи стала масова політична мобілізація українців, яка виявилася у створенні виборчих комітетів, ширшій участі селян у передвиборчій агітації, зростанні ролі партій (НДП, радикалів) та публічних кампаніях проти фальсифікацій. Водночас ці вибори увійшли в історію як «криваві» – численні повідомлення з повітів засвідчують репресії проти виборців, фізичне насильство, арешти та втручання військових і жандармерії у виборчий процес. Попри це, українські кандидати змогли здобути низку важливих перемог, а сам факт масової участі став символом нового етапу політичного життя.

Виборча кампанія 1900 року вже відбувалася на тлі післявиборчого досвіду 1897 року, який сформував у громаді відчуття несправедливості й готовність до організованого спротиву. Українські партії вдосконалили свою стратегію: з'являється більше узгоджених кандидатур, поширюються друковані агітаційні матеріали, активізується просвітницька діяльність серед селян. Проте вибори 1900 року не принесли значного прориву: панування польського адміністративного ресурсу, підкуп, розпорошення голосів та страх перед репресіями стримували потенціал українського електорату.

Виборча реформа 1897 року, формально орієнтована на «демократизацію», насправді посилила механізми контролю польського панівного класу й не забезпечила рівного представництва для українців. Кампанії 1897 і 1900 років стали етапом політичної соціалізації українського

селянства, яке вперше масово залучилось до виборів і почало формувати власну політичну культуру. Попри обмежені результати, український рух вийшов на якісно новий рівень: з'явилася виборча інфраструктура, зміцнилися партійні структури, активізувалися інтелігенція, духовенство, кооперативний рух. Головною перешкодою залишалася структурна нерівність у виборчому праві й втручання адміністративних органів, що не давали змоги українцям повноцінно реалізувати свій електоральний потенціал.

Соціально-економічний блок діяльності українських парламентарів у Віденському парламенті (1897–1907 рр.) був одним із ключових напрямів їх представництва та одним із небагатьох, де національна програма українських депутатів набувала універсального характеру, що об'єднував різні суспільні верстви. Основні зусилля були спрямовані на боротьбу з аграрною нерівністю, латифундіальним землеволодінням, нечесною орендною системою та захист соціальних прав українського селянства, яке складало понад 80% населення Галичини.

Українські депутати активно порушували у Райхсраті питання: про ліквідацію або обмеження надмірного великих маєтків польських та австрійських поміщиків, про надання дешевих кредитів селянам для викупу землі, про запровадження прозорих механізмів земельного поділу, про розвиток аграрної освіти та агротехнічної підтримки дрібних землевласників. Особливе місце у виступах і законотворчих ініціативах українських депутатів займала тема кооперативного руху, який розглядався як альтернатива колоніальній економічній моделі Галичини. Через парламентські звернення, бюджетні дебати, виступи у комісіях українські депутати вимагали: підтримки кредитових і господарських спілок («Сільський господар», «Крайовий союз руських кооператив»), спрощення законодавства щодо реєстрації кооперативів, запровадження державного сприяння для національних економічних ініціатив.

Депутати як А. Вахнянин, Ю. Романчук, Т. Окуневський, О. Барвінський не лише порушували ці теми в парламенті, але й часто були активними учасниками кооперативного руху поза межами Відня, залучаючи селянство до нової економічної моделі через просвіту, організацію споживчих спілок, аптек, молочарень, банків.

Ефективність соціально-економічної діяльності українських депутатів була обмежена політичною маргіналізацією їх фракції, переважанням польських інтересів у парламентських комісіях, а також відсутністю єдиного координаційного центру всередині українського табору.

У 1897–1907 роках українські парламентарі у Віденському Райхсраті відігравали помітну роль у політичній боротьбі за демократизацію виборчої системи, права українського народу в межах імперії, а також у формуванні міжслов'янської солідарності як альтернативи домінуванню німецько-польських політичних еліт. У складних умовах обмеженої кількості мандатів, внутрішніх ідеологічних розбіжностей і зовнішнього тиску українські депутати прагнули використати парламентську трибуну для просування стратегічних ініціатив.

Окреме місце в політичному дискурсі українських депутатів займала критика цензової виборчої системи та ініціативи щодо впровадження загального, рівного і таємного виборчого права. Депутати постійно вказували на дискримінаційний характер п'ятикуріальної системи, яка штучно занижувала вагу голосу селян і українців як нації. Пропозиції, зокрема від Ю. Романчука, О. Барвінського, А. Коса, М. Василька, стосувалися: переходу до однакових виборчих прав для всіх громадян, ліквідації куріальної нерівності, запровадження загального виборчого права без майнового або етнічного цензу.

Хоча ці ініціативи часто не знаходили підтримки більшості, їх повторне озвучування та аргументація формували політичний тиск на імперську владу, зокрема перед реформою 1907 року.

Українські депутати активно шукали партнерства з іншими слов'янськими національностями Австро-Угорщини – чехами, хорватами, словенцями. Зокрема, у 1897–1907 рр. сформувалися тактичні коаліції у парламенті, де українські депутати підтримували слов'янські законодавчі ініціативи, а ті – українські. Ця співпраця: забезпечувала взаємну підтримку в ключових голосуваннях, давала змогу порушувати питання українського шкільництва, судочинства, самоврядування, сприяла інституційному оформленню слов'янського парламентського блоку, навіть попри його неформальний характер.

Разом із тим, відносини з польськими депутатами залишалися конфронтаційними – переважно через систематичне ігнорування українських вимог з боку польської більшості в Галичині.

У Віденському парламенті українські депутати стали голосом національної ідентичності, що відстоював права українського населення у ключових сферах: освіта українською мовою (насамперед у школах і судах), доступ українців до адміністрації й судочинства, припинення антиукраїнських репресій, зрівняння в правах з польським і німецьким населенням.

Українські депутати виступали із заявами про репресії проти виборців, етнічну дискримінацію, фальсифікації виборів, домагалися амністії для учасників протестів 1897 року, закликали до створення українських гімназій, університетів, місцевих органів управління.

Попри обмежений успіх у законодавчому сенсі, ці виступи мали велике моральне й публічне значення – вони інформували австрійське політичне середовище про реальний стан справ у Галичині, формували політичну культуру аргументованої парламентської боротьби та зміцнювали легітимність українських національних вимог у широкому європейському контексті.

Політичні ініціативи українських депутатів у парламенті були системними та цілеспрямованими, хоча й часто не мали прямого

законодавчого результату. Їх діяльність забезпечила інституційне оформлення українського національного руху в імперському політичному полі.

Співпраця з іншими слов'янськими народами сприяла виходу української проблеми за межі внутрішньогалицького контексту.

Ці ініціативи стали фундаментом для пізнішого розвитку ідеї автономії, парламентаризму й демократичного самоврядування в українській політичній думці ХХ століття.

У 1897–1907 роках освітньо-культурна політика стала одним із пріоритетних напрямів діяльності українських парламентарів у Віденському Райхсраті. Умови культурного й мовного гноблення, які панували в Галичині, зокрема панування польської мови в адміністрації та школах, зумовили гостру потребу у законодавчому забезпеченні прав українців на освіту рідною мовою. Українські депутати, попри свою кількісну незначність, використовували парламентську трибуну як платформу для публічного відстоювання національних прав у сфері культури та освіти.

Проблема мови викладання була фундаментальною для українського населення Галичини, оскільки навчання польською мовою, навіть у регіонах із переважною більшістю українців, унеможливлювало повноцінну освіту українською молоддю. Українські парламентарі послідовно вимагали: визнання української мови як рівноправної у гімназіях, початкових і середніх школах, збільшення кількості вчителів, які володіють українською, запровадження україномовної документації у шкільній адміністрації, скасування привілеїв польської мови як де-факто державної в освітніх інституціях Галичини.

Ці вимоги неодноразово виносились на парламентські слухання, зокрема виступами таких діячів, як Ю. Романчук, Т. Окуневський, О. Барвінський та ін., які аргументували їх не лише національними, а й правовими підставами — зокрема в контексті принципів імперської рівноправності.

Українські депутати неодноразово піднімали питання про: створення окремого українського університету у Львові, відкриття нових українських гімназій у повітових містах, фінансування народних шкіл із держбюджету на рівних правах з польськими, розвиток учительських семінарій із навчанням українською мовою.

Попри опір польської більшості в Галицькому сеймі та урядовому апараті, завдяки тиску українських депутатів кількість українських шкіл у Галичині повільно зростала, а сам дискурс про окрему українську освіту перетворювався на частину ширшої політичної програми.

Українські депутати виступали не лише в інтересах шкільництва, але й щодо культурного самоврядування громади. Вони ініціювали: збільшення державних субсидій на українські театри, музеї, бібліотеки, захист друкованого українського слова (боротьба з цензурою на українські видання), визнання української мови в судовій та адміністративній сфері як культурного права нації.

Підтримуючи народні читальні, «Просвіти», кооперативні культурні товариства, українські парламентарі вибудовували паралельну національну інфраструктуру, яка мала не лише освітню, а й ідентифікаційну функцію.

Українські депутати у Відні відіграли ключову роль у формуванні правового дискурсу про рівноправність мов у освіті, хоча їх ініціативи часто блокувалися політичною більшістю.

Незважаючи на обмежений успіх у практичному втіленні, сформовано фундамент для ідеї української культурної автономії.

Постійна присутність освітніх питань у парламентському порядку денному сприяла легітимізації вимог українців на міжнародному рівні, особливо серед інших слов'янських народів монархії.

Через освітню і культурну політику українські депутати не лише відстоювали національні інтереси, а й формували модерну українську політичну ідентичність, пов'язану з правами, розвитком і самоврядуванням.

Діяльність українського представництва у Віденському парламенті в період 1897–1907 рр. відіграла важливу роль у формуванні національної політичної ідентичності українців, зміцненні політичної культури та створенні ідейних, кадрових і організаційних передумов для майбутньої української державності. Попри обмеженість впливу в межах багатонаціональної Австро-Угорської монархії, українські депутати використали парламент як інституційну трибуну для артикуляції національних інтересів, поступово трансформуючи українське суспільство зі стану підданства у стан політичного суб'єкта.

Українські депутати у Відні стали не просто представниками громади, а форматорами політичної мови модерної української нації. Їх парламентська активність: розвивала у суспільстві уявлення про легальні форми політичної боротьби, інституціоналізувала національні вимоги (освіта, самоврядування, мова, кооперація), впроваджувала поняття громадянства, прав і парламентської відповідальності у свідомість українського виборця.

Парламент став своєрідною «школою парламентаризму», де українські політики вчилися формулювати інтереси громади в правових межах та виборювати їх у міжнаціональному просторі.

Українські депутати цього періоду – не лише політики, а й науковці, письменники, священники, адвокати – згодом стали кадровим резервом майбутнього державного будівництва. Саме серед депутатів Райхсрату формувалася еліта, що пізніше очолить ЗУНР, дипломатичні місії та державні інституції. Вони мали: досвід парламентських процедур, навички політичних переговорів, розуміння законодавчої техніки та міжнародних норм. Таким чином, українське представництво стало ланкою між національно-визвольним рухом і ранньомодерною державністю.

Виступаючи від імені громади, українські депутати поширювали ідеї народовладдя, політичної участі, рівноправності, що істотно впливало на свідомість виборців. Політична мобілізація сприяла: зростанню кількості

національно свідомих виборців, появи локальних осередків партій, участі селянства в кооперації, «Просвіті», земських органах.

З'являються нові форми громадянської участі, ідеї відповідальності перед виборцями та довіри до правового шляху – усе це стає передумовою масового залучення українців до політичного процесу в період Першої світової війни та національного відродження.

Українське представництво у Віденському парламенті стало інституційним інкубатором державницьких ідей, інструментом політичного виховання і школою модерного націотворення. Воно не лише озвучувало прагнення українців, а й вчило діяти в межах сучасної парламентської системи, готуючи суспільство до нових форм політичної організації. Цей досвід став незамінною основою для державотворчих процесів 1917–1921 рр., оскільки з нього виростили як кадри, так і ідеї, що згодом втілилися у практиці українських парламентів, урядів і дипломатичних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автономія Галичини – а Русини. [Виймокъ зъ промовы д-ра Яросевича при дебатъ надъ заявою графа Туна]. *Дѣло*. Ч. 70. 28 марта (9 цвѣтня) 1898.
2. Алексєєва М. О. Американський часопис «Свобода» про перші свідомі вибори в Галичині у 1895–1897 рр. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*. 2020. № 6. С. 14–25.
3. Аркуша О. Між Львовом, Віднем і Києвом: Олександр Барвінський та геополітичні вибори України на зламі XIX–XX століть. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Випуск 17. 2024. С. 53–92. DOI: 10.33402/ur.2024-17-53-92
4. Аркуша О. Олександр Барвінський (до 150-річчя від дня народження). Львів, 1997. 34 с.
5. Баран А. В. Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.): історико-правове дослідження: дис ... кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. 229 с.
6. Баран А. Реалізація законодавства Австро-Угорщини щодо загального виборчого права в Східній Галичині на поч. XX ст. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 10–14.
7. Барвінський Б. Історія українського народу. 2-е вид. Львів, 1922. 141 с.
8. Барвінський О. Спомини з мого життя. – Т. 4. – Ч. 6 / Упорядн. А. Шацька; Ред.: Г. Бурлака. НАН України. Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка; Українське історичне товариство; Українська вільна академія наук США, Історична секція; Національний університет «Острозька академія». К.: Поліграфічний центр «Фоліант», 2018. 1006 с.
9. Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908). Біля джерел національного відродження. Львів: Кальварія, Каменярь, 1998. 140 с.

10. Бесіда п. д-ра Коса виголошена в державній раді д. 3 марта 1902 при спеціальній дебати бюджетовій про політичну управу Галичини. *Дѣло*. Ч. 43. 22 лютого (7 марта) 1902.
11. Бесіда п. д-ра Коса виголошена в державній раді д. 3 марта 1902 при спеціальній дебати бюджетовій про політичну управу Галичини. *Дѣло*. Ч. 44. 23 лютого (8 марта) 1902.
12. Бесіда п. Каратницького на засіданню палати Ради державної 22. Падолиста 1898. *Руслан*. Ч. 259. 18 (30) падолиста 1898.
13. Бесіда пос. Нат. Вахнянина в справі конгруї, виголошена в раді державній, д. 21. січня с. р. *Руслан*. Ч. 15. 19 (31) січня 1897.
14. Бесіда пос. Нат.Вахнянина в справі лихви в Галичині. Виголошена в раді державній д. 18 січня 1897. *Руслан*. Ч. 10. 14 (26 січня) 1897.
15. Бесіда пос. Нат.Вахнянина в справі лихви в Галичині. Виголошена в раді державній д. 18 січня 1897. *Руслан*. Ч. 11. 15 (27 січня) 1897.
16. Бесіда посла Пігуляка при дебаті над предложенєм водних доріг. *Руслан*. Ч. 119. 29. мая (11. червня) 1901.
17. Бесѣда п. д-ра Т. Окуневского виголошена въ радѣ державноѣ при дебати надѣ заявою президента міністрѣвъ гр. Туна. *Дѣло*. Ч. 59. 14 (26) марта 1898.
18. Бесѣда посла д-ра А. Коса при дебатѣ адресовѣй. *Дѣло*. Ч. 32. 10 (23) лютого 1901.
19. Бесѣда посла д-ра А. Коса при дебатѣ адресовѣй. *Дѣло*. Ч. 33. 12 (25) лютого 1901.
20. Бесѣда посла д-ра Т. Окуневского виголошена въ палатѣ послѣвъ рады державной пѣдчасѣ дебати надѣ внесенємѣ п. Дашиньского о обжаловае министерства за заведење выимкового стану въ 33 повѣтахѣ Галичины. *Дѣло*. Ч. 256. 13 (28) падолиста 1898.
21. Бондаренко Н. О. Набуття досвіду парламентської діяльності галицькими українцями та його значення у формуванні національної правосвідомості (1848–1914 роки). *Форум права: електрон. наук. фах. вид.*

Харків. 2019. № 4. С. 6–14. https://forumprava.pp.ua/files/006-014-2019-4-FP-Bondarenko_3.pdf

22. Борба за руский університет. *Руслан*. Ч. 266. 25 падолиста (8. грудня) 1901.
23. Булачек В. Юліан Романчук: громадсько-політична діяльність. Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України. Львів, 2011. 176 с.
24. В обороні нашої молодіжи. Інтерпеляция пп. Романчука, Барвіньського і тов. до Єго Ексц. п. міністра ісповідань і просвіти, внесена в державній раді д. 25. падолиста 1901. *Руслан*. Ч. 259. 16 (29.) падолиста 1901.
25. Вѣдѣзѣ. До всего руского народу а именно до всѣхъ выборцѣвъ. *Дѣло*. Ч. 40 и 41. 20 лютого (4 марта) 1897.
26. Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією 1848–1915. Пер. з нім. Х. Назаркевич. Львів, 2015. 582 с.
27. Вибори галицькі. *Руслан*. Ч. 75. 2 цвѣтня (14) 1897.
28. Вибори галицькі. *Руслан*. Ч. 76. 3 цвѣтня (15) 1897.
29. Виборчий рух. П. Йосиф Гурик хлопский кандидат на 5-ту курию Станіславів і т. д. ... *Свобода*. Ч. 47. 23 листопада (6 грудня) 1900.
30. Вісти з парламентарних кругів. *Руслан*. Ч. 233. 14. (27.) жовтня 1901.
31. Віче у Львові. *Руслан*. Ч. 257. 21. падолиста (4. грудня) 1906.
32. Віче у Львові. *Руслан*. Ч. 258. 23. падолиста (6. грудня) 1906.
33. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 167. Оп. 2. Од. зб. 2370.
34. Въ справѣ засудженыхъ за торѣчнѣ выборы нашихъ селянъ *Дѣло*. Ч. 232. 17 (29) жовтня 1898.
35. Въ справѣ покривдження руского духовенства властями податковими. *Дѣло*. Ч. 226. 10 (22) жовтня 1898.
36. Въ справѣ поступованя урядникѣвъ зѣ стороны въ Галичинѣ. *Дѣло*. Ч. 264 и 265. 28 падолиста (9 грудня) 1898.
37. Въ справѣ русчинны на залѣзницяхъ другѣм державнихъ. *Дѣло*. Ч. 81. 12 (25) цвѣтня 1900.

38. Выборовый порядокъ державной думы (В. з. д. №141). *Вѣстникъ законовъ державныхъ для Королевствъ и краевъ въ Державной Думѣ заступленныхъ*. 1873. 12. Цвѣтня. XV. Часть. С. 165–192.
39. Выборы въ IV-ой куріи. *Дѣло*. Ч. 274. 5 (18) грудня 1900.
40. Выборы въ V-ой куріи. *Дѣло*. Ч. 48. 28 лютого (12 марта) 1897.
41. Выборы зъ IV-ой куріи. *Дѣло*. Ч. 52. 5 (17) марта 1897.
42. Выступъ посла д-ра Коса въ податковій комісії. *Дѣло*. Ч. 50. 3 (16) марта 1901.
43. Вѣсти изъ старого краю. *Свобода*. Ч. 19. 22 Цвѣтня 1897.
44. Галицка автономія въ повѣтахъ и въ соймѣ. [Выимокъ зъ промовы д-ра Ярославича при дебатѣ надъ заявою гр. Туна]. *Дѣло*. Ч. 72. 1 (13) цвѣтня 1898.
45. «Галицкѣ выборы» . *Дѣло*. Ч. 246. 4 (16) падолиста 1898.
46. Галицкі хруні на виборчѣм торзї. *Комар*. Ч. 18 і 19. 3 (16) листопада 1900. С. 4.
47. Гончаренко В. Законодавчі органи Австро-Угорської монархії під час перебування в її складі західноукраїнських земель. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. №4(43). С. 45–53.
48. Гончарук Т. З історії виборчого руху галицьких українців на рубежі XIX–XX ст. *Нова політика*. 1998. №1. С. 26–34.
49. Горбатого і могила не виправить. *Руслан*. Ч. 243. 26 жовтня (8 падолиста) 1900.
50. Господарка п. Бобжиньского въ народныхъ школахъ гал. Руси. *Дѣло*. Ч. 52. 4 (17) марта 1900.
51. Гоцуляк В. Історія, її методологія і історіографія як наукові та навчальні дисципліни. Навчальний посібник. Черкаси: видавець Третьяков О. М., 2016. 732 с.
52. Гриб Н. Австрійська конституція 1848 р.: політико-правові передумови прийняття, структура та основні положення. *Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична*, 2012. Випуск 56. С. 92–102.

53. Гробельський Іван (1858– 1926), Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). Париж, Нью-Йорк, 1957. Т. 2. С. 442
54. Гуцал П. Гладішовський Омелян Антонович. *Тернопільський енциклопедичний словник*: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2010. Т. 4: А– Я (додатковий). С. 144.
55. Гуцал П. Яворський Василь Іванович. *Тернопільський енциклопедичний словник*: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2010. Т. 4: А– Я (додатковий). С. 745.
56. Дві задачі послів руских. *Руслан*. Ч. 59. 13(25) марта 1897.
57. Двѣ інтерпеляції п. Танячкевича. *Дѣло*. Ч. 243. 31 жовтня (12 падолиста) 1898.
58. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла д-ра Окуневского. *Дѣло*. Ч. 74. 1 (13) цвѣтня 1897.
59. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла д-ра Яросевича. *Дѣло*. Ч. 75. 2 (14) цвѣтня 1897.
60. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла о. Танячкевича яко генерального бесѣдника въ другѣм дни дискусіи надъ наглячи ми внесеннями. *Дѣло*. Ч. 74. 3 (15) цвѣтня 1897.
61. Дебата надъ галицкими выборами. Промова посла о. Танячкевича яко генерального бесѣдника въ другѣм дни дискусіи надъ наглячи ми внесеннями. *Дѣло*. Ч. 74. 3 (15) цвѣтня 1897.
62. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. Петро Тарашук. К.: «Основи», 2008. 1079 с.
63. Дейчаківський І. Юліан Романчук – педагог, громадський діяч, політик. Івано-Франківськ, 1999. 72 с.
64. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки в ХІХ ст.: передмови В. Янева. Мюнхен: Логос, 1969. 114 с.
65. Державна рада. *Руслан*. Ч. 43. 13. лютого (8. марця) 1906.
66. Державна рада. *Руслан*. Ч. 77. 8 (21.) цвѣтня 1904.

67. „Діло“ в-Каносі. *Руслан* Ч. 237. 26. жовтня (8. падолиста) 1906.
68. Діяльність виборча. *Руслан*. Ч. 24. 30 січня (11 лютого) 1897.
69. Дмитрушко В. М., Коцур А. П. Парламентаризм в Україні другої половини XIX–1920 р.: історіографія: Монографія. Київ–Чернівці: Книги – XXI, 2009. 244 с.
70. Дністрянський С. Реформа виборчого права в Австрії. *Часопись правнича і економічна*. Львів, 1906. Ч.6. Т.9. С. 34–55.
71. До всіх русинів галицької землі! *Дѣло*. 24 вересня 1900. С. 1.
72. Добржанський О. «Між Галичиною і Буковиною»: інформаційний місток на сторінках «Руслана» . *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2025. № 8(38) 2025. С. 767–780. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-767-780](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-767-780)
73. Добржанський О. Від Є. Гакмана до М. Василька. Українські депутати від Буковини в австрійській Державній Раді (1861–1918 рр.). *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. Збірник статей. Вип. 15: На пошану доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Віктора Михайловича Даниленка з нагоди 60-річчя від дня народження та 35-річчя наукової праці / Гол. ред. В. А. Смолій: У 2-х ч. Ч.1. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. С.57–65.
74. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 574 с.
75. Добржанський О. Політична діяльність М.Василька в 1902–1914 рр. *Питання історії України: Збірник наукових статей*. Чернівці: Зелена Буковина), 2003. Т.6. С.251–256;
76. Добржанський О. Українські депутати від Буковини в Австрійському парламенті (1861–1918 рр.). *Австрійсько-український огляд*. 2001. № 11. С. 46–49.

77. Дописи про виборчий рух. Зі Станіславівщини. (Більше кандидатів, як комітетових!). *Свобода*. Ч. 41. 1 (25) жовтня 1900.
78. Древницький, Ю. Р., Прийдун, С. В. (2025). Парламентська дільність Олександра Барвінського наприкінці XIX ст. (за матеріалу часопису «Руслан»). *Вісник гуманітарних наук*, (6).
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15259887>
79. Друге читанє закона про виборчу реформу. *Руслан*. Ч. 236. 25. жовтня (7. падолиста) 1906.
80. Єфремова Н.В. Проблеми реформування законодавства про вибори в Австро-Угорської імперії на території Галичини та Буковини. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 82–89.
81. Жыдь Быкъ и Чехъ Дикъ. *Дѣло*. Ч. 241. 29 жовтня (10 падолиста) 1898.
82. З бюджетової комісії державної ради. *Руслан*. Ч.17. 20. січня (2. лютого) 1902.
83. З бюджетової комісії. *Руслан*. Ч. 52. 5. (18. марця) 1905.
84. З бюджетової комісії ради державної. *Руслан*. Ч. 10. 12. (25.) січня 1902.
85. З бюджетової комісії ради державної. *Руслан*. Ч. 15. 18 (31.) січня 1902.
86. З державної ради. *Діло*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.
87. З державної ради. *Руслан*. Ч. 148. 11. (24.) липня 1906.
88. З державної ради. *Руслан*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.
89. З державної ради. *Руслан*. Ч. 236. 19 жовтня (1. падолиста) 1902.
90. З державної ради. *Руслан*. Ч. 260. 21. падолиста (3. грудня) 1905.
91. З державної ради. *Руслан*. Ч. 56. 16. (29) марця 1906.
92. З державної ради. *Руслан*. Ч. 99. 3. (16.) мая 1901
93. З діяльности давної державної ради. *Руслан*. Ч.16. 20. січня (2. лютого) 1907.
94. З парламентарної ниви. *Руслан*. Ч. 100. 4. (17.) мая 1901.
95. З парламентских комісій *Руслан*. Ч. 128. 15. (28.) червня 1906.

96. Законъ зъ дня 2. Цвѣтня 1873, дотычно выбора членѡвъ палаты послѡвъ державной думы. *Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краєвъ въ Державной Думѣ заступленныхъ*. 1873. 12. Цвѣтня. XV. Часть. С. 164.
97. Законъ зъ дня 2. Цвѣтня 1873, которымъ перемѣняе ся основной законъ о державнѡмъ заступствѣ зъ дня 21. Грудня 1867 (В. з. д. Nr.141). *Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краєвъ въ Державной Думѣ заступленныхъ*. 1873. 12. Цвѣтня. XV. Часть С. 161–164.
98. Запитанє посла д-ра Гладишовского і товаришів до б. Е. міністра судівництва в справі всуненя судових урядників з статусу Краківського висшого суду краєвого до статусу Львівського суду краєвого. *Руслан*. Ч. 255. 11. (24.) падолиста 1901.
99. Заходы независимого руского посла для зарады нуждѣ народу. *Дѣло*. Ч. 66. 23 марта (4 цвѣтня) 1898.
100. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. Львів, 1996. 96 с.
101. Зашкільняк Л. О. Крикун М Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Вид. ЛНУ, 2002. 752 с.
102. Заява. *Руслан*. Ч. 250. 12. (25.) падолиста 1906.
103. Збожна О. М. «Мій край святий, мій народ дорогий, я люблю його як тата, як маму, як мої діти» (до 165-ї річниці від дня народження о. Данила Танячкевича). *Збірник праць ТО НТШ*. Т.: Рада, 2008. Том 4: Видатні постаті в українській культурі і науці. С. 309–318. (Штрихи до портретів славних земляків)
104. Зуляк І. Кліш А. Парламентська діяльність Олександра Барвінського наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (до 170-ї річниці від дня народження). *Україна – Європа – Світ*. 2017. Вип. 19. С. 330–337.
105. Зуляк І., Прийдун С. Діяльність українців у Віденському парламенті наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. Вип. 1 (09). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 44–59.
106. Зъ рады державной. *Дѣло*. Ч. 57. 12 (24) марта 1898.
107. Зъ рады державной. *Дѣло*. Ч. 89. 23 цвѣтня (5 мая) 1898.

108. Зъ руху выборчого въ краю. *Дѣло*. Ч. 271. 24 (1) грудня 1900.
109. Зъ руху выборчого. *Дѣло*. Ч. 45. 25 лютого (9 марта) 1897.
110. Интервенція посла о. Танячкевича у міністрѣвъ рѣльництва [гр. Біляндта] и фінансѣвъ [Бема]. *Дѣло*. Ч. 279. 11 (23) грудня 1897.
111. Интерпеляція посла д-ра Окуневского внесена на засѣданю рады послѣвъ до презідента міністрѣвъ, управителя міністерства внутрѣтнихъ справъ, въ справѣ надужить ц.к. урядникѣвъ політичнихъ въ Галичинѣ. *Дѣло*. Ч. 47. 28 лютого (12 марта) 1900.
112. Із Галичини обрали 75 депутатів: 63 поляки, шість євреїв і дев'ять українців. <https://chas.cv.ua/history/21175-z-galichini-obrali-75-deputatv-63-polyaki-shst-yevreyiv-devyat-ukrayincv.html>
113. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 36 «Спомини з мого життя» .
114. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 37 «Спомини з мого життя» .
115. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 38 «Спомини з мого життя» .
116. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 39 «Спомини з мого життя» .
117. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 40 «Спомини з мого життя» .
118. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 42 «Спомини з мого життя» .
119. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 43 «Спомини з мого життя» .
120. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 44 «Спомини з мого життя» .
121. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 45 «Спомини з мого життя» .
122. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 46 «Спомини з мого життя» .
123. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 47 «Спомини з мого життя» .
124. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 48 «Спомини з мого життя» .
125. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 49 «Спомини з мого життя» .
126. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 50 «Спомини з мого життя» .
127. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 51 «Спомини з мого життя» .
128. ІЛ. ВР. Ф. 135. Од. зб. 41 «Спомини з мого життя» .
129. Ільницький В. І., Старка В. В. Страйки сільського населення Східної Галичини 1902–1903 років як засіб боротьби за економічні та політичні права. *Новітня доба*. 2021. Вип. 9. С. 3–16.

130. Інтерпеляція п. Романчука і тов., внесена на засіданню державної ради дня 23. марця 1906 до управителя міністерства судівництва в справі розпорядження президії ц. к. висшого суду краєвого у Львові, нарушуючого права рускої мови. *Руслан*. Ч. 55. 15. (28) марця 1906.
131. Інтерпеляція пос. Романчука і тов. в справі іменовані, учителів і директорів в галицких учительських семинариях, внесена на засіданню ради державної дня 17. червня с. р. До міністра просьвіти. *Руслан*. Ч. 129. 12. (24.) червня 1902.
132. Інтерпеляція посла Барвіньского і товаришів до Є. Е. міністра-президента яко управителя міністерства внутр. справ. *Руслан*. Ч. 69. 25. марця (7. цьвітня) 1903
133. Інтерпеляція посла Барвіньского і товаришів до Є. Е. міністра краєвої оборони в справі непошанованя руских съвят у війску. *Руслан*. Ч. 79. 10. (23.) цьвітня 1901.
134. Інтерпеляція посла Барвіньского і товаришів до Є. Е. п. Міністра-президента яко управителя міністерства внутрішних справ. *Руслан*. Ч. 64. 19 (31) марта 1897.
135. Інтерпеляція посла Ол. Барвіньского і тов. на 96. засіданню XVII сесії дня 24. лютого 1902 р. до цілого у. к. міністерства. *Руслан*. Ч. 39. 17. лютого (2. марця) 1902.
136. Інтерпеляція посла Романчука до міністра просьвіти в справі громадної сецесії руских студентів з львівського університету. *Руслан*. Ч. 273. 4. (17.) грудня 1901.
137. Історія українських політичних партій. Кінець XIX ст. – 1917р.: хрестоматія-посібник / упоряд. Б. І. Корольов, І. С. Михальський ; Європейський ун-т. К.: Видавництво Європейського університету, 2004. Ч. 1. [Б. м.]: [б.в.], 2004. 561 с.
138. Історія українського парламентаризму: від допарламентських форм організації політичного життя до сьогодення. Голова ред. ради В. Литвин, керівник авт. кол. В. Смолій. К., 2010. 636 с.

139. Кавацюк Д. Українське представництво австрійського парламенту 1891–1897 рр. в умовах політики «нової ери» . *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2021. №8(50). С. 57–69.
140. Казюк М. Парламентська діяльність Теофіла Окуневського (кінець XIX ст.). *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи*: Матеріали наукової конференції. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 111–113. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35390>
141. Казюк М. Суспільно-політична діяльність Юліана Романчука під час Першої світової війни Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 222–224. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34845>
142. Казюк М., Гучак О. Діяльність українських депутатів у Віденському парламенті наприкінці XIX ст. (за матеріалами часопису «Діло»). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 8(26) 2024. С. 1169–1182. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-1169-1182](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-1169-1182)
143. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан» . *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрія Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36564>
144. Калакура Я., Войцехівська І., Павленко С. Історичне джерелознавство. К., 2002. 488 с.

145. Капушак Я. Ю., Королько А. З. Українська громада міста Станиславова у виборчому русі в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.). *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2019. № 32. С. 9–23.
146. Качкан В. Освітнянсько-просвітницька та культурологічна діяльність Юліана Романчука. *Українство: національно-духовні виміри. Збірник наукових праць і матеріалів*. Івано-Франківськ, 2005. С. 82–98.
147. Качмар В. За український університет у Львові. Львів: ЛДУ, 1999. 120 с.
148. Качмар В. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст. *Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць* / За ред. М. Мудрого. Львів, 1999. Т. 3. Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск. С. 421–430.
149. Кліш А. Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 468 с.
150. Кліш А. Парламентська діяльність Анатолія Вахнянина (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія Історія. 2015. Вип. 1. Ч. 2. С. 142–145.
151. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900–1919 рр.). К.: Видавництво АН УРСР, 1960. 371 с.
152. Конець куріяльного парламенту. *Руслан*. Ч. 14. 18. (31.) січня 1907.
153. Кравець М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст. Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. 239 с.
154. Кривчук Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/10594/1/Krivchik.pdf>
155. Крип'якевич І. Історія України. Київ – Львів – Відень, 1918. 83 с.

156. Криськов А., Полич М. Преса як джерело вивчення виборчих процесів у Галичині наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2025. № 9(39) 2025. С. 2006–2018. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9\(39\)-2006-2018](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-2006-2018)
157. Критична хвиля. *Руслан*. Ч. 199. 2(15) вересня 1900.
158. Кульчицький В. Державний лад і право в Галичині (у другій половині ХІХ – початку ХХ ст.). Львів, 1996. 68 с.
159. Кульчицький В. С. І. Й. Бойко, І. Ю. Настасяк, Мікула О. І. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини: навчальний посібник. Львів: Тріада плюс, 2002. 82 с.
160. Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Настасяк І. Ю., Мікула О. І. Апарат управління Галичиною в складі Австро-Угорщини: навчальний посібник. Львів: Тріада плюс, 2002. 82 с.
161. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. Львів: накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. 736 с.
162. Левицький К. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914 рр. Львів: Діло, 1936. 139 с.
163. Левицький К. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914 рр. Друга частина. Львів: Діло, 1937. 108 с.
164. Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті ХХ століття. Львів: Літопис, 2019. 392 с.
165. Лист до До О. Кониського. *Листування Михайла Грушевського*. К.: 1997. Т. 1. С. 61–62.
166. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 томах. Т. 1. Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиця, Г. Киван, Е. Панкєєва. К., 1994. 554 с.

167. Лісна І. Становлення української державності в Галичині (1918– 1923 рр.). Тернопіль: Видавничий дім «Богдан», 2001. 89 с.
168. Лозинський М. Автономія країв в австрійській конституції. Львів: б.в., 1912. 62 с.
169. Лялька Я. С. Король Михайло. *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т. 14: Кол– Кос. С. 561.
170. Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов: Вища школа, 1983. 254 с.
171. Маковей О. Фальшиве пророцтво. *Буковина*. 9 (21) березня 1897.
172. Медвідь В., Данько Ю., Коблянська І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навчальний посібник. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
173. Мельник А. Сеймова і парламентська діяльність Ю. Романчука як засіб організації українського населення Галичини та його політичного визначення в Австро-Угорській імперії. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/9596/%C0>.
174. Мельник В. М. Громадсько-політична діяльність Теофіла Окуневського (1858–1937): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Львів, 2012. 204 с.
175. Мельник В., Мельник Р. Участь Т. Окуневського у створенні та діяльності українського націонал-демократичного руху в Східній Галичині (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2017. Вип. 2, ч. 2. С. 22–27.
176. Мельник І. Мельник А. Питання права в депутатській спадщині Юліана Романчука. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/22.pdf
177. Микита хрунь має голос. *Комар*. Ч. 21 і 22. 8 (21) грудня 1900. С. 3.

178. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ ст. (1902–1914). Львів: Каменяр, 2002. 166 с.
179. Нагле внесенє п. Романчука и тов. о основанє руского університету *Дѣло*. Ч. 252. 9 (22) падолиста) 1901.
180. Наглячї внесеня рускихъ послѣвъ въ радѣ державнѣй въ справѣ языковѣй въ Галичинѣ. *Дѣло*. Ч. 90. 24 цвѣтня (6 мая) 1898.
181. Нижнів і Ляцке в державній радї. *Руслан*. Ч. 44 14. лютого (9. марця) 1906.
182. Новинки. *Руслан*. Ч. 236. 20 жовтня (2 падолиста) 1905.
183. Новинки. *Руслан*. Ч. 80. 8 цвѣтня (20) 1897.
184. Новины. Выслѣдъ выборѣвъ зъ курїи четвертои... *Свобода*. Ч. 10. 6 (18) марта 1897.
185. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло*. Ч. 278. 1898.
186. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло*. Ч. 279. 1898.
187. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло*. Ч. 280. 1898.
188. О рускій університетъ у Львовѣ. (Интерпеляція посла о. Данила Танячкевича до міністра просвѣты внесена на засѣданю палаты послѣвъ дня 20 с. м.). *Дѣло*. Ч. 281. 1898.
189. Окуневский Т. В справѣ позасуджуваныхъ нашихъ селянъ въ повыборчыхъ процесахъ. *Дѣло*. Ч. 209. 16 (28) вересня 1897.
190. Олесницький Є. Сторінки з мого життя. II частина (1890–1897). Львів, 1935. 124 с.
191. Отець Данило Танячкевич. Вибрані праці та листи/упоряд. О. М. Збожна. Тернопіль: Терно-граф, 2014. 308 с.

192. Патентовані посли без патенту. *Руслан*. Ч. 18. 23. січня (5. лютого) 1901.
193. Петрів Р. В. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII–XIX ст.): для фахівців права, студ. і викладачів юрид. факультетів ВУЗів: пер. з нім. та пол. мов. Відкритий міжнародн. ун-т розвитку людини «Україна». Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. 84 с.
194. Пилипишин О., Бондаренко С. Полеміка Ю. Романчука у Віденському парламенті стосовно проблем українців Східної Галичини (1891–1910 рр.). *Емінак*. 2017. № 2(3). С. 24–28.
195. Пилипишин О.І. Парламентська діяльність Юліана Романчука (1883–1918 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Т., 2012. 19 с.
196. Письма з Відня. *Діло*. Ч. 44. 24 лютого (9 марта) 1903.
197. Письма з Відня. *Діло*. 1898. Ч. 254. 13 (25) листопада 1898.
198. Письма з Відня. *Діло*. Ч. 103. 8 (20) мая 1897.
199. Письма з Відня. *Діло*. Ч. 108. 14 (26) мая 1897.
200. Письма з Відня. *Діло*. Ч. 88. 21 квітня (3 мая) 1897.
201. Письма з Відня. *Діло*. Ч. 93. 26 квітня (8 мая) 1897.
202. Письмо з Відня. *Руслан*. Ч. 142. 4. (17.) липня 1906.
203. Пігуляк Єротеї. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1963. Т. 6, кн. XI: Літери Пере–По. С. 1375.
204. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до австрійського парламенту та галицького сейму (кінець XIX – початок XX ст.): монографія. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. 204 с.
205. Плекан Ю. Діяльність греко-католицького духовенства у представницьких органах Австро-Угорської імперії (другої половини XIX – початку XX). *Матеріали Всеукр. наукової конференції «Історичні постаті Греко-Католицької Церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й*

національному відродженні», м. Коломия, 18 жовтня 2013 р. Наук. ред.: Я. Ткачук, А. Королько. Коломия. 2013. С. 145–158.

206. Плекан Ю. Політичні та ідеологічні аспекти українського питання в австро-Угорській імперії. *Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика*. К.: Інститут історії України НАН України, 2002. Вип. 6. С.74–84.

207. Плекан Ю. Українські депутати австрійського парламенту (XIX – поч. ХХ ст.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. Вип. 376–377. Чернівці, 2008. С. 131–133.

208. По выборах зъ V куріи. *Дѣло*. Ч. 272. 24 (1) грудня 1900.

209. По послѣдніх выборах. (Бучач–Тернопіль.). *Руслан*. Ч. 130. 12 (24) червня 1898.

210. Подѣль Галичины. [Выимокъ зъ промовы д-ра Яросевича при дебатѣ надъ заявою гр. Туна]. *Дѣло*. Ч. 73. 1 (13) цвѣтня 1898.

211. Польскі послы більшої власности про виборчу реформу і про руску справу. *Руслан*. Ч. 77. 14 (27) цвѣтня 1906.

212. Польське Коло у Відни. *Руслан*. Ч. 119. 29. мая (11. червня) 1901.

213. Пос. Барвіньский в бюджетовій комісії. *Руслан*. Ч. 19. 23 січня (5. лютого) 1902.

214. Посоль д-р Яросевичъ передъ виборцями въ Борщевѣ. *Дѣло*. Ч. 273. 2 (14) грудня 1897.

215. Посоль д-р Яросевичъ передъ виборцями въ Борщевѣ. *Дѣло*. Ч. 277. 8 (20) грудня 1897.

216. Посоль д-р Яросевичъ передъ виборцями въ Борщевѣ. *Дѣло*. Ч. 281. 13 (25) грудня 1897.

217. Посольски кандидатуры. *Дѣло*. 9 жовтня 1900.

218. Посольське справозданє д-ра Т. Окуневского въ Жабю. *Дѣло*. Ч. 191. 10 серпня (6 вересня) 1897.

219. Посольське справозданє посла Окуневского въ Коломьи. *Дѣло*. Ч. 272. 1 (13) грудня 1897.

220. Про посольське справозданє д-ра Т. Окуневского въ Снятинѣ. *Дѣло*. Ч. 204. 10 (22) вересня 1897.
221. Про справозданє посольське о. Данила Танячкевича въ Глинянахъ. *Дѣло*. Ч. 201. 5 (17) вересня 1897..
222. Промова буковинського делегата п. Винницького виголошена на 7. засіданні австро-угорської делегації при розправі над станом міністерства справ заграничних дня 13. н. ст. січня 1900. *Руслан*. Ч. 10. 14 (26) січня 1900.
223. Промова буковинського делегата п. Винницького виголошена на 7. засіданні австро-угорської делегації при розправі над станом міністерства справ заграничних дня 13. н. ст. січня 1900. *Руслан*. Ч. 9. 13 (25) січня 1900.
224. Промова делегата Длужанського на 11. засіданню з дня 18. лютого 1904 делегації держ. ради. *Руслан*. Ч. 36. 15. (28.) лютого 1904.
225. Промова делегата Длужанського на 11. засіданню з дня 18. лютого 1904 делегації держ. ради. *Руслан*. Ч. 37. 17. лютого (1. марця) 1904.
226. Промова делегата Барвіньського в бюджетовій комісії делегації в загальній розправі над бюджетом міністерства війни 28. мая 1901. *Руслан*. Ч. 111. 18. (31.) мая 1901
227. Промова делегата Кс. Охримовича виголошена на V-ім засіданню австрійської делегації дня 10. січня 1900 в розправі над бюджетом міністерства війни. *Руслан*. Ч. 3. 5 (17) січня 1900.
228. Промова п. Барвіньського в адресовій комісії дня 19– 20 мая 1897 року. *Руслан*. Ч. 106. 11 (23) мая 1897.
229. Промова п. Барвіньського в адресовій комісії дня 19-го мая 1897 року. *Руслан*. Ч. 105. 10 (22) мая 1897.
230. Промова пос. Барвіньського в бюджетовій комісії д. 25-го жовтня 1897 в розправі над законом о підмогах з фондів державних наслідком елементарних шкід. *Руслан*. Ч. 235. 16 (28) жовтня 1897.
231. Промова пос. Барвіньського в делегацийній комісії бюджетовій дня 28. падолиста 1897. *Руслан*. Ч. 264. 20 падолиста (2 грудня) 1897.

232. Промова пос. Гладішовського в державній раді. *Руслан*. Ч. 109. 16. (29.) мая 1902.
233. Промова пос. Гладішовського в державній раді. *Руслан*. Ч. 110. 17. (30.) мая 1902.
234. Промова пос. Гладішовського в державній раді. *Руслан*. Ч. 111. 18. (31.) мая 1902.
235. Промова пос. Гладішовського в справі конгруї. (На 480 засіданню XVII. сесії 22. січня 1907). *Руслан*. Ч. 15. 19. січня (1. лютого) 1907.
236. Промова пос. Гладішовського в справі конгруї. (На 480 засіданню XVII. сесії 22. січня 1907). *Руслан*. Ч. 16. 20. січня (2. лютого) 1907. С. 2.
237. Промова пос. д-ра Гладішовського в державній раді на 333 засіданні XV сесії дня 14. червня 1905 в справі конгруї. *Руслан*. Ч. 130. 11. (24.) червня 1905.
238. Промова пос. Кербера. *Руслан*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.
239. Промова пос. М. Василька (в державній раді д . 15. грудня 1905. при дебаті над бюджетовою провізориєю). *Руслан*. Ч. 275. 11. (24) грудня 1905.
240. Промова пос. М. Василька в раді державній дня I. марця с. р. *Руслан*. Ч. 46. 26 лютого (10 марця) 1900.
241. Промова пос. М. Василька в раді державній дня I. марця с. р. *Руслан*. Ч. 47. 27 лютого (11 марця) 1900.
242. Промова пос. М. Василька в раді державній дня I. марця с. р. *Руслан*. Ч. 45. 25 лютого (9 марця) 1900.
243. Промова пос. Ол. Барвіньського, виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просвіти д. 17 марця 1902 (Після стенографічних записок). Львів: Накладом Редакції «Руслана», 1902. 19 с.
244. Промова пос. Ол. Барвіньського на 2-ім засіданню австрійської делегації в Пешті дня 27. Мая 1902 при міністерстві заграничних справ. Львів: Накладом редакції «Руслана», 1902.
245. Промова посла Барвіньського в загальній розправі над бюджетовою

провізориєю на 56-ім засіданню ради державної для 3. червня 1901 р. *Руслан*. Ч. 118. 27. мая (9. червня) 1901.

246. Промова посла Барвіньського в загальній розправі над бюджетовою провізориєю на 56-ім засіданню ради державної для 3. червня 1901 р. *Руслан*. Ч. 120. 30. мая (12. червня) 1901.

247. Промова посла д-ра Коса при дебати надъ зміною рентового податку. *Дѣло*. Ч. 62. 17 (30) марта 1901.

248. Промова посла д-ра Коса при дебати надъ зміною рентового податку. *Дѣло*. Ч. 63. 19 марта (1 цвѣтня) 1901.

249. Промова посла Ол. Барвіньського в державній раді в розправі над нашим внесенням о засновання руського університету дня 21 жовтня 1902 р. Львів, 1902.

250. Промова посла Олександра Барвіньського в раді державній в розправі над наглим внесенем о заснованє руського університету дня 21 жовтня 1902. Львів, накл. ред. «Руслана», 1902. 14 с.

251. Промова посла Олександра Барвіньського в розправі над програмовою заявою президента міністрів д-ра Кербера в державній раді дня 25 листопада 1903 р. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1903. 14 с.

252. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просьвіти дня 17 марта 1902. *Руслан*. Ч. 57. 10 (23.) марта 1902.

253. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена в раді державній в загальній розправі бюджетовій при бюджеті міністерства просьвіти дня 17 марта 1902. *Руслан*. Ч. 56. 9 (22.) марта 1902.

254. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена д. 19. грудня 1906 р. на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першім читанню бюджетової провізорії. *Руслан*. Ч. 273. 13. (26.) грудня 1906.

255. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена д. 19. грудня 1906 р. на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першім читанню бюджетової провізорії. *Руслан*. Ч. 274. 14. (27.) грудня 1906.

256. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена д. 19. грудня 1906 р. на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першій читанню бюджетової провізирії. *Руслан*. Ч. 274. 14. (27.) грудня 1906.
257. Промова посла Олександра Барвіньського виголошена дня 19 грудня 1906 на 466-ім засіданню посольської палати в розправі при першій читанню бюджетової провізирії. Львів, 1906. 15 с.
258. Промова посла Олександра Барвіньського на 2-ім засіданню австрійської делегації в Пешті дня 27 мая 1902 при міністерстві заграничних справ. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1902. 12 с.
259. Промова посла Олександра Барвіньського на засіданню австрійської делегації в Пешті дня 6 червня 1902 р. в розправі над бюджетом міністерства війни. Львів: Накл. ред. «Руслана», 1902. 16 с.
260. Промова посла Романчука при другім читанню проекту виборчої реформи. *Руслан*. Ч. 243. 3. (16.) падолиста 1906.
261. Промова посла Романчука при другім читанню проекту виборчої реформи. *Руслан* Ч. 245. 5. (18.) падолиста 1906.
262. Рада державна. *Діло*. Ч. 25. 1(14) лютого 1903.
263. Рада державна. *Руслан*. Ч. 80. 8 цвітня (20) 1897.
264. Радикал о д-рі Окуневскім. *Руслан*. Ч. 201. 5 (17) вересня 1897.
265. Річ пос. Вахнянина виголошена в австрійській делегації при бюджеті міністерства заграничних справ 29. мая. *Руслан*. Ч. 114. 21 мая (3 червня) 1900.
266. Річ пос. Вахнянина виголошена в австрійській делегації при бюджеті міністерства заграничних справ 26. мая. *Руслан*. Ч. 113. 20 мая (2 червня) 1900.
267. Річ пос. Вахнянина виголошена в державній раді 1. цвітня в розправах над заявою президента кабінету гр. Туна. *Руслан*. Ч. 73 1 (13) цвітня 1898.
268. Річ пос. Вахнянина виголошена в державній раді 1. цвітня в розправах над заявою президента кабінету гр. Туна. *Руслан*. Ч. 74 2 (14) цвітня 1898.

269. Річ посла Вахнянина, виголошена в державній Раді, дня 27. жовтня, при розправі над заявою правительства. *Руслан*. Ч. 236. 20 жовтня (1 падолиста) 1899.
270. Романчук Ю. Моїм виборцям з повітів Калуш-Войнилів, Долина, Рожнянів-Болехів, Бібрка-Ходорів. Справоздання з моєї посольської діяльності в рр. 1901–1907. 26 с.
271. Русини а виборча реформа. Бесіда посла Романчука при дебаті над за явою президента міністрів бар. Гавча в справі виборчої реформи. *Руслан*. Ч. 265. 28. падолиста (10. грудня) 1905.
272. Русини а виборча реформа. Бесіда посла Романчука при дебаті над за явою президента міністрів бар. Гавча в справі виборчої реформи. *Руслан*. Ч. 266. 30. падолиста (12. грудня) 1905.
273. Русини на Буковині. Промова пос. Єротея Пігуляка в державній раді. *Руслан*. Ч. 41. 20. лютого (5. марця) 1902.
274. Русини на Буковині. Промова пос. Єротея Пігуляка в державній раді. *Руслан*. Ч. 39. 17. лютого (2. марця) 1902.
275. Русини на Буковині. Промова пос. Єротея Пігуляка в державній раді. *Руслан*. Ч. 37. 15. (28.) лютого 1902.
276. Рускô послы въ радѣ державнôи. *Дѣло*. 1897. Ч. 91. 24 цвѣтня (6 мая).
277. Руска депутація у цісаря. *Руслан*. Ч. 8. 11. (24) січня 1906.
278. Рухъ виборчій. *Дѣло*. Ч. 20. 25 сѣчня (6 лютого). 1897.
279. Рухъ політичний руского селяньства. Въ Черневѣ пôдъ Станиславовомъ мали вôдбути ся правыборы... *Свобода*. Ч. 9. 27 лютого (11 марта) 1897.
280. Свежинський П.В. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX – на початку XX ст. Львів: Вид-во Львівського університету, 1966. 192 с.
281. Слова під розвагу нашому загалови. *Руслан*. Ч. 237. 19 жовтня (1 падолиста) 1900.

282. Сокіл Б. Українська мова як урядова в Австрійському парламенті: рецепція послів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2020. Вип. 72. С. 145–159 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2020.72.10917>
283. Справа «Просьвіти» в парляменті. *Діло*. Ч. 120. 30 мая (12 червня) 1902.
284. Справа жандармского звѣрства въ радѣ державной. *Дѣло*. Ч. 96. 29 цвѣтня (12 мая) 1900.
285. Справа конгруи. *Руслан*. Ч. 145. 7. (20.) липня 1906.
286. Справа руско-українського університету в раді державній. Промова пос. Барвіньського. *Руслан*. Ч. 235. 18. (31.) жовтня 1902.
287. Справа селяньского стрейку въ парламентѣ. *Дѣло*. 1900. Ч. 105. 10 (23) мая. С. 2.
288. Справа укр.-русского університету у Львові. *Руслан*. Ч. 241. 1. (14.) падолиста 1906.
289. Справа языкова въ Галичинѣ на тлѣ бесѣдъ послѣвъ д-ра Окуневского и д-ра Яросевича въ палатѣ послѣвъ дня 4 мая с.р. *Дѣло*. Ч. 98. 4 (16) мая 1898.
290. Справа языкова въ Галичинѣ на тлѣ бесѣдъ послѣвъ д-ра Окуневского и д-ра Яросевича въ палатѣ послѣвъ дня 4 мая с.р. *Дѣло*. Ч. 99. 5 (17) мая 1898.
291. Справа языкова въ Галичинѣ на тлѣ бесѣдъ послѣвъ д-ра Окуневского и д-ра Яросевича въ палатѣ послѣвъ дня 4 мая с.р. *Дѣло*. Ч. 100. 6 (18) мая 1898.
292. Справи австрійські. *Діло*. Ч. 4. 7 (20) січня 1903.
293. Справозданє посла д-ра Т. Окуневского въ Косовѣ. *Дѣло*. Ч. 193. 27 серпня (8 вересня) 1897.
294. Справозданє посла Пігуляка. *Руслан*. Ч. 141. 23 червня (6. липня) 1901.
295. Справозданє посольське о. Данила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 въ Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 190. 23 серпня (4 вересня) 1897.
296. Справозданє посольське о. Данила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 въ Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 192. 26 серпня (7 вересня) 1897.
297. Справозданє посольське о. Данила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 въ Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 194. 28 серпня (9 вересня) 1897.

298. Справозданє посольське о. Данила Танячкевича на дни 2 вересня 1897 въ Золочевѣ. *Дѣло*. Ч. 192. 5 26 серпня (7 вересня) 1897.
299. Справи парляментарнѣ. *Дѣло*. Ч. 210. 17 (29) вересня 1898.
300. Справи парляментарнѣ. *Дѣло*. Ч. 214. 22 вересня (4 жовтня) 1897.
301. Справи парляментарнѣ. *Дѣло*. Ч. 254. 13 (25) падолиста 1898.
302. Справи парляментарнѣ. *Дѣло*. Ч. 50. 3 (16) марта 1901.
303. Становище парламентарної правиці. *Руслан*. Ч. 45. 25. лютого (10. марця) 1901.
304. Стахів М. Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918). Т. 1. Скрентон: Український Робітничий Союз, 1958. 208 с.
305. Страйкова дебата в державній раді. Відповідь пос. Ник. Василька. *Руслан*. Ч. 281. 17 (30.) грудня 1902.
306. Страйкова дебата в державній раді. Відповідь пос. Ник. Василька. *Руслан*. Ч. 282. 18 (31.) грудня 1902.
307. Страйкова дебата в державній раді. Відповідь пос. Ник. Василька. *Руслан*. Ч. 283. 19 грудня 1902. (1. січня 1903.).
308. Танячкевичъ Д. Въ справѣ державной заповоги для вдовѣ и сиротѣ священничихъ. *Дѣло*. Ч. 92. 27 цвѣтня (9 мая) 1898.
309. Танячкевичъ Д. Дебата надѣ знесенємъ збѣжевого мита. *Дѣло*. Ч. 93. 28 цвѣтня (10 мая) 1898.
310. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918 рр.: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 260 с.
311. Томашівський С. Галичина. Політико-історичний нарис. Львів: б.в., 1915. 61 с.
312. Трайнин И.П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад. М.Л., 1947. 304 с.
313. Три внесеня руских послів. Ч. 52. 6. (19.) марця 1901. С. 2.
314. Три внесеня. *Руслан*. Ч. 63. 18. (31.) марця 1901.
315. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті: документи і матеріали / Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Т.2. Мюнхен: Сучасність, 1983. 510 с.

316. Учительські семінарії в бюджетовій комісії. *Руслан*. Ч.17. 20. січня (2. лютого) 1902.
317. Федик Л. Б. Правова культура учасників виборчого процесу у Східній Галичині кінця XIX – початку XX століття. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2018. №. 5 (17). С. 53–59
318. Франко І. Я. Лист до Ю. С. Романчука. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, 1986 р. Т. 50. С. 92–93.
319. Химка І.-П. Греко-католицька церква і національне відродження в Галичині. *Ковчег*. Ч. 1. Львів, 1993. С. 54–85.
320. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч.259. 17. (30.) падолиста 1902.
321. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч.260. 19. падолиста (2. грудня) 1902.
322. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч.261. 20. падолиста (3. грудня) 1902.
323. Хліборобський страйк в державній раді. Промова пос. Василька. *Руслан*. Ч.262. 21. падолиста (4. грудня) 1902.
324. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921) Оп. 8. Спр. 347 (Листування з міністерствами, староствами та ін. про інтерпеляцію депутатів сейму парламенту з приводу незаконних дій і зловживань керівних осіб і установ. 1904). 114 арк.
325. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 95 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році). 139 арк.
326. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 96 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. II). 109 арк.

327. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 97 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. III). 75 арк.
328. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 98 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. IV). 72 арк.
329. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 99 (Розпорядження, інформації та інші матеріали про підготовку властей до виборів у державну раду в 1897 році, т. V). 98 арк.
330. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 100 (Розпорядження, рапорти і інші матеріали про підготовку органів влади і адміністрації в Галичини до виборів у державну раду в 1897 році, т. I). 75 арк.
331. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 101 (Розпорядження, рапорти і інші матеріали про підготовку органів влади і адміністрації в Галичини до виборів у державну раду в 1897 році, т. II). 86 арк.
332. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 125 (Розпорядження і об'яви про призначення загальних виборів у державну раду в 1900 р.). 41 арк.
333. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 105 (Відомість про направлення і розміщення військових гарнізонів у Галичині з метою вчинення репресій над активнішими українськими селянсько-робітничими правиборцями під час виборів у державну раду в 1897 році). 80 арк.
334. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 107 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.І. 69 арк.

335. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 108 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.ІІ. 106 арк.
336. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 109 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.ІІІ. 119 арк.
337. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 107 (Інформації, офіційні повідомлення та інші матеріали про хід і результати виборів депутатів у державну раду на території Галичини. Т.ІV. 119 арк.
338. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 136 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т.ІІ. 160 арк.
339. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 137 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т.ІІІ. 54 арк.
340. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 138 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т.ІV. 129 арк.
341. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 139 (Інформації, телеграми та інші матеріали про результати виборів депутатів у державну раду. Т. V. 75 арк.
342. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 143 (Відомості про результати виборів до державно ради на територіях Галичини). 20 арк.
343. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 119 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в

деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. I. 46 арк.

344. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 120 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. II. 54 арк.

345. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 121 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. III. 56 арк.

346. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 122 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). Т. IV. 79 арк.

347. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 123 (Об'яви, повідомлення, та інші матеріали про проведення в деяких округах Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців та вибуттям окремих депутатів). 40 арк.

348. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 124 (Листування з міністерством внутрішніх справ та староствами про проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з вибуттям депутатів). 22 арк.

349. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 149 (Об'яви, інформації і та інші матеріали про призначення та проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців, інтерпеляціями депутатів). Т. I. 35 арк.

350. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 150 (Об'яви, інформації і та інші матеріали про призначення та проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у

державну раду в зв'язку з протестами виборців, інтерпеляціями депутатів). Т. II. 46 арк.

351. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921), Оп. 10. Спр. 151 (Об'яви, інформації і та інші матеріали про призначення та проведення на території окремих округів Галичини додаткових виборів у державну раду в зв'язку з протестами виборців, інтерпеляціями депутатів). Т. III. 44 арк.

352. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 7, том II (1773–1920). Спр. 4729 Интерпилляции депутатов. 215 арк.

353. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 7, том II (1773–1920). Спр. 4777 (Закон о реальных школах Галиции). 144 арк.

354. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 8. Спр. 97 (Листування з міністерствами, староствами та ін. про розгляд інтерпеляцій депутатів парламенту про зловживання керівних осіб та ін. 1901). 97 арк.

355. ЦДІАЛ України. Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів 1772–1921). Оп. 8. Спр. 159 (Листування з міністерствами, староствами та ін. про розгляд інтерпеляцій депутатів парламенту про зловживання керівних осіб та установ. 1901). 120 арк.

356. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2526. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу» (правиці) австрійського парламенту за 1897 р., том I. 38 арк.

357. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2527. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу» (правиці) австрійського парламенту за 1897 р., том II. 136 арк.

358. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2528. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу», том I. 1898–1900. 73 арк.

359. ЦДІАЛ України. Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка). Оп. 1. Спр. 2529. Протоколи засідань членів «Слов'янського союзу», том II. 1900–1909. 77 арк.
360. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр.1 (Звернення, декларації, листи та інші матеріали про заходи Романчука Ю. як голови об'єднаного українського депутатського клубу в австрійському парламенті. 63 арк.
361. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 4 (Листи і звернення чеських та словацьких установ, депутатів, офіціальних осіб в справі спільних виступів і протестів у австрійському парламенті та зміцнення культурних зв'язків між слов'янськими народами). 26 арк.
362. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 5 (Проекти, відозви та листи про створення українського університету у Львові. 21 арк.
363. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 11 (Телеграми, надіслані Ю. Романчукові як депутату до австрійського парламенту. 21 арк.
364. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 60 (Замітки і виписки Романчука Ю. з політичних питань). 52 арк.
365. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 18 (Листи Василька М.). 31 арк.
366. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 19 (Листи Вахнянина А., Венгжина М., Витвицького С., Вишньовського С. і Вітика). 11 арк.

367. ЦДІАЛ України. Ф. 382 (Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст). Оп. 1. Спр. 50 (Листи Танячкевича Д., Телішевського К., Тисовського Є. і Тисовського О.). 17 арк.
368. ЦДІАЛ України. Ф. 818 (Анатоль Вахнянин (1841–1908), композитор, педагог, громадський діяч). Оп 1. Спр. 10 (Протоколи засідань «Руського клубу» державної ради, писані А. Вахнянином). 89 арк.
369. Цольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Р. Дубасевич та ін. Львів: Літопис, 2001. 712 с.
370. Цюцюра Т. Б. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (зокрема в роках 1905–1907). *Український історик*. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен. 1980. Вип. 1–4 (65–68), рік XVII. С. 23–44.
371. Чисельні викази з виборів (в IV-тій курії) *Свобода*. Ч. 49. 8 (21) грудня 1900.
372. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. 228 с.
373. Чотири години межі божевільними. *Руслан*. Ч. 245. 28 жовтня (9 падолиста) 1897.
374. Шеремета О., Шумлянський В. Польські зловживання та українське хрунівство як елементи виборчої системи в Австро-Угорській державі у 1873–1914 рр. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/dg/vsi-vypusky/vypusk-15-2015/polski-zlovzhyvannya-ta-ukrayinske-hrunivstvo-yak-elementy-vyborchoyi>
375. Шкраб'юк П. В. Василько Микола. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. С. 446.
376. Ще дещо про сесію ради державної *Руслан*. Ч. 128. 10 (22.) червня 1902.
377. Ще процеси за выборы. II. Справа чернѣвска. *Свобода*. Ч. 25. 19 червня (1 липня) 1897.

378. Щербатюк І.Е. Социально-экономические причины эмиграции трудящихся масс из Галиции, ее формы и последствия (вторая половина XIX – начало XX ст.). Автореферат дисс. на соиск. ученой степени канд. экон. наук. К., 1965. 26 с.
379. Юліян Романчук перший український віцепрезидент австрійської палати послів. Його житє і діяльність. В 30-літний ювілей його посольської діяльності. Львів: б.в., 1913.
380. Яковлєв Ю. Роман Яросевич – провідний діяч РУРП у першій половині 1890-х рр. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Історія*. Івано-Франківськ, 2013. С. 333–343.
381. Якъ переводились выборы. *Дѣло*. Ч. 54. 7 (19) марта 1897.
382. Яремчук В. Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899–1918 рр.). К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 504 с.
383. Adlgasser F. Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlament 1848–1918. Ein Biografisches Lexikon. Teilband 1: A–L. Wien, 2014. 1645 s.
384. Adlgasser Fr. Old and New Parliamentary Elites: Education, Professional, and Social Profiles of the Members of the Austrian Parliament, 1867–1918. *Climbing up the Social Ladder? Social Mobility of Elites in East-Central Europe in the Long 19th Century*. Edited by Vlad Popovici, Alice Velková and Martin Klečacký. Oldenbourg: De Gruyter, 2024. P. 29-52. DOI <https://doi.org/10.1515/9783110749144>
385. Bader-Zaar B. Democratization and the Practices of Voting in Habsburg Austria, 1896–1914: New Directions in Research. *Austrian History Yearbook*, Volume 53, May 2022, pp. 107–120 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0067237822000042>
386. Balzer O. Historya ustroju Austrii w zarysie / napisał Oswald Balzer. Wyd. 2., popr. i skrócone. Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1908. 511 s.

387. Binder H. Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. 741 s.
388. Binder H. Ukraińskie przedstawicielstwo w austriackiej Izbie Posłów, 1879–1918. *Ukraińskie tradycje parlamentarne, XIX–XXI wiek.* pod red. J. Moklaka. Krakow, 2006. S. 126–162.
389. Bodnar M. Activities of Anatol Vahnyanin in the Vienna parliament at the end of the 19th century. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал.* 2025. № 1(31) 2025. С. 1993–2007. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1\(31\)-1993-2007](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-1993-2007)
390. Buszko J. Galicja 1859–1914 Polski Piemont? Warszawa: KAW, 1989. 80 s.
391. Buszko J. Historia Polski, 1864–1948. Warszawa: PWN, 1980. 550 s.
392. Buszko J. Polacy w parlamencie wiedeńskim 1848–1918. Warszawa. Wydawnictwo sejmowe, 1996. 461 s.
393. Daszyński I. Pamiętniki. T. 1. Kraków: Nakładem Z.R.S.S. «Proletariat», 1925. 268 s.
394. Dhunpath R. Life history methodology: “narradigm” regained. *International Journal of Qualitative Studies in Education.* 2000. # 13(5), 543–551. <https://doi.org/10.1080/09518390050156459>
395. Die neuen abgeordneten. *Neues Wiener Journal.* № 1251. 16. April 1897.
396. Dłużański (Dłużański), Jan (Iwan) Dr. iur. URL: <https://www.parlament.gv.at/recherchieren/personen/parlamentarierinnen-ab-1848/parlamentarier-1848-1918/Dluzanski>
397. Dobrzanskyi O. Parliamentary Activity of Bukovinian Deputies in the Viennese Parliament at the Beginning of the 20th Century (Based on Materials from the “Ruslan” Newspaper). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал.* 2025. № 7(37) 2025. С. 1879–1894. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1889-1893](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1889-1893)

398. Dobrzhanskyi O. Parliamentary activity of Mykola Vasyľko at the turn of the 19th–20th centuries (based on materials from the «Ruslan» newspaper). *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16520202>
399. Dziadzio A. Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914). Władza-Obywatel-Prawo. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2001. 312 s.
400. Einleitung. Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918, pp. IX–102, 2014/11/11 Konstituierender Reichstag 1848–1849. Reichsrat 1861–1918. Ein biographisches Lexikon
401. Ferragina E. Comparative Historical Analysis. URL: <https://scienceetbiencommun.pressbooks.pub/pubpolevaluation/chapter/comparative-historical-analysis/>
402. Franzinetti G. Le Elezioni Galiziane al Reichsrat di Vienna, 1907-1911. POLIS Working Papers 25, Institute of Public Policy and Public Choice – POLIS. 2002. URL: <https://ideas.repec.org/p/uca/ucapdv/25.html>
403. Franzinetti G. Nationality and local autonomies: the galician case study. URL: https://www.icmgorizia.it/public/archivi/documenti/20200303_105551_id_41.pdf
404. Grodziski S. Habsburgowie. Dzieje dynastii. Wrocław- Warszawa-Krakow: Zakład Narodowy im. Ossolinski, 1998. 240 s.
405. Grzybowski K. Galicja 1848 – 1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii. Krakow-Wrocław-Warszawa, 1959. 322 s.
406. Jaremko M. Der Kampf der galizischen Ukrainer um ihre Vertretung im Wiener – Parlament seit 1848, insbesondere in den Jahren 1905–1907. Diss. Wien, 1944. 236 s.
407. Jenks W. A. The Austrian Electoral Reform of 1907. New York, Columbia University Press, 1950. 220 p.
408. Judson P. M. The Habsburg Empire: A New History» . Harvard University Press, 2016. 567 c.
409. Kaziuk M. Parliamentary activity of Roman Yarosevych. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира*

Гнатюка. Серія: Історія / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 71–76. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2024.2.9>

410. Kaziuk M.I. Parliamentary Activities of Danylo Tanyachkevych (1897–1900). *Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 7(25) 2024. С. 1207–1220. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7\(25\)-1207-1220](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7(25)-1207-1220)

411. Kieniewicz S. Galicja w dobie autonomicznej (1850–1914) wybor tekstow w oprac. S. Kieniewycza. Wroclaw: zaklad Narodowy im. Ossolinskich, 1952. 397 s.

412. King J. Who Is Who? National Classification in Imperial Austria, 1867–1914. *The Journal of Modern History*. Editors: John W. Boyer, Jan E. Goldstein, Fredrik Albritton Jonsson, University of Chicago. Volume 96, Number 2. June 2024. Pp. 291–331.

413. Klish A., Drevnitskyi Y., Pryidun S. Cooperation of Ukrainian and Slovenian Deputies in the Vienna Parliament in the late 19th century. *Acta Histriae*. Koper: Historical Soc Southern Primorska Koper-Hssp, 2023. Vol 31. Issue 1. P. 1–17 https://zdjp.si/wp-content/uploads/2023/06/AH_31-2023-1_Klish-et-al..pdf

414. Klish A., Zulyak I. The newspaper «Dilo» as a source for studying the parliamentary activity of Andrii Kos. *Консенсус*. 2025. №2. С. 29–39 DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/029-039>

415. Kryskov A., Polych M. The press as a source for studying the activities of Ukrainians in the Austrian Parliament at the beginning of the 20th century (based on materials from the «Ruslan» newspaper) *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 10(40) 2025. С. 639–652. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-639-652](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-639-652)

416. Kurzbiografie von Karatnicki URL:
<https://www.parlament.gv.at/recherchieren/personen/parlamentarierinnen-ab-1848/parlamentarier-1848-1918/Karatnicki>
417. Lekhniuk R. Współpraca ukraińskich, słoweńskich i chorwackich konserwatystów w wiedeńskiej Radzie Państwa we „Wspomnieniach z mojego życia” Ołeksandra Barwińskiego (1897–1904). *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagellońskiego. Prace Historyczne*, 147, 2, 2020. S. 279–298.
418. Łopuszański B. Mandyczewski Kornel Stanisław (1828– 1914). *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974. T. XIX/3, zeszyt 82. S. 473– 474.
419. Najdus W. Szkice z historii Galicji. T. 1 Galicja w latach 1900–1904. Warszawa: Książka i Wiedza, 1958. 410 s.
420. Partacz Cz. Od Badeniego do Potoskiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1889–1908. Toruń, 1996. 280 s.
421. Pieracki J. Kwestya językowa w sądach i prokuratoryach wschoniogalicyskich. Lwów: Spółka wydawnicza i drukarnia «Polonia», 1911. 177 s.
422. Sked A. Úpadek a pád habsburské říše. 1995. Praha. 372 s.
423. Slavischer christlich-nationaler Verband. Programm und Statuten, Wien 1897.
424. Starzyński S., Spiegel L. Wahlen. Wien: Österreichisches Staatswörterbuch: Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes. Hrsg. Von Ernst Mischler, Josef Ulbrich, IV, 1909. – 871– 927 s.
425. Stenographisches Protokoll. Baus der Abgeordneten. 14. Session, (18. 10. 1899. Sitzung. Beilage. S. 1945.
426. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 12. Session, 3 (6.4.1897). Sitzung. Beilage. S. 108.

427. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 12. Session, 5 (8.4.1897). Sitzung. Beilage. S. 227.
428. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 6. Sitzung (14. 2. 1901), S. 346–351.
429. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 7. Sitzung (20. 2. 1901), S. 391.
430. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 56. Sitzung (3. 6. 1901), S. 4881.
431. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 57. Sitzung (4. 6. 1901), S. 4939.
432. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 95 (21. 2. 1902). Sitzung. Beilage. S. 9232.
433. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 160. Sitzung (21. 10. 1902), S. 14781–14795.
434. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 245 (24. 11. 1903). Sitzung. Beilage. S. 22469–22473.
435. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 254. Sitzung (10. 12. 1903), S. 23156–23159
436. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17.. Session 284. Sitzung (22. 11. 1904), S. 25569

437. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 466. Sitzung (19. 12. 1906), S. 40936.
438. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates. 17. Session, 468. Sitzung (21. 12. 1906), S. 41106.
439. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 395. Sitzung (20. 3. 1906), S. 35440–35442.
440. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 446. Sitzung (8. 11. 1906), S. 39602.
441. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 451. Sitzung (16. 11. 1906), S. 39904.
442. Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates, 17. Session, 453. Sitzung (19. 11. 1906), S. 40034.
443. Thomson H. Universal, Unequal Suffrage: Authoritarian Vote-Seat Malapportionment in the 1907 Austrian Electoral Reform (February 19, 2013). Wakounig, M. and Beham, P. «Transgressing Boundaries: Humanities in Flux.» (Vienna: LIT Verlag, 2013), Available at SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2220787>
444. Topolski J. Theory and methodology of historical knowledge: an anthology. Edited by Ewa Domańska and Anna Topolska. Poznań: Faculty of History Press Adam Mickiewicz University 2022. 432 p.
445. Ukraińskie tradycje parlamentarne / pod red. Jarosława Mokłaka. Kraków: Historia Iagellonica, 2006. 259 s.
446. Urban O. Česká společnost 1848–1918. Praha, 1982. 690 s.

447. Wereszycki H. Historia polityczna Polski 1864–1918. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1990. 310 s.
448. Wereszycki H. Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1986. 354 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Kaziuk M.I. Parliamentary Activities of Danylo Tanyachkevych (1897-1900) *«Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 7(25) 2024. С. 1207–1220. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7\(25\)-1207-1220](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7(25)-1207-1220)
2. Казюк М., Гучак О. Діяльність українських депутатів у Віденському парламенті наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису «Діло»). Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»). Випуск № 8(26) 2024. С. 1169–1182. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-1169-1182](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-1169-1182)
3. Kaziuk M. Parliamentary activity of Roman Yarosevych. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / головний редактор Іван Зуляк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 2. С. 71–76. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2024.2.9>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Казюк М. Парламентська діяльність Теофіла Окуневського (кінець ХІХ ст.). *Історична наука у ХХІ столітті: виклики та перспективи: Матеріали наукової конференції*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 111–113. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35390>
5. Казюк М. Суспільно-політична діяльність Юліана Романчука під час Першої світової війни Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.).

Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 222–224. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34845>

6. Казюк М. Боротьба за справедливість у виборчому процесі Галичини наприкінці XIX ст.: парламентська діяльність Романа Ярославича. *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали IX Краєзнавчої конференції (16 травня 2025 р.)*. Львів, 2025. С. 64–67. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Materialy-IKH-kraieznawchoi-konferentsii-Istorychni-pamiatky-Halychyny-Lviv-2025.pdf>

7. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрія Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36564>

8. Казюк М. Парламентська діяльність Сидора Винницького. *XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Тези доповідей, Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.* / наук. ред. проф. Олександр Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2025. С. 199–201. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/12914>

Апробація результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях.

Міжнародні науково-практичні конференції

Міжнародна науково-практичної конференція, приурочена 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р., форма участі – публікація).

Міжнародна науково-практична конференція «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (22–23 травня 2025 р., форма участі – публікація).

XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р., форма участі – публікація)

Всеукраїнські науково-практичні конференції

Всеукраїнська конференція «Блаженний священномученик Миколай Чарнецький – дорога праведника за утвердження української державності та відродження УГКЦ» (19 серпня 2024, форма участі – доповідь),

Всеукраїнська науково-практична конференція Восьмі Геретівські читання (Тернопіль, 27 вересня 2024 р., форма участі – доповідь)

IX краєзнавча конференція «Історичні пам'ятки Галичини» (Львів, 16 травня 2025 р., форма участі – публікація)

II Всеукраїнська наукова конференція, присвячена пам'яті Володимира Брославського «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, 23 жовтня 2025 р., форма участі – доповідь)

Регіональні науково-практичні конференції

Наукова конференція «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023, форма участі – публікація)

Додаток Б
Українське представництво Галичини в Віденському парламенті 1897–1907 рр.

	Прізвище та ім'я депутата парламенту	Каденція	Конфесійна приналежність	Соціальний стан	Вік депутата, на момент обрання	Освіта	Походження
1.	Барвінський Олександр	IX і X	Греко-католик	професор учительської семінарії	50	Львівський університет	Син греко-католицького священика
2.	Василько Микола	IX і X	Греко-католик	Правник	31	Чернівецький університет	Шляхтич
3.	Вахнянин Анатоль	IX	Греко-католик	професор в гімназії	56	Львівська духовна семінарія Святого Духа, Віденський університет	Син греко-католицького священика
4.	Винницький Сидір (Ізидор)	IX	Греко-католик	Правник	57	Львівський університет	Син греко-католицького священика
5.	Гладишовський Омелян	IX і X	Греко-католик	Лікар	54	Львівський та Віденський університет,	Син греко-католицького священика
6.	Гробельський Іван	IX	Греко-католик	г-к священик	38	Віденський університет, доктор теології	Син греко-католицького священика
7.	Длужанський Іван	IX і X	Греко-католик	Правник	47	Віденський університет, доктор права	Дані не знайдено
8.	Каратницький Модест	IX і X	Греко-католик	Правник	39	Чернівецький, Віденський та Львівський університет	Син греко-католицького священика
9.	Король Михайло	X	Греко-католик	Правник	45	Львівський університет, доктор права	Син греко-католицького священика
10.	Кос Андрій	X	Греко-католик	Правник	41	Львівський та Віденський університет, доктор права	Син селянина
11.	Мандичевський Корнило	IX і X	Греко-католик	г-к священик	69	Львівська духовна семінарія Святого Духа	Син греко-католицького священика
12.	Окуневський Теофіл	IX	Греко-католик	Правник	39	Віденський університет	Син греко-католицького священика
13.	Охримович Ксенофонт	IX	Греко-католик	професор в гімназії	51	Львівський та Віденський університет	Син греко-католицького священика
14.	Пігуляк Єротеї	X	Православний	професор в гімназії	50	Віденський технічний університет	Син сільського дяка
15.	Романчук Юліан	X	Греко-католик	професор в гімназії	59	Вища, Львівський університет	Син вчителя
16.	Танячкевич Данило	IX	Греко-католик	г-к священик	55	Львівська духовна семінарія Святого Духа	Син греко-католицького священика
17.	Яворський Василь	X	Греко-католик	Правник	49	Львівський університет	Дані не знайдено
18.	Яросевич Роман	IX	Греко-католик	Лікар	35	Львівський та Віденський університет, доктор філософії	Син греко-католицького священика

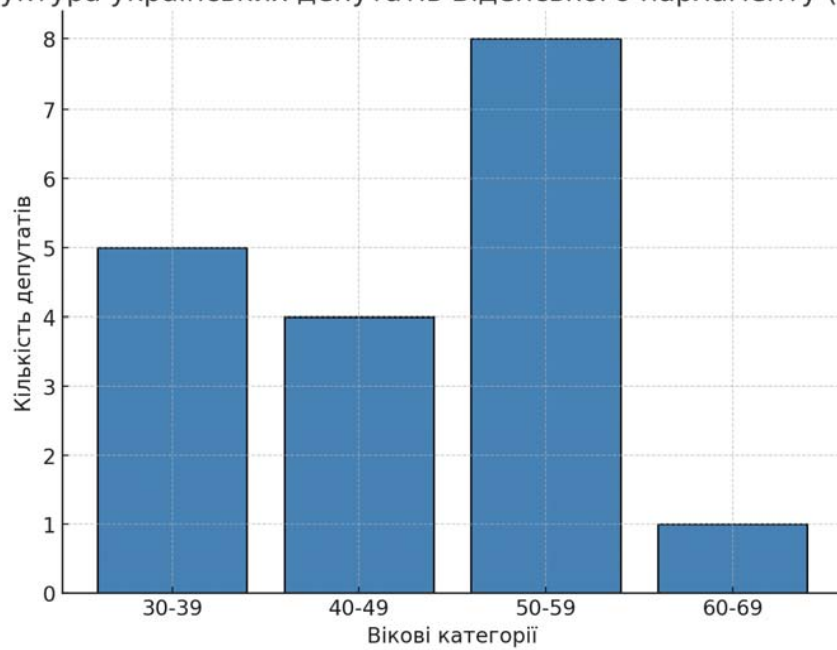
Додаток В

Професійна структура українських депутатів Віденського парламенту (1897–1907 рр.)

Додаток Г

Вікова структура українських депутатів Віденського парламенту (1897-1907 рр.)

Додаток Д

Вибори до Віденського парламенту у висвітленні сатиричного часопису
«Комар»

